

GÖNÜLLERİN
VE MEKÂNLARIN FETHİ

Fütûhât

❖ RASUL KESENCELİ ❖

Rasul Kesenceli

1967 yılında Kahramanmaraş'ta doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Kahramanmaraş'ta tamamladı. 1990 yılında Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu. 1991-1993 yılları arasında MEB'e bağlı Niğde Edikli Lisesi'nde tarih öğretmenini olarak çalıştı. 1993 yılında KSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda öğretim görevlisi olarak göreve başladı. 1996 yılında Şer'iyeye Sicilleri alanında yüksek lisansını tamamladı. Bir süre özel kurumlarda tarih öğretmenliği ve yöneticilik görevlerinde bulundu. Yayımlanmış makale ve eserleri bulunmakta olup, çok sayıda sempozyum, panel ve seminerlere katıldı. Evli ve üç çocuk babasıdır.

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı'nda, Ocak 2008'de, Eğitim ve İlmî Araştırmalar Müdürü olarak başladığı görevine halen Özel Hacı Naciye Ateş Okullarında Genel Müdür olarak devam etmektedir.

FÜTÛHÂT

-GÖNÜLLERİN VE MEKÂNLARIN FETHİ-

RASUL KESENCELİ

Nasihat Yayınları

2019

FÜTÜHÂT -GÖNÜLLERİN VE MEKÂNLARIN FETHİ-

Copyright © Nasihat Yayınları 2019.

Bu kitaptaki metin ve resimlerin, tamamının veya bir kısmının, kitabı yayımlayan şirketin önceden yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması ve depolanması yasaktır.

Yayıncı Sertifika No: 43962

Yayın Numarası: 56

ISBN: 978-9944-774-56-7

Kapak Tasarım

Pikatron Medya 0850 455 14 34

Baskı

Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj San. Ltd. Şti.

Tel: (0312) 341 10 24

Haziran 2019

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı

Visan İktisadi İşletmesi

Zaviye Mahallesi Hacı Hulûsi Efendi Cad. No: 71 (44700)

Darende / MALATYA

Tel: (422) 615 15 00 - 615 28 95 Fax: (422) 615 28 79

www.nasihatyayinlari.com - facebook.com/nasihatyayinlari

visan@nasihatyayinlari.com – twitter.com/NasihatYayin

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Mekke'nin Fethi.....	15
Endülüs'ün Fethi ve Târik Bin Ziyâd	23
Bir İslâm Kahramanı Seyyid Battal Gazi	31
Kudüs'ü Anlamak	39
Danişmend Gümüştegin "Ahmed Gazi" Haçlılarla Mücadele ve Malatya'nın Fethi.....	44
Türk Denizciliğine Farklı Bir Bakış Kaptan-ı Derya Çaka Bey	52
Haçlı Zulmüne Karşı İslâm Kahramanları	61
Selçukluların Tarih Sahnesine Çıkışları ve Tuğrul Bey	70
Anadolu'nun Fethini Hazırlayan Komutan: Davut Çağrı Bey	77
Nureddin Mahmut Zengi Ve Peygamber Efendimiz (sav.)'e Hizmeti	85
Ertuğrul Gazi ve Osmanlı'nın Kuruluşu	92
Tarihe Yön Veren Hükümdar: Sultan Baybars	101
Tarihin Akışını Değiştiren Savaş: Ayn-ı Câlût	110
Sarı Saltuk: Bir Maneviyat Ereni	118
Unutulan Kahraman Denizci Gazi Umur Bey	126
Somuncu Baba Hazretleri Darende'de Medfundur.....	134

Osmanlı'da Dâhi Bir Komutan: Hacı İlbey	144
Alp-Gazilik ve Geyikli Baba	152
Anadolu'nun Manevî Fethi ve Gönüllerin İnşası ...	160
Maneviyat Sultanı-Osmanlı Padişahı: Zafer ve Mabet	168
Timur Han ve Sadat-ı Kirama Hürmeti	176
Abdurrahman Erzincanî Hazretleri (ks.)	185
Feth-i Mübîn'de İki Velî: Akşeyh ve Tennurî Hazretleri.....	206
Tabîb-i Hâzık Akşeyh Hazretleri Ruhların Ve Bedenlerin Tabîbi	215
Akıncıların Hazin Öyküsü.....	222
Sırlarla Dolu Bir Şaheser: “Fatih Camii”	230
Fatih Sultan Mehmed Han’a Suikast Tertibi	238
Cem Sultan’ın Hazin Hikâyesi	247
Okçuluğun Tarihçesi ve Okçular Tekkesi	255
Osmanlı'da Kadılık / Yargı Yönetimi	264
Maneviyatın Tarihi Yönlendirmesi: Sultan II. Murat Han	272
Osmanlı Ordusunda Sıradışı Kahraman Askerler: Deliler.....	281
Beşiktaşlı Yahya Efendi ve İki Osmanlı Padişahı ...	290
Kıbrıs ve Kars İçin Önemli Bir Sima; Lala Mustafa Paşa.....	298

Tarihin Derinliklerindeki Osmanlı İhtişamı: Sultan Ahmet Camii.....	304
Sultan IV. Murad Han ve Ahmed-i Velî Hazretleri/Maneviyatın Bağdat'ın Fethindeki Etkisi	311
Baltacı Mehmet Paşa ve Katerina Gerçeği.....	320
Cezayirli Hasan Paşa Osmanlı Devleti'nin ABD'yi Vergiye Bağlaması.....	329
Birinci Abdulhamid Han ve Kadem-i Şerif	336
Sultan III. Osman ve İstanbul'da Tabii Afetler	344
Sultan III. Mustafa Han ve Laleli Baba	351
Sultan Dördüncü Mustafa Han.....	360
Sultan III. Selim Han.....	367
Sultan II. Abdülhamid Han	376
Vefatının Yüzüncü Yılı Anısına	385
Afrika'da Batı Emperyalizmi: Zulme Karşı Direniş	389
Osmanlı'nın Hanedanına Yönelik Hainlikler: Damat Mahmud Paşa İhaneti.....	398
Sultan I. Abdülmecid Han	406
Sultan Abdülaziz.....	414
"Edib, Âbid, Zâhid" Bir Osmanlı Hanımefendisi: Âdile Sultan.....	423
Petrol–Oyun–Mücadele.....	430

Sultan V. Mehmet Reşat	434
Unutturulmaya Çalışılan Şanlı Türk Zaferi: “Kutü'l-Amare”	443
Medine Müdafaası: Gerçek Bir Kahraman; Ömer Fahreddin Paşa	450
Son Halife'nin Üzücü Öyküsü	459
Son Osmanlı Padişahı Sultan Vahdeddin.....	467
İspanya'da Müslümanlara Yapılan Zulüm ve Etnik Katliam.....	476
“Kültür” Emparyalizminin Boyutları ve Mücadelenin Zarureti.....	485
Haçlı Saldırıları ve Sömürgeciliğin Çok Boyutlu Hale Gelmesi	493
Sultan II. Abdulhamid Han'dan Lozan'a “Musul Meselesi”	498
Yunan Vahşeti ve Zulmü: Anadolu'ya Soykırım ...	507
Kudüs'ün İşgali: Kan ve Gözyaşı.....	516
Halep'in Önemi	524

ÖNSÖZ

Tarih, insanlığın ve milletlerin hafızasıdır. Bu sebeple, bilhassa milletlerin hayatında tarih bilgi ve şuuru önemli bir yer tutar. Tarih şuuru ya da tarih bilinci, tarihimizin en doğru şekilde bilinmesi demektir. İnsanların kendi tarihlerinde olup bitenleri anlayıp farkına varmasıdır. Her insanın bir geçmişi vardır ve bu geçmişi bilmek bizi ileriye götürür. Aslında bir geçmişe sahip olduğumuzu bilmek tarih şuurudur.

Toplumsal hafıza ise kimlik ve kültür ile alakalıdır. Kişilerin hafızaları ne kadar önemli ise toplumların hafızaları da o derece önem taşır. Toplum, bireylere göre daha geniş ve önemli bir yapıdır. Toplumsal hafızanın korunması çok önemlidir. Toplumsal hafıza korunduğu takdirde o toplum ayakta kalarak varlığına devam edecektir ve durmadan ileriye gidecektir. Eğer ki bir toplum, hafızasını kaybederse kimliğini kaybetmiş olur. Kimliğini kaybeden bir toplum ise varlığını yitirmiş olacaktır.

Tarih şuurundan mahrum olan milletler, millî birlik ve beraberliğini de koruyamazlar. Millî birliğini tesis edememiş milletlerin yaşaması mümkün değildir. Tarih şuuru zayıf olan milletlerde siyasî ve sosyal alanda çok büyük problemlerin yaşandığı bir gerçektir. Sosyal ve siyasî bunalımların yaşandığı toplumlarda

ise insanların kendine olan güven duygusunun azaldığı ve kendi kültüründen yabancılaştığı görülür. Bu ise kimlik değişimi ve beyin göçüne sebep olur ki bu da sosyal ve siyasî hayatta tamiri mümkün olmayan facialara yol açar. Bunun için de kendi insan ve toplumumuzu tarih şuuru ve bilinci içerisinde yetiştirmemiz gereklidir.

Fethetmek hayata açmak anlamındadır. Adil bir şekilde insanları yönetmek, huzur ve güven ortamı oluşturmaktır fetih. Müslüman devletlerin fethettikleri yerlere gelip yerleşmesinde ise kolanizatör Türk dervişlerinin çok önemli rolü vardır. İskân faaliyetlerinde tekke, zaviye ve evkafın çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu anlamda Anadolu'yu Türklere yurt yapan faktörlerin başında tekke ve zaviyeler gelir. Çünkü İslâm ordularının fethettikleri yerlerde bulunan halkların gönülleri, dervişlerin, gönül erlerinin, erenlerin, Allah dostlarının gayretleri sonrası fethedilmiştir; askerî anlamdaki ordularca yapılan fetihlerle değil. Gönül erlerinin fetihleri vuku bulmamış olsaydı, İslâm coğrafyasındaki fetihler kalıcı olamazdı.

Tekkeler, özellikle Osmanlı'nın kuruluş yıllarında, mürşidler tarafından seçilen yerlerde kuruluylardı. Bundan dolayı onlar, etraflarındaki insanların manevî ihtiyaçlarını temin ederek, bölgelerinin insanlarına sahip çıkıyorlardı. Böylece Kur'an'ın tavsiye ettiği bir metot olan hikmet ve güzel öğütle insanları dine ve hakikate çağırıyorlardı. Her konuda ve alanda

insanlara, herhangi bir karşılık beklemeden yardımcı oluyorlar, yaşanan tüm sıkıntı ve problemleri çözüyorlar, huzurlu bir ortamın temini için gayret gösteriyorlardı. Bunun için de halk tarafından çok sevilir ve saygı duyuluyordu. İslâm düşüncesi ise kalıcı oluyordu çünkü temel düşünceleri sevmek, sevgiyle yaklaşmak ve sevindirmektir. Bilhassa Osmanlılarda, tekke ve zaviyelerin bir kısmı devlet tarafından, yolculuk ve ulaşım için tehlikeli olan yerlerde tesis ediliyordu. Bu bakımdan, dağlarda, korkunç boğaz ve geçitlerde tesis edilen tekkeler, askerî sevk ve idareyi kolaylaştırmak, ticarete engel olabilecek eşkıya vs. kimselere mani olmak için birer jandarma karakolu vazifesi de görüyorlardı. Ayrıca tekkeler, karlı ve yağmurlu günlerde yolcular için de bir sığınak oluyordu. Temelde hizmet insana olduğu için hiçbir fedakârlıktan kaçılmıyor, kendileri yerine hep bir başkasını tercih ediyorlardı.

İslâm'ın tebliğ edilmesinde hayati işlev gören tekke ve zaviyeler; sadece İslâmî terbiye yerleri olmayıp, aynı zamanda en güzel eğitimlerin yapıldığı psikolojik, pedagojik, yardımlaşma gibi geniş bir hizmet sahası içerisinde oluşturmuş oldukları evkaflarla devrin musiki akademileri, mektepleri, hastanesi, spor okulu, dinlenme kampı, güzel sanatlar akademisi, edebiyat ve fikir ocağı gibi motivasyon merkezleridirler.

Tekke ve zaviyelerin gördüğü önemli hizmetlerden biri de kültür etkileşiminin devamlılığını sağlamak, insanların vatana, millete, bulunduğu topluma, faydalı

bir fert olmasını sağlamak, halk arasındaki birlik, beraberlik ve dirliği sağlayarak dayanışma ve yardımlaşma merkezliği yapmaktır. Aynı zamanda tebliğ ve irşat yolu ile hizmetlerini sürdüren bu manevi merkezler, çoğu zaman bir müşşidin önderliğinde, sosyal alandaki tüm problemlere çare oluyor, toplumun dinamiklerini oluşturuyorlardı.

Selçuklu ve Osmanlı toplum yapısının oluşumunda harç vazifesi gören tekke ve zaviyeler, kaynaşma ve bütünleşmeyi sağlıyorlardı. Osmanlı'nın kurulmasında Şeyh Edebalı'nın ehemmiyetini, "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın." sözüyle anlamak mümkündür. Somuncu Baba Hazretleri'nin "Gizli ve aşıkâr her yerde Allah'tan korksunlar. Tüm masiyet ve kötülüklerden uzak dursunlar." nasihatini çok iyi idrak etmek gerekir. Dervişlikle üretimin birleştirilmesi anlamına gelen Ahi Teşkilatı, tekkelerin iktisadî olarak karşımıza çıkmasıdır. Ahiyan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum teşkilatlarının Osmanlı Devleti'nin kurulması aşamasındaki olumlu rolleri unutulmamalıdır.

İslâm medeniyetinde güzel sanatların teşvik ve koruyucusu dergâhlar olmuştur, tekkeler olmuştur, zaviyeler olmuştur. Sanatla tasavvufun ortak noktası his dünyasıdır, duygu yoğunluğudur. Ruhu anlayabilmek, ruh verebilmektir. Dolayısıyla tekkenin aradığı yaratılış sanatkârda, sanatkârın özlediği psikolojik ortam tekkededir. Millet olarak yaşamanın teminatı, fertlerin mensubu olduğu milletlere karşı duydukları ruhî bağlılık hissi ve millet olma şuurudur.

Bu şuurun gevşetilip köreltilmesi ise milletleri olumsuzluklara sürükler. Millet olma şuurunun önemli bir boyutu da inançtır. Türk milletinde millet olma şuurunu bu kadar yüksek tutan, ona ruh ve mana veren, onu güzelleştiren, his dünyasını ona göre meylettiren şüphesiz bu inanç boyutudur. Şu unutulmamalıdır ki; tarih içerisinde başarılı olan her hükümdarın arkasında, onu destekleyen ve onu yetiştiren, onu yönlendiren çok önemli maneviyat erenleri bulunmaktadır. Bunun içindir ki tarih şuru ve bilinci yerleştirilirken bu önemli simaların nitelikleri ve kimlikleri insanlarımıza çok güzel bir şekilde anlatılmalı ve öğretilmelidir. İstanbul'un fethi işlenirken Akşemsettin (Akşeyh) Hazretleri'nin rolü, Yıldım Bâyezîd Dönemi anlatılırken Şeyh Hamid-i Velî (Somuncu Baba)'nin rolü, II. Murat Dönemi anlatılırken Hacı Bayram-ı Velî, I. Ahmet işlenirken Aziz Mahmut Hüdâyî Hazretleri'nin izleri iyi bir şekilde işlenip huzme huzme dimağlara yerleştirilmelidir.

Tarih şuru; mensubiyet duygusu, kimlik duygusudur. Bu şuru bir başka ifadeyle milletlerin hafızasında canlı tutmak, millî kültürle beslemek gerekir. Millî kültürün içinde dil, din, edebiyat, tarih, manevî değerler, inanç dünyası, örf ve âdetler yer alır. Bizim kültürümüzde vatan millet sevgisi gibi değerler inanç dünyası içerisinde yer alır. Bu sebeptendir ki insanlarımıza çok iyi şekilde tarih şuurunu kazandırmak gereklidir. Böylece kendisine güven

duygusu kazanan insanımız, sosyal hayat içerisinde önemli başarılarla imza atarken vatan ve millete hizmet etmenin şuurunu da kazanmış olur.

Millî şuur uyanık tutmak, onu yükseltmek toplumumuzun müşterek sorumluluğu içerisinde. Öyle ki; dilimiz, dinimiz, tarihimiz ve kültürümüzün bütün kökleriyle barışık olmak ve onları tanımak, hayatımızın temel değerleri haline getirmek gereklidir. Aynı zamanda bu değerlerimizi bütün dünyaya tanıtarak kültürümüzün daha iyi anlaşılmasını sağlamak önemli hedeflerimizden birisi olmalıdır. Böylece tüm dünya ve insanlık; bizi, kültürümüzü, tarihimizi, inancımızı ve değerlerimizi çok yakından tanıma imkânına sahip olmuş olur. Eserin hazırlanmasında desteklerini esirgemeyen Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Mütevelli Heyet Başkanı Hamid Hamideddin Ateş Efendi'ye şükranlarımı arz eder, tüm dost ve okuyucularımıza teşekkürü borç biliriz.

Sevgi, saygı ve baki muhabbetlerimle...

Rasul KESENCELİ

MEKKE'NİN FETHİ

Hudeybiye Sulh Antlaşması'nın bir maddesi, Kureyş'in dışında kalan kabilelere istediği tarafın himâyesine girebilme hakkını tanıyordu. Bu haktan istifadeyle, muahede yapıldığı sırada, Huzaa Kabilesi, Hz. Rasûlullah'ın ahd ve emanına girerek Müslümanlar tarafında yer almış, Benî Bekir Kabilesi ise müşriklerin himâyesini kabul ederek onların tarafını tutmuştu.

Bir gün, Benî Bekir Kabilesi'nden biri, bir şiirle Hz. Rasûlullah'ı hiciv ve tahkire yeltenir. Huzaalılardan bir genç buna tahammül edemez ve adamın başını yaralar. Durumu öğrenen Bekiroğulları, bunu, Huzaalılara saldırmak için bir sebep sayarlar.

Huzaalıların üzerine ansızın saldırırlar; hazırlıksız yakalanan Huzaalıları, Mekke'nin içine kadar kovalarlar, Harem'de bile adamlarını öldürmekten çekinmezler.

Neticede, çarpışma, Huzaalılardan yirmi üç kişinin öldürülmesiyle son bulur. Mağdur olanlar Medine'ye gelerek, durumu olduğu gibi Peygamber Efendimiz'e arz eder ve yardım talebinde bulunurlar. Peygamber Efendimiz, hadiseden fazlasıyla rahatsız olur ve Huzaalılardan gelen

heyeti, kendilerine mutlaka yardım edecekleri vaadiyle yurtlarına geri gönderir.

Ebu Süfyan Medine’de

Bu süreçte Ebu Süfyan, Peygamberimiz’le görüşüp, eski fikirlerinden vazgeçtiklerini bildirecek ve Hudeybiye Antlaşması’nın yenilenmesini, hatta müddetin uzatılmasını temine çalışacaktı. Ancak son pişmanlık fayda vermeyecek ve müşrikler bu isteklerinde muvaffak olamayacaklardı. Çünkü Rasûl-i Ekrem, daha henüz Ebu Süfyan Medine’ye gelmeden, ashabına işin neticesini haber verip şöyle buyuruyordu:

“Ebu Süfyan, Hudeybiye Antlaşması’nı takviye etmek ve mütareke müddetini uzatmak için yanınıza gelmek üzeredir! Fakat bu arzusuna nail olmadan öfkeyle geri dönecektir.”

Ebu Süfyan, Medine’ye gelince, Peygamber Efendimiz’in huzuruna çıkmadan önce, Ezvac-ı Tahirat’tan olan kızı Hz. Ümmü Habibe’nin evine gitti. Ebu Süfyan, Rasûlullah’ın minderine oturmak istedi. Hz. Ümmü Habibe buna müsaade etmedi. Ebu Süfyan, “Kızım!” dedi. “Anlayamadım! Sen minder mi benden, beni mi minderden esirgiyorsun?” diye sordu.

Hz. Ümmü Habibe, “Bu, Rasûlullah’ın minderidir. Sen ise şirk içindesin! Senin gibi birisinin Rasûlullah’ın minderine oturmasına gönlüm asla razı olamaz!” diye cevap verdi.

Ebu Süfyan'ın Peygamberimiz'e Müracaatı

Hz. Rasûlullah'ın yanına geldi ve "Ey Muhammed! Hudeybiye Muahedesi'ni yenile ve mütareke müddetini de uzat!" dedi. Peygamber Efendimiz, "Ey Ebu Süfyan! Sen bunun için mi geldin?" diye sordu. Ebu Süfyan, "Evet, bunun için geldim!" Rasûl-i Ekrem, "Biz, aramızdaki o ahid üzerinde duruyoruz! Yoksa siz, bir hadise çıkarıp onu bozdunuz mu?" diye sordu. Ebu Süfyan, bir an durakladı. Ne diyeceğini o anda kestiremedi. Sonunda cesaretini topladı ve "Öyle bir şey yapmadık! Ama biz, her şeye rağmen muahedenin yenilenmesini istiyoruz." dedi. Rasûl-i Ekrem Efendimiz, bu teklifine herhangi bir cevap vermeden sustu.

Rasûlullah'tan herhangi bir cevap alamayınca, gidip Hz. Ebu Bekir'e başvurdu. Aynı arzusunu ona da tekrarladı. Hz. Ebu Bekir, "Bu benim değil, Rasûlullah'ın bileceği, ona ait bir iştir. Ben, buna asla karışamam!" diye cevap verdi. Ebu Süfyan, ümitsiz bir vaziyette bu sefer Hz. Ömer'e başvurdu; "Muahedeyi yenilemeye çalış, halkın arasını bul!" dedi. Kâfirlere karşı hiddet ve şiddetiyle mevsuf Hz. Ömer, "Demek, siz muahedeyi bozdunuz, öyle mi?" dedi, kabul etmedi. Hz. Ömer'in yanından ayrılan Ebu Süfyan, doğruca Hz. Osman'ın yanına gitti. "Ey Osman!" dedi. "Bu topluluk içinde akrabalıkta bana en yakın sensin. Ne olur, şu mütarekeyi yenile ve müddetini uzat! Çünkü sahibin seni hiçbir zaman

reddetmez.” Hz. Osman, “Benim himâyemde bulunanlar, Rasûlullah’ın himâyesinde bulunanlardır.” diyerek, bu hususta kendisine hiçbir yardımda bulunamayacağını ifade etti.

Son şansını denemek üzere Hz. Ali’ye başvurdu; “Benim en yakım akrabamsın! Bu akrabalık hakkı için, Rasûlullah’a gidip, bu muahede işinin yenilenmesi ve müddetinin uzatılması için şefaati ol!” dedi. Hz. Ali’nin de cevabı diğerlerininkinden farklı olmadı: “Allah senin iyiliğini versin, ey Ebu Süfyan! Vallahi, Rasûlullah bir işe karar verdi mi onu mutlaka yapar! Bu, Rasûlullah’ı ilgilendiren bir iştir. Ben, onun hakkında asla bir hüküm veremem!”

On Bin Ateş

İslâm ordusu, 10.000 kişiden oluşan muhteşem bir ordu ile sefere çıktı. Merruzzahran Vadisi’ne geliş geceye rastlamıştı. Peygamber Efendimiz, her mücahide ateş yakmalarını emir buyurdu. Bir anda on bin ateş yakıldı. Göz kamaştıran bu manzara, Mekke’ye aydınlık saçtı; müşriklere ise korku ve dehşet... Aralarından göç etmeye mecbur bıraktıkları kâinatın manevî güneşi Peygamber Efendimiz, şimdi etrafında on bin parlak yıldızla Mekke ufuklarında yeniden bütün ihtişamıyla parlıyordu, ruh ve gönülleri ısıtmak için Mekke ufuklarında bir başka haşmetle doğuyordu.

Bu arada, son derece korkup telaşa kapılan müşrikler, reisleri Ebu Süfyan’la birkaç kişiyi, durumu öğrenmek üzere vazifelendirdiler. Hz.

Abbas, “Ya Rasûlallah!” dedi. “Ebu Süfyan, üstün tanınmayı, övülmeyi seven bir insandır. Ona iftihar vesilesi olacak bir imtiyaz verseniz!” Rasûl-i Kibriya Efendimiz, “Olur.” buyurdu ve ilave etti: “Kim, Ebu Süfyan’ın evine girerse, emindir!” Ebu Süfyan, “Evimin ne genişliği vardır ki?” diyerek, Peygamber Efendimiz’den bu lütfunu genişletmesini istedi. Bu sefer Rasûl-i Ekrem Efendimiz, “Kim Kâbe’ye girer, kim, Mescid-i Haram’a girer, sığınır ise, o emindir!” buyurdu. Sonra Peygamber Efendimiz, lütuf ve ihsanının dairesini en geniş bir şekilde tuttu: “Kim, kapısını üzerine kapayıp evinde oturursa, ona eman verilmiştir!” buyurdu.

Peygamberimiz, Kâbe-i Muazzama’da

Peygamberimiz, Mekke’ye girmek için ordusunu dört kola ayırdı ve kumandanlara şu emri verdi: “Size karşı konulmadıkça, size saldırılmadıkça hiç kimseyle çarpışmaya girmeyeceksiniz, hiç kimseyi öldürmeyeceksiniz!” Peygamber Efendimiz, Mekke’ye girer girmez, halka eman verdiğini ilan etti. Bütün insanlara şefkat ve merhametle bakıyor, antlaşma yoluyla şehri fethediyordu.

Rasûl-i Ekrem Efendimiz, Kusva’nın üzerinde, terkisinde Üsâme b. Zeyd, sağında Hz. Ebu Bekir, etrafında Muhacir ve Ensar topluluğu olduğu halde Kâbe-i Muazzama’ya doğru ilerliyordu. Davasını ilana başladığı ilk günden bu güne kadar ve muzafferiyet sonunda hiçbir değişiklik yoktu. Tek başına İslâm ve imanı tebliğ ederken de mütevazı,

affedici ve merhametli idi, o gün de... Birkaç kişinin gönlünde yer tutmuşken nasıl alicenap, şefkatli, mütevazı ve affediciyse, şimdi on binlerin gönlünde taht kurmuşken de yine bu vasıflarından zerre kaybetmemiştir.

Müslümanlar da akın akın muazzam mabede doğru akıyorlardı. Rasûl-i Kibriya tekbir getirince, Müslümanlar da hep bir ağızdan “Allahu Ekber! Allahu Ekber!” diyerek Mekke ufuklarını bu kutsî seda ile çınlattılar. Rasûl-i Kibriya, binlerce sahabe arasında Kâbe’yi tavafa başladı. Peşini ashab-ı kiram takip etti. Tavafın her devresinde ellerindeki değnekle Hacerü’l-Esved’e işaret ederek selamlıyordu. Tavafın yedinci şavtıdan sonra Makam-ı İbrahim’e varıp orada iki rekât namaz kıldı. Sonra da zezem kuyusuna vararak ondan hem su içti hem de abdest aldı. Bunu Safa Tepesi’ne çıkışları takip etti. Oradan etrafa baktı ve kendisine bu muazzam günü gösteren Yüce Allah’a bir kere daha minnet ve şükranlarını takdim etti.

Fetih Hutbesi

Rasûl-i Ekrem Efendimiz, Kâbe-i Muazzama’nın kapısında durdu. Mübarek yüzünde beliren tatlı tebessümleriyle halka bakıyordu. Allah’a hamd ve senadan sonra şu hutbeyi irat etti:

“Allah’tan başka ilâh yoktur, yalnız O vardır; O’nun şeriki yoktur. O, vaadini yerine getirdi; kuluna yardım etti, (aleyhinde) toplanan düşmanları tek başına perişan etti.

Bilmelisiniz ki Cahiliye Devri'ne ait olup, iftihar vesilesi yapılıp gelinen her şey, kan, mal davaları... Bunların hepsi bugün, şu ayaklarımın altında kalmış, ortadan kaldırılmıştır.

Bütün insanlar Âdem'den (as.), Âdem de topraktan yaratılmıştır. (Ahmed İbn Hanbel, Müsned, c. 3, s. 410)

'Ey insanlar! Sizi, bir erkekle bir dişiden (Âdem ile Havva'dan) yarattık. Hem de sizi soylara ve kabilelere ayırdık ki birbirinizi tanıyasınız. Biliniz ki Allah katında en iyiniz, takvası en ziyade olanınızdır. Şüphe yok ki Allah âlimdir/her şeyi bilendir, habirdir/her şeyden haberdardır!' (49/Hucurat, 13.)

Rahmet Peygamberi

Rasûl-i Ekrem Efendimiz, bu hitabesinden sonra, halka, "Ey Kureyş topluluğu! Şimdi hakkınızda benim ne yapacağımı mı tahmin edersiniz?" diye sordu. Kureyş topluluğu, "Sen, kerem ve iyilik sahibi bir kardeşsin! Kerem ve iyilik sahibi bir kardeş oğlusun! Ancak bize hayır ve iyilik yapacağına inanırız." dediler.

Bunun üzerine Rasûl-i Kibriya Efendimiz şöyle konuştu: "Yusuf'un kardeşlerine dediği gibi ben de diyorum: 'Size bugün hiçbir başa kakma ve ayıplama yok! Allah, sizi bağışlasın. O, merhamet edenlerin en merhametlisidir!'" (12/Yusuf, 92.) *Gidiniz, sizler serbestsiniz!'* Affedişlerin en makbulü muktedirken affetmek, iyiliklerin en güzeli ise kötülöklere karşı yapılandır. Merhametlerin en üstünü kendisine acımayanlara acımak, şefkat etmek ve merhamette

bulunmaktadır. Rasûl-i Kibriya Efendimiz, umumî af ilan ettikten sonra, Safa Tepesi'ne çıkıp orada Kureyşlilerin biatini kabul etti.

Kaynakça

İbn Hişam, Es-Sîretü'n-Nebevîyye, Çevirmen: Doç. Dr. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul 2014.

Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer El-Vâkidî, Kitab et-Tarih ve'l-Meb'as ve'l-Meğazî, Beyrut 1989.

Muhammed b. Cerir Taberi, Tarih-i Taberi, Çevirmen: M. Faruk Gürtunca, Sağlam Yayınları, İstanbul 2007.

ENDÜLÜS'ÜN FETHİ VE TÂRIK BİN ZİYÂD

İslâm dininin çeşitli ırk ve milletlere tebliğ edilmesi ve İslâm coğrafyasının genişletilmesi amacıyla Müslümanlar ilk dönemlerden itibaren birçok bölgede fetih hareketleri gerçekleştirmişlerdir. Hz. Peygamber (sav.) Dönemi'nde başlayan, Dört Halife Dönemi'nde Suriye, Irak, İran ve Mısır'da devam eden fetihler, Emevîler Dönemi'nde de en geniş şekliyle sürmüş ve bu dönemin en karakteristik özelliklerinden birisi olmuştur. İstisnalar dışında, Emevî halifelerinin önemli bir kısmı, bir yandan kendi dönemlerinde meydana gelen iç isyanlar ve ayaklanmalarla uğraşırken, diğer yandan dış siyasetle de ilgilenerek fetihleri devam ettirmeye çalışmışlardır. Bunun doğal sonucu olarak, özellikle Velîd bin Abdülmelik Dönemi'nde (705-715), Emevî Devleti'nin sınırları doğuda Çin'e, batıda İspanya'ya, kuzeyde Kafkasya'ya dayanmış ve güneyde ise Yemen'i içine alacak derecede geniş bir alana ulaşmıştır. İlk dönem İslâm tarihinde gerçekleştirilen fetihler dinî, siyasî, askerî, sosyal ve iktisadî açılardan birçok etki ve sonuç meydana getirmiştir. Emevîler Dönemi'nde gerçekleştirilen önemli fetihlerden birisi de Endülüs'ün (İspanya, İber Yarımadası) fethidir. Bu fetih sayesinde hem Müslümanların Avrupa'ya geçiş noktasındaki

stratejik ve jeopolitik açıdan büyük önem taşıyan İber Yarımadası ele geçirilmiş hem de yaklaşık sekiz asır devam edecek olan Endülüs'teki İslâm varlığının ve Endülüs medeniyetinin temeli atılmıştır. Endülüs'ün fethiyle ilgili olarak bazı kaynaklarda detaylı bilgiler bulunmasına rağmen bir kısım temel kaynakta yeterli bilgi bulunmaması dikkat çekmektedir.

Manevî Görev

Târik bin Ziyâd, 711 yılında, tercih edilen görüşe göre, Septe (Ceuta) Limanı'ndan gemilerle yola çıkarak, İspanya'nın en güneyinde bulunan ve daha sonra Cebel-i Târik diye isimlendirilecek olan bölgeye doğru hareket etti. Târik bin Ziyâd'ın emrinde gemilerde yedi bin mücahit bulunmaktaydı. Kahraman kumandan, geminin güvertesinde Allahu Teâlâ'nın yarattıkları hakkında tefekküre dalmıştı. Bir ara kendini hafif bir uyku hâli kapladı. O anda Rasûlullah (sav.) Efendimiz ile şanlı ashabını gördü. Her biri kılıçlarını kuşanmış, yaylarını germiş, oklarını düşmana fırlatmak için hazır bekliyordular. Peygamber Efendimiz (sav.); “Ey Târik! Yoluna devam et!” buyurdular ve ashabı ile birlikte Târik bin Ziyâd'ın önünden Endülüs'e girdiler. Me'sut komutan, büyük bir sürur içinde uykusundan uyandığında, burayı fethedeceğine inanmıştı.

Mücahitler, İspanya'nın güneyindeki Buheyra denilen yerden karaya çıktılar. Aldığı müjde ile fethi kesin gören Târik bin Ziyâd, askerlerin geriye dönme

ümidini kırmak için gemileri yaktırdı. Fetih yolu artık açılmıştı. Askerlerin motive olmaları için tarihî bir konuşma gerçekleştirdi.

Mücahitlere Sesleniş

Târik bin Ziyâd, askerlerine; “Ey mücahit kardeşlerim! Arkamızda deniz, önümüzde düşman var. Düşmana saldırmaktan başka hiçbir şeyimiz kalmadı. Bize ancak doğruluk ve sabır yaraşır. Şunu kesin olarak biliniz ki, bu yarımada da cimrilerin sofrasındaki yetimlerden daha yoksulsunuz! Düşmanınız ordu ve silahları ile karşınıza çıkacak. Onların erzakı çoktur. Sizin ise kılıçlarınızdan başka yardımcınız ve düşmandan alacağınız erzaktan başka bir şeyiniz yoktur. İhtiyaç günleriniz uzar ve vazifenizi gerektiği gibi başaramazsanız kendinize kıymış, karşı tarafın kalbine korku yerine cesaret vermiş olursunuz. Bu durumda vazifenizi yaparak, istemediğimiz kötü sonucu içinizden atınız. Ölümü kolay gördüğünüz takdirde fırsattan faydalanabilirsiniz. Sizi, içinde bulunmadığım bir tehlikeye atmıyorum; bizzat kendim başlamadan, insanların canlarının en ucuz mal gibi gittiği savaşa sizi sevk etmiyorum. Bu zorluğa bir parça katlanırsanız, uzun süre devam edecek tatlı meyveler toplarsınız. Kendinizi düşünerek benden yüz çevirmeyiniz. Bu işte nasibiniz benden çoktur. Bu adanın bol nimetleri size ulaştı. Mü'minlerin emiri Velid bin Abdülmelik, çok sayıdaki yiğidinden sizi seçti. Süvari ve yiğitlerle gönüllü olarak savaşa

katılmanıza güvenerek, bu adanın hâkimlerinin eniştesi ve damadı olmanızı hoş gördü. Burada Allahu Teâlâ'nın isminin yüceltilip dininin açıkça yayılmasına yardımınızın sevabı, Emîrû'l-Mü'minin olsun! Alınacak ganimetler benim olmadığı gibi, başkasının da değildir. O yalnız sizindir. Allahu Teâlâ bu savaşta göstereceğiniz kahramanlığı, dünya ve ahirette iyilikle anılmanız için irade etti. Sizi davet ettiğim şeye ilk icabet edenin kendim olduğunu iyi biliniz. Ordular karşılaştığında, azgın düşman komutanının üzerine tek başıma saldırarak ve inşaallah onu elimle öldüreceğim. Benimle birlikte hücum ediniz. Onu öldürdükten sonra ölürsem, tehlikesinden kurtulduğunuz için, kumandanlığı aranızdan bir yiğide vermeniz güç olmaz. Ondan önce ölürsem, bu büyük işi ardından siz tamamlayınız." Bu ateşli sözler mücahitler ordusunu heyecanlandırdığından, her bir asker, bir an önce düşman üzerine atılmayı arzu etmeye başlamıştı.

İspanya'nın (Endülüs) Fethi

O dönemde İspanya Vizigot Kralı Rodrigo, Kuzey İspanya'da bir seferde bulunuyordu. Müslümanların İspanya'nın güney bölgelerine ulaştıkları haberini öğrenen Rodrigo, büyük bir ordu hazırlayıp güneye doğru harekete geçti. Bu ordunun sayısı hakkında tarihçiler 40.000, 70.000 ve 100.000 rakamlarını verirler. Ancak daha çok kabul edilen görüşe göre, Vizigot ordusu 40.000 kişiydi. Bu durumu öğrenen Târik bin Ziyâd'ın yardımcı kuvvet

istememesi üzerine Musa bin Nusayr 5.000 kişilik bir birlik daha gönderdi. Böylece Târik bin Ziyâd'ın ordusundaki Müslüman askerlerinin sayısı 12.000'e ulaştı. Bu arada Kral Rodrigo'nun ordusu iyice yaklaşmış, büyük meydan muharebesinin başlaması an meselesi olmuştu.

Düşmanın görünüşte çok kuvvetli olması, kahraman komutan Târik bin Ziyâd'ın maneviyatında en ufak bir tesir yapmadı. Aksine, kahramanlık hislerini kamçılıyarak cesaretini arttırdı. Tek arzusu derhâl savaşa girip düşman üzerine atılmak, şehadet şerbetini içinceye kadar çarpışmak ve sonunda cennete kavuşmaktı. Bu duygular, kendisini ve şanlı askerini heyecana getirdi. Nihayet iki ordu karşı karşıya geldi. Her türlü silahla donatılmış düşman ordusu, dağı taşı dolduruyordu. Kralları Rodrigo, yüksek bir taht üstünde oturmuş, gururlu ve kibirli bir hâlde, İslâm ordusuna bakıyor, birliklerindeki düzene hayran kalıyordu. Her birinin üzerinde bulunan çok ince ve zarif zırhlar göze çarpıyordu, başlarında sarık, ellerinde kınlarından sıyrılmış, gözleri kamaştıran kılıçlar vardı ve gözlerinden kıvılcımlar saçılıyordu. Kumandanlarının etrafına dizilmişler, emirlerini dikkatle ve süratle yerine getiriyorlardı. İslâm ordusundan beyaz bayraklı bir heyetin geldiğini görünce, iyice meraklandı. Bu gelen elçi heyeti ne diyecekti? Elçiler, kralın yanına geldiklerinde; "Ey Kral! Seni ve halkını İslâm'a dâvet ediyoruz!

Müslüman olursanız kardeşimiz olursunuz, sizi bağrımıza basarız. Kabul etmezseniz, cizye ve haraç vererek canınızı kurtarabilirsiniz. Bunu da reddederseniz, o zaman aramızı kılıç düzelterektir.” dediler. Kral Rodrigo, Müslümanların sayıca az olduğunu düşünerek heyeti reddetti ve hücum emrini vererek savaşı başlattı. İki ordu, Lekke Vadisi'nde harbe başladı. İslâm ordusu, “Allahu ekber!” sesleri arasında, yalın kılıç düşmanın ortasına daldı. Müthiş bir savaş başlamıştı. Askerlerine gerekli talimatı veren Târik bin Ziyâd, yanındaki birkaç fedaisi ile çarpışa çarpışa kral muhafızlarının yanına kadar yaklaştı. Artık geriye dönüş yoktu. Mücahitler, komutanlarının bu akıl almaz kahramanlığı karşısında, ardı arkası kesilmeyen hücumlar yapıyorlardı. Târik bin Ziyâd, düşman muhafız birliğini yararak, Kral Rodrigo ile çarpışmaya başladı. Seri kılıç darbeleriyle onu yere düşürdü.

Kralın öldüğünü gören düşman askerleri, paniğe kapılarak, şaşkın bir şekilde sağa-sola kaçışmaya başladı. Mücahitler, kısa zamanda pek çoğunun işini bitirmiş ve büyük bir kısmını da esir almışlardı.

Stanley Lane Poole ismindeki Avrupalı tarihçi; “Müslümanların Lekke Vadisi'nde kazandıkları zafer, bütün İspanya'nın ellerine geçmesine sebep olmuş, Müslümanlar bazı şehirlerdeki zayıf mukavemeti kırmak için fazla zorlanmamıştır. İspanyollar, Müslüman askerlerini karşılarında

görünce, şehir ve kalelerini fazla direnmeden verip teslim olmuşlardır.” demektedir.

Târik bin Ziyâd, Musa bin Nusayr'a zafer haberini veren bir mektup gönderdi. Musa bin Nusayr da bir ordu hazırlayarak İspanya'ya geçti. Kısa zamanda, Vizigotların başşehri Tuleytula (Toledo) alındı. Kurtuba, İşbiliyye, Maride, Barcelona, Arbuna, Kadis, Galicia, Saragusta, Leon Cataloni gibi yerler fethedildi. Böylece Müslümanlar Pirene Dağları'na kadar ulaştılar. Bu zafer, Endülüs'ün kapılarını Müslümanlara açtı. Gerek Târik bin Ziyâd'ın, gerekse bir yıl sonra fetihleri tamamlamak için 18.000 kişilik orduyla Endülüs'e gelen Musa bin Nusayr'ın gerçekleştirdiği önemli fetihler sonunda üç yıl gibi kısa bir süre içinde İspanya'nın tamamı fethedildi.

Kaynakça

<http://www.sadakatforum.com/tarik-b-ziyad-endulusun-fethi-oncesinde-gemileri-yakti-mi-t13336.0.html>

<http://www.hakdin.net/icerik/70/2820/default.aspx?option=default&cId=99>

Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân (Ülkelerin Fethi), (Çev: Mustafa Fayda), Ankara 1987, s. 330-331.

İbn Abdülhakem, Fütûhu Mısır ve Ahbâruhâ, Kahire 1991, s. 204-213.

İbn Haldûn, El-İber, 1988, Cilt IV, s. 150.

İsmail Hakkı Atçeken, Endülüs Fatihlerinden Musa b. Nusayr ve Faaliyetleri (Basılmamış Araştırma, Konya 2001), s. 19-32.

Mehmet Özdemir, Endülüs Müslümanları-1, Ankara 1994, s. 7-27.

Muhammed İmamüddin, Endülüs Siyâsî Tarihi, (Çev: Yusuf Yazar), Ankara 1990, s. 29-43.

Nadir Özkuyumcu, Fethinden Emevîler'in Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993), s. 177-178.

Rehber Ansiklopedisi, C. 16, s. 140.

BİR İSLÂM KAHRAMANI SEYYİD BATTAL GAZİ

Battal Gazi bilhassa 717-740 yılları arasında, Emeviler'in Bizans'a karşı yürüttükleri mücadelelerde rol almış ve hem Müslüman hem de Hristiyan kaynaklara yansıyan efsanevi şöhretini bu sırada kazanmıştır. Taberî'de nakledilene göre Battal Gazi, 717 yılında Meseleme bin Abdümelik komutasındaki İslâm ordularıyla birlikte İstanbul'un hem deniz hem karadan kuşatıldığı sefere katılmış, İmparator Leon'un direnmesi karşısında bu kuşatma 718 yılında sona erdirilmiştir. Anadolu'da menkıbevî şahsiyet olan Battal Gazi'nin adı etrafında, daha ilk kaynaklardan başlayarak bir destanlar hâlesi meydana gelmiştir.

Battal Gazi, yaklaşık olarak Miladî 680'li yıllarda Malatya'da doğdu. Babası Malatya Serdarı Hüseyin Gazi, annesi Saide Hatun'dur. Babası Hüseyin Gazi, Bizans topraklarına yapılan bir akında şehit düştü. Anadolu'da Seyyid Battal Gazi, Seyyid Battal ve Battal Gazi isimleri ile maruftur. Asıl adının Abdullah ya da Cafer olduğu ileri sürülmektedir. Kendisi Hazreti Peygamber (sav.)'in neslindedir. Nesebi İmam Cafer, İmam Zeynel Abidin yoluyla İmam Hüseyin'e ve Hz. Ali'ye ulaşır ve nesl-i paki olarak seyyiddir. Battal adının yiğitliğinin,

cesaretinin ifadesi olduğu, güç ve kuvvetin sembolü olduğu; gazilik unvanının da gazalarda gösterdiği kahramanlıktan dolayı verildiği bilinmektedir. Battal Gazi 8. yüzyılda Emeviler devrinde yaşamıştır. Nitekim Battal Gazi'den bahseden Bizans ve Süryani kaynakları da bunu teyit etmektedir. Battal Gazi'nin tarihî şahsiyetiyle menkıbevî şahsiyeti kaynaklarda ve hafızalarda birbirine karışmıştır. Battal Gazi'den bahseden Yakubi ve Taberî'den başlayarak Evliya Çelebi'ye gelinceye kadar pek çok kaynakta tarih ve menkıbe iç içedir.

Battal Gazi'nin yaşadığı dönem, Anadolu'da Türk veya Arap olgusunun olmadığı bir zamandır. Hakkındaki kaynaklara, yani destanlar, mesneviler, menkıbeler ve halk hikâyelerine bakıldığında, kendisinin; Bizans'ın zulmünden bıkan halkın hakkını savunmak için halktan bir ordu topladığı ve Bizans ile savaştığı görülmektedir. Battal Gazi, çalışkanlığı, cesareti ve kahramanlığı sayesinde komutanlığa, hatta Misis şehri valiliğine kadar yükselmiştir. Battal Gazi, sadece Bizans zindanlarına düşen Kılıçtaş'ı, alperenleri değil, o zamanın heterodoks Hristiyan'ı, bugünün Müslüman'ı Boşnakları da Bizans zulmünden kurtarmak için çaba harcamış, mücadeleler yapmıştır.

Battal Gazi bilhassa 717-740 yılları arasında, Emeviler'in Bizans'a karşı yürüttükleri mücadelelerde rol almış ve hem Müslüman hem de Hristiyan kaynaklarına yansıyan efsanevi şöhretini

bu sırada kazanmıştır. Taberî'de nakledilene göre Battal Gazi, 717 yılında Meseleme bin Abdülmelik komutasındaki İslâm ordularıyla birlikte İstanbul'un hem deniz hem karadan kuşatıldığı sefere katılmış, İmparator Leon'un direnmesi karşısında bu kuşatma 718 yılında sona erdirilmiştir. Anadolu'da menkıbevî şahsiyet olan Battal Gazi'nin adı etrafında, daha ilk kaynaklardan başlayarak, bir destanlar halesi meydana gelmiştir. Onun Rum seferlerindeki maceraları, Taberî'den başlayarak, Arap tarihçilerinde ve Bizans kronolojilerinde, ya birbirinden nakledilmek suretiyle yahut da birbirini tamamlayacak şekilde anlatılmıştır. Battal Gazi'nin muharebelerini anlatan söz konusu kaynakların zikrettikleri bölge, şehir ve kasaba isimlerine bakıldığında onun başta Malatya, Kayseri, Afyon ve Eskişehir yöresi olmak üzere, el-Cezire ve Suriye bölgelerinde akınlarda bulunduğu görülür. Hiç şüphesiz bu coğrafya gerçek muharebelerin vuku bulduğu coğrafyadır. 720 yılında Battal Gazi ve Melik Gazi 20 bin kişilik bir kuvvetle, Akroenes Savaşlarında Leon ve Konstantin komutasındaki Bizans ordusu ile çarpışmakta olan İslâm ordusunun yardımına gelirler. Savaş çok şiddetli geçer ve her iki taraftan da çok sayıda insan ölür. Bugünkü Afyonkarahisar yakınlarında bulunan eski "Akroinon" mevkiinde vukua gelen büyük savaşta Battal Gazi şehit olur ve İslâm ordusu Şuhut'a çekilir. Akrenion'a yaklaşık 100 km. uzaklıktaki Seyitgazi'ye de defnedilir.

Battalname'de Battal Gazi'nin Anadolu'da Hıristiyanlarla yaptığı savaşlar konu edilmektedir. Bu savaşlarda merkez saha genellikle Malatya yöresidir. Savaşlar İslâmiyet-Hıristiyanlık mücadelesi şeklinde dinî bir hüviyet taşır. Cihad ve gaza ruhu kendini kuvvetli bir biçimde hissettirir. Battal Gazi bu savaşlarda bir "evliya" karakteri sergiler. Düşmanlarla savaşır; okuduğu dualarla büyüleri bozar; ateşte yanmaz; göz açıp kapayıncaya kadar uzun mesafeler aşar; Hızır'la yoldaştır, sıkışık zamanlarda ondan yardım görür. Kâfirleri İslâm'a davet eder, İslâmiyet'in yayılmasını sağlar. Her savaşın sonunda elde ettiği malı mülkü din uğruna savaşan yiğitlere dağıtır. Türk gazi tipinin mükemmel bir örneğini aksettiren Battal Gazi, gerek kahramanlığı, gerekse evliya karakteriyle Anadolu insanı üzerinde son derece etkili olmuştur. Bu yüzden de Battalname Anadolu halkı arasında asırlarca sözlü olarak yaşamıştır. Ayrıca Anadolu dışında yaşayan Türk toplulukları arasında da sevilmiş, yazılıp okunmuştur. Tamamen Müslüman Türk geleneklerine göre meydana getirilmiş olan Battalname'nin yazıya geçiriliş tarihi henüz kesin olarak tayin edilememekle birlikte, eserin 11-12. yüzyıllarda Danişmendliler zamanında söylendiği ve Danişmendnâme'nin yazılış tarihi olan H. 643'ten (M. 1245-1246) önce yazıldığı tahmin edilmektedir. Battalname'nin bugün bilinen nüshaları arasında yazıldığı döneme ait olanı yoktur. Eldeki nüshalar daha sonraki dönemde yazılmışlardır. Bilinen en eski

nüsha, H. 840 (M. 1436-1437) tarihini taşımaktadır. Battalname, Darendeli şair Bakai (ö. 1785) tarafından H. 1183 (M. 1769)'te manzum olarak da yazılmıştır.

Seyyid Battal Gazi Külliyesi

Eskişehir'in Seyitgazi ilçesinde Üçler Tepesi'ndedir. 1207-1208 yıllarında Anadolu Selçuklu Sultanı 1. Alâeddin Keykubat'ın annesi Ümmühan Hatun tarafından yaptırılmıştır. Rivayete göre, Battal Gazi Ümmühan Hatun'un rüyasına girmiş ve: "Ey Hatun! Ben o kişiyim ki Diyar-ı Rûm'u aldım, kâh karada kâh denizde doksan yıl gazilik ettim. Sonunda şehit oldum. Gel beni ziyaret et, üzerime bir türbe yap!" demiştir. Ümmühan Hatun da mezarı bularak türbe ve adına bir külliye yaptırmıştır. Külliye hakkında şu bilgileri aktaralım:

Ana kısım, orta avlunun güneyine düşen bölümde olup, Seyyid Battal Gazi Türbesi, mescit (cami) ve bağlantılarından meydana gelen bu birim, külliyenin çekirdeğini oluşturur. Camiin girişinde, üçüncü Semahane'de bir taş levha üzerinde şu kitabe vardır:

"Bu mescit ve bu yapılar Kılıçarslan'ın oğlu Keyhüsrev zamanında yapılmıştır. Tarih 1207'dir."

Seyyid Gazi'nin türbesi tepenin yamacından yükselerek kasabaya hâkim bir konumdadır. Buradaki minareli bir cami ve tekke İslâmî dönemlere aittir; bu binanın önceden bir Bizans manastırı olması muhtemeldir. Daha sonra Selçuklular buna bir okul ve Konya'nın Mevlevileri

de bir tekke eklemişlerdir. Seyyid Gazi'nin mezarı, bir türbenin ortasındadır. Yüksek kubbeli türbede Seyyid Battal Gazi'nin 8,50 m. boyundaki sandukası ile yanında Ele Nora'ya ait olduğu söylenen küçük bir mezar dikkat çeker. Yapılışını takiben çeşitli onarımlar görmüş olan türbenin asıl restorasyonu, II. Bâyezîd (1481-1512)'in padişahlığı döneminde Mihaloğlu Ahmed ve Mehmet Beyler eliyle gerçekleştirilmiş olup o bakımla bugünlere ulaşabilmiştir.

Suzan Albek de türbe ve caminin tekkenin ünlü şeyhi Güzelce lakaplı Seyyid Muhittin'in dileğiyle Sultan Bâyezîd Han zamanında yenilendiğini belirtmektedir.

Türbenin dış görünüşü zarif ve huzurludur. Dolgular, yan yüzeyleri derinleştirmekte ve bu şekilde köşelerin ve kenarların görünüşünü daha da kuvvetlendirmektedir. Yapıya güzellik, hafiflik, aynı zamanda da istikrarlı görünüş kazandıran bir unsur da budur. Zayıf bir saçaklığın üstündeki 16'genlik bir tambur, yüksek bir kubbeyi taşımaktadır.

Selçuklularda mermer işçiliği büyük bir özenle ve çok temiz olarak yapılmaktadır. Bu özellikleri burada da görüyoruz. Üstelik türbenin sekizgeni oluşturan yanlarının uzunlukları bir santimden daha az bir farkla tamamen aynıdır. Ama türbenin içerisinde yeni yapıldığı belli olan bir sıvalama ve kireçleme (badana) sanatsal ve estetik açıdan eseri olumsuz etkilemiş, görünümünü bozmuştur.

Seyyid Hasan Gazi

Anadolu topraklarında, Darende'de kendi adıyla anılan bir tepenin başında bir şehit ve seyyid mezarı vardır. Bu mübarek kabir; Battal Gazi'nin amcası ve kayınpederi olan Seyyid Hasan Gazi Hazretleri'nindir.

Darende'nin Zengibar Kalesi'nin güneydoğusunda Hasan Gazi Tepesi'nde şehit düştüğü yerde medfundur. 1888 (H. 1306) tarihli Sivas Vilayet Salnamesi'nde; "Ğazzat-ı Kiramdan Hasan Gazi" cümlesiyle başlayan ibarede, Seyyid Hasan Gazi Hazretleri'nin kabrinin Darende'de olduğu belirtilmektedir.

Kabir taşında "Fahri'l-Ulema Eş-Şehid Hasan Gazi" ayak taşında ise "Tarih Sene 830 Rahmetullahi Aleyh" yazılıdır. Ancak bu taşın ve yazıların daha sonraki dönemlerde eklendiği tahmin edilmektedir. Battal Gazi'nin Hicri 122 yılında vefat ettiği, birçok kaynakta zikredilmektedir (Bu tarih, Miladi 740 senesidir.).

Darende, çok büyük manevî değerlere sahiptir. Bu manevî şahsiyetler asırlardır bu beldeye huzur, bereket ve feyiz saçmışlardır.

Memleketin sahibi olan büyük şahsiyetler, manevî değerlere hürmeten hizmet etmeyi görev telakki ederek, "Hasan Gazi Tepesi'nin" imarı ve ihyası için harekete geçtiler. Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Mütevelli Heyet Başkanı Hamit Hamidettin Ateş Efendi, çok büyük kadirşinaslık

göstererek büyük bir projeyi hayata geçirmiştir. Burası günümüzde tüm insanların ziyaretgâhı haline gelmiş olup yoğun ilgi görmektedir.

Kaynakça

Taberi, Tarih-i Taberi, c. 3, s. 496-498 (M/839-923).

İbnü'l-Esir El-Kamil, c. 5, s. 206-207 (M.1160-1234).

Hanifi Hoca, Darende Tarihi.

Battalname, Bilinen en eski nüsha 840 (1436-37), (Arkeoloji Ktp., nr. 1455).

Bakai, Battalname, 1183 (1769) manzum olarak yazılmıştır.

Sivas Vilayet Salnâmesi (H. 1306 / M. 1888).

İlyas Küçükcan, Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi.

Büyük İslâm Ansiklopedisi.

Battal Gazi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

KUDÜS'Ü ANLAMAK

Miladî 636. Peygamber Efendimiz (sav.)'in dünyasını değiştirmesinin üstünden koskoca dört yıl geçmiş. Hz. Ebu Bekir (ra.)'in vefatından sonra ise iki yıl... Hz. Ömer (ra.) Dönemi'nde çok başarılı fetihler yapılmaya başlanmış... Medine'ye neredeyse her gün yeni bir zafer ve fetih haberi ulaşıyor. Fethedilen topraklarda halk, İslâm kahramanlarını birer kurtarıcı olarak karşılıyor. Çünkü yıllardır Bizans'ın zulmü sınırsız, halk; bin türlü yokluk ve yoksulluk içinde uğradığı haksızlıkların, zulümlerin sona ermesini beklemektedir. Ve beklenen ilâhî yardım gelmiştir.

Halk, isterse gelenlerin dinine giriyor ve derhal onlarla eşit haklara sahip oluyor. İsterse kendi dininde kalıyor. Fatihler, halka insan muamelesi yapıyorlar. Asla zulmetmiyor, ezmiyor, zerre kadar haksızlık yapmıyorlar. Canları, malları, haysiyetleri, şeref ve namusları güvence altına alınıyor.

Kudüs Yolunda

İki yolcu... Binite sırayla binmek üzere anlaşmışlar. Hayvanın hakkını da unutmamışlar. Nöbetleşe bindikten sonra hayvanı bir biniş süresi boş yürütecekler. Çünkü onun da dinlenmeye hakkı var. Nice peygamberin gelip geçtiği, hatta

defnedildiği Filistin topraklarında Kudüs'e doğru ilerliyorlar. Konuşmalardan anlaşıldığı kadarıyla bu iki yolcudan biri efendi, diğeri köle... Fakat efendinin efendiliği, ona kölenin insanlığını, hayvanın hakkını unutturmuyor.

Nihayet şehre hâkim yüksek bir tepeye ulaşıyorlar. Efendi binekte, köle yürüyor. Efendi, nöbet sırasının bittiğini belirtmek için tekbir getiriyor. Binme sırası kölede... İtiraz ediyor. "Efendim..." diyor, "Ne sen in, ne de ben bineyim. Şehre girmek üzereyiz. Orada; eyerli atlar, zengin kimseler, altınla süslenmiş arabalar var. Şehre ben binekte, sense benim bindiğim hayvanın yularını tutmuş vaziyette girecek olursak bizi alaya alır, küçümserler. Bu da zaferimize gölge düşürür." Efendi ısrarlı. "Ama sıra senin..." diyor; "Sıra benim olsaydı inmezdim. Sıra seninse senindir. Ben inmeliyim, sen binmelisin." Köle çaresiz... Hayvana biniyor. Efendisi hayvanın yularından tutuyor. Şehre böyle giriyorlar.

Hristiyan halk, şehirlerini teslim almaya gelen devlet başkanını karşılamak üzere Şam Kapısı'nda toplanmış. Başlarında patrik, köleyi hayvanın üstünde görünce saygılarını sunmak üzere önünde secdeye kapanıyor. Köle, elindeki asa ile onları dürtüyor, "Yazıklar olsun size..." diye haykırıyor, "Kaldırım başınızı, Allah'tan başkasına secde edilmez." Ve halka haber veriyor ki, kendisi köledir, devlet başkanı yuları tutan kimsedir... Patrik, bir

köşeye çekilip ağlamaya başlıyor. Yuları tutan devlet başkanı üzülüyor. Gönlünü almak, teselli etmek için patriğin yanına gidiyor. “Üzülme, değmez. Dünya böyledir. Bir güldürür, bir ağlatır.” diyor. Patrik, “Saltanatı kaybettiğim için mi ağladığımı zannediyorsun? Tanrı’ya and olsun ki bunun için ağlamıyorum. Sırf sizin hâkimiyetinizin sonsuza dek kesintisiz devam edeceğini anladığım için ağlıyorum. Zira zulmün hâkimiyeti bir andır. Adaletin hâkimiyeti ise kıyamete kadardır. Ben sizi fethedip geçen, sonra yıllar içinde kaybolup giden bir yönetim zannetmiştim.” diye cevap veriyor. Hz. Ömer (ra.) yalnızca gülümsüyor...

Haçlılar Kudüs’te

Yahudilerden önce de Haçlılar gelmişlerdi. Papa’nın teşvikiyle yola çıkan 600 bin kişilik ilk Haçlı ordusu, 1099 yılının Temmuz ayında Kudüs’e girdiğinde komutanları, Kıyamet Kilisesi’ne gitmek için, şehri savunan 70 bin Müslüman’ı kılıçtan geçirip cesedini çiğneyerek geçmemiş miydi?

Suriye ve Mısır topraklarında meşhur Eyyubî Devleti kuruldu. Devletin azametli sultanı Selahaddin-i Eyyubî’nin odasındaki mum geceler boyunca sönmeydi. Bir gün veziri bütün cesaretini toplayarak bunun sebebini sordu. Selahaddin-i Eyyubî dedi ki “Allah Rasûlü’nün Miraç’a çıktığı, yıllarca Müslümanlara kıblegâh olmuş üçüncü harem düşmanın elinde iken bana uyumak yaraşır mı hiç?” Selahaddin-i Eyyubi, Kudüs kapılarına

dayandı. Fakat bu mukaddes şehre kan dökerek girmek istemiyordu. Şehir halkına “Sizin gibi ben de kesin olarak inanıyorum ki, Kudüs Allah’ın mukaddes beytidir. Bu Beytullah’a saldırarak hürmetini ihlal etmek istemiyorum.” diye haber saldı. Teslim şartlarını da sunmuştu. Fakat şehir direndi, beyhude, fetih müyesser oldu. Fakat kan deryasında yüzerek değil... Şehrin her yerinde adalet tecelli etti. Hoşgörü zirvedeydi. Akıl almaz örneklik...

Bitmeyen Savaş

Batı dünyası Kudüs’ün yeniden Müslümanlara yâr olmasına çok içerledi, hazmedemedi. Hristiyanlar, Alman İmparatoru I. Frederick, Fransız Kralı Philip August ve İngiltere Kralı Richard komutasında yeni bir Haçlı seferi düzenlediler. Bu sefer de başarısız oldu. Fakat yılmadılar. Dördüncü, beşinci, altıncı... derken diğerleri düzenlendi ve devam ediyor günümüzde... Ama herkes biliyor ki, yeni bir Haçlı seferi her Batılının içinde bir ukde, hedef tüm İslâm âlemi. Haçlı Savaşları, sömürge savaşları, siyonizm, eski sömürgecilik, yeni sömürgecilik, askerî sömürgecilik, iktisadi ve kültürel sömürgecilik, vs. vs... Hepsi aslında aynı bütünün parçalarıdır. O bütünün adı ise, küfrün İslâm’a karşı birlikteliğidir.

XIII. yüzyılın sonunda bu mukaddes diyar, güçlü bir koruyucuya, yani Osmanlı’ya kavuşmuştur. XIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadar Kudüs

huzur dolu bir hayat yaşadı. Çünkü Osmanlı, savaşı Kudüs önlerinden Avrupa içlerine taşımıştı. Bırakın Filistin'i, Suriye'yi, Anadolu'yu; Hristiyanların Balkanları bile geçmeye mecali yoktu artık. Ancak Viyana önlerinde savunma savaşı veriyorlardı. Fakat içteki ve dıştaki düşmanlar, hainler boş durmadı... Ya İslâm âlemi... Dünyalık, fitne, fesat ve rant... Feraset azlığı, rahat ve gelecek endişesi... Gaflet, tembellik...

Ne zaman ki Osmanlı bölgeden çekildi, sömürgeci Batılı güçler bölgeye hâkim oldu... İşte Filistin ve Kudüs o gün kaybetti. Ve o günden beri arıyor Kudüs Müslüman merhametini, ümmetin uyanışını...

DANIŐMEND GÜMÜŐTEĐİN “AHMED GAZİ” HAÇLILARLA MÜCADELE VE MALATYA’NIN FETHİ

Danişmend Gazi’nin kaynaklarda adı Melik-i Muazzam Danişmend Ahmed Gazi bin Ali et-Türkmânî olarak geçmektedir. Fetih menkıbelerinden oluşın ve tarihî kaynak olmaktan ziyade destânî bir roman özelliği gösteren Danişmendnâme’de, Malatya Emiri Ömer’in kızıyla evlenen Ali b. Mızrab’ın oğlu olarak dünyaya geldiği ve asıl adının Ahmed olduğu, Battal Gazi’nin torunu Sultan Turasan ile arkadaşlık ettiği, ondan gündüzleri savaşçılık öğrendiği, geceleri de dinî ilimler tahsil ederek âlimlik mertebesine ulaştığı ve bundan dolayı da kendisine “Danişmend” denildiği ifade edilmektedir. Orta Çağ’ın en güvenilir tarihçilerinden İbnü’l-Esîr, Danişmend’in asıl adının Taylu olduğunu, Türkmenlere öğretmenlik yaptığı ve zamanla hükümdarlığa kadar yükseldiğini; İbn Bîbî, Danişmendli Hânedânı hakkındaki rivâyetlerin çeliŐkili olduğunu; Aksarayî, Danişmend’in Malazgirt Zaferi’nden sonra Niksar, Tokat, Sivas, Elbistan ve civarını ele geçirdiğini; Reşîdüddîn Fazlullah-ı Hemedânî de onun Malazgirt Savaşı’na katılan ve zaferin kazanılmasında önemli rol oynayan kumandanlardan biri olduğunu söyler.

Danişmend adı bir lâkaptan ibaret olup isim değildir. Ahmed Gazi ve Gümüştegin Gazi aynı kişilerdir. Çünkü Türkler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra bu dinin etkisiyle İslâmî isimler almaya başladılar, ancak Türk adlarını da terk etmediler. Her iki ismi birlikte kullandılar. Bunun örnekleri oldukça fazladır. Mesela, Selçuk Bey'in büyük oğlu Arslan Yabgu'nun İslâmî adı İsrâîl'dir. Selçuk Bey'in torunlarından ve Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucularından olan Çağrı Bey'in İslâmî adı Dâvud'dur. Onun oğlu ünlü Selçuklu Hükümdarı Alp Arslan'ın İslâmî adı Muhammed'dir. İşte bu örneklerde olduğu gibi, Danişmend Gazi'nin de Türk adı "Gümüştegin", İslâmî adı "Ahmed"dir. Danişmend'liler Beyliği'nin kurucusu ve ilk hükümdarı, "Danişmend" lâkaplı Gümüştegin Ahmed Gazi'dir.

Haçlılarla mücadele eden, Malatya'yı fetheden, Bohemund'u yakalayıp sonra da fidye karşılığı serbest bırakan ve Sultan I. Kılıçarslan ile savaştıktan sonra 1104 yılında vefat eden, Danişmendli hükümdarı Danişmend Taylu Ali'nin oğlu Danişmend Gümüştegin Ahmed Gazi'dir.

İslâm Ordularını Mansûr ve Muzaffer Eyle

Kaynaklardaki bilgilerden anlaşıldığına göre Azerbaycan'da Arrân ve civarında yaşayan bir Türkmen ailesine mensup olan Danişmend Gazi, hem Türkmenlere muallimlik yapıyor hem de Türkmen emirleriyle beraber kâfirlere karşı cihat

ediyordu. Sultan Alp Arslan'ın 1064 yılında çıktığı Kafkasya seferi sırasında diğer Türkmen beyleriyle ordugâha giderek Selçuklu ordusuna yol gösterdi. Bu tarihten itibaren Sultan Alp Arslan'ın hizmetine girdi. Bilgeliği, cesareti, yiğitliğiyle onun dikkatini çekti ve en güvenilir emirleri arasına girdi. Malazgirt Savaşı'na da katılarak zaferin kazanılmasında tavsiyeleriyle manevî bakımdan önemli rol oynadı. Nitekim Sultan Alp Arslan barış teklifinin Bizans İmparatoru Romanos Diogenes tarafından reddedilmesi üzerine Artuk, Saltuk, Mengüçük, Danişmend, Çavlı ve Çavuldur adlı emirleriyle yüksek bir yerden Bizans ordugâhını gözetledikten sonra savaşla ilgili olarak onların görüşlerini sormuş, bunun üzerine Danişmend: "Bugün çarşambadır, saadtle geri dönelim. Bugün ve yarını silahlarımızı hazırlamakla geçirelim. Elbiselerimizi temizleyip zemzemle yıkanmış kefenlerimizi hazırlayalım. Cuma günü hatiplerin minberlerde 'Ya Rabbi, İslâm ordularını mansûr ve muzaffer eyle!' diye dua ettikleri zaman, samimiyetle tekbir getirip kâfirlerin üzerine saldıralım; eğer şehitlik saadetine erişirsek, '(Bu) ne güzel mükâfat.' ve eğer galip ve muzaffer olursak, 'Bu ne büyük başarıdır.' Bu veciz sözlerden sonra bütün beyler, Danişmend 'in fikrini beğenip geri döndüler. Kararlaştırılan zaman gelince tekbir getirip düşmanın üzerine saldırarak galip geldiler.

Sultan Alp Arslan, savaşa katılan emirlerinden Anadolu'da fetihlerde bulunmalarını istemiş ve

fethedecekleri yerlerin kendilerine ikta edileceğini bildirmişti. Zaferin ardından fetihlere girişen beyler, Anadolu'nun muhtelif şehirlerini fethederek buralarda kendi adlarıyla anılan beylikler kurmuşlardı. Bunlar arasında Danişmend Ahmed Gazi de bulunmakta idi. XII. yüzyıl müelliflerinden Zâhirüddîn Nişâbûrî, Malazgirt Zaferi'nin ardından Sultan Alp Arslan'ın Erzurum ve civarını Saltuk Bey'e; Mardin ve Harput yörelerini Artuk Bey'e; Erzincan, Kemah ve Şebinkarahisar'ı Mengüçük Gazi'ye; Maraş ve civarını Emir Çavuldur'a; Sivas, Tokat, Amasya ve Kayseri'yi de Danişmend Gazi'ye iktâ ettiğini söyler. Danişmend Ahmed Gazi, Malazgirt Zaferi'nden sonra Sivas'a geldiğinde şehri harap halde bulmuştu. Çünkü imparator Malazgirt Seferi sırasında burayı tahrip etmişti. Danişmend Gazi fazla bir mukavemetle karşılaşmadan Sivas'a girdi ve Danişmendli Hanedanı'nı kurdu (1071). Daha sonra Sivas'ı bir üs olarak kullanarak Çavuldur, Tursan (Turasan), Kara Doğan, Osmancık, İltegin ve Kara Tegin adlı emirleriyle Amasya, Tokat, Niksar, Kayseri, Zamantı, Elbistan, Develi ve Çorum'u zapt ederek Danişmendli topraklarına kattı.

Haçlı Seferleri ve Danişmend Gümüştegin Ahmed Gazi

1096 yılında Avrupalı Hıristiyan topluluklarının gerçekleştirdiği Birinci Haçlı Seferi'nin başarıya ulaşması nedeniyle ve aynı zamanda Doğu'da

kurulan Haçlı devletçiklerinin idarecilerinin sürekli Avrupa'dan yardım istemeleri ve yine ilk Haçlı Seferi'ne katılıp geri dönen kimselerin Doğu'daki zenginlikleri anlatmaları gibi nedenlerle Avrupa Hıristiyan Dünyası Papa'nın teşvikleriyle yeni ordular hazırlayarak bunları Anadolu üzerinden Doğu'ya göndermeyi kararlaştırdılar.

1101 Yılı Haçlı Seferleri'nin birleşik birinci ordusu Danişmendli başkentine doğru harekete hazırlanırken Danişmend Gazi de Haçlıların hareketinden zamanında haberdar olmuş ve Artukluların Mardin, Meyyâfârîkîn (Silvan), Âmid (Diyarbakır) ve Harput beyleri ile Mengüceklilerden Erzincan ve Divriği meliklerine birer haberci gönderip "Büyük bir düşman Müslümanların üzerine gelmektedir. Eğer hep birlikte yardıma gelmezseniz, bu fitne uzaklaştırılamadığı gibi artar. İslâm'a büyük zarar ve ziyan verir. Bu zarar ve ziyan her tarafa yayılır." diyerek onları Anadolu'ya doğru gelmekte olan düşmana karşı uyardı.

Danişmend Gazi, aynı zamanda Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan'a da haberci gönderip onu bu durumdan haberdar ederek Haçlılara karşı birlikte hareket etmeyi teklif ediyordu. Haçlılar 5 Ağustos sabahı Türklere saldırdılar. Sultan I. Kılıçarslan, Danişmendli Gümüştegin Ahmed Gazi, Artuklu Belek Gazi ve Harran Emiri Karaca Bey'in idaresi altındaki Türk ordusuna sayıca kalabalık olmalarına rağmen

yenildiler. Türkler 1101 yılı içinde Anadolu'ya gelen üç büyük Haçlı ordusuna karşı büyük bir mücadele vermiş, 1097'de uğranılan başarısızlığın aksine, yapılan mücadelelerden zaferle çıkmışlar, Anadolu'daki Türk beyleri düşmana karşı millî birlik ve beraberlik şuuru içinde hareket ederek kendilerinden sayıca çok üstün bu üç orduyu da bozguna uğratmasını bilmişlerdir. Yapılan mücadele, Anadolu'nun Türk yurdu olarak kalmasını sağlayan önemli mücadelelerden biridir. Türk beyleri üç orduyu da imha etmeyi başardılar. I. Haçlı Seferi'nin bir devamı niteliğinde olan 1101 Yılı Haçlı Orduları ile yapılan mücadele, Danişmend Gazi ve Kılıçarslan için Anadolu'da var olma mücadelesiydi.

Danişmend Gümüştengin Ahmed Gazi'nin Malatya'yı Fethi

Danişmend Gümüştengin Gazi, 1101 yılında Anadolu'ya giren Haçlı Ordularına karşı Sultan I. Kılıçarslan ile birlikte başarıyla karşı koyup bu tehlikeyi savuşturduktan sonra Malatya'yı muhasara etti. Malatya halkına karşı daha merhametsizce davranan Gabriel'in zulmü dayanılmaz hale geldiğinden iki asker, şehri Danişmendiler'e teslim ettiler ve Gümüştengin Gazi de 18 Eylül 1102 Çarşamba günü Malatya'ya girdi. Sultan Kılıçarslan ve Gümüştengin Gazi tarafından art arda düzenlenen kuşatmalar ve Ermeni hâkimi Gabriel'in kötü idaresi sonucu büyük ıstıraplar çeken, açlık ve yokluğun pençesinde kıvranan Malatya halkı, şehrin

Gümüştengin Gazi'nin eline geçmesi sonucu rahat bir nefes alabildi. Gümüştengin Ahmed Gazi'nin emri uyarınca, askerler şehre girince halka dokunmadılar, sadece şehirde değerli gördükleri şeylere el koydular. Danişmend Gümüştengin Gazi, halka gayet iyi davrandı ve onların evlerine dönmelerini sağladı. Sonra kendi ülkesinden gıda maddeleri, tohumluk bitki, damızlık hayvan ve Malatya halkı için gerekli olan diğer şeyleri getirterek halka dağıttı. Zindanlarda mahkûm olarak tutulan kimseleri serbest bıraktı ve onlara topraklarını geri verdi.

Fakat iki Türk hükümdarı; Danişmend Gazi ve Sultan I. Kılıçarslan'ın arası açıldı. 1101 Yılı Haçlı Ordularına karşı girişilen mücadelelerden önce Danişmend Gazi'nin Sultan I. Kılıçarslan'a Haçlıların mağlup edilerek Anadolu'dan uzaklaştırılması halinde yerine getireceğini taahhüt ettiği sözleri tutmaması Sultan Kılıçarslan'ı kızdırdı. Sultan I. Kılıçarslan kendisine yollanan 100.000 dirhemi Danişmend Gazi'ye geri göndererek, "Benim onun dirhemine ya da dinarına ihtiyacım yok. Ben para için değil İslâm'ı korumak için yardım ettim." diyerek kırgınlığını dile getirmiş ve bu olaydan sonra Sultan Kılıçarslan, Danişmend Gazi'ye saldırmak için sürekli fırsat kollamaya başlamıştı. Danişmend Gazi'nin hasta olduğunu duyunca Elbistan ve Zıbatra (Doğanşehir)'yı zapt ederek Malatya üzerine yürüdü. Danişmend Gazi sağlığına kavuşunca onun üzerine yürüdü.

Sultan Kılıçarslan, Danişmend Gazî'ye karşı koyamayacağını anladığından derhal geri çekildi. Daha sonra Maraş yakınlarında Sultan I. Kılıçarslan'a karşı uğradığı mağlubiyet Gümüştegin Gazî'nin itibarını çok sarstı. Bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra 1104 yılında Gümüştegin Gazî, Sivas'ta vefat etti.

Kaynakça

Abdülkerim Özeydın, "Dânişmend Gazî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.

Claude Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler (Çeviri: Yıldız Moran), İstanbul 1994.

Işın Demirtkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", İstanbul 1995.

İbn-i Bibi El Hüseyin Bin Muhammed El Evamirü'l Alaiyye Fi'l Umuri'l-Alaiyye, Ankara 1996.

İbnu'l-Esir, El Kamil Fit Tarih (10 Cilt), İstanbul 2008.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Edgüer, Sivas Şehri, (Haz: Recep Toparlı), İstanbul 2014.

Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı, Müsâmeretü' l-ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr, Ankara 2000.

Mükrimin Halil Yinanç Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi, İstanbul 1944.

Reşîdüddîn Fazlullah, Câmi'u't-Tevârîh, (Haz. Ahmed Ateş), Ankara 1960.

TÜRK DENİZCİLİĞİNE FARKLI BİR BAKIŞ KAPTAN-I DERYA ÇAKA BEY

1071 tarihinde Anadolu'ya gelerek, kısa bir süre sonra denizlere ulaşarak ilk donanmasını oluşturan, uyguladığı taktikler ile Ege adalarından birçoğunu ele geçiren ilk Türk Kaptan-ı Deryası Çaka Bey'i anlatmaya çalışacağız bu yazımızda. Orta Asya'dan göçe başlayan Türkler, Hazar Denizi'nin kuzey ve güneyinden yol bularak Afrika'ya, Ön Asya'ya, Doğu Avrupa'ya yayılmış ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına kadar ulaşmışlardır.

Selçuklu Hükümdarı Alparslan, 26 Ağustos 1071'de Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'u Malazgirt'te yenmek suretiyle Ön Asya'da Türk hâkimiyetinin temellerini atmış, Türk akıncılarına Anadolu'nun yolunu açmıştı. Alparslan'ın ölümünden sonra yerini oğlu Melikşah'ın (1072-1092) alması üzerine, Kutalmışoğlu Süleyman Bey, Kızılırmak'ın ötesindeki Bizans kontrolündeki toprakların fethine koyulmuştur. Kutalmışoğlu Süleyman Bey, Bizans'ın kontrolündeki Anadolu topraklarını fethedildikten kısa bir süre sonra İznik'i alarak, Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti yaptı (1075). İznik'in başkent yapılması Türklerin bundan sonra denizlere yönelik bir politika takip edeceğini göstermesi bakımından çok önemlidir.

Kaptan-ı Derya Çaka Bey

1078-1079 senelerinde Oğuzların Çavuldur Boyu'na mensup Çaka isminde genç bir Türkmen Beyi, Bizanslıların eline esir düştü. Çaka Bey, Türk ordusunda önemli bir yere sahip olmasından dolayı, ne öldürüldü ne de esir muamelesi gördü ve doğrudan doğruya İmparator'a takdim edildi. İmparator, Çaka Bey'e çok fazla iltifatta bulundu, sıkı kontrol altında tutarak sarayında alıkoydu, hediyeler, nişanlar verdi. Çaka Bey'in, Bizans sarayındaki bu itibarlı mevkii, 1081 yılına kadar devam etti. Bu esir hayatı, Çaka Bey için Latince ve Grekçe'yi iyi öğrenmesi, iyi tahsil görmesi ve Bizans'ı içeriden iyi tanımasını sağladı. Çaka Bey, zaman ve zemini iyi ayarlayarak kaçmayı başardı, Anadolu'daki akıncıların başına geçerek Bizans'a karşı mücadele bayrağını açtı. Kısa sürede kuvvetleriyle, İzmir'e yüklendi ve burayı Bizanslılardan temizledi, İzmir'e Türk bayrağını dikerek beyliğini kurdu ve İzmir'in ilk Türk hâkimi oldu. Çaka Bey, kıyı boylarına ayak basar basmaz her sahada besleyici bir unsur olan denizlerin, aynı zamanda Türklerin mücadelecisi ve akıncı ruhlarını da tatmin edeceğini hissederek denizlere açılmaya karar verdi. Çaka Bey, Ege'nin iktisadî ve askerî kaynaklarından Bizans'ı mahrum etmek amacıyla yapılacak mücadelenin denizde donanmayla olacağını, Bizans'ın karada yenemediği ve durduramadığı Türkleri denizden mağlup etmeyi

deneyeceğini, bunun için de önünde sonunda Bizans ile denizde karşılaşacağını biliyordu.

Çaka Bey, ilk iş olarak, arzu ettiği donanmaya sahip olmak amacıyla ustalar buldu, İzmir'de ve sonra Efes'te birer tersane meydana getirerek kısa sürede kürek ve yelkenle hareket eden, üstleri kapalı kırk parça gemi denize indirildi. Böylece ilk donanma vücuda getirilmiş oldu. Bu dönemde, Bizans sıkıntılı bir dönem yaşıyordu, kuzeyden Peçenek Türkleri, güneyden de İznik Türk Beyliği sıkıştırıyordu, buna bir de denizden Çaka Bey eklenmişti. İmparator Aleksios Komnenos, siyasî manevralarla bu zor durumdan kurtulmaya çalışıyordu. Çaka Bey, 1089 yılında denize açılmıştır. Bu ilk açılış, hem eğitim hem de Çaka Bey'in Ege'de yapmayı tasarladığı fetihlerin planlamasına yol açacak bir keşif seferi olacaktı. Çektiri ve yelkenli olan yaklaşık kırk parçadan oluşan donanması Ege adalarından bir kısmını vurarak bu ilk seferinden büyük bir ganimetle döndü. Bizanslılar hemen donanmalarını Ege'ye yollayarak Türk donanmasını gördükleri yerde imha etmeleri emrini aldılar.

Bizans Donanmasına Darbe

Bizans donanmasının Çandarlı açıklarından güneye doğru indiğini haber alan Çaka Bey, Bizans donanmasını karşılamak üzere tekrar denize açıldı. Türklerin ilk deniz savaşı olan Koyun Adaları Muharebeleri (19 Mayıs 1090) zaferle sonuçlandı. Çaka Bey, Bizans'ı bu ilk muharebede tarttıktan

sonra akınlarını genişletti ve Bizans'ı sırasıyla Sisam ve Rodos Adalarından kovarak hâkimiyet kurdu. Bizans İmparatoru, intikam alabilmek için sefer hazırlıklarına büyük önem verdi. Yirmi çektiri ve elli yelkenliden oluşan bir filo hazırlattı ve filoya on bin kara askeri yerleştirdi. Bizans, 12 Ekim 1091 akşamı Sakız Adası'na demirledi.

Bizans filosunun adaya asker çıkardığı haberini alan Çaka Bey, hemen harekete geçti, bu haberi alan Bizans filosu da Türk filosunu denizde karşılamak için demir aldı. Türkler düşmana, ilk deniz muharebesini kazanmış oldukları Koyun Adaları civarında rastlamış olmalarını bir uğur sayarak seviniyorlardı, düşmana bir an evvel rampa olmak istiyorlardı. Gemiler yaklaştıkça heyecanları daha da artıyordu, fakat bu sevinç ve heyecan yerini kısa bir süre sonra şaşkınlığa bıraktı. Çünkü Bizans gemileri ani olarak bir tiramola ile rüzgârı değiştirip Sakız Adası'na doğru kaçmaya başladılar. Bizans gemileri, korku ve şaşkınlık içinde birbirleriyle yarış edercesine, Sakız Adası'nın güneyinde bulunan ıssız bir koya daldılar ve birbirlerini çığnercesine kaçtılar. Çaka Bey, filosundan tek gemi feda etmeden, tek levent kaybetmeden Bizans gemilerini yok etmenin çaresini buldu. Ayırdığı üç beş gemi ile liman ağzına abluka koyarak geri kalan gemilerini Sakız Kalesi'nin altına demirledi ve yakınlarına siper kazdırarak bu askerlerine mevzi aldırdı.

Yaptırdığı birçok ateş kayığı ile Bizans gemilerini

zahmetsizce yok ettiler. Bizans kuvvetlerinin feci durumunu haber alan İmparator Aleksios Komnenos, intikam alabilmek için hazırlattığı yüz on parçadan oluşan Bizans armadasını kayınbiraderi Dukas'ın komutasında Şubat 1092'de İstanbul'dan hareket ettirdi. Çaka Bey, filosundaki elli geminin korsanlık faaliyetleri nedeniyle dağılmış olması yüzünden bu armada ile elindeki az bir güçle yakalanmamak ve bu muazzam güce ancak baskın tarzında bir hareketle zarar verebileceğine inandığı için gece hücumu tertiplemek üzere denize açıldı. Bizans filosu, otuz bin askerini adaya çıkardı, bunları gören adadaki diğer firari kuvvetler de cesaretlendiler, adadaki sekiz bin mevcutlu Türk kuvvetleri dağlık bölgelere çekilerek savunmaya devam ettiler. Bu savunma, günlerce devam eden taarruzları neticesiz kıldı. Bu arada, Çaka Bey, filosunu toparlamış, bir gece baskını ile adadaki Bizans filosuna son darbeyi vurmak üzere hazırlık yapıyordu ki buna lüzum kalmadı. Bizans kuvvetlerini geri çekmek zorunda kaldı. Artık denizlerde ciddi ve güçlü bir rakipleri vardı.

Bizans'ın Oyunu ve Çaka Bey'in Vefatı

I. Kılıçarslan (1092-1107), Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ölümünden sonraki taht kavgasından faydalanarak, İsfahan'dan kaçıp İznik'e gelmiş ve 1092'de Anadolu Selçuklularının başına geçmişti. Çaka Bey, Ege Denizi'nde tam bir hâkimiyet sağlamıştı, beyliğinin askerî gücünü, iktisadî

bünyesini denizlerle besliyor, aynı zamanda koca Selçuklu Türkiye'sinin de deniz cephesini İzmir Beyliği koruyordu.

Çaka Bey'den yediği darbeleri hazmedemeyen, ayrıca gücünü de bilen İmparator, eğer Çanakkale'yi ele geçirirse Bizans'ın nefes borusunu tıkamış olacağını bildiği için Papa nezdinde teşebbüslere girişti. İmparator, Selçuklular, Peçenekler ve Çaka Bey karşısında çok müşkül durumda kalınca 1091 senesinde Papa II. Urbain'e müracaat ederek Haçlı yardımı istemiştir. Hazırlattığı seksen bin kişilik ordu ve iki yüz gemiden oluşan koca Bizans armadasını, İstanbul'dan 1094 sonbaharında hareket ettirdi. Bu arada Çaka Bey, kızını I. Kılıçaslan'a vererek akrabalık bağı kurmuş ve ortak düşmana karşı anlaşmıştı. Ayrıca Peçeneklerle de anlaşan Çaka Bey, artık Bizans'ın üzerine gidebilirdi. İzmir Bey'i Çaka'nın senelerdir mücadelesinde temel tuttuğu Çanakkale'yi ele geçirip Trakya'ya atlamak ve oradan İstanbul'u zapt etmek yolundaki amacı, damadı I. Kılıçaslan tarafından da uygun görüldü. Çaka Bey üçlü sıkıştırma planı ile Bizans tam kısıp alınıyordu, buna göre kuzeyden Peçenek Türkleri, güneyden Anadolu Selçuklu Devleti, Çanakkale yolu ile de denizden Çaka Bey tarafından Bizans kuşatılacaktı. I. Kılıçaslan, Bizanslıların taarruza geçerek Marmara sahillerini işgale başlamaları karşısında Çaka Bey ile müttefik olarak onlara karşı hücumu geçti. Çaka Bey de, İzmir'den Çanakkale

istikametinde ilerledi. Çaka Bey'in bu harekâtı İmparator Aleksios Komnenos'u telaşlandırdığı gibi, bu genişleme Marmara sahillerini hâkimiyeti altında tutan I. Kılıçaslan'ı da kendi sultanlığının emniyeti ve otoritesi açısından endişelendiriyordu.

Bizans, bu kıskaçtan İmparator Aleksios Komnenos'un siyasî oyunları ile kurtulmasını bilmiştir. Zira İmparator, önce Balkanlardaki Kuman Türklerini elde ederek Peçenek Türklerinin üzerine saldırtmış ve Levunion'da (29 Nisan 1091) imha ettirmiştir. Diğer taraftan da I. Kılıçaslan ile kayınpederi Çaka'nın arasını açmayı başarmış ve ikisi arasındaki dayanışmayı yıkmıştır. Hatta bu konuda Aleksios'un I. Kılıçaslan'a bir elçi ile mektup gönderdiği ve bu mektupta Çaka'nın kendisini sultan olarak gördüğü ve bu seferin Bizans üzerine değil kendisini ortadan kaldırmak için İznik üzerine olduğu yalanlarına sığınmıştır. Çaka Bey'in daha sonra 1093'te bir davet sırasında damadı I. Kılıçaslan tarafından öldürülmesiyle Bizans amacına kavuşmuştur.

Sonuç

Çaka Bey'in savaş sahnesinden çekilmesinden sonra 1096 senesinde başlayıp 1272 senesine kadar devam eden Haçlı Seferleri, Selçuklu Türklerinin deniz ile olan ilişkisine iki asra yakın büyük bir darbe indirmiştir. 1096 senesinde Anadolu Türklüğünü ve dolayısıyla İslâm'ı hedef alan "Haçlı Seferleri"nin başlaması, Türkleri Anadolu'nun

içlerine çekilmeye mecbur bırakmış ve hatta bu durum başkentini İznik'ten Konya'ya nakledilmesine sebep olmuştur. XVI. yüzyılın sonlarında İlhanlı saldırısı karşısında zayıflayan Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra ise Batı Anadolu'da bu devletin yıkıntıları üzerine Aydın, Saruhan ve Karesi Beylikleri de Ege Denizi'nde akın tipi hareketler icra ederek Çaka Bey'den yaklaşık iki asır sonra Türk denizciliğini canlandırmaya çalışmışlardır. Bu arada, ardı arkası kesilmeyen muazzam bir Haçlı istilası başlamıştır. Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, Marmara ile Ege sahillerini eline geçirdiği gibi, Türk Beylikleri'ni birbirleri aleyhine kışkırtmaktan da geri kalmamıştır. Fakat Haçlı komutanları Aleksios Komnenos'e ne kadar teminat vermiş olurlarsa olsunlar, Haçlı belası Bizans'ın üzerine de bir kâbus gibi çökecek, Latinler yarım yüzyıl İstanbul'u sömüreceklerdir. Hatta Fatih'in İstanbul'u fethi sırasında Ortodoks Bizans, "İstanbul'da Latin külâhı görmektense Osmanlı sarığın tercih ederiz." diyecektir.

Kaynakça

Akdes Nimet Kurat, İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi Çaka Bey (MS 1081-1096), Ankara 1966.

Erdoğan Merçil, Müslüman Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1985.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara 1984.

View Michael Levçenko, Kuruluşundan Yıkılışına Kadar

Bizans Tarihi, (Çev: Maide Selen; Yay. Hz: Yaşar Selçuk) , İstanbul 1999.

Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1993.

Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, C. II, İstanbul 1979.

Raşit Erer, Türklere Karşı Haçlı Seferleri, İstanbul 1993.

HAÇLI ZULMÜNE KARŞI İSLÂM KAHRAMANLARI

Haçlı Seferleri 1096-1272 yılları arasında yapılan, Avrupalı Katolik Hristiyanların ve Vatikan'ın Papanın kışkırtmalarıyla ve çeşitli vaatleriyle Müslümanların elindeki kutsal topraklar üzerinde askerî ve siyasî kontrol kurmak için düzenlemiş oldukları seferlerdir.

Haçlı Seferleri

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Selçuklu Türkleri Anadolu'ya girmiş ve 1075 yılında İznik'i ele geçirerek burayı devletin merkezi yapmışlardır. Türklerin Anadolu'ya girişi, başta Bizans olmak üzere, bütün Avrupa devletlerini rahatsız etmiştir. Bunun nedeni ise, fütuhatin başlaması, Türklerin önünün açılması dolayısıyla Avrupa'nın geleceğini tehlikede görmesidir.

Haçlı Seferleri'yle birlikte Avrupalı devletlerin akıllarında bir yandan Kudüs'ü ele geçirme, diğer yandan da Müslümanları Orta Doğu'dan kovma fikri hâkim olmuştur.

Yüzyılın Avrupa'sına baktığımızda baskı, zulüm, açlık, sefalet, salgın hastalıklar ve artan nüfus oranı gibi problemler baş göstermiştir. Öte yandan, şehirlerinin yağmalanmasından bıkan insanlarda,

can ve mal güvenliği endişesi oluşmuştur. Bu da insanların Doğu'nun zenginliklerine kavuşma hayalleriyle Haçlı Seferleri'ne büyük ilgi göstermelerine sebep olmuştur. Aynı zamanda, Avrupa'da feodal ailelerin birbirleriyle savaştığı, şövalyelerin zulümleri ile büyük bir kaos dönemi yaşanmıştır.

Feodal yapı, Haçlı Seferleri'ne katılacak kontlar ve dükler için öncelikli hedefin maddî çıkar ve yeni topraklara sahip olabilme düşüncesi olması sonucunu doğurmuştur. Bu şartlar Doğu'yu, Batı'nın gözünde bir cennet haline getirmesi ve Doğu'yu hazine olarak görmesi için yeterli sebep olmuştur.

Türklerin Bizans İmparatorluğu'na yapmış olduğu saldırılar nedeniyle, politik başarıları ile bilinen Bizans İmparatoru I. Aleksios Kommones, Türklere karşı Papa'dan yardım istemiştir. Papa da Bizans imparatorunun bu talebini, yardım isteğini geri çevirmemiştir. 1095'te toplanan Clermont Konsili'nde Papa, Hristiyanları Kudüs'ü ve Doğu topraklarının ele geçirilmesi, özellikle de "Kutsal Topraklar"ın Müslümanların elinden kurtarılması için yapılacak 'Kutsal Savaş'a davet etmiştir.

Papa, savaşa katılacaklara dünyevî ve uhrevî pek çok vaatle bulunmuştur. O zamanlar, kilisenin halkı Haçlı Seferleri'ne katılmaya ikna etme çabasıyla sadece dinî bir kurum olmadığı, aynı zamanda geniş toprakların yöneticisi ve siyasî bir otorite olmak isteği açıkça görülmektedir.

Haçlıların İslâm Toprakları Üzerine İlk Seferi

Kudüs'ün kurtarılması yani kutsal toprakların Müslümanların hâkimiyetinden alınması amacıyla başlatılan Haçlı Seferi'nin ilkidir. Birinci Haçlı Seferi, katılan askerî birliklerin 600.000 kişilik asker sayısı sebebiyle en önemli Haçlı Seferi olarak kabul edilir. Birinci Haçlı Seferi'nin, 1095 yılında Clermont'da toplanan Kilise Konsili'nde Papa 2. Urban ve fanatik bir Papaz olan Pierre L'Ermite tarafından başlatıldığı kabul edilmektedir. Fakat bu sefere katılmak için Hristiyanlar tarafından Avrupa genelinde propaganda yapılması ve Haçlı birliklerinin toplanması yaklaşık 1 yıldan fazla sürmüştür. İki safhadan oluşan bu Haçlı Seferi'nde sefere katılan birinci grup birlikler, genellikle sırf din aşkı için savaşmayı göze almış farklı sınıflardan oluşan halktan kişiler olmuştur. İkinci grup ise birinci grubun tam aksine, soylu kişiler tarafından seçilmiş profesyonel birliklerden kurulmuştur. Birinci Haçlı Seferi'nin genel olarak iki safhadan oluştuğu görülür.

İlk olarak; Birinci Haçlı Seferleri'ne "Köylü Haçlı" veya "Halkın Haçlı Seferleri" denmiştir. Bu Haçlı Seferi'ne katılanların çoğu din için savaşmayı göze almış kiliseye bağlı olan insanların toplanmasıyla olmuştur. Soylular ve profesyonel birlikler, bu ilk Haçlı Seferleri'ne katılmayı pek tercih etmemişlerdir. Başında 'Pierre L'Eermite'in bulunduğu ilk askerî Haçlı Ordusu, 1 Ağustos 1096

yılında sefere çıkmıştır. Genellikle savaş tecrübesi olmayan erkekler, çocuk ve genç yaştaki kadınlardan oluşturulmuştur.

İkinci gruba “Baronların Haçlı Seferi” denmektedir. İkinci grup, soylular tarafından komuta edilen ağır zırhlı şövalyelerden ve profesyonel askerlerden oluşmuş birliktir. Şövalye ve soylulardan oluşan bu grup Haçlı Ordusu güney İtalya normlarından, Lorraineliler ve Fransız şövalyelerinden oluşan bu ihtişamlı büyük bir ordu 100.000 kişiden oluşmaktadır. 1097’de İstanbul önlerine gelen bu ikinci Haçlı grubu, kendi ihtiyaçları ve hayvanların yemini karşılamak için güzergâhları üzerinde bulunan yerleşkelere büyük zararlar vermeye başlamışlardır. Sırf bu sebepten Macaristan’da vermiş oldukları zararlardan dolayı oradaki idarî güçler, bu Haçlı Orduları’na direnmeye başlamışlardır. Daha sonra Haçlı Ordusu’nun ihtiyaçlarını karşılamak için Bizans Ordusu, bu birliklere refakat etmeye başlamıştır. Haçlı grubu komutanları, Bizans İmparatoru 1. Aleksios Komnenos’a bağlılık yemini etmişlerdir. Bu ordu, aynı zamanda eskiden Bizans toprağı olan yerlerin tekrar Bizans’a verileceğine dair ant içmiş ve Anadolu topraklarına giriş yapmışlardır.

Haziran ayının son haftalarında harekete geçen Haçlı Ordusu, beş haftada Kudüs’e varmayı planlamış fakat bu sefer tam 2 yıl boyunca sürmüştür. Bu Haçlı Ordusu öncelikle Anadolu

Selçuklularının merkezi olan İznik'i kuşatmıştır. Anadolu Selçuklu hükümdarı olan 1. Kılıçarslan, Haçlı Ordusu'nun kuşatmasına daha fazla dayanamayarak geri çekilmiştir.

Merkez İznik, kuşatmaya beş hafta direnmiş olsa da 17 Haziran 1097'de Bizans İmparatorluğu'na teslim edilmiştir. Anadolu içlerine çekilmiş olan Kılıçarslan, Danişment Gazi ve Kayseri Emiri Hasan ile ittifak yapmış ve müttefikler Eskişehir Ovası'nda Haçlı Ordusu'na saldırmışlardır. Bu savaş Haçlılar tarafından Dorileon Muharebesi olarak adlandırılmıştır.

Ön saflarda Normanlar'dan oluşturulan askerî grubu karşılayan 1. Kılıçarslan, zırhlı şövalyelerden oluşan bu birliğe karşı ok, kılıç ve hafif zırhlı silahlarla dayanamayacağını anlayarak ordularıyla geri çekilmiştir.

Haçlı Orduları'nun ilerleyişinin engellenemez ve meydan muharebeleriyle durdurulamaz olduğunu anlayan 1. Kılıçarslan, birçok taktik düşünmüştür. Haçlı Ordusu'nun Anadolu topraklarından geçiş güzergâhında strateji geliştirmiş, vur-kaç taktiği ve âni baskınlarla çoğu askeri etkisiz hale getirmiştir.

Geçiş güzergâhlarındaki su kuyularını tahrip etmiş, köyleri boşalttırmış, yolları üzerindeki meraları büyük koyun sürüleri ile otlatıp Haçlı Ordusu'nu susuz ve hayvan yeminden yoksun bırakmış, onları yıpratmak için Müslüman Türk beyleriyle ittifaklar kurmuştur.

Antakya

Yollarına devam eden Haçlı Ordusu, Toros'u geçip Ermeni hâkimiyetinde bulunan Çukurova bölgesine girmiş, oradan da Antakya önlerine kadar ilerlemiştir. Ağır zırhlı bu ordunun komutanı Boemond'dur. Antakya'nın başında bulunan Türk komutan Yağsıyan ve adamları, şehrin etrafına hendekler kazdırarak şehri 9 ay boyunca savunmuşlardır. Fakat Haçlı güçleri, bölgedeki Hristiyan ahalinin Yağsıyan'a yapmış oldukları ihanet sebebiyle kalenin bir burcunu ele geçirmişlerdir. Şehrin düştüğünü sanan Yağsıyan, 30 muhafızıyla birlikte kaleyi terk etmiştir. Bununla birlikte Antakya Kalesi'ni ele geçiren Haçlı Ordusu, buradaki Müslüman halkı canice katletmiş, kadın, çocuk, ihtiyar demeden tamamı öldürülmüştür.

Haçlılar Antakya'yı aldıktan bir süre sonra at, yiyecek, iâşe teminatı için şehirde kalmışlardır. Hatta bu teminatları sağlama sırasında bir Arap yerleşkesi olan Maarrattun Numan Kalesi kuşatılmıştır. Bu kuşatmada Haçlılar tarafından 20.000 kişi kılıçtan geçirilip korkunç bir katliam yapılmıştır. Hristiyan kaynaklarında belirtildiğine göre, gözü dönmüş Haçlı Ordusu'nun bu kaledeki ölen insanların bedenlerini dahi yedikleri söylenmektedir.

Kudüs

Haçlı Ordusu, Antakya civarındaki ihtiyaçlarını tamamladıktan sonra Lübnan, Batı Suriye ve Filistin topraklarından geçerek 5 Temmuz 1099'da Kudüs

şehri surlarının önüne ulaşmıştır. Kudüs şehri, Fatımilerin elindedir ve üst düzeyde korunmuştur.

Haçlı Ordusu 5 Temmuz'dan itibaren kalelerin surlarına yaptıkları saldırılarda başarısız olmuşlar ve hep geri püskürtülmüşlerdir. Fakat Haçlı Ordusu'na denizden gelen yardım, durumu Haçlıların lehine çevirmiştir. Filistin sahillerine demir atan Cenevizliler, gemilerini karaya oturtmuşlardır. Cenevizliler, temin ettikleri tahtalarla surlara yanaşarak büyük kuleler yapmışlardır.

Kalenin kuzeydoğu kapısı önünden şövalyeler ilk defa şehre girmeyi başarmıştır. Daha sonra diğer komutanlar ve askerlerle şehre girmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Haçlı komutanları, Fatimî kale komutanına teslim olması halinde kendisinin ve ordusunun şehirden çıkarılacağı sözünü vermiştir. Bunun sonucunda Haçlı Ordusu, kaleyi teslim almıştır. Böylece Kudüs resmen Haçlıların eline geçmiştir. Haçlı Ordusu kaledeki Müslüman ve Yahudilere büyük kıyım ve katliamlarda bulunmuşlardır.

Mabetlere sığınan kadın ve çocukları dahi kılıçtan geçirmişler, şehrin sokakları kan ve cesetle dolmuştur. Kudüs alındıktan sonra işgal edilen diğer toprakların da yönetilebilmesi için Haçlı Ordusu'nun soylu komutanları Kutsal Kabir Kilisesi'nde birleşerek bir "Kudüs Krallığı" kurmuşlardır.

Haçlılar daha sonra serbest bıraktıkları Fatimî Ordusu'na savaş açmıştır. Aşkalon Muharebesi adı

verilen bu savaşta, Haçlı Ordusu Fatimî Ordusu'nu kötü bir yenilgiye uğratmış, Kudüs'ü artık tamamen kontrol altına almışlardır.

Haçlılara Karşı Unutulmaz Zaferler

1099'da yapılan Haçlı Seferleri'nin başarıyla sonuçlanmasıyla ülkelerine geri dönen şövalyeler, Doğu'nun zenginliklerinden büyük bir abartıyla bahsetmişlerdir. Bundan sonra Papa 2. Paschalis'in tekrar Haçlı Seferi çağrısı yapması üzerine kısa sürede üç büyük ordu oluşturulmuştur.

Birinci ordu Lombardlar, Fransızlar ve Almanlardan, ikinci ordu Fransızlardan ve üçüncü ordu ise Almanlardan oluşmuştur.

Birinci grupta bulunan ordu, 20.000 kişi ile Ankara dolaylarına saldırmış ve Merzifon'da Danişment Gazi ile 1. Kılıçarslan birliklerinden oluşan orduyla meydan muharebesine girmiştir. Büyük bir hezimete uğrayan bu birinci Haçlı grubunun çocukları ve kadınları Türklere esir düşmüştür.

Kaynakça

Cüneyt Kanat-Devrim Burçak, Sorularla Haçlı Seferleri, İstanbul 2015.

David Nicolle, Birinci Haçlı Seferi 1096-1099, İstanbul 2011.

Erdoğan Merçil, Selçuklular Makaleler, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011.

Ebru Altan, İkinci Haçlı Seferleri (1147-1148), Ankara, TTK., 2003.

İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1996.

Işın Demirkent, Haçlı Seferleri, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997.

Işın Demirkent, 1101 Yılı Haçlı Ordularına Karşı Mücadelede Selçuklu Danışmendli İşbirliği, 2003.

Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti. İstanbul 1993.

Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1984.

SELÇUKLULARIN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞLARI VE TUĞRUL BEY

Dukak Bey'in oğlu Selçuk Bey; 1007 tarihinde hayata gözlerini kapadığında geride bıraktığı oğlu Mikail Bey'in oğulları; Tuğrul ve Çağrı adında iki torun ve dokuz yüz atlı adamdır. Türk tarihinin en büyük imparatorluk hanedanının nüvelerini oluşturan bu bir avuç insan, yıllarca oradan oraya göç edip yurt arayan ve Horasan'ın yolunu tutan Oğuzların Kınık Boyu, tarihi derinden etkileyecek olan bu devlet pek çok başarıya imza atacaktır. Zira biri cesaret ve şecaati, diğeri yüksek devlet adamlığı vasfı ve siyasî zekâsı ile tarihte şöhret yapan Tuğrul ve Çağrı kardeşler, Selçuklu Devleti'nin temellerini Horasan'da atmışlardır.

Mefkûre

Selçuklu Beyleri, Horasan'a gelmelerinin sebeplerini bir mektupla Gaznelilere bildirdiler. Mektupta, yersizlikten, kendileri için emniyetli yer bulamamaktan dolayı Horasan'a geçtiklerini, Sultan Mesut'un tebaası olmak istediklerini, ayrıca devletin sınırlarını koruma vazifesi de yapabileceklerini anlatırlar. Selçukluların askerî gücünden ve sayılarının artmasından çekinen Sultan Mesut, bu talebi üzerlerine bir ordu sevk etmekle cevapladı. Yapılan muharebede Gazne Ordusu büyük bir

bozguna uğradı. Selçuklular ümit etmedikleri bu zaferden sonra kurultayı topladılar ve son durumu müzakere edip şöyle değerlendirme yaptılar: “Düşünmediğimiz ve ummadığımız hâlde böyle bir hadise oldu. Bunu kendimizden bilmek hatadır. Bu büyük orduyu biz yenmedik. Biz kendimizi korumaktan fazla bir şey yapmadık. Bu onların tedbirsizliğinden olmuştur. Allah istedi, böyle oldu. Ve beklemediğimiz hâlde bunca nimet ve alet elimize geçti. Fakir idik, zengin olduk. Bu olup bitenden dolayı mağrur olmamalıyız!” 1038 Mayıs'ında Gazne Ordusu'nu ikinci defa yenen Selçuklular, Horasan'ın merkezi ve en mühim şehri Nişabur'a yürüyüp şehri ele geçirdiler. Tuğrul Bey Nişabur'da, şehrin ileri gelenlerini ve âlimleri saygı ile kabul edip, halkın şikâyetlerini dinledi. Bu arada şehrin kadısı Said ile görüştü. Kadı: “Allah size uzun ömür versin. Oturmuş olduğunuz bu taht, Sultan Mesut'un tahtıdır. Hak Teâlâ'nın gaybî perdelerinin arkasında daha neler vardır. Dikkat buyurun ve Allah'tan korkup sakının. Adalet ve insafı elden bırakmayın. Zulüm görmüş olanlar ve haksızlığa uğramış bulunanlara karşı merhametli davranın ve onların haklarını müdafaa etmeye bakın, onların dileklerini dinleyin...” dedi.

Tuğrul Bey de: “Bundan böyle artık huzura gelmekle Kadı'nın zahmet etmesini istemem. Söylediğine göre iş yapmayı kabul ettim. Bizler buranın yabancısı garip insanlarız. Kadı haber

göndermek suretiyle nasihatlerini bizden esirgemesin.” diyerek büyüklüğünü ve nezaketini gösterdi.

Gazne Hükümdarı Mesut, bu gelişmeler üzerine büyük bir ordu hazırladı ve ordunun başında, Selçuklu meselesini halletmek üzere harekete geçti. 23 Mayıs 1040 Dandanakan Savaşı'nda, Gazne Ordusu tam bir bozgun yaşadı. Dandanakan Zaferi'ni kazanmakla evvelkilerden farklı olarak artık yeni bir devlet kurduklarından emin idiler. Bu sebeple Selçuklu yöneticileri secdeye vardılar. Ve bu büyük lütfundan dolayı Allah'a şükrettiler. Abbasi Halifesi Kaim bin Emrillah'a şu mektubu gönderdiler; “Biz Selçuk oğulları daima farzlara ve sünnetlere riayetkâr bir topluluk idik. Çok vakit gaza ve cihat yolunda çalıştık. Mesut bizzat büyük bir ordu ile üzerimize yürüdü. Allah'ın yardımı ve Hazret-i Peygamber (sav.)'in teveccühüyle galip geldik. Bu ilâhî lütfa şükür ve bu zafere hamt etmek üzere, halk arasında adalet ve insafı yaydık...”

Tuğrul Bey, Horasan'da devlet işlerini düzenledikten sonra Batı'ya yöneldi. Böylece Selçuklular, Orta Çağ'ın en güçlü devletlerinden Bizans ile karşı karşıya gelmiş oluyorlardı. Esasen son bir asırda Bizans, İslâm dünyasına doğru taarruza geçmiş bulunuyordu. İşte Selçukîlerin Bizans'ın doğu sınırlarında görünmeleri, bu devletin dikkatini bu bölgeye çekmesine yol açtı. Daha önce Arap Ordularının “Diyâr-ı Rûm”daki gazalarını ve

misyonunu bu defa Doğudan gelen Selçuklular hem de kat'i netice alacak şekilde üstlenmişlerdi. Çok geçmeden Selçuklu Orduları Anadolu'ya girerek Bizans birlikleriyle çarpışmaya başladılar ve 1048'de Pasinler Ovası'nda Bizans Ordusu'nu ağır bir yenilgiye uğrattılar. Alınan esirler arasında Gürcü kuvvetlerini komuta eden Liparit de vardı. Bu ilk önemli Selçuklu-Bizans Savaşı'nı kaybeden Bizans, Gürcü kralın serbest bırakılması için Tuğrul Bey'e yüklüce miktarda para teklif etmiş, fakat Tuğrul Bey para teklifini geri çevirerek kralı serbest bırakmıştı. Buna karşılık Bizans, İstanbul'daki harap camiyi tamir ettirerek, burada beş vakit namaz kılınmasına ve Tuğrul Bey adına hutbe okunmasına müsaade etmişti. Bu hadisede Selçuklu fetihlerinin ve mefkûrelerinin hedeflerini açık bir şekilde görebiliyoruz. Onlar Bizans'ın başkentindeki harap camiden de haberdardılar ve ellerine geçen ilk fırsatta bu camiyi hürriyetine ve aslî fonksiyonuna kavuşturdular. Selçukluların bu bölgedeki harekâtını anlatan Ermeni tarihçi Mateos: "1055 tarihinde üzerimize öldürücü bir rüzgâr esti. Tuğrul, payitahtından hareket edip deniz kumu kadar çok olan askerlerle Ermenistan'a yürüdü. O, ateş fişkirtan kara bir bulut gibi hareket edip Erciş'e geldi." demektedir. Gaza ve cihad maksadıyla Bizans'ın Doğu topraklarına giren Tuğrul Bey, Erciş ve Bargirip Kalelerini alarak Malazgirt önünde ordugâh kurdu. Doğu sınırının esas dayanak noktaları Van Gölü kıyılarındaki kaleler ve müstahkem Ani Kalesi

idi. Anadolu'da kesifleşen Türk akınları aralıksız olarak Tuğrul Bey'in vefatına kadar sürmüştür. Bu akınlar Bizans'ın mukavemetini kırma, müstahkem kalelerini susturma, ileride yapılacak büyük fütuhata ve yerleşme siyasetine zemin hazırlama açısından büyük önem arz eder. Böylelikle Tuğrul Bey Anadolu'yu vatan yapma idealinin öncüsü olmaktadır. Tuğrul Bey'in başarılarının hemen ardından kalabalık Türk kitleleri Anadolu içlerine akmaya başlayarak, bölgenin tamamına yayıldılar. Onlarla beraber tedrici olarak İslâmiyet de bölgeye girmiş oluyordu ve böylece Anadolu'daki müstakbel İslâm hâkimiyetinin temelleri atılmış oluyordu. Göçebe teşkilatı beyliğinden, bir cihan devleti liderliğine uzanan çizgide bin bir sıkıntı ve mihnet dolu bir hayat, 5 Eylül 1063 Cuma günü Rey'de tamam oldu. Tuğrul Bey, vefatı sırasında Ceyhun'dan Fırat'a uzanan bir devlet, ama daha önemlisi, kendinden sonra geleceklerin takip edeceği bir mefkûre bırakmıştı.

Tuğrul Bey'in Şahsiyeti

İbn-i Hassul şunları yazmaktadır; "Tuğrul Bey'in şahsında İslâm adaleti yeryüzüne şamil olmuş ve onun ünü Şark'ı ve Garp'ı tutmuştu... Allah'ın rızasının nerede olduğunu araştırır, Allah'ın kullarına merhamet ve şefkat eder, mal ve mülke ehemmiyet vermezdi... Kapısına ümit ile gelmiş olan hiç kimseyi boş çevirmemiş ve hiçbir âlimden yüz döndürmemiş ve hiçbir zulme meydan

vermemiştir...” İbn Hallikan: “Âlimlere ve din adamlarına saygı ve hürmet onun şiarı hâline gelmişti. Devletini kurarken onların manevî desteklerini ve dualarını alıyor, manevî dinamiklerle takviye ediyordu.” Tuğrul Bey, fethettiği şehirlere girdiğinde ilk olarak âlimleri ve din adamlarını ziyaret ederdi. Mesela Hemedan'a geldiğinde ehli tasavvuftan Baba Tahir'i görmek istemişti.

Olayı tarihçi Ravendi'den takip edelim: “Sultan, Baba Tahir'in yanına geldiğinde orduyu durdurup atından indi, veziri ile yanlarına gidip ellerini öptü. Baba Tahir, Sultan'a dedi ki: ‘Ey Türk! Allah'ın kullarına ne yapacaksın?’ Sultan dedi ki: ‘Ne buyurursun?’ Baba Tahir: ‘Allah'ın buyurduğu şeyi yap.’ dedi ve şu ayeti okudu: *“Muhakkak ki Allah adalet ve kâmil manada iyiliği emreder.”* (42/Şura, 11) Tuğrul Bey çok hislendi ve ağlayarak: “Öyle yaparım.” dedi.

Hedefine ulaşmak için her türlü zorluk ve sıkıntıya katlanırdı. Gaznelilerle mücadeleleri esnasında, onun günlerce savaş elbiselerini çıkarmadığını, kalkanını yastık yaparak uyduğunu kaynaklar nakleder. Ordusuna çok büyük önem verirdi. Komutan ve askerlerine verdiği kıymet her türlü tasavvurun üzerinde idi.

İdaresi süresince ordusuna özel bir ihtimam göstermişti. Selçuklular, Afrika dışında İslâm dünyasını birleştirdiler. Diyar-ı Rum'u alarak Anadolu'yu yurt edindiler. Haçlı Ordularıyla en amansız mücadeleleri yaptılar. Tesis ettikleri

medreseler, kütüphaneler, zaviyeler, vakıflar ile İslâm dünyasına yeni bir soluk, yeni bir heyecan getirdiler ve taze kan oldular.

Kaynakça

- Erdoğan Merçil, Büyük Selçuklu Devleti, İstanbul 2011.
- İbrahim Kafesoğlu, Türk Dünyası El-Kitabı, Ankara 1974.
- İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, İstanbul 1972.
- M. Altay Köymen, Tuğrul Bey ve Zamanı, İstanbul 1976.
- M. Altay Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, C. 1, Ankara 1989.
- Osman Turan, 'Selçuklu Tarihi ve Türk İslâm-Medeniyeti', İstanbul 2010.
- Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, İstanbul 2010.
- Philip Hitti, 'History of Syria', Londra 1957.
- Râvendi, 'Rahatü's-Sudûr', (Çev. A. Ateş), Ankara 1957.
- Urfalı Mateoş, Vekayiname, Ankara 1962.

ANADOLU'NUN FETHİNİ HAZIRLAYAN KOMUTAN: DAVUT ÇAĞRI BEY

Çağrı Bey'in tarih sahnesine çıktığı dönemde İslâm dünyasının hâkimi olan Abbasi Devleti'nin gücü zayıflamış ve fetih hareketleri duraksamıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin önemli isimlerinden olan Çağrı Bey, Mikail Bey'in oğlu, Selçuk Bey'in torunudur. Doğumu 990 tarihidir. Dönemin âdetleri gereği bütün Türk sultanlarının ön isim olarak bir sahabenin veya bir peygamberin ismini aldığı bilinmektedir. Bunun için Çağrı Bey'in asıl adı Davud olmakla birlikte Çağrı ismi kardeşi Tuğrul Bey'e hizmetinden ötürü verilen unvandır ve kaynaklarda bu isimle anılmaktadır.

Çağrı ismi; Kutadgu Bilig'de hükümdarın hizmetkârlarından biri ve efsanevi bir kuşa verilen addır. Davud Çağrı Bey ve kardeşi Muhammed Tuğrul Bey, babalarının vefatı sonrası dedelerinin yanında yer almışlar, dedelerinin vefatından sonra da amcaları Musa Yabgu ile beraber hareket etmeye başlamışlardır. Selçuk Bey'in vefatı sonrası başa geçen Arslan Yabgu'nun Gazneli Mahmud'a esir düşmesinden sonra boyların çevrelerinde toplanmaları ile yıldızları parlamıştır. Bu durum bölgede güçlü bir devlet olan Karahanlıların

dikkatini çekmiş, onlara baskı uygulayarak kontrol altına almak istemişlerdir. Karahanlı hükümdarı iki kardeşe kendilerine tabi olmalarını zoraki olarak kabul ettirmiş ve iki kardeşten birinin yanında bulunmasını istemiştir. Bunun üzerine Tuğrul Bey, Karahanlı sarayına gitmiş yalnız burada zindana atılmıştır. Bu olay Çağrı Bey'in kardeşini kurtarmak için Karahanlılar üzerine yürümesini ve ilk ve büyük başarısını almasını sağlamıştır. Karahanlıların sıkıştırmaları sonucunda, Çağrı Bey'in bilinen en önemli faaliyetlerinden biri meydana gelmiştir. Davud Çağrı Bey'in kardeşi Muhammed Tuğrul ile yaptığı görüşme sonrası uçlara, Bizans sınırlarına yürüyerek, Batı'ya hareket ederek yurt bulmak için harekete geçmesi hem mukaddes cihadı başlatacak hem çok sayıda Türkmen boylarının katılımını sağlayarak güçleneceklerdir.

Anadolu'ya İlk Akınlar

Kaynaklarda 'Doğu Anadolu Seferi' diye bilinen bu hareket, 1016-1018 yılında başlamış, 1021 yılında sona ermiştir. Çağrı Bey; Maverâ'ünnehr bölgesinden, Gazneli topraklarından geçerek Doğu Anadolu bölgesine intikal etmiştir. Bu geçiş esnasında Gazneli kuvvetleri Çağrı Bey'i durdurmak istemişler fakat durduramamışlardır. Bunun yanında, Doğu Anadolu coğrafyasında hâkim unsur olarak Bizans ve ona bağlı Gürcü ve Ermeni Krallıkları bulunmaktadır. Çağrı Bey, öncelikle Kars Ani civarında akınlar düzenlemiş, önemli ölçüde

ganimetler elde etmiştir. Bunun yanında, bölgenin durumu hakkında bilgi edinmiş, bu coğrafyanın krokisini çıkartmış, bilgiler toplamıştır. Davud Çağrı Bey'in bölgede bulunduğu zaman zarfında Ermeni kaynakları onları; "Acayip şekilli, savaşçı, uzun saçlı, sakallı ve korkunç görünümlü." olarak tasvir etmektedirler. Aynı zamanda ok atmadaki ustalıklarını dile getirmişlerdir. Kaynaklarda, bu seferin Anadolu'ya ilk akınlar olduğu aynı zamanda yeni yurt bulmak için keşif amaçlı olduğu ifade edilmektedir.

Çağrı Bey'in Komutanlığı

İki kardeşe tâbi olan Selçuklu boyları, Horasan bölgesine gelmişlerdir. Konu üzerine Beyhaki'den nakledilen husus dikkat çekicidir; Davud Çağrı Bey, Tus Valisi Arslan Cazip tehlikesinden ötürü kuvvetlerini ayırmış, gidişinden farklı olarak kendi de tüccar kılığında Merv şehri üzerinden Buhara'ya geçtiği belirtilmektedir. Bunun üzerine Gazneli Mahmud, iki kardeş üzerine bir ordu göndererek kontrol altına almak istemiştir. Bunu haber alan kardeşler arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Tuğrul Bey çöllere çekilmeyi teklif etmiş yalnız Çağrı Bey bu istişarede "Eğer hemen onların üzerine yürürsek belki de amacımıza ulaşırız." demiş ve istişare sonucunda Gazneliler üzerine harekete geçilerek 1035 yılında Nesa Bölgesi'nde zafer kazanılmıştır. Bu savaştan sonra Gazneli Mahmud; Davud Çağrı Bey'e Dihistan, Mehmet Tuğrul Bey'e

Nesa, Musa Yabgu'ya Fevara bölgelerinin dihkanlığını yani bölge sorumluluğunu vermiştir. Yalnız bununla tatmin olmayan Çağrı Bey verilen yerde durmayarak ilerleyen süreçte Gaznelilerin yönetiminde olan şehirlere yağma ve huruç hareketlerine devam etmiştir. Bu hareketler üzerine Sultan Mesud, yine Çağrı Bey'in üzerine Hacıp Subaşı emrinde bir ordu göndermiş, bu ordu ise Merv şehri yakınlarında Çağrı Bey tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Çağrı Bey, bundan sonra Horasan'a yönelmiş ve Merv şehri başta olmak üzere bölgede hâkimiyet kurmuştur. Kaynaklarda ifade edildiği üzere, Merv şehrini ele geçiren Çağrı Bey, bu şehrin hâkimi Melikü'l-Mülûk sıfatıyla adına hutbe okutmuştur. Bunun üzerine, Gazneli Mesud yeni bir ordu göndererek Merv'i tekrar ele geçirmiştir. Diğer taraftan, hareketine devam eden ordu karşısında; Tuğrul ve amcası Musa Yabgu gelen ordu karşısında çöllere çekilmeyi teklif etmelerine karşın Çağrı Bey, "Her çeşit mühimmata sahipler, fakat destek almaktan uzaklar. Onların askerî destek almadan yaşamaları mümkün değil. Bizim ağırlığımız yok ve ağırlığımız otuz fersah uzaktadır. Biz savaşa hazırız. Mertçe savaşalım, bakalım Cenab-ı Allah bizim için ne takdir etmiştir." ifadelerini kullanmıştır. Telhab civarında yapılan savaşta iki taraf da kesin bir sonuç alamamış ve antlaşma ile son bulmuştur.

Çağrı Bey'in diğer bir faaliyeti ise Dandanakan Savaşı'nda takındığı tavidir. Savaş öncesi toplanan

mecliste çekilme taraftarı olan kardeşi ve amcasına karşılık; “Sizin söylediğiniz sözler ve aldığınız kararlar hiçbir şey ifade etmez. Biz en baştan o padişaha (Mesud'a) dokunmamalıydık. Ama biz ona dokunduk ve hatta incittik. Onunla savaşlar yaptık ve birkaç vilayetini harap ettik. Artık sıra onun canını almaya gelmiştir. Eğer onu yenersek bütün dünyayı elimizde buluruz, eğer o bizi yenerse kaçarız. Görülüyor ki yenilsek peşimizden gelecektir. Her nerede olursak olalım, ağırlığımızı bizden uzak tutmalıyız ve süvarinin gönlünü hoş tutmalıyız.” Aynı zamanda düşmanın yorgun olduğunu bu durumdan korkmamaları gerektiğini ifade etmiştir. Kaynaklarda Dandanakan Savaşı'nda Davud Çağrı Bey'in başkomutan olarak görev yaptığı ve ustaca taktikler uygulayarak Dandanakan Savaşı'nın kazanılmasında başlıca etmen olduğu görülmektedir. 1040 yılındaki bu meydan savaşı sonrası Selçuklu Devleti kurulacak, tarihe yön verip damgasını vuracaktır.

Başarıdaki Sır / Manevî Kudret

Davud Çağrı Bey'in kararları neticesi Selçuklu Devleti kurulmuş, kardeşi Tuğrul Bey ile ortak kararlar almışlardır. İki kardeş Horasan'a geldikten sonra bölgenin önemli mutasavvıflarından biri olan Şeyh Ebu Said Ebu'l-Hayr'ı ziyaret ederek şeyhin elini öpmüşlerdir. Burada şeyh, bir müddet başını önüne eğerek murakabe hâlinde beklemiş ve ardından Çağrı Bey'e hitaben; “Biz Horasan

mülkünü sana vermiş bulunuyoruz. Irak mülkünü de Tuğrul'a." demiştir. Bunun içindir ki Çağrı Bey'in Horasan bölgesine açılmasının sırrı budur. Başarısının hikmeti ise aldığı dua ve Allah rızası için yaptığı mücadeledir. Hiçbir zaman mücadele ve gayretten geri kalmamıştır. Çağrı Bey görünüşte Tuğrul Bey'den bağımsız gibi görünse de pek çok konuda Tuğrul Bey'in isteklerine itaat eden biridir. Kaynaklarda, Tuğrul Bey'in sultanlık vazifesini/idarî işleri, Çağrı Bey'in ise komutanlık görevini yürüttüğü görülmektedir. Bunların yanında, Çağrı Bey'in askerî alandaki görüşlerinin tamamen kabul gördüğü ifade edilmektedir. Tuğrul Bey'in ise idarî alanda etkin olduğu ve görüşlerinin kabul edildiği belirtilmektedir.

Sistan ve Herat

Dandanakan Savaşı sonrası, Sistan ve Herat bölgelerinin kontrolü Musa Yabgu'ya bırakılmıştır. Yalnız Musa Yabgu'nun oğlu Hasan'ın Anadolu seferinde vefatı sonrası, diğer oğlu Böri'nin askerî ve idarî alandaki yetersizliği Çağrı Bey'in oğlu Yakuti'nin dikkatini çekmiştir. Yakuti, bundan ötürü Sistan bölgesinin yönetimi için amcası Tuğrul Bey ile babası Çağrı Bey'den talepte bulunmuştur. Öte taraftan, Sistan bölgesine giderek hutbenin babası Çağrı Bey adına okutulmasını sağlamıştır. Bunun üzerine, Musa Yabgu adına yöneten Ebu'l-Fazl savaşın kaçınılmaz olduğunu belirtmiş, savaş hazırlıklarına başlamıştır. Bunun üzerine Yakuti,

birlikleriyle harekete geçmiştir. Kardeş kanı dökülmeye ramak kalmıştır. Musa Yabgu da bu girişimin Dandanakan kararlarına ters düştüğünü Tuğrul Bey nezdinde dile getirmiştir. Bunun üzerine Tuğrul Bey, Ebu'l-Fazl'a gönderdiği mektubunda; "Bir daha başka bir edepsizlik yapmaması için Emir Çağrı'ya mektup yazdım. Sistan'ın menşurunu Emir Yabgu'ya verdim. Bir daha Çağrı'nın ordusu gelirse onlara itaat etme." demek suretiyle durumu sulhe bağlamıştır.

Çağrı Bey, idarî alanda etkin olmamakla birlikte, Tuğrul Bey'in evladı olmaması hasebiyle kendi evlatlarından olan Süleyman'ı Tuğrul'a veliaht, diğer oğlu Alparslan'ı kendine veliaht tayin ettirmiştir. Çağrı Bey pek çok kaynakta Selçuklular'ın Şahini olarak tasvir edilmiştir. Tuğrul Bey ise itidal ehlidir. Sakin bir mizaca sahiptir.

Çağrı Bey, Nişabur'un ele geçirilmesi sonrası şehri yağma etmek istemiş, bunun üzerine Tuğrul Bey buranın yağmasına izin vermemiş yalnız onu dinlemeyen Çağrı Bey kararında ısrarcı olmuştur. Bunun üzerine Tuğrul Bey, elinde bir bıçakla karşısına çıkarak; "Allah'a yemin ederim ki, eğer en ufak bir şey yağma edersen kendimi öldürürüm." diyerek buna engel olmuştur. Tuğrul Bey, Nişabur'da Selçuklu Medresesi'ni kurmuş, eğitime önem vermiş, Çağrı Bey ise bundan çok hoşnut olmuştur. Gelecekte ise Büyük Selçuklular medreseleriyle ünlenecekler, Bağdat'ta Nizamiye

Medreselerini kuracaklardır. Davud Çağrı Bey, Eylül 1059 tarihinde Serahs'ta vefat etmiş ve Merv'e nakledilerek burada defnedilmiştir. Türbesi Merv şehrinde bulunmaktadır.

Kaynakça

Ali Sevim, Çağrı Bey, DİA, TDV Yayınları, C. 8, İstanbul 1993.

Cihan Piyadeoğlu, Çağrı Bey, İstanbul 2011.

3. Haşim Şahin, "Selçuklu Devletlerinin Kuruluş Devirlerinde Etkili Olan Amiller Üzerine Bazı Düşünceler," Sakarya Üniversitesi Türk Devletleri Sempozyumu 2007, Sakarya 2007.

M. Halil Yınanç, Çağrı Bey, İ.A., MEB, C. 3, İstanbul 1979.

Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, İstanbul 2003.

Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul 2010.

S. G. Agacanov, Oğuzlar, Çev; Ekber N. Necef/Ahmet Annaberdiyev, Selenge Yayınları, İstanbul 2004.

NUREDDİN MAHMUT ZENGİ VE PEYGAMBER EFENDİMİZ (SAV.)'E HİZMETİ

Selçuklu atabeylerindendir. Künyesi Ebu'l-Kâsım Mahmud bin İmâmeddîn Zengî'dir. 1118'de Haleb'de doğdu. Musul ve Haleb Atabeyi İmâmeddîn Zengî'nin oğludur. İyi bir eğitim ve öğretim görerek, İslâm terbiyesiyle yetiştirildi. Gençliğinden itibaren babasının seferlerine katılarak kumandanlık vasıflarını geliştirdi. Babası İmâmeddîn Zengî'nin 1146'da öldürülmesinden sonra Musul Atabeyliği, oğullarından Seyfeddin Gazi ile Nureddin Mahmud arasında paylaşıldı. Seyfeddin Gazi, Musul merkez olmak üzere, Fırat Nehri'nin doğusunda kalan yerleri alırken, Nureddin Zengî Haleb merkez olmak üzere Fırat Nehri'nin batısında kalan yerleri aldı. Bu sırada Zengî'nin ölümünü fırsat bilen Haçlı liderlerinden İkinci Joscelin, bir kısım Hıristiyan halkla anlaşarak Urfa'yı ele geçirmeye muvaffak oldu. Nureddin Mahmud bu haberi duyunca süratle gelerek kaleyi tekrar ele geçirdi. İhanet eden Hıristiyanları cezalandırdı.

Haçlılarla Mücadelesi ve Sosyal Hayata Etkileri

İmadeddin Zengî 1144'de Urfa'yı fethetti ve I. Haçlı Seferi sonunda kurulan Urfa Kontluğu'na son verdi. Bu zafer, Haçlılara karşı kazanılmış ilk önemli

başarıdır. Urfa'nın kaybedilmesi üzerine Avrupa, ikinci bir Haçlı Seferi'ne hazırlanmıştır. Orta Çağ İslâm dünyasının en parlak simalarından olan Nureddin Mahmud Zengî, babasından devraldığı Haçlı mücadelesinde ağabeyi ve Musul Atabeyi Seyfeddin Gazi'yle ve 1148'de ağabeyinin ölümünden sonra yerine geçen küçük kardeşi Kudbeddin Mevdud'la birlikte hareket ederek, Haçlılara karşı İslâm cephesini birleştirmiş, II. Haçlı Seferi'nde Haçlılarla mücadeleler yapmıştır. Zengîlerin bu fedakârlıkları sonucu Haçlılar daha fazla ilerleme imkânı bulamayarak sahil şeridinde sıkışıp kalmışlardır.

1147-1149 yılları arasında gerçekleşen İkinci Haçlı Seferi'ni neticesiz bırakan İslâm kahramanı Nureddin Zengî, kurduğu eğitim kurumları, sosyal tesisler ve yaptığı imar faaliyetlerinin yanında, güçlü bir devlet kurucusu olan Selahaddin Eyyubî'yi yetiştirmesiyle de tanınmaktadır. Haleb, Şam, Hama, Humus, Baalbek, Menbic ve diğer şehirlerde büyük medreseler, camiler, imaretler, kervansaraylar, hastane ve dârü'l-hadisler yaptırdı. Masrafların karşılanması, tamirata ve yaşatılması için büyük vakıflar bıraktı. Şam'da yaptırdığı büyük hastane, devrin en meşhur mütehassıs doktorlarının hizmet verdiği bir sağlık müessesesiydi. Hadis üniversitesi mahiyetindeki ilk dârü'l-hadisi o kurdu ve pek çok kitap vakfetti. Rasathane kurdurarak güneş saati yaptırdı.

Adil Hükümdar

Dindar olup, ilim adamlarının hâmisiydi. Karargâhında Kur'an-ı Kerim okutup, hürmetle dinlerdi. Ülkesini adâletle idare ettiği için "Melikü'l-âdil" lakabıyla tanındı. Haftada iki gün halkın huzuruna çıkarak şikâyetleri dinlerdi. Haksızlıkların önüne geçmek ve devletin menfaatlerini korumak için, hassas bir haber alma teşkilâtı kurdu. Haberleşmede güvercinlerden de faydalandı. Kendisinin ve aile çevresinin ihtiyaçlarını, ihsanlarını şahsî malından karşılardı. Ganimetten, âlimlerin helâl dediklerinden başkasını almaz, altın, gümüş kullanmaz ve ipek giymezdi. Sultanlığı devrindeki siyasî hadiseler büyük, bulunduğu çevre çok karışık bir yapıya sahip olmasına rağmen ülkesinde şarabın satılmasını ve içilmesini yasaklayarak, Allahu Teâlâ'nın emrine riayet edip halkının sağlığını ve memleketin huzurunu korudu. Şehit olmayı çok arzu ettiğinden Nureddin-i Şehit diye de tanındı. Ancak arzusuna kavuşamadı.

Bir defasında bir şahıs onu mahkemeye verdi. Davacı ile birlikte Hâkim Kemaleddin Şehrezurî'nin huzuruna çıktı. Hâkime; "Ben davalı olarak geldim. Davalılara nasıl davranıyorsan bana da öyle davran." dedi. Mahkeme sonunda haklı çıktı. Hakkını davacıya bağışlayıp dedi ki: "İddia ettiği şeyi ona verip gitmek istedim. Fakat bunun beni kibire ve gurura sevk edip adalet meclisine girmeme mani olmasından korkup da geldim. Şimdi iddia

ettiği şeyi ona verdim.” dedi. Bu onun adalete ve hukuka saygısını gösteren en güzel örneklerden biridir. Çeşitli mahkeme binaları yaptırdı. Müslim, gayr-i müslim herkesin hakkını korurdu. Huzuruna fakir ve yoksullar rahatça gelir, derdini anlatırdı. Hanefi fikhını iyi bilmesine rağmen yine de âlimlere danıştırdı. Savaşlarda en ön saflarda savaşırdı. Kendisini böyle tehlikeye atmasını istemeyenler, “Allah aşkına, ne olursun, kendini ve İslâm'ı tehlikeye atma. Eğer savaşta şehit düşecek olsan, Müslümanlardan tek kişi kalmamak üzere hepsi kılıçtan geçirilir.” deyince; “Sultan Nureddin de kim oluyor? Benden önce İslâm'ı ve Müslümanları kim korumuş ise yine o korur.” diye karşılık verdi.

Manevî Görev

İki tane gayr-i müslim, Endülüs'ten Medine'ye gelerek Peygamberimiz (sav.)'in naaşını kaçırmak istedi. Bunlar Müslüman kılık ve kıyafetine girerek, hacca gelmiş gibi Medine'ye girmişlerdi. Mescid-i Nebevî'nin kible tarafından Kabr-i Şerif'e çok yakın bir eve yerleşmişlerdi. Bunlar, namazları mescidde kılıp Peygamberimiz (sav.)'in kabrini ziyaret ediyorlar, her sabah Bâkî Kabristanı'na, cumartesi günleri de Kuba Mescidi'ne gidiyorlardı. Kılık kıyafetleri ve fakirlere yaptıkları yardımlarla halkın güvenini kazanmayı başaran bu kişiler, Peygamberimiz (sav.)'in mübarek naaşını kaçırmak için geceleri buldukları evden Peygamberimiz (sav.)'in kabrine doğru gizlice tünel kazmaya

başlıyorlar, buradan çıkan toprakları torbalara doldurarak kabirleri ziyaret bahanesiyle Cennetü'l-Bakî Kabristanı'na döküyorlardı. Kazdıkları tünel Peygamberimiz (sav.)'in kabrine iyice yaklaşıncaya büyük bir tehlike ortaya çıktı. Ama halkın bundan haberi yoktu.

İşte tam bu sırada, Selçuklu Atabeyi Nureddin Mahmud Zengî Aksungur, teheccüd namazını kılıp yatmıştı. Rüyasında Peygamberimiz (sav.)'i gördü. Efendimiz (sav.) iki yabancıyı göstererek, “Ey Nureddin, beni bunlardan kurtar!” dedi. Hükümdar, bu rüyanın tesiriyle bağırarak uyandı. Abdest alıp namaz kıldıktan sonra yattı. Yine aynı rüyayı gördü. Yine feryat ederek uyandı. O gece aynı rüyayı üç defa görünce kalktı ve iyi bir insan olan veziri Cemaleddin Musulî'yi yanına çağırdı ve gördüğü rüyayı anlattı. İstişare ederek Medine'ye gitmeye karar verdiler. Hükümdar, kimseye duyurmadan veziri ile beraber yirmi süvari ve pek çok eşya ile Şam'dan yola çıktı, gece-gündüz devam ederek 16 günde Medine'ye vardılar. Hükümdar, abdest alıp Mescid-i Nebevî'ye girerek iki rekât namaz kıldı ve Peygamberimiz (sav.)'i ziyaret etti. Medine halkı hükümdarın yanına toplanmıştı. Vezir, “Hükümdar, Peygamberimiz (sav.)'i ziyaret maksadı ile gelmiş, yanında da sizlere hediye getirmiştir. Medinelilerin isimlerini yazın.” dedi. Onlar da bütün Medinelilerin isimlerini yazdılar. Bu isimlere göre herkes gelip hükümdardan hediyesini almaya başladı. Bundan

maksat, Peygamberimiz (sav.)'in rüyada "Beni bunlardan kurtar." dediği o iki kişiyi tanıyıp tespit etmektir. Bunun için halk, hediyeleri hükümdarın huzuruna gelerek aldı. Bu esnada hükümdar gelenlere dikkatle bakıyordu. Herkes hediyelerini aldı, isim listeleri bitti. Fakat hükümdar, bu gelenler arasında Peygamberimiz tarafından rüyada kendisine gösterilen iki kişiyi göremedi. Bunun üzerine; "Hediye almayan kimse kaldı mı?" diye sordu. Orada bulunanlar, "Kimse kalmadı. Ancak Endülüs'ten gelen iki kişi var. Onlar kimseden bir şey almazlar. İhtiyaç sahiplerine sadaka verirler." dediler. Hükümdar, onların da yanına getirilmesini istedi. Onlar huzura getirildiler. Hükümdar onların rüyada kendisine gösterilen kişiler olduğunu gördü ve kendilerine, nereli olduklarını sordu. Onlar da:

"Biz Endülüs'ten hac maksadıyla geldik ve bu sene Peygamberimiz (sav.)'in yakınında bulunmayı arzu ettik." dediler. Hükümdar, nerede kaldıklarını sordu. Mescidin yakınında olduklarını söylediler. Hükümdar onlarla beraber evlerine gitti. Evde süslü kitaplar ve değerli eşyalar gördü. Bu arada halk, onların her gün oruç tuttıklarını, namazları mescitte kıldıklarını ve hiçbir dilenciye boş çevirmediklerini söyleyerek onları övüyordu. Nureddin Zengî, odayı dolaştı ve burada serilen hasırı kaldırdı. Baktı ki, altında kazılmış bir tünel var. Tünel, Peygamberimiz (sav.)'in kabrinin yanına kadar uzanıyordu. Bunu gören insanlar mahcup olup başlarını önlerine

eğdiler ve artık söyleyecek bir şey bulamadılar. Bunun üzerine hükümdar, bu iki kişiyi sorguladı. Onlar da gerçekten Müslüman olmadıklarını ve Peygamberimiz'in naşını buradan alıp ülkelerine kaçırmak için görevlendirildiklerini itiraf ettiler. Bunu yapabilmek için derviş kıyafetine bürünerek halkı kandırdıktan sonra geceleri tünel kazmaya devam ettiklerini ifade ettiler ve “Peygamber'in kabrine iyice yaklaştığımız gece, gök gürültüsü ve şimşekler öyle bir sarsıntı meydana getirdi ki, sanki dağlar yerinden oynayacaktı. Bundan fena hâlde korktuk ve sabahleyin de sizin geldiğinizi haber aldık.” dediler. Nureddin Zengi, bundan sonra da Peygamberimiz (sav.)'in kabrinin çevresinde derin bir hendek kazdırdı ve bu hendeği kurşun eriterek doldurdu. Böylece Kabr-i Saadet, çepeçevre kurşunla muhafaza altına alınmış oldu.

Kaynakça

Eyüp Sabri Paşa, Miratü'l-Harameyn, c. 2, s. 684.

Evliya Çelebi, Seyahatname, c. 9-10, s. 132, 133.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, c. 7, s. 550-561.

İslâm Ansiklopedisi, Nureddin Zengî maddesi, c. 9, s. 360.

Mehmet Sılay, “Ortadoğu Barışının Mimarı Selahaddin Eyyubi”, İstanbul 2009.

Seyyid Şerif Şihabuddin İbnü'l-Abbas Ahmed Hüseyinî, Vefâü'l-Vefa Bi Ahbâr-i Dârü'l-Mustafa, c. 2, s. 648.

ERTUĞRUL GAZİ VE OSMANLI'NIN KURULUŞU

Küçük bir beylik iken hızlı bir büyüme ve güçlenmeyle devletleşme sürecine geçmesi, oradan üç kıtaya yayılan ve çok renkli bir milletler ve dinler mozağine insanlık, adalet ve hoşgörüyle hükmedip cihanın en kudretli ve uzun ömürlü devleti mevkiine yükselmesinin temelinde yatan sırları çözmek için araştırmacılar, tüm dünya çapında olağanüstü bir gayret ve merakla, Osmanlı'nın geride bıraktığı miras üzerinde, sanki yeni bir kıta keşfetmişçesine çok yönlü keşifler yapmaktadırlar.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ilgili şaşkınlığını gizleyemeyen Batılı tarihçi Fernard Grenard, bunu şu ifadelerle dile getirmiştir: "Bu yeni imparatorluğun kuruluşu, insanlık tarihinin en büyük ve en şaşılacak vakalarından biridir. Onların kaderlerindeki en büyük fevkaladelik başlangıçları oldu; böylesine büyük bir netice için pek küçük olarak işe başladılar. Ama bir defa iktidarları yayılıp sağlamlaştıktan sonra, girdabın içinde tek sabit nokta oldular. Onlar, yarımada rüzgârın tesiriyle oradan oraya dalgalanan muhtelif unsurları etraflarında toplayan bir cazibe merkeziydiler."

Bütün bunları tarihî gerçekliğe uygun bir açıklık ve sıhhat içerisinde anlamanın can alıcı noktalarından biri de; Osmanlı'nın doğuşunda etkili

olan alametleri, dinî-tasavvufî cereyanların/dinamiklerin muazzam rolünü ve hâsılı temellerin sağlam atılmasında fevkalade tesirli olan tasavvufî ruh ve mayayı dikkatli bir biçimde araştırmak, incelemek ve idrak etmekten geçmektedir.

Manevî İşaret

Horasan'dan çıkıp Ön Asya'ya doğru yol alan Kayı Boyu, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya girmiş; 1230 Yassıçemen Savaşı'nda Anadolu Selçuklu Devleti'nin harbi kazanmasındaki üstün gayretlerinin bir sonucu olarak, değişik yerlere yerleşmiş, sonra da Bizans sınırındaki Söğüt ve Domaniç'e gelip konaklamıştır. Başlarında Ertuğrul Gazi'nin bulunduğu yaklaşık 400 çadırdan oluşan Kayı Aşireti, bu devrede uç beyliğinden devletleşme mertebesine geçişe gebe bir vaziyette, Bizans'a karşı sürekli "gazâ" etmekle meşguldü.

Ertuğrul Gazi, daha oğlu Osman'ın dünyaya gelmesine aylar varken bir rüya görmüş ve Osmanlı Devleti'nin doğumunun ilk manevî işaretlerine şahitlik etmişti. Rüyasında, aş ocağında bir suyun kaynamaya başladığına, kaynadıkça çoğaldığına ve nihayet bir deniz hâline gelerek yeryüzünü kapladığına şahit olmuştu.

Rüyasını, Selçuklu Sultanı III. Alaaddin'in aynı zamanda kâtibi olan, âlim zatlardan Abdülaziz Müstevfi'ye anlatacak; o da şöyle tabir edecekti: "Bir erkek çocuğun olacak ve onun soyundan gelenler

yeryüzüne hükmedecekler.” Buradan hareketle diyebiliriz ki, Ertuğrul Gazi bile, gelecekte kendi neslinden geleceklerin bir “ulu devlet” kurarak dünyaya adalet ve insanlığı hâkim kılacaklarına inanarak ebedî âleme göç etmişti.

Muhyiddin-i İbnî Arabî Hazretleri ve Osmanlı

Muhyiddin-i Arabî Hazretleri (1165-1240), Osmanlı'nın kuruluşundan ve Osman Gazi'nin doğumundan 18 yıl önce yaşamış olmasına rağmen, Edirne Kütüphanesi'nde bulunan ve Efrani tarafından tercümesi yapılan “Ed-Dâiretü'n-Numaniyye fi'd-Devleti'l-Osmaniyye” adlı eserinde, Osmanlıların kuruluşuyla ilgili bazı çarpıcı manevî müjdelere yer vermiştir.

Henüz ortada Osman Gazi ve Osmanlı Devleti'nin ismi ve nişanı dahi yokken; Şeyh-i Ekber, onun yakın bir zamanda geleceğini müjdelemiştir.

Muhyiddin-i Arabî Hazretleri eserinde, sadece Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bahsetmemiş, Osmanlılar devrinde meydana gelecek pek çok olayı asırlar öncesinden aynen haber vermiştir. Şam ile Mısır'ın fethedilip Yavuz Sultan Selim'in Şam'a girmesiyle kendi kabrinin ortaya çıkarılacağını, Hafız Paşa'nın, dokuz ay boyunca kuşatmasına rağmen, Bağdat'ı alamayıp fethin 40 gün içinde IV.

Murad'a nasip olacağı, Sultan Abdülaziz'in katledileceği gibi daha birçok hâdiseyi rumuzlu (gizli işaretler) bir biçimde bildirmiştir.

Ertuğrul Gazi'nin Osman Gazi'ye Vasiyeti

“Ey oğul! Her işten önce din işlerine dikkat et. Zira farizaya dikkat, din ve devletin güçlenmesine sebeptir. Din işlerini; dikkatli olmayan, itikadı bozuk ve doğru yoldan ayrılmaya yönelen, büyük günahlardan kaçınmayan, helale-harama dikkat etmeyen sefihlere ve ayrıca tecrübesiz kişilere bırakma, devlet idaresinde bu gibi kişilere iş verme!.. Zira Yaratan’dan korkmayan, yaratılandan hiç korkmaz. Büyük günah işleyen ve bunu devam ettiren kimsede sadakat olmaz. Böyle kişilerin sadakati olsa ümmeti olduğu Peygamber-i Zîşan’ın sadık tebligatı üzere hareket eder de şer-i şerifin dışına çıkmazdı. Zulümden, bid’atten sakın. Zulme ve bid’ate teşvik edenleri devletinden uzaklaştır. Çünkü böyleleri seni zevale uğratmış olurlar.

Daima mücadele ile devletini genişletmeye çalış. Çünkü uzun zaman sefer olunmazsa askerin şecaatine; reislerin ve kumandanların bilgi, tedbir ve malumatına ağırlık ve noksanlık gelir. Böyle sefer işlerini bilenler ölür gider de yerine tecrübesiz kimseler gelir, bu yüzden de birçok hatalar meydana gelir ki, bundan da devlet büyük zararlar görür. Beytü'l-malı koru! Devletin servetini çoğaltmaya çalış!

Şer-i şerifin ölçüsüne göre sana ait olanı kanaatle, ihtiyaçlarından ve gerekli olanlardan başka lüzumsuz yere telef etme, israftan kaçın. Askerinle, malınla gururlanma. Zira onlar Allah yolunda

mücadele için milletin işlerinin yerli yerinde görülmesi ve cihana adalet ve fazileti yayman için vasıtadırlar. Sadakatle Allah rızası için çalışan devlet erkânını koru!.. Vefatlarından sonra böyle kimselerin çoluk-çocuğuna bak, ihtiyaçlarını karşıla!

Halkından hiç kimsenin malına tecavüz etme! Hak edenlere yardım ile iltifat elini uzat, böylelerinin yakınlarını sıkıntıdan kurtar. Askerî erkânı iyi koru!.. Âlimler, fazıllar, sanatkârlar, edipler; devletin bedeninin gücüdür. Bunlara iltifat ve ikramda bulun. Bir kemal sahibi iştince onunla yakınlık kur, dirlikler ver ve ihsan eyle! Hükümetinde ulema, fazıl kimseler, erbab-ı maarif çoğalsın, siyaset ve din işleri nizam bulsun!

Benden ibret al ki, bu diyarlara zayıf bir bey olarak gelip hak etmediğim halde bunca inayeti celile-i Rabbaniye'ye mazhar oldum. Sen de benim yolumdan git ve bu din-i Muhammedî'yi ve ashabını, başka sana tabi olanları koru. Allah'ın hakkını ve kulların hukukunu gözet! Ve senden sonrakilere böyle nasihat etmekten geri durma. Ve adalet ve insafa riayet ile zulmü kaldırmaya devam ile her bir işe teşebbüste Allah'ın yardımına güven.

Halkını düşman istilasından ve zulme uğratılmaktan koru! Haksız yere hiçbir ferde, layık olmayan muamelede bulunma! Halkı taltif et, hepsinin rızasını kazan."

Bak oğul! Beni kır, Şeyh Edebalî'yi kırma. O bizim boyumuzun ışığıdır. Terazisi dirhem şaşmaz.

Bana karşı gel, ona karşı gelme. Bana karşı gelirsen üzülsün, incinirim ona karşı gelirsen gözlerim sana bakmaz, baksa da görmez olur. Sözümüz Edebali için değil, senceğiz içindir. Bu dediklerimi vasiyetim say.” Bu vasiyetin, özellikle son bölümü Şeyh Edebali Hazretleri ile Ertuğrul Gazi arasındaki ilişkinin mükemmelliğini ve yakınlığını ortaya koyarken, yeni kurulan Osmanlı Devleti'nde, Şeyh Edebali'nin rolünü ve önemini bizlere kavratmaya yeterlidir.

Hayme Ana'nın Ertuğrul Gazi'ye Nasihatleri

“Oğul, Anayurt'tan ayrılalı yıllar geçti. Deli rüzgârlar önünde oradan oraya savrulduk. Beylik otağını kurduğumuz şu yaylalar artık son durağımız, son konağımız. Oğuz'un yurtlarına diktiğimiz ağaçların kökleri kara yerin derinliklerine, dalları gökyüzünün yüceliklerine uzansın. Ak-boz atlara binip yağı üstüne yel gibi vardıkta Cenab-ı Hak gözü pek yiğitlerimizi korusun. Göğsü kaba yerli kara dağlar gibi duran erlerimiz ile kır çiçekleri gibi saf ve temiz, ak yüzlü, ala gözlü kızlarımız Kutlu Kayı Boyu'muza gülbüz evlatlar versinler. Altın başla otağlarımız Çarşamba Yaylası'nı bürüsün. Kayı'nın ve diğer bütün boyların oğullarını Ertuğrul'umla bir tutarım. Onların hepsini soyumuz için Hakk'ın kutsal birer emaneti bilirim.

Oğul, boyundan, soyundan olsun olmasın, insanlara âdil davran. Adaletten ayrılma ki, insanların birlik ve dirlik kazansın. Yurdunda,

obanda herkes gezsın. Ululuk isteyen töreden ayrılmasın. Bu dünya bir oturma yeri değildir. Yapacağın iyi ve doğru işlerde insanların hizmetinde bulunursan güzel övünçler senin olur. Yüreğinden inancı, ağzından duayı, davranışından erdemi hiç eksik etme. Bir de; sabırlı ol oğul, ekşi koruk sabırla tatlı üzüm olur.

Oğul, beylik dermekle, ağalık vermekle olur. Sofranı ve keseni yoksullara açık tut.”

Osman Bey ve Şeyh Edebali İlişkisi

Ertuğrul Gazi'nin vefatı (1281) ile beylik işlerinin yürütülmesi Osman Bey'e verilmiştir. Tüm gaziler ona tâbi olmuş, Osman Bey, beyliği hakkıyla yapmaya başlamıştır. Gaza meydanındaki hareketleriyle takdir toplamış, kısa sürede kendini kabullendirmiştir. Âlimlere ve şeyhlere karşı çok saygılı ve itikatlî biriydi. O dönemin yüce makam sahibi, hâl ehli Şeyh Edebali Hazretleri'ne devam ederek onun dua ve himmetini alır, hürmette kusur etmezdi.

Osmanlı Devleti'nin manevî kurucusu olan Şeyh Edebali'nin önemli bir Ahi şeyhi ve büyüğü olduğu bu konuda yazılmış bütün temel kaynaklarda zikredilmektedir. Hayatının büyük bir kısmını Kayı Boyu'nun, Osman Gazi'nin yanında ve yakınında Bilecik'te, İtburnu mevkiindeki zaviyesinde geçirmiştir. Osman Gazi, bir taraftan Sâdat-ı Kiram'dan olan Ahi Meşayihî Şeyh Edebali ile yakın münasebeti devam ettirip ondan destek alıyor, diğer

taraftan tüm gazi ve Türkmenleri tek bayrak altında topluyordu. Bu dönemde şeyhlerin ve dergâhların ümit ve huzur veren telkinleriyle halk rahatlıyor, büyüklerin yönlendirmeleriyle Osman Bey etrafında tek bayrak altında toplanıyordu. Devletin kurucusu Osman Bey'in manevî konulara ne kadar önem verdiğini, bilginlere ve din büyüklerine çok fazla hürmet ettiğini şu sözlerde görmek mümkündür. "Bilginlere, din ulularına bütün benliği ile inanmakta, bu üstün kişiler topluluğundan yardım dilemeyi de âdet edinmiş bulunmaktaydı. Bu yüzden her an zamanın söz ehli, yüce makam sahibi Şeyh Edebali'nin hizmetinde bulunur, ondan destek ve dua beklerdi." Bu manevî etki Osmanlı'nın yücelmesini sağlıyordu. Gerçekten Bizans'ın çökmesi ve Türkmenlerin hayatıyet içinde bulunmaları, Osmanlı Beyliği'ne parlak bir istikbâl hazırlamakta idi. İslâm'ın gaza ruhu, Bizans'ın karşısında ve Osmanlı Hanedanı'nın etrafında toplanıyordu. Türk âlim, şeyh ve dervişleri, Türkmen babaları Osmanlı gazileri ile yeni bir kudret ve hayatıyet oluşturuyorlardı.

Şeyh Edebali Hazretleri hakkında Tacü't-Tevarih'teki şu bilgiler de onun Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki yerini, önemini ve hizmetlerini ortaya koyması bakımından çok önemlidir: "Yüce makam sahibi, bilimi ve bilgeliği özünde toplayan bilgelere biri idi... Şeriat konularında ve güncel sorunlarda kendisine müracaat edilen bir kişi oldu.

Gizli, açık her işin başında o vardı. Dindarlığı ve kötülüklerden sakınması ile tanınmış ve duasının Tanrı katında kabul olması ile ün yapmıştı. Varlıklı bir kimse olup, herkese cömertçe yardım ederdi. Osmanlı toprakları üzerinde bir tekke yaptırmıştı. Osman Gazi zaman zaman gelip burada kalırdı.” Öyle ki, Şeyh Edebali Hazretleri, Osmanlı Devleti'nin manevî kurucusu rolünü üstlenmiş, Osman Bey'in her hususta danıştığı, istişare ettiği, sonsuz hürmet gösterdiği en yakın danışmanı ve yardımcısı olmuştur.

Kaynakça

Ahmet Cevdet, Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa, C. III, Kısım II, (Hazırlayan; Mahir İz), Ankara 1985.

Bayram Sakallı, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Yıllarında Şeyh Edebali” Türk Yurdu, Ankara 2000.

Hoca Sadeddin Efendi, Tacü't-Tevarih, (Sadeleştiren, İsmail Parmaksızoğlu), C. I, Ankara 1992.

İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. I, Ankara 1972.

Mehmet Hemdemi, Solakzade Tarihi, Haz., Vahid Çabuk, C. II, Ankara 1989.

M. Fuat Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Ankara 2004.

Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, C. II, İstanbul 1979.

<https://www.somuncubaba.net/detay.asp?HID=2962&k=27>

http://www.gulistandergisi.com/dergi_oku.php?id=143

http://www.gulistandergisi.com/dergi_oku.php?id=143

<http://www.osmanli700.gen.tr/sectik/sectik6.html>

TARİHE YÖN VEREN HÜKÜMDAR: SULTAN BAYBARS

Baybars (Rukneddin Baybars el-Bendekdarî), aslen Kıpçak Türklerinden olup Ulubarlı zümresinin Borçoğlu kabilesine mensuptur. 1223 yılında Kıpçak'ta doğmuştur. Baybars, uzun boylu, mavi gözlü, güzel görünüşlü olmasının yanında zekâ ve yeteneğiyle de dikkatleri üzerine çeken biri olarak bilinmektedir. Baybars, esir olarak önce Sivas'a daha sonra Halep'e ve oradan Şam'a götürülmüş ve burada köle olarak satılmış ve Şam'da Eyyubî Sultanı Melikü's-Salih bağlularınca satın alınmıştır. Mısır'da hüküm süren Eyyübîler, Abbasilerden sonra, Türklere oluşan bir ordu kurmuşlardır. Özellikle Eyyübî Devleti sultanlarından Melikü's-Salih, Türklere büyük önem vermiş ve ordusunu Türk gulamlara dayandırmıştır. Baybars, bu askerî birlikte birçok savaşa katılmış; özellikle bu topraklara saldırılar düzenleyen Haçlılara karşı verilen mücadelede Melikü's-Salih'in ordusunda yer almıştır.

Memlûkler, 1250 ile 1517 yılları arasında Mısır'da ve Suriye'de hüküm sürdüler. Kurdukları devletin en önemli özelliği, adının "Devlet-i Türkiye" yani Türkiye Devleti olmasıydı. İslâm ordularında, 9. yüzyılın başlarından itibaren yer alan ve çoğu Türk

asıllı olan kölelerle askerler, 1250 yılında Eyyübî Hanedanı'nda ortaya çıkan yönetim boşluğundan istifade ederek Mısır'ı ele geçirmişlerdir. "Kölemenler" olarak da anılan bu devletin dünya ve İslâm tarihi açısından en önemli özelliği, bu hanedana dayanmak yerine hürriyetine kavuşmuş köleler olan askerlerin en güçlüsünün tahta çıkmasıydı ve tarihte bunun başka bir örneğine rastlanmamıştı. Suriye'de bulunan Baybars da burada Moğollarla mücadelelere girmiştir. Baybars, Kutuz'a haber göndererek, Moğollarla mücadele için onun hizmetine girmek istediğini bildirmiştir. Kutuz ile Baybars'ın arası bozuk olsa da Moğol saldırısı söz konusu olunca bu durum göz ardı edilmiştir. Kutuz, Moğollar karşısında düşmanlığı unutup birlik olmaları gerektiğine karar vererek Baybars'ın teklifini kabul etmiştir.

Moğolların Yenilgisi

Memlûklerin en büyük başarısı, İslâm dünyasını ciddi biçimde tehdit eden Moğollar ile Haçlıları yenerek bölgeden atmalarıydı. Moğollar, 13. yüzyılda Çin Seddi'nden Macaristan'a kadar her yeri kasıp kavurmuşlardır. Geçtikleri topraklarda canlı bırakmadıkları gibi, her şeyi yakıp yıktıkları için, insanlığa "Moğol İstilasası" tabirini armağan etmişlerdir ve karşılarında hiçbir millet duramamıştır. Moğollar, sadece, Mısır ve Suriye'de devlet kurmuş olan Memlûk Türkleri tarafından durdurulmuşlardır. Moğol Hükümdarı Hülagu Han,

Halep'i ele geçirdikten sonra Mısır yolu kendisine açılınca Kutuz'a elçi göndererek onu teslim olmaya çağırmıştır. Baybars'ın katılmasıyla daha çok güçlendiğini düşünen Kutuz, Moğollara karşı direnmek konusunda kararlı davranmıştır. Baybars da teslim olunmasını istememiştir. Kutuz, Baybars'ı hazırlanan ordunun öncü birliğinin komutanlığına getirmiş ve ona savaşın kazanılması koşuluyla Halep naipliği vaat etmiştir. Kutuz, Moğollarla savaşımaya karar verince hazırladığı orduyla yola çıkmıştır. Ordusunu sahil boyunca kuzeye yönelterek bir süre sonra Akka şehrine varmıştır. Kutuz, Akka'da iken Moğol ordusunun yaklaşmakta olduğu haberini alınca ordusunu buradan güneydoğuya doğru sevk ederek Ayn Câlud'a ulaşmıştır. Bir süre sonra Moğol ordusu da görünmüştür. Ayn Câlud denilen mevkide iki ordu karşı karşıya gelmiş ve böylece savaş başlamıştır. Ayn Câlud Savaşı'nın kazanılması Memlûkler Devleti için bir dönüm noktası olmuştur. Moğolları yenen Memlûkler, bu galibiyet sayesinde yeni kurulan devletlerini tehdit eden en büyük tehlikeyi durdurmuşlardır. Ayn Câlud Savaşı ile Moğolların yenilmez olmadıkları anlaşılmıştır. Moğol istilaları sonucunda birçok yerde acımasızca insanların katledilmesi ile dehşete kapılan Müslümanlar, bu galibiyetle biraz olsun rahatlamışlardır. Moğolların hiç beklemedikleri bir anda aldıkları mağlubiyet, onların güçlerinin kırılmasına ve bir süredir devam eden ilerlemelerinin yavaşlamasına sebep olmuştur.

Ayn Câlud Savaşı'nın kazanılmasında büyük yararlılıklar gösteren Baybars, savaşta gösterdiği cesaretli davranışları ve kahramanlığıyla nüfuzunu arttırmıştır. Baybars, bir süre sonra, savaşta kazandığı başarısından da güç alarak, Kutuz'dan, savaştan önce kendisine vaat ettiği Halep naipliğini istemiştir. Kutuz, Baybars'ın isteğini kabul etmeyerek, bu görevi kendine yakın bulduğu başka birine vermiştir. Bunun üzerine Baybars ve arkadaşları Kutuz'u öldürmüşlerdir. Haberin duyulması üzerine, sultan naibi onu kimin öldürdüğünü sormuş ve Türk ananesine göre sultanı öldüren kişinin tahta geçmesi gerektiğini söyleyerek ilk olarak kendisi Baybars'a biat etmiştir. Onun ardından, orada bulunan herkes Baybars'a biat etmiştir. Baybars, sultan olduğunu duyurmak için yanında arkadaşları ile birlikte Kahire'ye gelmiştir. 26 Ekim 1260 tarihinde sultanlığını ilan etmiştir. Baybars, sultanlığının ilk yıllarında kararlı çalışmalarına devam ederek Suriye'deki isyanları bastırdıktan sonra, dağılmış olan Memlûkleri kendi etrafında toplamıştır.

Devrin halifesi, kendisine biat edilmesinden sonra Baybars'a kılıç kuşatarak saltanat menşuru vermiştir ve bütün İslâm beldelerinin ve fethedilecek yerlerin idaresini ona verdiğini açıklamıştır. Baybars, hutbelerde halifenin adının söylenmesini ve basılan paralara halifenin adının yazılmasını emretmiştir. Bu olay, Müslümanların gözünde saygınlıklarını

arttırıp, İslâm âlemindeki konumlarını güçlendirmiştir. Baybars, saltanatını meşrulaştırmakla İslâm'ın savunuculuğunu üzerine almış, İslâm âleminin önderi olma görevini üstlenmiştir. Bu bağlamda, Müslüman-Türk devletleriyle ve özellikle de Anadolu Selçuklu Devleti ile iyi ilişkiler kurmuş ve Anadolu'daki Müslümanlara yardım etmiştir.

Memlûklerin Anadolu'ya Gelmesi ve Elbistan Savaşı

Selçuklu Veziri Muinüddin Süleyman Pervane, İlhanlı Hanı Abaka'nın yanına gittiği sırada ayaklanan Selçuklu devlet adamlarından Hatiroğlu Şerafeddin, Memlûkleri Anadolu'ya çağırdı (1275). Elbistan'a gelen Memlûk Emiri Bedreddin Begtut, Selçuklu beylerine gönderdiği mektuplarla, Anadolu'da İlhanlılara karşı birlik kurmaya çalışıyordu. Onun için komutanların kendisine yeminle bağlanmasını istedi ancak küçük çapta destek alabildi. Sultan Baybars, Selçukluları İlhanlı zulmünden kurtarmak için Anadolu'ya sefere çıktı. Bu sırada Selçuklu veziri Süleyman Pervane'nin Moğollarla sıkı bir iş birliği halinde olması, Anadolu'da pek çok itibarlı ve hatta Moğol düşmanı şahısların Mısır'a göçmelerine sebep oldu. Bunlar orada Sultan Baybars'ı Moğollar üzerine cihada teşvik ettiler. Tabii ki bu gelişmeleri iyi değerlendiren Süleyman Pervane, gizlice İlhanlılara karşı Memlûkler ile ittifak kurarak Baybars'ı yardıma

çağırıldı. Moğol ve Haçlılara karşı İslâm dünyasının savunucusu olarak yıldızı parlayan Baybars, ısrarlı davetler üzerine Anadolu'ya hareket etti. Moğollar, Memlûk ordusunu Akçaderbend Geçidi'nin Elbistan ağzında bekliyordu. Öncü birliklerin yaptığı vuruşmayı Memlûkler kazandılar.

Moğol ordusunda 10.000 Moğol, Gürcü ve çok sayıda da Selçuklu askeri vardı. Moğol komutanlar Selçuklulara ve Gürcülere güvenmedikleri için o askerleri kendilerinden ayırmışlardı. İki ordu Elbistan Ovası'nın Kalfa Çayırında karşı karşıya geldi. Yapılan savaş, Memlûklerin zaferi ile sonuçlandı (15 Nisan 1277). Moğolların korktukları, savaş esnasında meydana gelmişti. Selçuklu askerleri savaşa katılmayarak seyrettiler. Bu durum, Moğol yenilgisini kolaylaştırdı. Üstün Memlûk ordusu karşısında Moğol ve yardımcı Gürcü birlikleri yenildi. Tümen kumandanları ve Noyanlar başta olmak üzere bütün Moğol ordusunun imhası ile sonuçlanan bu savaş neticesinde, bölgeye geçici bir süre için Memlûkler hâkim oldular.

Sultan Baybars, bu zaferden sonra, önce Zillihan'da dinlenmiş; daha sonra Hurman Kalesi'ne uğramış ve Ashabü'l-Kehf Mağarası'nın bulunduğu Efsus yakınlarından geçerek Kayseri'ye doğru ilerlemiş, Yalak (Yeşilkent), Sarız, Yedioluk, Zamantı ve Karatay Kervansarayını üzerinden geçerek Kayseri'ye gelmiştir. Selçuklu yöneticileri önceden şehri terk etmişlerdir. Bir süre burada kalan Sultan

Baybars, Moğollara karşı savaşmak için davet mektupları gönderen Selçuklu Veziri Süleyman Pervane'nin kendisine katılmaması ve Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev ile beraber Tokat'a gitmesi üzerine Kayseri'yi terk ederek geldiği yoldan Suriye'ye geri dönme kararı almıştır. Baybars'ın kısa sürede Kayseri'yi terk etmesinin sebebi; Selçuklu Veziri Pervane'nin ikiyüzlü siyaset uygulaması, erzak sıkıntısına düşmesi ve Moğol Hükümdarı Abaka Han'ın büyük bir ordu ile üstüne doğru gelmesidir. Baybars, dönüş yolculuğunu geldiği yolun biraz kuzeyinden yaptı. Alâeddin Kervansarayı, Yabanlu Ovası ve Zamantı Kalesi takip edilerek 30 Nisan'da Elbistan'a gelindi. Memlûk Sultanı Baybars, kendisini karşılayan Elbistan'ın ileri gelenlerine savaş alanında ölen Moğol askerinin sayısını sormuş, onlar da 6770 kişi saydıklarını belirtmişlerdi. Ancak bu sayı savaş meydanında öldürülenler olup, bu sayıya kaçarken telef edilenler dâhil değildi. Elbistan üzerinden geçerek Akçaderbend'e ulaşan Baybars, ordusunun ağırlıklarını ve Moğollardan aldığı ganimetleri hazinedarı Bedreddin idaresinde önce yollamış ve iki gün bekledikten sonra, geri kalan kuvvetlerle ilerleyerek Akçaderbend'in yanındaki kervansaraya gelmişti. Onun, buradan yolunu değiştirerek, sarp dağlar üzerinden ilerlediği görülmektedir. Baybars'ın bu şekilde hareket etmesinin sebebi, muhtemel bir Moğol saldırısı ve pusudan sakınmasıdır. Baybars, yine taktik icabı yolunu

değiştirerek ülkesine, geldiği Antep üzerinden değil de Maraş tarafından gitti.

Abaka Han, 1277'nin Temmuz'unda Elbistan Ovası'na gelip savaş meydanındaki Moğol ölümlerini görünce üzüntüsünden ağladı. Ölümler arasında hiçbir Selçuklu askerinin ve beyinin cesedine rastlamayınca gazaba geldi ve öfkesi bir kat daha arttı, tuzağa düşüklerine dair söylentilere inanmıştı. Bundan dolayı da kendisine Vezir Pervane'nin ihanet ettiğini gördü. Ancak ihaneti karşılıksız bırakamazdı. Öncelikle Anadolu Selçuklularını cezalandırmaya karar verdi. Çünkü Anadolu halkından ve Selçuklulardan Baybars ile anlaşip onu çağırtdıkları ve Moğolların yenilmelerine yol açtdıkları için intikam alacaktı. Vezir Pervane'yi, 1277'nin Ağustos'unda, Van'ın kuzeyinde bulunan Aladağ'da idam ederek öldürttü. Başta Elbistan olmak üzere, Anadolu baştanbaşa yakılıp yıkıldı, binlerce insan öldürüldü. Anadolu'da 200 bin insan kılıçtan geçirildi. Moğollar, Baybars'tan alamadığı intikamın acısını Anadolu halkından çıkarmıştır. Moğollar, Elbistan Savaşı'ndan sonra Selçuklu sultanlarının, yöneticilerinin yetkilerini sınırlayarak ülkeyi genel valilerce idare etmeye başlamışlardır.

Kaynakça

Andre Clot, Kölelerin İmparatorluğu ve Memlûklerin Mısır'ı, Çev. Ilgaz Turhan, İstanbul 2005.

Bilge Umar, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İstanbul 1993.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Haz. Hakkı

Dursun Yıldız, İstanbul 1986.

Gülay Çalık, Sultan Baybars ve Haçlılarla Mücadelesi, Ankara 2008.

İlyas Gökhan, Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş, Ankara 2011.

Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1993.

Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti, İstanbul 1993.

Oğuz Mete Öztürk, Geçmişten Günümüze Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 2007.

TARİHİN AKIŞINI DEĞİŞTİREN SAVAŞ: AYN-I CÂLÛT

Ayn-ı Câlût, Filistin’de Nablus ile Beysân arasında yer alan küçük bir mevki olup rivayete göre adını Hz. Dâvûd tarafından bir savaş sırasında öldürülen Câlût’tan almıştır. Selâhaddîn-i Eyyûbî (1182-83), Haçlılar’dan aldığı bu yeri, Hittin Savaşı ve Kudüs’ün fethinden önce bölgedeki Haçlı Kontlukları üzerine düzenlediği seferlerde bir üs olarak kullanmıştır. Ayn-ı Câlût’un asıl şöhreti burada cereyan eden savaşlardan kaynaklanmaktadır ki, bunların en önemlisi Memlûkler’le Moğollar arasında vuku bulan savaştır.

Moğolların Zulmüne Karşı Kutuz ve Baybars

Hülâgû Han kumandasında Moğolistan’dan çıkan atlılar, teslim olmayı reddeden tüm şehirleri acımasızca harap ettiler.

1258’in Şubat ayında, büyük bir öfkeyle Bağdat’a saldırarak şehrin surlarını yıktılar. 10 Şubat 1258’de Bağdat şehrini istila edip Halife Mustasım Billah’ı idam eden Hülâgû’nun komutasındaki Moğol Orduları, bir hafta boyunca insanları katlettiler ve şehri yağmaladılar. 1260’ın Ocak ayında Moğollar Batı’ya doğru ilerlerken Halep de Bağdat’la aynı akıbeti paylaştı. Mart ayında Şam, kapılarını

Moğollara açarak teslim oldu. Kısa zaman sonra Moğollar, Filistin'in Nablus ve Gazze şehirlerini de ele geçirdiler. Bunun üzerine Eyyûbîler bir elçiyi Mısır'a gönderip acil yardım istedi. O sırada Memlûk tahtında bulunan el-Melikü'l-Mansûr Ali, Moğol kuvvetlerine karşı koyacak durumda değildi.

Emir Kutuz, ulemânın ve bazı kumandanların da desteğiyle onu azledip el-Melikü'l-Muzaffer unvanıyla tahta çıktı. Suriye'deki şehirleri birer birer istilâ eden Hülâgû Han, Kutuz'a elçiler gönderip onu tehdit etti ve mukavemet etmeden teslim olmasını istedi.

Bunun üzerine Kutuz, kumandanlarını toplayıp bir durum değerlendirmesi yaptı. Çeşitli ihtimaller üzerinde duruldu ve neticede savaşa karar verildi. Kutuz daha sonra bütün Müslümanları Moğollar'a karşı cihada davet etti ve kumandanlarından Baybars el-Bundukdârî'yi öncü birliğin başında Gazze'ye sevk etti (1260).

Gazze'de bulunan Moğol kuvvetleri kumandanı Ketboğa Noyan'a bildirdi. Ketboğa ona şehri savunmasını ve kendisi yetişinceye kadar direnmesini emretti. Fakat Ketboğa Dımaşk'ta patlak veren bir isyan yüzünden geç kalınca Baybars Moğollar'ı mağlûp ederek oradan uzaklaştırdı.

Hülâgû, Moğol büyük hanı Mengü Kaan'ın ölümü münasebetiyle Karakorum'a gittiği için Suriye'deki ordularının başında Ketboğa'yı bırakmıştı.

Ayn-1 Câlût

Kutuz'un Ayn-1 Câlût'a geldiğini duyan Ketboğa öfkesinden "bir alev denizi gibi" köpürdü, Ayn-1 Câlût'a hareket etti. Sultan Kutuz ise Ayn-1 Câlût'ta kumandanlarını toplayıp Moğollar'ın İslâm dünyasında yaptıkları zulüm, yağma ve tahribatı anlatarak onları galeyana getirdi. Onun sözlerinden çok etkilenen kumandanlar, canla başla savaşacaklarına ant içtiler.

Kutuz; ordusunu ikiye ayırıp bir bölümünü ormanlık sahada pusuya yatırdı, geri kalanını da yine Baybars kumandasında ileri sevk etti. Aralarında Ermeni ve Gürcüler'in de bulunduğu Moğol Ordusu ertesi gün Ayn-1 Câlût'a geldi. Baybars'ın emrindeki Memlûk kuvvetlerini gören Ketboğa bütün Memlûk Ordusu'nun bundan ibaret olduğunu zannederek hücumla geçti. Sabah güneşin doğuşunu takiben başlayan savaş sırasında Baybars, sahte bir ricat hareketiyle pusu kurulan yere kadar geri çekildi. Pusuda bekleyen Memlûk kuvvetlerinden habersiz olarak ilerleyen Moğollar, her taraftan kuşatıldılar. Bazı birlikler çemberi yarıp kaçmayı başardılar, fakat Ketboğa savaşmaya devam etti. Savaşın bu safhasında kumandayı ele alan Sultan Kutuz da başından miğferi çıkarıp yere attı ve yalın kılıç düşman üzerine saldırdı. Öğleye kadar devam eden savaş sonunda Moğollar Memlûklü Ordusu karşısında ağır bir mağlûbiyete uğradı. Adamlarının kaçma teklifini reddeden Ketboğa ile

oğlu esir alındılar ve sultanın emriyle öldürüldüler (1260). Baybars, Sultan'ın emriyle Moğol birliklerini Beysan'a kadar takip etti. Burada yeniden toparlanıp savaşa giren Moğol Ordusu tekrar mağlûp oldu ve bozgun halinde Fırat kıyılarına kadar kaçtı. Zafer haberi İslâm dünyasında büyük sevinç yarattı. Savaştan sonra Sultan Kutuz, maiyetindekilerle şam'a gitti ve orada iki gün kaldıktan sonra Mısır'a hareket etti.

Kutuz-Baybars Mücadelesi

Ayn-ı Câlût Savaşı'nın kazanılmasında büyük yararlılıklar gösteren Baybars, savaşta gösterdiği cesaretli davranışları ve kahramanlığıyla nüfuzunu artırmıştır. Baybars, bir süre sonra savaşta kazandığı başarısından da güç alarak Kutuz'dan savaştan önce kendisine vaat ettiği Halep Naipliğini istemiştir.

Kutuz ise Ayn-ı Câlût Savaşı'nın kazanılmasında büyük paya sahip olan Baybars'ın başarılı bir asker olduğunu görmüş, kendisi için tehlike oluşturacağını düşünerek savaştan önce söz vermesine rağmen ona Halep Naipliğini vermemiştir.

Halep Naipliğinin kendisine verilmemesiyle başarılarının önemsenmediğini gören Rukneddin Baybars, önce Suriye ve Irak bölgelerinde hâkimiyet kurmuş, ardından Kutuz'u öldürerek (1260) tahta geçmiştir. Baybars, Suriye ve Mısır Sultanlıklarını yeniden birleştirmiştir.

Birçok tarihçi onu Memlûk Hanedanı'nın asıl kurucusu olarak görmektedir. Kurduğu yeni devlet,

iyi yönetilen ve zengin bir devlettir; yaklaşık 250 yıl boyunca, yani 1517'ye kadar varlığını sürdürdü.

Moğollarla Psikolojik/ Stratejik Savaş

Müslüman dünyası Hicri altıncı yüzyılda Haçlı saldırılarını henüz atlatmışken Moğol felaketiyle yaklaşık 30 sene içerisinde Kaşgar'dan Bağdat'a, Konya'ya kadar İslâm beldeleri yakılıp yıkılmış, yüz binlerce Müslüman vahşice katledilmişti. Memlûk Sultanı Kutuz ve Baybars, Elbistan ve Ayn-ı Câlût Savaşlarında Moğolları yenilgiye uğratarak, Müslüman beldelerini bu felaketten kurtarmışlardır. Makrizi, es-Sülûk adlı eserinde Kutuz'un Moğollarla baş etmek için önce halk üzerindeki Moğol korkusuyla mücadele ettiğini söyler.

Moğollar, bir yere saldırdıktan sonra önce orayı yakıp yıkarlar, insanları öldürürler, kadınlara tecavüz ederler ve çocukların dillerini keserlerdi. Özellikle belirli bir topluluğa, İbn Haldun'un ifadesiyle dokunmazlardı.

Bu kişiler genellikle daha önce seçilen, ticaret ya da hayvancılıkla uğraşan insanlar olurdu. Moğollar, bu kişilerin yaptıklarını bu insanların görmesini ister, onları korkutarak vücutlarına işkence yaptıktan sonra serbest bırakırlardı. Bu kişiler Batı'ya doğru kaçtıklarında geçtikleri bölgelerdeki halka Moğol zulmünü anlatarak korkuturlardı.

İbn Haldun el-İber adlı eserinde Sultan Kutuz'un, Moğol saldırılarından kaçan bu grupların Memlûk şehirlerine girmesini engelleyerek, halkın

söylentilerden etkilenmemesini sağladığını belirtmektedir. Emirlerle fermanlar göndererek askerlerin halkın karşısında cenk, cirit oyunları oynamasını istemişti.

Camilerde verilen vaaz ve hutbelerde hocaların, Müslümanların kâfirlere galip geldikleri savaşları anlatmasını istemiş, masalcı ve anlatıcıların Moğolların yaptıklarını değil İslâm Ordularının Haçlılara karşı nasıl savaştıklarını anlatmasını istemişti. Kalkaşandi, Subhu'l-A'şa adlı eserinde Kutuz'un Moğollarla savaşa girmeden önce halka ve orduya nasıl moral verdiğini uzunca anlatır.

Kutuz, önce Anadolu ve Suriye'de dağılık halde bulunan Moğol kuvvetlerinin üzerine ordular göndererek onları ortadan kaldırdı.

Esir olarak getirilenleri halkın gözü önünde öldürterek, Moğol korkusunu gidermeye çalıştı. Baybars ise özellikle öldürülen Moğolların cesetlerini teşhir ederek halkın özgüven duymalarını sağlamıştır.

Sonuç

Ayn-ı Câlût Savaşı tarihin akışını değiştiren en kesin sonuçlu savaşlardan biridir. Moğolistan'dan savaşmak için Batı'ya doğru yola çıkan Moğollar, 43 yıl boyunca ilk defa yenilgiye uğramışlardı. Asker sayısı nispeten az olsa da, Ayn-ı Câlût Savaşı, tarihteki en önemli savaşlardan biri olarak kabul edilir.

Bu savaşın sonucunda Müslümanlar yok olmaktan kurtulmuş, Moğolların yenilmez olduğu fikri çürütölmüş ve Memlûkler de kaybettikleri toprakları geri alabilmişlerdir. Moğollar, Suriye ve Filistin'e birkaç kez daha geri döndüler ancak bir daha Mısır'ı tehdit edemediler. Hülâgû'nun soyu İran'a yerleşti ve İslâm dinini kabul etti. Bu topraklarda yaşayan halk İlhanlı Devleti olarak tanınmaya başlandı.

Ayn-ı Câlût, mahallî bir zafer değil bütün İslâm dünyasının büyük bir başarısıdır. Bu zaferle Suriye ve Mısır'dan başka Mağrib hatta bütün Batı Avrupa Moğol istilâsından kurtarılmıştır. Zira Moğollar, Müslümanların Doğu'daki son kalesi Mısır'ı ele geçirmiş olsalardı Mağrib'i de kolaylıkla zaptedebilir ve oradan İspanya'ya geçerek bütün Batı Avrupa'yı istilâ edebilirlerdi. Fırsat kollayan Haçlılar da onlarla iş birliği yaparak İslâm dünyasını korkunç bir âkıbete sürükleyebilirlerdi.

Ayn-ı Câlût Savaşı sayesinde Memlûkler Suriye ve Mısır'daki hâkimiyetlerini sağlamlaştırarak Eyyûbî nüfuzuna son verdiler. Moğol İstilâsı karşısında o güne kadar daima pasif kalan ve savunmaya çekilen İslâm âlemi bu savaşla ilk defa müdafaa siyasetini bırakıp hücumla geçti ve Moğollar'ın yenilmezliği imajını sildi. Bu zaferle Memlûkler büyük itibar kazandılar, Osmanlıların yükselme devrine kadar İslâm âleminin hâmisi ve en büyük devleti olarak kabul edildiler.

Kaynakça

Ali Aktan, "Sultan Kutuz ve Aynu-Câlut Zaferi", EAÜİFD, 1991.

Esat Çağlar, Dünya Bülteni / Tarih Servisi
<http://www.dunyabulteni.net/haber/134706/Memlûklar-mogollari-psikolojik-savasla-durdurmus>

İbn Kesîr, El-Bidaye ve'n Nihaye, (Çeviren: Mehmet Keskin) İstanbul 2004.

Kâzım Yaşar Koprıman, "Memlûkler", Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul 1987.

Kerimuddin Mahmut Aksarâyî, Müsâmeretü'l-Ahbâr, (Çeviren: Mürsel Öztürk) Ankara 2000.

Şehâbeddin Tekindağ, "Kutuz" Maddesi, İA.

SARI SALTUK: BİR MANEVİYAT ERENİ

Sarı Saltuk, Anadolu ve Rumeli'nin fethi esnasında gazalara katılan, kahramanlığı ve velayeti ile daha yaşarken efsanevî bir şahsiyet haline gelen bir Türk kahramanıdır. Hayatı etrafında oluşan menkıbelere diğer gazi ve velîlerin menkıbeleri de karışmıştır. Bu sebeple Sarı Saltuk'un gerçek hayatı ile ilgili bilgileri elde etmek son derece güçleşmiştir. Sarı Saltuk'un destanî şahsiyeti ile ilgili bilgileri çeşitli menakıbnamelerde ve velayetnâmelerde bulabilirsek de hiç şüphesiz bu konuda en önemli kaynak, doğrudan doğruya Sarı Saltuk'un hayatını konu alan Saltuknâme adlı eserdir.

Tarihî Kaynaklarda Sarı Saltuk

Sarı Saltuk'tan Hacı Bektaş Velayetnamesi'nde anlatılanların bir başka biçimiyle de Otman Baba Velayetnamesi'nde bahsedilmektedir. Sarı Saltuk'un Anadolu'da bulunduğu dönem kargaşanın en yükseğe çıktığı, Selçukluların yıkılma sürecidir. Anadolu Selçuklu Devleti her ne kadar yıkılma sürecine girmiş olsa da, Anadolu'da yine çeşitli devletçikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar, uç beylerinin kendi adına kurdukları beyliklerdir. Sarı Saltuk'un da diğer velîler gibi Osmanlı Beyliği'ne destek verdiği bilinmektedir.

Selçuklu yönetiminin dağılmaya yüz tuttuğu bir

dönemde, yeniden Türk kültür ve dili adına bu dervişler devreye girmişlerdir. Beylikler arasında dolaşarak Anadolu'daki Türk birliğinin, dirlik ve düzenin yeniden kurulması, bu kez Arap-Fars etkisinde kalmadan kendi kültürlerini toplumlarına vermenin yollarını araştırmışlardır. Beylikler arasında dolaşan bu dervişlere Abdalan-ı Rum denmektedir. Rum abdalları ya da Anadolu Abdalları (Erenleri) adıyla ün yapmışlardır. Sarı Saltuk, bu ekibin önderlerinden birisidir. Türk kültürünün doruk noktası olarak bilinen Beylikler Dönemi'ne hiç kuşkusuz, bu Anadolu Abdalları damgasını vurmuştur. Anadolu'da kurulan tekke ve zaviyeler öylesine çoğalmıştır ki, bu tekkelerde yetişen pirlere ve Horasan öncülerine Anadolu'nun dışına taşınmaya başlamışlardır.

Sarı Saltuk ismi, ölümünden yıllar sonra bile Osmanlı topraklarında anılır olmuş. Unutulmamış, Osmanlı sultanları gittikleri her seferde onun ismiyle karşılaşır olmuşlar. İnsanların gönüllerini kazanan Sarı Saltuk'un izleri her tarafa yayılmıştır. Nasıl anmasın Osmanlı padişahları onun adını? Adına söylenen menkıbeler ülkeyi öylesine sarmış ki, padişahların rüyalarına bile girer olmuş Sarı Saltuk. Bir menkıbede, İstanbul'un kuşatıldığı ama henüz alınmadığı dönemde Fatih, devamlı düşünür, İstanbul'u alabilmenin formüllerini kafasında kurarmış. Bir gün bir rüya görür, kızıl saçlı, iri yarı, elinde bastonlu birisi karşısındadır. Karşısındaki

kızıl saçlı, ona “Ben Sarı Saltuk’um.” der. Ardından İstanbul’un anahtarlarını Sultan Mehmet’e teslim eder. Anahtarlardan birisinin Edirne’de kalacağını da söylemeyi unutmaz. İstanbul’un kuşatılması sırasında Edirne’de bulunan Cem Sultan’ın kulağına da hep Sarı Saltuk fısıldanır. Genç Şehzade’nin içini kemiren bu zat kimdir? Araştırılması ve adına da bir kitap yazılması için Ebu’l-Hayri Rumî adlı birisini görevlendirir. Ebu’l-Hayri Rumî, topladığı bilgileri birleştirerek Saltuknâme adıyla bir eser ortaya koyar.

Ahmet Yesevî’den yüz yıl kadar sonra yaşadığı sanılan Sarı Saltuk’un, Hacı Bektaş ve Mevlâna ile çağdaş olduğu gerçektir. “Sarı Saltuk’un Kuzey Anadolu’dan Üsküdar yolu ile bir Türkmen kafilesinin reisi olarak Dobruca’ya 1263-1264 tarihinde göçünün vuku bulduğu, günümüz tarih araştırmacılarının artık ittifaken kabul ettikleri bir husustur.”

Örneğin Saltuknâme’de Sarı Saltuk’un Hz. Ali ve Hz. Hüseyin soyundan geldiği, seyyit olduğu anlatılırken, bir başka bölümünde yine bu yargıyı destekleyen görüşler vardır. Sarı Saltuk’un Battal Gazi neslinden olduğu, kendi ağzından anlatılarak şöyle sürdürülür: “Seyyit Battal Gazi neslinden İbni Hüseyin, İbni Ali, İbni Muhammed şöyle söylüyor: ‘Bilmezler mi kim bizim neslimizden Seyyit Battal Gazi anlara ne işler itmüştür?’”

Türkiye’de tarihî kaynakların dışında, bilimsel anlamda Sarı Saltuk’tan ilk bahseden kişi Şemsettin

Samî'dir. Kamûsu'l-Âlam'ında Sarı Saltuk'un Rumeli'de kerametler gösteren ve gazalarda bulunan bir evliya olduğunu söylemektedir. Evliya Çelebi'ye göre, Buharalı olan Sarı Saltuk'un soyu Battal Gazi'ye dayanmaktadır. 1210-1215 yıllarında Batı Karadeniz Bölgesi'nde doğup, XII. yüzyılın sonlarına doğru 1296-1300 yıllarında bugünkü Romanya'nın Dobruca bölgesinde şehit edildiği tahmin edilmektedir. Saltuk-nâme'ye göre ise Sarı Saltuk, doksan dokuz yıl yaşamış ve düşmanları tarafından zehirlendikten sonra hançerlenerek şehit edilmiştir.

Babasının adı Seyyid Hasan olup, Melik Danişmend Gazi'nin gazalarından biri olan Amasya Kalesi kuşatmasında şehit düşmüştür. Üç yaşındayken babasız kalan Saltuk'un yetiştirilmesini Seravil adındaki bir lala üstlenmiştir. Bu şahıs onu devrin ulemasından Abdülaziz adındaki bir zata teslim etmiş, Saltuk da ondan ilim tahsil etmiştir. Babasının ölümüyle birlikte kesilen "dirlik" sebebiyle geçim sıkıntısına düşer. Sebüktekin soyundan gelen Sultan Süleyman Şah'tan ona dirlik bağlaması rica edilir. O da babasının dirliğini o sırada on dört yaşına ulaşmış olan Sarı Saltuk'a bağlar. Saltuk'un tarih sahnesinde ilk görünüşü, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol hâkimiyeti altına girmesinden itibaren baş gösteren saltanat mücadeleleri dönemine rastlar. 1240 yılındaki Babaîler İsyanı'nın akabinde zayıflama emareleri gösteren Anadolu Selçuklu Devleti, 1243 Köseadağ

Savaşı ile fiilen Moğollara yenik düşer. O sırada tahta oturan II. Gıyaseddin Keyhüsrev acz içerisinde. Moğollar, Anadolu topraklarını peyderpey almaya başlarlar. 1246'da ölen II. Gıyaseddin Keyhüsrev, arkasında üç şehzade bırakır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in küçük oğlu Alaeddin'i veliyaht tayin etmesine rağmen, dönemin dirayetli veziri Celaleddin Karatay'ın önerisiyle üç şehzadenin birlikte tahta oturmasına karar verilir. Vezir Celalettin Karatay da saltanat naibi olur. Ancak diğer devlet adamlarının bazıları arasında taht konusundaki farklı düşüncelerinden dolayı kargaşa başlar. Bunun akabinde Anadolu Selçuklu Devleti'nde uzun bir müddet devam edecek olan taht kavgaları baş gösterir. Dönemin bazı devlet adamları Rükneddin'i tek başına tahta çıkarmak için harekete geçerler. Celaleddin Karatay ise ağırlığını II. İzzeddin Keykavus'tan yana koyar. En küçük şehzade olan II. Alaeddin Keykubat ise Moğolların desteğiyle tahta tek başına oturma planı yaptığı şüphesiyle ağabeyleri tarafından öldürtülür. Böylece Selçuklu tahtı iki sultana kalmış olur. Ne var ki, iki devlet adamının arasının açılması sonrasında taht kavgası devam eder. Uzun mücadeleler ve savaşlara sahne olan -toplam on altı sene- taht kavgasından sonra, Moğolların desteğiyle IV. Rükneddin Kılıçaslan galip gelir. Annesi Bizans imparatorluk ailesine yakın bir rahibin kızı olan II. İzzeddin Keykavus, karısı, iki oğlu, annesi ve meşhur iki dayısı Kir Haya ve Kir Kedid ile Antalya'ya geçer.

Burada, anne tarafından yakınlığı olan Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleologos'a elçi göndererek kendisini, ailesini ve yakın adamlarını yanına alması için ricada bulunur. Talebi olumlu karşılanınca II. İzzeddin Keykavus, Bizans başkentine ayak basar.

Bizans İmparatoru'ndan ciddi yakınlık ve iltifat gören II. İzzeddin Keykavus, belirli bir zaman sonra İmparator'un huzuruna çıkıp şehir hayatının kendilerini sıktığını, kendilerine kışın kışlayacak, yazın da yazlayacak bir arazi tahsis edilmesini ve buraya Anadolu'dan kendilerine tabi Türkmenleri getirip birlikte yerleşmek istediklerini ifade eder. İmparator VIII. Mihail, Türkmen boylarının getirtilme talebinden şüphelense de, bu arzuyu kabul ederek onlara Bizans ile Deşt-i Kıpçak arasındaki bugün bir kısmı Bulgaristan bir kısmı Romanya sınırlarında Karadeniz'e sahili olan, o vakitler gayri meskûn olan Dobruca arazisini tahsis eder. İşte yaşanan bu olaylardan sonra 1263-64 yıllarında Sarı Saltuk'un liderliğindeki "Türkmen İskânı" başlamış olur.

Yaklaşık on-on iki bin kişilik Çepnilerden oluşan bir Türkmen aşireti, bu iskânı gerçekleştirir. Bu Çepniler, Balıkesir yöresinde Karasioğulları havalisinde yaşayan Türkmenlerdir. İşte Sarı Saltuk, bu grubun liderliğini yaparak II. İzzeddin Keykavus'un isteğiyle bu iskânı gerçekleştirmiştir. II. İzzeddin Anadolu'da Moğol hâkimiyetine karşı bir politikadan yana tavır takınmış olduğundan kendisi

gibi Moğollardan hoşlanmayan Türkmenlerle yakınlık kurmuştur. II. İzzeddin'in Sarı Saltuk'u seçmesi, bu çerçevede gerçekleşen bir ilişkidir. Saltuk'un bu bölgede itibar gören biri olması; Bizans İmparatoru tarafından rehin alınan ve rahip olarak yetiştirilmeye çalışılan II. İzzettin'in oğlunu rica edip geri almasıyla anlaşılıyor. Çocuk, Sarı Saltuk eliyle yeniden İslâm'a dönmüş ve onun müridi olmuştur. Daha sonradan Barak Baba diye ünlenen İsmailî derviş işte budur.

Balkanlar'da Sarı Saltuk'un faaliyetleri sonucu oluşan bir İslâmlaşma sürecinden bahsedilebilir. Bu zât, iskân reisi olarak maiyetindekilerle birlikte etrafa birtakım gazalar düzenlemiştir. Saltuk, hayatının sonuna kadar Dobruca'da diğer Türkmen babaları gibi -İslâmlaştırma gayretinde olan bir alperen- gazi derviştir.

Kaynakça

Franz Babinger, "Sarı Saltık Dede", İslâm Ansiklopedisi. X: 220-221. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.

Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî Süleymaniye Kütüp. 4582, 2627/1.

Velayet-nâme-i Hacı Bektaş-ı Velî, Süleymaniye Kütüp.

M. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.

Kemal Yüce, Saltukname'de Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar, Kültür Bakanlığı Yay.; Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. 1, s. 659.

Şükrü Haluk Akalın, "Ebü'l-Hayr-ı Rûmî Saltuk-nâmesi",

Türk Kültürü Araştırmaları XXXII/ 1-2.

Ahmet Yaşar Ocak, "Balkanların İslâmlaşması Sürecinde Sarı Saltuk'ın Yeri ve Bazı Problemler Sarı Saltuk'un Kimliği ve Tarihsel Rolü". Toplumsal Tarih c. 17, sy. 97.

Ahmet Yaşar Ocak, Babaîler İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü, Dergâh Yay., İstanbul, 2000.

Ahmet Yaşar Ocak, "Sarı Saltuk ve Saltuk-nâme", Türk Kültürü XVII, sy. 197, Ankara 1978.

Ahmet Yaşar Ocak, "Barak Baba", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 5, İstanbul 1992.

Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil, TDK Yayını, Ankara 1982.

Şükrü Halûk Akalın, "Saltuk-nâmedeki Ad Verme Hadiseleri", III. Milli Türk Folkloru Kongresi, Konya 1989.

Evliya Çelebi, Seyahat-nâme.

Şükrü Haluk Akalın, "Ebü'l-Hayr-ı Rûmî Saltuk-nâmesi", Türk Kültürü Araştırmaları XXXII/ 1-2.

UNUTULAN KAHRAMAN DENİZCİ GAZİ UMUR BEY

Umur Bey

Aydınoğulları'nın kurucusu olan Mehmet Bey'in beş erkek bir de kız çocuğu vardı. Hızır, Umur, İbrahim Bahadır, Süleyman ve İsa Beyler ile Hanzade Sultan'dır. İçlerinden en yeteneklisi ve aktif olanı Umur Bey'dir. Umur; "işler, yükümlülükler, görevler" anlamındadır. Umur Bey'in İslâmî lakabı; Bahaüddün olup, "dinin güzelliği" anlamına gelir. Umur Bey, 1309 yılında Leşkerieli'nde doğdu. Ayasulug-Efes Emiri olan amcası Osman, doğduğu sırada orada bir tersane kurup gemi yapımına başladı. Mehmet Bey'in ikinci çocuğu olduğu halde, dönemin en iyi hocalarından dersler aldı. 12 yaşında silâh kullanmaya başlayan Umur Bey, uzun boylu, sağlam yapılı, güçlü, heybetli tavırları ile dâhiyane bir görünüme sahipti.

Deryalar Fatihi

Aydınoğlu donanmasına komuta eden Umur Bey, denizci olarak büyük şöhret kazandı. Saruhanoğlu Süleyman Bey ile birleşerek bir donanma kurdu. Gaziemir'den doğup İzmir Körfezi'ne dökülen Kızılçullu Deresi'nin Gaziemir ile Şirinyer arasındaki bölümünde ilk tersanesini oluşturdu. Bu tersanede imal ettirdiği kadırgalar, 30

santimetre derinliğindeki suda bile ilerleyebilen efsane oldu. İzmir Kalesi ve limanını 1328'de Cenevizliler'den alan Umur Bey, ertesi yıl 8 gemilik bir filo ile denize açıldı ve Çanakale Boğazı'nda ilk savaşını yaptı. 1329'da Menteşe, Ayasuluğ ve Saruhan Beyleri'nin deniz kuvvetleri ile Adalar Denizi'ni Hıristiyanların birleşik donanmasına dar ettiler. Umur Bey'in küçük filosu, gittikçe büyüdü. 1329'da, yanında İbrahim Bahadır Bey olduğu halde, Bozcaada'ya çıktı. 1330'da 45 gemi ile Sakız'a baskın yaptı. 1333'te Umur Bey'in kumandasında Eğriboz seferinde Venedikliler ile savaşan müttefik Türk Donanması 250 gemiden oluşuyordu. Umur Bey, aynı yıl içinde 170 gemi ile Yunan kıyılarına gitti. Karaya çıkardığı akıncılar Atina kaplıklarına dayandılar. 1334'te Aydınöğullarına hükümdar oldu.

Gemilerin Karadan Yürütülmesi

1335'te 276 gemi ile Mora'ya gitti. 1336'da Foça'da İmparator Kantakuzen ile buluştu. 1338'de 350 gemi ile Korent üzerine yöneldi. Bu seferinde 50 büyük gemiyi Korent civarına bıraktıktan sonra 300 gemisini karadan yürüterek Patras körfezine geçirdi. Sonra aynı yoldan geri döndü. Bu yüzden eski tarihlerimizde Korent Limanı'na Umur Bey Limanı denilir.

Umur Bey'in bu dâhice hareketi İstanbul'un fethinde Fatih Sultan Mehmet'e ilham kaynağı oldu. Türk Tarihi'ni derinlemesine inceleyen Fatih Sultan Mehmet de, Umur Bey'den 115 yıl sonra Haliç'e,

gemilerini karadan yürüterek indirdi. Haliç'in ağzına çektikleri kalın zincire güvenen Bizanslılar, sabahleyin Türk Donanması'nı karşılarında görünce son umutlarını da yitirdiler.

Umur Bey, 1339'da Bizans İmparatoru Kantakuzen'in önerisi üzerine Boğazlardan geçerek Karadeniz'e çıktı. Tuna ağzında Kilya Limanı'na asker çıkararak Eflak arazisine akın yaptı. Bu seferde şimdi Beykoz'da "Umur Yeri" denilen yeri üs olarak kullandı. Umur Bey, dostu Kantakuzen'e yardım etmek için 1342'de İzmir'den 380 gemilik donanmasına 29.000 asker yükleyerek Meriç Nehri ağzına çıkardı. Böylece Anadolu'daki Türkler ilk kez Avrupa kıtasına ayak bastı. 1329'daki 8 gemilik küçük filosunun 12 yıl içinde 380 gemilik bir donanmaya dönüşmesi, büyük bir başarıydı. Dimetoka'yı Bulgarlar'dan alıp müttefiki İmparator'a verdi. Ertesi yıl, 1342'de İmparator, rakibi Paleologoslar'a karşı tekrar Umur Bey'den yardım istedi ve bu suretle Türk hükümdarını, Bizans'ın dâhilî işlerine karıştırmış oldu. Gazi Umur Bey, Rumeli'ye geçip, İmparatora istediği yardımı yaptı.

Haçlı Harekâtı ve Umur Bey

Anadolu'ya karşı ilk Haçlı seferi Umur Bey'i durdurmak için düzenlenmiştir. Haçlı Seferleri tarihsel bağlamda iki dönem şeklinde ele alınır. İlki Kudüs'ü İslâm dünyasından almak için düzenlenen Haçlı Seferleri ikinci ise, Osmanlı'nın Balkanlardaki faaliyetlerini önlemek için düzenlenen Haçlı

Seferleri'dir. Fakat Anadolu'ya karşı da Haçlı Seferleri düzenlenmiş, Anadolu'daki beyliklerin uçlarda yayılmaları papalığın girişimleriyle önlenmek istenmiştir. İzmir ve civarının İslâmlaşması papalığın dikkatinden kaçmayarak Türklere karşı bir Haçlı ittifakı kurulması için Venedik korsanı görevlendirilmiştir.

Umur Bey, 1341 yılında yine denize açılarak, Ege Denizi'nde yabancı bayraklara korsan yataklığı yapan adaları vurmuş ve Kıbrıs sularına kadar inerek Türk ticaret filolarını tehdit eden Kıbrıs Filosu'nu da yıpratmıştır. 1342 yılında yine aynı maksatla bir sefere çıkan Umur Bey, bu sefer de Girit sularına kadar uzanarak korsan yatağı haline gelen Venedik Limanlarını tahrip etmiştir.

Umur Bey'in bu iki deniz akını üzerine, başta Kıbrıs Kralı olmak üzere Ege Denizi'ndeki Hıristiyanlar, baskısını gittikçe arttıran Türklere karşı yine bir güç birliğine giderek Umur Bey'e karşı büyük bir Haçlı birliğinin sağlanması için Papa VI. Clement'le anlaşmışlardır.

Bu sırada Umur Bey'in Bizans işlerine; Bizans'ın kaderini etkileyecek kadar müdahale etmesi de Haçlı Hareketi'ni körükleyen nedenlerden birisi olmuştur. 1341 yılında Bizans İmparatoru III. Andronikos'un ölümü Bizans'ta taht kavgasına yol açmış, İmparatoriçe Anne de Savoie, Başvezir Kantakuzenos'a karşı mücadeleye girişince, Kantakuzenos da Dimetoka'da imparatorluğunu ilan

etmiştir. Böylece İmparatoriçe'nin bulunduğu İstanbul ile Dimetoka karşı karşıya gelmiş, Bizans'ta bir iç kavga başlamıştı. Kantakuzenos, İmparatoriçenin kuvvetleri tarafından kuşatılınca, Trakya'daki siyasi durumu Umur Bey'e bildirerek kendisinden yardım istemiştir.

Haçlı Hareketi Umur Bey'in Karşısında

Umur Bey, Bizans'ı ele geçirmenin ihtirası içinde fırsat kollayan Sırp Kralı'nı emeline ulaştırmamak için, Kantakuzenos'a yardım etmek sureti ile Bizans'ın geleceğine hükmetmeye karar vermiştir. Planlarını buna göre hazırlayan Umur Bey, 29.000 savaşı ve 380 parçadan oluşan bir armada ile 1342 yılı sonlarında İzmir'den Trakya'ya doğru yola çıkmış, Meriç ağzında askerlerini karaya çıkarıp Dimetoka'ya yürüyerek, şehri kuşatmış bulunan Bizans ve Bulgar kuvvetlerini dağıtmıştır.

Umur Bey'in işe karışması ile durumun birdenbire aleyhine döndüğünü gören İmparatoriçe ise; Papa'dan, Ege Denizi'nde karşı konulamayacak kadar tehlikeli bir kuvvet haline gelen ve Bizans'ı rahat bırakmayan Umur Bey'e karşı Haçlı Hareketi oluşturma çabasına girmiştir.

Ön Asya'nın en kudretli hükümdarı ve amirali olarak şöhretin zirvesine ulaşmış bulunan Umur Bey, tek bir devletin gücü ile yenilmesi mümkün olmayan bir kuvvet haline gelmişti. Papa, Umur Bey'e karşı Hıristiyan güçlerini birleşmeye davet ederek bir Haçlı Hareketi'ne girişmiştir.

Haçlı Donanması'nı oluşturan gemiler, 1344 yılı baharında Eğriboz Adası'nın Halkis Limanı'nda toplanmışlardır. Haçlı Donanması'nın asıl kuvvetini 4'ü Papalık, 4'ü Kıbrıs Krallığı, 6'sı Rodos Şövalyeleri, 6'sı Venedik Cumhuriyeti'ne ve 6'sı Ege Denizi'ndeki Ceneviz Kolonilerine ait olmak üzere 26 güçlü kadirga teşkil etmekteydi. Diğer sınıf savaş tekneleri ile nakliye gemilerinin miktarı ise bilinmemektedir. Bu büyüklükteki Haçlı Donanması'nın 1344 yazında Eğriboz Adası'ndan İzmir'e doğru hareket etmesi ile Ege Denizi'ndeki deniz gücü dengeleri de bozulmuştur. Ege Denizi'nde dağınık olarak dolaşan, ancak Haçlı Donanması'na karşı birleşen 40 parçalık küçük Aydınoğulları gemileri, bu büyük kadirgalar tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Haçlı Donanması; 1344 Haziran'ında büyük bir intikam hırsı ile İzmir Limanı'na girmiş, limandaki müdafaayı kırarak limandaki gemilerin bir kısmını ve tersaneyi yaktıktan sonra Liman Kalesi'ni karadan ve denizden kuşatmıştır. 4 aylık bir mücadelenin sonunda bir gece iki kölenin ihaneti ile açılan kale kapısından içeri giren Haçlılar, Liman Kalesi'ni ele geçirmişlerdir.

Umur Bey, hafif bir kara kuvvetini öne sürerek Haçlıları kaleden İzmir Ovası'na çektikten sonra pusuda beklettiği esas kuvvetleri ile Haçlıları sarıp, başta başkomutanları olmak üzere, birçok şövalye ve asilzade ile binlerce Haçlı'yı kılıçtan geçirmiştir. Ancak kaçarak kaleye sığınma fırsatı bulabilenler

kurtulabilmişlerdir. Bu şekilde İzmir'de tutunamayacaklarını anlayan Papa VI. Clement, Umur Bey'e karşı Haçlı Hareketi'ni tazelemek için bütün Avrupa hükümdarlarını İzmir'i savunmak üzere "Din Savaşı"na çağırmıştır. Bu şekilde yeniden düzenlenen, 26'sı kadirga olmak üzere, 76 parçalık Haçlı Donanması 15.000 savaşçı asker ile 1346 yılı Haziran'ında İzmir'e gelerek Liman Kalesi'ni takviye etmiştir.

Umur Bey Şehit Düşüyor

Türk Denizciler ise Haçlılarla yaklaşık 4 yıl süren mücadelelerin sonunda Efes Tersanesi'nde yeniden inşa ettikleri filolarıyla Aydınoğulları Beyliği'nin sarsılan iktisadi gücünü beslemek üzere Ege Denizi'ndeki düşman hedefleri vurarak ganimet ve esir toplamaya başlamışlardır. Umur Bey, kara cephesindeki bütün hazırlıklarını tamamlayarak önce kaleyi kuşatıp ardından da hücumu geçmiştir. Kalenin ele geçirilmesine çok az kala atılan bir okun isabet etmesi ile Umur Bey 1348 yılının Mart ayında şehit olmuştur. Bu olay, Türk güçleri arasında karmaşaya yol açmış, İzmir'e Haçlı akını hızlandırmıştır. Umur Bey'in şöhretinin sebep olduğu korku yüzünden bu Haçlı harekâtına katılmaktan çekinenler de akın akın İzmir'e gelmeye başlamışlardır.

Umur Bey'den sonra Aydınoğulları Beyliği'nin başına geçen kardeşi Hızır Bey, mücadele yerine anlaşmayı tercih ederek Haçlılar ile anlaşma

imzalamıştır. Barış antlaşmasının en ağır maddesini Aydınoğulları Beyliği'ni bir deniz kuvvetinden yoksun bırakmaya mahkûm eden bölümü teşkil etmekteydi. Aslında Haçlı Hareketi'nin başlıca hedefi de bu idi. Böylece Umur Bey'in öncülüğünde meydana gelen Türk Denizciliği ciddi bir darbe yemiştir. Umur Bey'den sonra Aydınoğulları denizciliği eski gücünü koruyamadı. Beyliğin toprakları da Yıldırım Bâyezîd Dönemi'nde Osmanlı Devleti'ne katıldı. Türk Denizciliği ise Osmanlı Dönemi'nde zirveye doğru yükselmeye başladı.

Kaynakça

Ali İhsan Gencer, Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları, İstanbul 1986.

Ayten Dirier, Türk Anadolu'da, İzmir 1983.

İdris Bostan, Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği, İstanbul 2011.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi Cilt-I, Ankara 1972.

İsmet Parmaksızoğlu, İbn Batuta Seyahatnâmesi'nden Seçmeler, İstanbul 1971.

M. Fuad Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, İstanbul 1981.

Paul Wittek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu, İstanbul 1985.

SOMUNCU BABA HAZRETLERİ DARENDE'DE MEDFUNDUR

Somuncu Baba Hazretleri'nin yaşadığı dönemlerde, Anadolu yeni yeni İslâmlaşmasını tamamlamaktadır. Bunun için de Bizans'a komşu olan uçlarda bulunan köy ve kasabalardaki hayat çok önemlidir. Türk sahasında, Müslüman Türk köylerinin yanı sıra Hıristiyan köyler de bulunmaktadır. Uçlardaki arazi tımarlara ayrılmıştır. Tımarlar gazi veya alp unvanını taşıyan askerlere mahsustur. Uçlardaki mücadele de dinî bir mahiyet kazandığı için mukaddes cihat anlayışı ortaya çıkmış, mücahid derviş anlayışı içerisinde mücadeleler yapılmıştır. Somuncu Baba Hazretleri Kayseri'de dünyaya gelmiştir. Doğduğu köy Akçakaya köyüdür. M. 1331 (H. 730)'de dünyayı teşrif etmişler, M. 1412 (H. 815)'de 80 yaşlarını aşkın bir hâldeyken Darende'nin Zaviye Mahallesi'nde ahirete irtihal etmişlerdir. Zahir ve bâtında yüksek ilimlere sahip olan Somuncu Baba Hazretleri, bulunduğu makam ve görev sebebiyle değişik coğrafyalarda bulunmuştur. Sonunda büyük oğlu Baba Yusuf Hakiki'yi Aksaray'da bırakıp kendisi küçük oğlu Halil Taybi Hazretleri'yle birlikte Darende'ye yerleşmiştir. Bu müstesna yerde ve yüksek kayalıklardaki çilehanesinde yaşamıştır.

Hâlen Darende'nin Zaviye Mahallesi'nde (Hıdırlık Mevkii) kendi isimleriyle anılan Şeyh Hamid-i Velî Camii'nde muntazam bir türbe içinde oğlu Halil Taybi (ks.) ile medfun bulunmaktadır. Bu cami ve türbe, tüm insanların ziyaretine açıktır. Caminin mükemmel bir şekilde restorasyonunu ve çevre düzenlemesini kendisinin 13. kuşaktan torunu Hamid Hamideddin Efendi yaptırmıştır.

Somuncu Baba Anadolu'da

Somuncu Baba Hazretleri, 1392'de vefat eden Hâce Alaaddin Erdebilî'den irşad vazifesini aldıktan sonra Anadolu'ya dönmüştür. Anadolu'da; Darende, Bursa, Aksaray ve Kayseri'de kalmış fakat ömrünün son bölümünü Darende'de geçirmiştir. Öyle ki; Somuncu Baba Hazretleri'nin Darende'deki nesli, halvethanesi, tekkesi, çilehanesi açık bir delil olarak karşımıza çıkmaktadır.

Seyyid Abdalbaki Efendi'nin ifadesiyle: "Acem'den Anadolu'ya irtihal edip bu emanet-i azimeyi Anadolu'ya getirdi. Hazreti Hamideddin, Bursa şehrine gelip bir mesken tedarik etti."

Zahirî ve batınî ilimleri tamamlayıp kutbiyet makamına yükselen Somuncu Baba Hazretleri Osmanlı'nın saltanat merkezi olan Bursa'ya gelmiş, bir müddet burada kalmıştır.

Zamanın manevî büyüğü, mutasarrıfı olan Somuncu Baba'nın iki fırını vardı. Kendisi iki küfeyi merkebe yükler, Bursa çarşısına gelirdi. Her gün aynı saatte geldiği için ne zaman geleceği halk

tarafından da bilinirdi. Günde iki kez, sabah akşam ekmek getirir, herkes gelen bu ekmekten alırdı. Kimileri de sırf onu görmeye gelirdi. Onu görmek ve ona yakınlaşmak insanlara büyük bir haz ve neşe verir, gönülleri huşu ile dolardı. Bu hâle alışan Bursa esnafı onu görmeden rahat edemez, heyecanla çarşıya geliş zamanını beklerlerdi. Ekmeğini dağıtırken “Somunlar, mü'minler, somunlar!” diye dağıtırdı. Somuncu Baba Hazretleri manen ve maddeten lezzetli olan ekmeği, tavır ve davranışları ile halkı derinden etkilemiş; halk arasında kendisine karşı sıcak bir sevgi seli ve yumağı oluşmuştur. Kendisini gizlemekten hoşnut olan Somuncu Baba Hazretleri'nin zamanın kutbu olduğunu kimse bilmiyor, kendisine Ekmekçi Koca, Somuncu Baba adını veriyorlardı. Böylece hem insanlara yardım ediyor hem de gizliliğini muhafaza ediyordu.

Somuncu Baba, ekmekleri fırında pişirmekte ve getirip Ulu Cami karşısında, Sahaflar Çarşısı'nın orta yerinde dağıtmaktaydı. Günümüze kadar Somuncu Baba'nın ekmek dağıttığı yer olduğu söylenen bu noktada, çarşı esnafları sabahları dükkânlarını açmadan önce toplanır dua ederler, sonra da dükkânlarını açarlardı.

İşte hâlen bu çarşı esnafı ve insanlar üzerinde Somuncu Baba Hazretleri'nin himmet ve bereketi görülmektedir. Bu insanlar, bu büyük mutasavvıfın yaşadığı bölgede bulunmanın neşe ve hazzını hâlen yaşamaktadırlar.

Bursa'dan Ayrılmaları ve Darende'ye Gelmeleri

Somuncu Baba, sırrı faş olduğu için Bursa'dan talebeleriyle birlikte ayrılmıştır. Bursalı İsmail Hakkı, Silsilenamesi'nde şunları yazmıştır.

“Şeyh Hamid, ol gece merkebine suvar olup Aksaray tarafına gitmiştir. Ve burada kendisinin Muzaf Mescidi vardır. Ve Aksaray'dan dahi Darende'ye hicret buyurup ve anda intikal-i beka kılmıştır. Ve hâlâ türbesi ziyaretgâhtır.”

Somuncu Baba Hazretleri, bulunduğu makam ve görev sebebiyle değişik coğrafyalarda bulunmuştur. Bursa'dan Aksaray'a gelmiş, bir müddet burada kaldıktan sonra büyük oğlu Baba Yusuf Hakiki'yi burada bırakmış, küçük oğlu Halil Taybi ve Hacı Bayram-ı Velî ile yola çıkmışlar, bir müddet Şam'da kaldıktan sonra hacca gitmişlerdir. Hac dönüşünde Hacı Bayram-ı Velî'yi Ankara'ya görevlendirmiştir. Şeyh Hamid-i Velî ve Halil Taybi Hazretleri ise Darende'ye gelerek eski şehrin Hıdırlık Mahallesi'ne (Zaviye Mahallesi) yerleşmişlerdir.

Şeyh Hamid-i Velî bu güzel manzaralı memlekete geldiği zaman, dergâhını burada kurmuştur. Burası, günümüzdeki Zaviye Mahallesi'dir. Dergâhının önünden hem Tohma Irmağı hem de balıklı kuyuların suyu akar. Burası çok serin ve güzeldir. İlk cemaat mahalline kayalıklardan akan sular için yol yapılmış ve burası abdest almak için dizayn edilmiştir. Tarih boyunca burası birkaç kez tamir görmüştür. Son dönemlerde

ise Somuncu Baba ahfadından Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi ve Es-Seyyid Hamid Hamideddin Efendi tarafından yeniden düzenlemeler ve onarımlar yapılmıştır. Darende halkı ve ziyarete gelen tüm insanlar ise Somuncu Baba Hazretleri'nin hatırasına sahip çıkmanın önemini kavramış, onun neseb-i âlisiyle birlikte yaşamının hazzını, neşesini içlerinde duymuşlar, memnun ve mesrur olmuşlardır.

Bu müstesna yerde ve yüksek kayalıklardaki çilehanesinde yaşamış olan Somuncu Baba Hazretleri, Darende'nin Zaviye Mahallesi'nde (Hıdırlık Mahallesi) kendi isimleriyle anılan Şeyh Hamid-i Velî Camii'nde, muntazam bir türbe içinde oğlu Halil Taybi (ks.) ile medfun bulunmaktadır.

Somuncu Baba Hazretleri'nin günümüze kadar etkisi devam etmiş, aynı hizmet anlayışı içerisinde çalışmalar sürdürülmüştür. Neseb-i âlisinin önemli bir kolu Darende'de bulunmakta ve aynı neşve ile hizmetlerini sürdürmektedir. Soyunun diğer kolu ise Aksaray'da bulunmaktadır.

1262/1846 tarihinde Sivas Valisi'ne gönderilen I. Abdülmecit Dönemi'ne ait bir belgede, şu ibareler geçmektedir: “Somuncu Baba Hazretleri Darende kazasında medfundur.”, “Darende kazasında medfun” ve “Defin-i hâk-i ıtrnak.” Bu ibareler Darende'nin misk-ü amber kokulu toprağında Somuncu Baba Hazretleri'nin medfun olduğunu göstermektedir.

Yazımızda, Somuncu Baba Hazretleri'nin tahrir defterlerine, arşiv belgelerine, temettuat defterlerine ve değişik vesikalara göre nerede medfun olduğunu izaha çalışacağız.

Somuncu Baba'nın Darende'deki Evlat ve Torunları

Somuncu Baba Hazretleri'nin soyundan gelen ve hâlen Darende'de oturan evlat ve torunları, tarihî neşveye uygun olarak hayatlarını idame ettirmektedirler. Bu kol ile alakalı bilgileri ise şu şekilde izah edebiliriz:

a) Seyyid Osman Hulûsi Efendi, ailesinin elinde olan ve hâlen İstanbul'daki Nekabet Dairesi kayıtları arasında bulunan şeceredir. Bu şecere, Osmanlı arşiv belgeleriyle de ispatlanmış ve onaylanmıştır.

b) Hanefi Hoca'nın Darende Tarihi adlı eserinde şu bilgiler yer almaktadır:

“Şeyh Hamid-i Velî'nin neslinden Darende'de birçok ulema, meşayih, ümera ve vüzera yetişmiştir. Oğlu Halil Taybi (Halil Baba) Hazretleri'nin dört oğlu olmuştur. Soy bu şekilde devam etmiştir. Seyyid Ahmed-i Velî, Mehmet Salim, Şeyh Mustafa, Şeyh Abdullah Karabaşî'dir.”

c) Somuncu Baba Hazretleri'nden olan Baba Yusuf Hakiki, Hakikiname adlı eserinde Halil Baba'dan bahsetmiştir. Anlaşıldığına göre, kendisi Baba Yusuf Hakiki'den önce vefat etmiştir. Çünkü Baba Yusuf Hakiki, vefat olayından sonra, “Mersiye-i

Halil Baba" başlığı altında bir mersiye yazmıştır. Bu mersiyede Baba Yusuf Hakiki'nin Halil Baba'ya duyduğu özlem anlatılırken, eser birbirlerine uzak mekânlarda bulduklarını göstermektedir.

d) Müslüm Penahi'nin kaleme aldığı manzumedeke şecereye göre de Somuncu Baba'nın Halil Baba olarak bilinen oğlu ve torunları Darende'de mevcuttur. Bu durum, Memlûklü Sultanı Kansu Gavri'ye kadar uzanan belgeler zinciriyle ispat olunmuştur.

Arşiv belgeleri ile ailenin elinde bulunan belgeler birbirini tasdiklemektedir. Bunun içinde en önemli olanı, tapu tahrir defterleridir. Şimdi de tahrir defterlerindeki kayıtları inceleyelim.

Tapu Tahrir Defterlerindeki Kayıtlar/937-1530 Tarihli Malatya Evkaf ve Emlak Defteri

Süleyman (Kanuni) devrine ait olan bu defterde "Defter-i Evkaf ve Emlak-ı Kaza-i Darende" başlığı altında olan belgelerde Darende'deki vakıfların, mülk ve malların envanteri bulunmaktadır. Bu defterdeki bilgiler, Somuncu Baba Hazretleri'nden sonraki zamana aittir. Bu belge, şu bilgileri ihtiva etmektedir:

a- Somuncu Baba Hazretleri'ne ait vakıflar bulunmaktadır. Bu vakıfların geliri ise çilehaneye ve çilehanenin yanında bulunan Halveti Tarikatı'na mensup sufilerin kaldığı evlere aittir. Bu vakıflar, Memlûklü Sultanı Kansu Gavri tarafından verilmiştir. Çilehanesi yeşil kapılı küçük bir oda ve

bu odadan 1×2 metrekarelik küçük bir kapı ile geçilen kibleye dönük ikinci bir odadan oluşur. Bu çilehane aynı şekliyle hâlen muhafaza edilip aynı önemini korumaktadır.

b- Somuncu Baba'nın torunları, neseb-i âlisi hem Memlûklü hem de Osmanlı Devleti tarafından vergiden muaf tutulmuştur. Bu da gösterir ki devrin hükümdarları aynı saygı ve tazimi göstermişler, çok hürmetkâr davranmışlardır. Topraklar devletler arasında el değiştirmesine rağmen Somuncu Baba Hazretleri'nin evkafına dokunulmamış, evkaf bilakis desteklenmiştir.

c- Belgede Somuncu Baba'nın oğulları ve torunlarından bahsedilmiştir. Somuncu Baba'nın oğlu Halil Baba ve onun oğlu Mevlâna Hamza ile onun oğulları Halil ve İsmail'den bahsedilmiştir. Bu belgeler ile Somuncu Baba Hazretleri'nin Darende'deki kolunu Yavuz Sultan Selim Dönemi'ne kadar taşımak mümkündür. Bu da Somuncu Baba Hazretleri'nden 105 sene sonra demektir ki; bu dönemde de torunları ve evlatlarının aynı şekilde hizmetlerde buldukları açıkça görülmüş ve tarihçe ispatlanmıştır.

Somuncu Baba Hazretleri ile ilgili iki belge örneğini özet olarak verelim:

1260/1844 tarihli temettuat tahrir kayıtlarına göre, Şeyh Hamid-i Velî Hazretleri Darende'de medfundur. O tarihte, şeyhlerden müteşekkil otuz altı haneden ibaret sahihü'n-neseb evladı da burada

ikamet etmektedir. Padişah emri ile vergiden de muaf tutulmuşlardır.

1102/1609 tarihli bir tevcihatta, Şeyh Hamid-i Velî soyundan olup Şeyh Hamid-i Velî Camii'nde görev yapan bir imam, bir müezzin ve bir çerağdarın tayini bildirilmektedir. Tarih boyunca, Şeyh Hamid-i Velî Camii'ndeki görevliler, Somuncu Baba Hazretleri'nin neseb-i âlîsinden olmuştur. Hatta cami haziresinde neseb-i âlîsinden büyük zâtlar medfundur.

Kaynakça

M. Fuat Köprülü, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

Abdurrahman Cami, Nefahatü'l-Üns Tercümesi, Ter.: Lami Çelebi, Marifet Yayınları, İstanbul 1993.

Gelibolulu Mustafa Âlî, Kühü'l-Âhbâr, Yayınevi: Türk Tarih Kurumu, Ankara 2009.

Ahmet Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi, OSAV, İstanbul 2009.

Es-Seyyid Abdulkakî Efendi, H. 1156 tarihli Tabakat Kitabı, Şeyhzadeoğlu Özel Kitaplığı, Kitap No: 650, Tasnif No: 297.

M. Ali Cengiz-Y. Adıgüzel-M. Gülseren, Somuncu Baba (Şeyh Hamid-i Velî), Ankara 1965.

Sarı Abdullah Efendi, Semarat'ül Fuad, Matbaa-i Amire, İstanbul 1288.

H. Kamil Yılmaz, Menkıbe ve Kaynaklarına Göre Somuncu Baba'nın Neşvesi ve Tarikatı, Somuncu Baba ve Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Sempozyumu Tebliğleri, Ankara 1997.

İrfan Gündüz, Somuncu Baba ve Melametiyye, Somuncu

Baba ve Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Sempozyumu
Tebliğleri, Ankara 1997.

Kazım Baykal, Bursa'da Ulu Cami, İstanbul 1950.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Tahrir Defteri No: 156;
Cevdet Evkaf, No:18635.

Baba Yusuf Hakiki, Hakikiname, Sadi Somuncuoğlu
Kütüphanesi Nüshası, Vrk. 36/6, 37/a.

OSMANLI'DA DÂHİ BİR KOMUTAN: HACI İLBEY

Haçlı İttifakı

Osmanlıların Rumeli'ye ayak basmaları, Avrupa devletlerini, Osmanlılara karşı birleştirmiş ve büyük devletlerden kurulu bir Haçlı Ordusu'nun hazırlanmasına yol açmıştır. Papa V. Urban'ın tertip ve teşvikiyle o zaman Avrupa'nın en büyük devletlerinden biri olan Macaristan Krallığı'nın etrafında, Sırbistan Krallığı, Bosna Krallığı, Eflak, Boğdan, Balkan devletleri toplandı. Bu Haçlı Ordusu'nun başkomutanı da Macaristan Kralı V. Layoş oldu. Bu Haçlı Ordusu'nun sayı olarak kuvveti; 60.000 civarındaydı. Haçlılar, Osmanlıların ellerinde bulunan Filibe'yi almışlar, Meriç Nehri'nin güneyindeki bütün kuvvetleriyle Osmanlı topraklarına girmişler, Edirne yakınlarına kadar sokularak daha sonraları Sırp Sındığı adı verilen Çirmen'de ordugâh kurmuşlardı. Düşman ordularının beklenmeyen bu hareketi Osmanlıları gafil avlamıştı. Çünkü Osmanlılar bu ittifaktan habersiz, kendi iç işleriyle uğraşıyorlardı. Ordu hazır değildi. Rumeli'de bulunan komutanlar, Edirne'nin elden çıkmasını, Bolayır'a kadar geri atılma felaketine uğrayacaklarını gözlerinin önüne getirerek üzüyorlardı. Haçlı İttifakının amacı; Osmanlıları Rumeli'den atmak, Çanakkale Boğazı'nı tekrar ele

geçirmek, İstanbul'u kuşatılma tehlikesinden kurtarmak, elden çıkan bütün toprakları geri almaktı. Haçlılar yığınaklarını Sofya'da yapmışlar, sonra Meriç Vadisi'ne inmişler, 1364 yılının yaz ayında Edirne yakınlarına kadar sokulabilmişlerdi. Başarılarından o kadar ümitli idiler ki, hiçbir emniyet tedbirine lüzum görmeden Çirmen'de ordugâha geçmişler, eğlenerek vakit geçiriyorlardı.

Haçlıların Edirne'ye doğru yürüdüklerini çok geç haber alan Beylerbeyi Lala Şahin Paşa; şimdiye kadar Rumeli'de ele geçen yerlerin mevcut kuvvetlerle savunmasının mümkün olamayacağına karar verdi. Şimdiye kadar kazandığı zaferlere gölge düşürmemek için de, Anadolu'dan kuvvet istemek zorunda kaldı. Hâlbuki Padişah Murat Hüdavendigâr, uğranılan bu baskından habersiz, Anadolu'da orduyu toplamış, Rumeli yolunu emin bir hale getirmek için Venediklilerin elinde bulunan Biga Kale'sini kuşatmıştı. Haçlıların bu kadar çabuk Edirne yakınlarına geleceğine inanmamıştı. Biga Kalesi'ni kuşatmada devam etmesinin daha uygun olacağını düşünüyordu. Bu durum karşısında Lala Şahin Paşa, ne pahasına olursa olsun Edirne'yi savunacaktı. Lakin başka çareler de lazımdı; bu çareyi o sıralarda Rumeli'de sancak beyi olan ünlü komutan Hacı İlbey'de görüyordu.

Dâhi Komutana Önemli Görev

Hacı İlbey'e düşmanın son durumunu keşfetme görevi verdi. Bulduğu bu çare ile düşmanın son

durumunu, kuvvetini ve neler yapabileceğini öğrenecekti. Düşman kuvvetleri farkına varır ve karşı koyarsa, oyalayıcı savaşlar vererek, onları geciktirecek ve aynı zamanda büyük kuvvetlerini öğrenecekti. Hacı İlbey'in kuvvetleri, Osmanlıların kurdukları daimi ordu yerine tam oturmadığı sıralardaydı.

Gazi-derviş adı verilen gönüllü birliklerden oluşuyordu. Bu kuvvetler atlı idiler. Bu güne kadar yapılan bütün savaşlarda görev almış, yetişmiş, başarılı, kudretli savaşçılardı. Lala Şahin Paşa ise her haberi günü gününe I. Murat'a iletiyordu. Tehlikenin büyüklüğünü anlatıyor ve yardım istiyordu. I. Murat ise; düşmanın bu kadar çabuk ve kesin hareketine ihtimal vermiyor, Lala Şahin Paşa'nın durumu abarttığını sanıyordu.

Rumeli'nin ve bilhassa Çanakkale Boğazı'nın emniyeti için Biga Kalesi'nin de ele geçirilmesini tercih ediyordu. İşte böyle bir durumda iken, Hacı İlbey'in düşmanı yakından keşif etme teklifini uygun ve yegâne çare olarak gördü. 10.000 kadar kuvvetiyle Hacı İlbey'i keşif görevine memur etti.

Sırp Sındığı Harekâtı (1364)

Hacı İlbey'in Akıncıları, Edirne'de, Meriç'in batısından Meriç Vadisi boyunca kuzeybatıya doğru yürüyüşe geçirildi. Yürüyüş, sessizlik içinde akşama kadar devam etti. Gruba yakın Çirmen'e yaklaşıldı. Bu sırada Çirmen bölgesine sürülen keşif kollarından haberler gelmeğe başladı. İnanılmaz haberlerdi.

Düşman kuvvetleri hiçbir emniyet tedbiri almadan ordugâha yerleşmişlerdi. Müttefik devletlere mensup ordu birlikleri, Sırbistan, Bulgaristan, Macaristan, Ulahlar, Bosnalılar, Eflak ve Romenler birbirlerini tanımakla meşgul. Birbirlerine gösteriş yarışmasında idiler. Düşmanlarını unutmuşlardı. Edirne'yi alacaklarına, Osmanlıları Rumeli'den atacaklarına o kadar inanmışlardı ki, adeta Osmanlı varlığını unutmuşlar, savaşa değil pikniğe çıkmışçasına mutlu ve gevşekteler.

Düşmanın bu durumunu gören keşif kolları, vakit kaybetmeden, öğrendiklerini komutanları Hacı İlbey'e ulaştırdılar.

Hacı İlbey; komutanlarıyla durumu gözden geçirdi. Haberleri değerlendirdi. Bu, ele geçirilmesi nadir bir fırsattı. Bu güne kadar yaptıkları savaşlarda bu gibi fırsatlardan nasıl faydalanacaklarını gayet güzel öğrenmişlerdi. Birçok düşman kalesi ya içten ya dıştan kurnazlıkla kurulan tuzaklarla fethedilmişti.

Bu seferki düşmanın vurdumduymazlığı affedilmeyecekti. Hacı İlbey, durum muhakemesi yaptı: Kendi kuvvetlerinin azlığını düşmanın uykusundan faydalanarak ortadan kaldıracak, düşmana bir gece baskını yapacaktı. Zaten bugüne kadar böyle baskınlar yaparak birçok savaşlar kazanmışlardı. Gece karanlığından faydalanarak ve düşmanı uykuda yakalayıp bir baskınla düşmanı yok etme kararı alındı.

Harekât Planı

Hacı İlbey, akıncı kuvvetlerini, dört gruba ayıracaktı. Her grubun başına güvenilir bir komutan verecek, dördüncü gruba kendisi komuta edecekti. Gruplar; gün iyice kararınca kadar, ağaçlık bir bölgede gizlenecekler, saldırı zamanına kadar gizliliğe devam edeceklerdi. Her ne bahasına olursa olsun, varlıklarını düşmana sezdirmeyeceklerdi. Düşman ordugâhına hiçbir insanın dışarıdan girmesine izin verilmeyecek, düşman ordugâhından çıkan olursa, derhal yakalanacak, geriye ordugâhlarına dönmelerine imkân verilmeyecekti. Gruplar birbirleriyle aralıksız bağlantı kuracaklar, hep birlikte saldırıya geçeceklerdi. Gururlarından hiçbir emniyete dahi lüzum görmeyen, içki içen, raks eden, eğlenceden başka bir şey düşünmeyen bu sarhoş kitlesine amansız saldırılacak, kısa sürede zafer kazanılacaktı. Hacı İlbey üç numaralı grupla beraber bulunacak, saldırı işareti bu grupta yakılacak büyük bir ateş yığınıyla bildirilecek, bunu gören gruplar aynı zamanda yer yer hazırladıkları odun yığınlarını tutuşturarak saldırıya geçeceklerdi. Saldırı başlar başlamaz, her taraftan kösler, davullar, nakkareler ve mehteran vaveylaya başlayacak, müthiş bir gürültü çıkarılacak, aynı zamanda 'Allah, Allah' sesleri arasında saldırı başlayacaktı. Hedef ordugâhın merkezi olacaktı. Kuzeyden, kuzeybatıdan, güneybatıdan ve batıdan olmak üzere dört yönden saldırılacaktı. Saldırıya sabaha karşı

fecre birkaç saat kala başlanacaktı. Düşmanın silahlanmasına zaman ve meydan verilmeden kılıçtan geçirilecek, imha edileceklerdi. İşaret ve parola 'Allah, Allah' sedaları olacak. Düşman ordugâhında karışıklık ve panik çıktığı görülünce, her grup kendi geldiği yönde biraz gerileyecek, başıboş düşman yığınlarına durmadan ok yağdırılacaktı. Düşmanın bulunduğu ordugâhın yalnız Meriç Nehri yönü açık bırakılacak, diğer yönler tamamen kapatılmış olacak, bu yönlere doğru gelenler olursa işleri bitirilecekti. Hacı İlbey, bu harekât planını çok mükemmel bir şekilde hazırlamıştı.

Seher Vaktinde Baskın

Her şeyden habersiz, kendi âlemindeki düşmanın sarhoş askerleri, çoktan sızmış, derin uykularında belki de zafer rüyaları görüyorlardı. O günün açılmasına iki saat kala, Hacı İlbey kuvvetleri plan gereği hep birlikte ordugâh yakınlarından, büyük ateş yığınlarının korkunç aydınlığı içinde dört yönden ve birdenbire, mehterlerin kopardığı vaveyla arasında 'Allah, Allah' sesleri ile düşman içine daldılar. Haçlılar, şarabın ve sarhoşluğun tesiriyle, bitkin ve sızmış derin uyku halinde iken ne olduğunu anlayamadan bu baskın başladı.

Silahlarına sarılmayı, atlarına binmeyi bırak, ayağa bile kalkamayan, yerlerde sürünen ve ansızın baskına uğrayanların feryatları arasında ne yapacaklarını bilemeyen bu mağrur sarhoş sürüsü

yenilgiyi kısa sürede hak etmişti. Ordugâhlarında daha birbirlerini iyi tanımadan bu hale düşmeleri onlar için çok elimdi. Birbirlerinin dillerini bilmeyen, ayrı ırktan olan bu insan seli, Osmanlı Ordusu'nun saldırısına uğradıklarını sanarak birbirlerine girmişlerdi. Osmanlı zannıyla birbirlerini öldürüyorlardı. Çaresizlik içinde Meriç Nehri yönüne doğru kaçanlar da ırmağa düşmüşler, çoğu boğulmuştu.

Osmanlı kuvvetlerinin baskın saldırıları sabaha kadar sürdü. Ortalık aydınlanmaya başladığı zaman şurada burada şaşkın, ne yapacağını bilmez düşman kuvvetleri de yok edildiler. Düşman ordugâhı her şeyi ile Hacı İlbey kuvvetlerinin eline geçti. Bu baskında Hacı İlbey'in kuvvetlerinin kayıpları, düşmana göre hiç denecek kadar azdı. Düşman kuvvetlerinin çoğu kılıçtan geçirilmiş, imha edilmişti. Bu badireden yalnızca başkomutanları Macar kralı V. Layoş ile Ulah Mirçe büyük bir şans eseri sağ olarak kurtulabilmişti. Bosna, Sırp ve Bulgar kralları, birçok prens ölümler arasında kalmışlardı. Bu savaşa Osmanlı tarihlerinde "Sırp'ın mağlûp edildiği yer" anlamına gelen Sırp Sındığı denilmektedir.

Hacı İlbey baskını; bütün Avrupa'nın kolunu kanadını kırmış, onlarda moral bırakmamış, Osmanlılar ise 25 yıl rahat ve huzur içinde yaşamalarını ve bir manada gelişmelerini sağlamıştır. Hacı İlbey'in, bu savaş tipi, karakteristik

bir süvari baskını idi. Böyle çok iyi planlanmış bir baskın ile kendisinden kat kat üstün bir düşman ordusunun yok edilmesi ve böyle kati bir sonuç alınması, dünya harp tarihinde ender rastlanacak bir olaydır. Böyle bir baskını hazırlama ve uygulama cüreti ancak; akıllı, tecrübeli, vuruşmada ustalaşmış, savaş alanında doğmuş ve zaferlerle büyümüş bir Türk komutanına; Hacı İlbey'e nasip olmuştur.

Kaynakça

Âşıkpaşazade, Tevârih-i Ali Osman, s. 50-55.

Halil İnalçık, "Hacı İlbeyi", TA, XVIII, 279.

Hoca Sâdeddin Efendi, Tâcü't-Tevârîh, C. I, 57-80.

İbn Kemal, Tevârih-i Âli Osman, C. II, 110-198.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, ,C. I, 124-168, 568 -570.

İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. I, 27-43.

Joseph Von Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi, C. I, 191-195, 212-214.

Mehmet Neşri, Cihannümâ, C. I, 165-199.

Solakzâde Mehmet Efendi, Solakzade Târihi, s. 22-32.

ALP-GAZİLİK VE GEYİKLİ BABA

Alp; yiğit, kahraman, cesur ve bahadır anlamlarında kullanılan bir unvandır. Bu kelimeye Orhun Kitabeleri'nde, Uygur alfabesinde, Kutadgu Bilig'de ve Divan-ı Lügati't-Türk'te; Alp Tigin, Alp Tuğrul, Alp Kutluğ, Alp Er Tunga ve Alp Tulug Öge gibi pek çok şekillerde rastlanmaktadır.

Alp kelimesini Gazneliler devrinden itibaren Müslüman emirlerin ve hükümdarların da kullandıkları görülmektedir. Gazneli Devleti'nin kurucusu Alp Tegin, Büyük Selçuklu Hükümdarı Alp Arslan, Karahanlı emirlerinden Alp Er Han, Anadolu Selçukluları Devleti'nde Mahmut Alp ve Nuh Alp bunların en tanınmışlarıdır. Osmanlılarda ise Alp tabiri önemli ölçüde kullanılmıştır. Turgut Alp, Yiğit Alp, Aykut Alp, Gündüz Alp, Bamsı Alp gibi isimlere rastlanmaktadır. Türklerin İslâmiyet'i kabulü ile İslâm'ın gaza inancı ve Türklerin alplik ruhu cihad yolunda birleşerek kaynaşmıştır. Nitekim bundan sonra, cihad eden Müslüman Türklere alp gazi ve alp erenler denilmeye başlanmıştır.

Gazi dervişler de denilen bu alp erenler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve genişlemesinde büyük rol oynamışlardır. Bunlar, daha ziyade, devletin sınırlarında ve uç bölgelerinde yaşamışlar, buradaki

gayri Müslim unsurlarla temasa geçerek İslâmiyet'in yayılmasında etkili olmuşlardır. Devletin sınırları genişledikçe alperenler de uçlara doğru akmaya devam etmişlerdir.

Turgut Alp

Turgut Alp, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin silah arkadaşı olup İnegöl fatihidir. Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan sonra Söğüt, Domaniç ve Bilecik'ten Uludağ'a kadar olan bölge kendisine tımar olarak verilmiştir. Ömrü bu yaylalarda geçmiş, ileri bir yaşta koleradan vefat etmiştir. Vefat edeceğini anladığında, sahip olduğu tımarın önde gelenlerini yanına çağırarak, onlara: "Ağalarım, yiğitlerim!.. Gayri ölüyorum, hakkınızı helal edin. Ölümünden sonra beni öyle bir yere gömün ki mezarım toprağında olsun. Gözlerim fethettiğim İnegöl'ü görsün. Esen rüzgârlar yüzüme ferahlık versin." demiş, ardından da gözlerini bu fani dünyaya yummuştur. Türbesi, Turgut Alp (Genci) köyünün 500 m. batısında bulunan geniş bir tepenin üzerindedir.

Neşrî Tarihi'nde Turgut Alp şöyle anlatılır: "Orhan Bey, Bursa fethine giderken babasının önünde yer öpüp itaat gösterdi. Ve yine Köse Mihal'i ve Turgut Alp'i, Orhan Gazi'ye yoldaş eyledi." Turgut Alp, Orhan Gazi zamanında oldukça yaşlı bir alp erendir. Geyikli Baba ile büyük bir dostluğu vardır. Orhan Gazi, Geyikli Baba ile görüşmek için Turgut Alp'i görevlendirir. Âşık Paşazade, bu

hadiseyi şöyle anlatır: “Amma içlerinde bir derviş vardı. Dağda geyikleri ile gezerdi. Turgut Alp onu çok severdi; her zaman onunla sohbet ederdi. Turgut Alp, o zaman çok ihtiyarlamıştı. Orhan Gazi'nin dervişleri teftiş ettiğini işitince, bir dervişini gönderip onu uyardı. Benim köylerim içinde birçok dervişler gelip yerleşmişlerdir. İçlerinde bir derviş vardır, geyikler ile konuşur. Hiçbir hayvan ondan kaçmaz. Dervişlerime dokunma...” Turgut Alp'in uyarısı üzerine, Orhan Gazi, Geyikli Baba'yı görmek istemiş ve ona çok saygılı davranmıştır.

Tarihimizde Orhan Gazi ve Geyikli Baba arasındaki ilişki ise çok önem arz etmektedir. Geyikli Baba, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu yansıtan dönemin menkıbevî kahramanlarından, gazi-derviş tipinin en iyi temsilcilerinden biridir. Türk velîleri için sık kullanılan bir motifi yansıtan menkıbeye göre, Geyikli Baba dağlarda bir geyiğe binip geyiklerle dolaştığı veya geyiklerle ünsiyet edip aralarında yaşadığı için bu şekilde adlandırılmıştır. Rivayete göre, Geyikli Baba, Orhan Bey zamanında Anadolu'ya Hoy'dan (Azerbaycan) gelmiş bir derviş olup müridleriyle beraber İnegöl yakınlarına yerleşmiştir. Değişik rivayetler ise Geyikli Baba'nın Orhan Gazi ve onun yakınındaki bazı devlet adamları ile sıkı ilişkisini ortaya koymaktadır. Âşık Paşazade “Hikâye-i Geyikli Baba Hazretleri” başlığını taşıyan bölümde, Geyikli Baba'yı anlatmaktadır.

Yiğit Alp/Yiğit Baba

Yiğit Alp'in türbesi, İnegöl'e bağlı Yiğit köyündedir. Yiğit köyünün bulunduğu yer, Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu sırada, Osman Gazi'nin silah arkadaşları tarafından alınmıştır.

O yıllarda Osman Gazi, 80 askeri ile Mezit Boğazı yoluyla şimdiki Kınık köyünün bulunduğu yere gelir. Maksudı bir baskınla İnegöl'ü ele geçirmektir.

Osman Gazi'nin gelişini haber alan İnegöl Tekfuru bir tuzak hazırlar. Hazırlanan tuzağı Osman Gazi önceden haber alır. Beklenmedik bir baskın yaparak düşmanı bozguna uğratar, kaçan düşmanları kovalamak ve imha etmek için Osman Gazi'nin küçük kardeşi Yiğit Alp, düşmanların arkasından at sürer.

Yiğit Alp, bugünkü Yiğit köyünün bulunduğu yerde Harmankaya Tekfuru'nun askerleri tarafından şehit edilir. Arkadan gelen Osman Gazi'nin süvarileri düşmanı yenerler; Yiğit Alp'i şehit olduğu yerde toprağa verirler.

Geyikli Baba Hazretleri

Zâhirî, bâtınî ilimlerde ve tasavvuf yolunda kemâl derecesine ulaştıktan sonra Rum ülkesine geldi. Zaman kaybetmeden Anadolu'nun en uç bölgesinde İslâmiyet'i yaymak için çarpışan ve gayret eden Osmanlı mücahid gazileri arasına katıldı.

Bursa'nın fethi sırasında bir geyiğe binip elinde altmış okkalık bir kılıç olduğu hâlde en ön saflarda çarpıştı. Kalenin fethinde pek çok kerametleri görüldü. Bu sebepten Geyikli Baba denildi.

Orhan Gazi'ye Dua

Geyikli Baba, fetihten sonra Keşiş (Ulu) Dağı'na yerleşmişti. Buradaki dergâhında kendi hâlinde yaşar, gelenlere dini öğretir, şehre inmezdi. Diğer taraftan Orhan Gazi ise Bursa'nın fethinde yardıma gelen evliyanın gönlünü almak, onların bereketli dualarına kavuşmak için bir imaret yaptırdı. Onları Bursa'ya dâvet etti. Bu arada Bursa'nın fethinden sonra bir daha görmediği Geyikli Baba'nın da gelmesini istedi ve “Eğer gelmezse, ben varıp elini öpeyim.” dedi. Geyikli Baba'yı arayıp buldular. Sultanın sözünü arz ettiler ve Bursa'ya davet ettiler. Geyikli Baba bu dâvete rıza göstermedi. “Sakın Orhan Bey gelmesin. Dervişler gönül ehli olurlar, gözetirler. Öyle bir vakitte varırlar ki, vardıkları zamanda ettikleri duanın kabul olmasını arzu ederler.” buyurdu. “Bâri Orhan Gazi'ye dua et.” dediklerinde; “Biz onu hatırımızdan çıkarmıyoruz. Her zaman devletine dua ile meşgulüz. Onun İslâmiyet'e hizmeti sebebiyle, sevgi ve muhabbeti kalbimizde taht kurmuştur.” diye haber gönderdi.

Geyikli Baba Saray Bahçesinde

Aradan zaman geçti. Geyikli Baba, dergâhının yanından bir ağaç dalı keserek omzuna alıp yola revan oldu. Doğru Bursa Hisarı'na vardı. Padişah

sarayına girip avlu kapısının iç tarafına, getirdiği dalı dikmeye başladı. Sultan Orhan Gazi'ye haber verdiler. "Bir derviş gelmiş, saray avlusuna ağaç diker." dediler. Sultan çıkıp hâli gördü. Bu dervişin Geyikli Baba olduğunu bildi. Geyikli Baba, ağacı dikince doğruldu ve Orhan Gaziye; "Bu hatıramız burada kaldığı müddetçe, dervişlerin duası senin ve neslinin üzerindedir. Senin neslin ve devletin bu ağaç gibi kök salacak, dalları çok uzaklara ulaşacak, evlatların din-i İslâm'a çok hizmet edecekler." deyip; *"Kökü sabit, dalları ise göktedir."* (14/İbrahim, 24.) mealindeki, ayet-i kerimeyi okudu. Sonra da geldiği gibi gitti. Diktiği ağaç ulu bir çınar oldu. O ağacın bugün Bursa'da Hazret-i Üftâde'ye giden Kavaklı Cadde'deki çınar ağacı olduğu söylenmektedir.

Bir zaman sonra Orhan Gazi, Geyikli Baba'ya iade-i ziyarette bulundu. Ona; "İnegöl ve çevresi senin tasarrufunda olsun." dedi. "Mülk ve mal Cenab-ı Hakk'ındır; ehline verir, biz onun ehli değiliz. Mal, mülk ve sebeplere meyletmek, emir ve sultanlara gerektir. Bizim gibi fukara kısmına, Allah adamlarına yakışmaz." diye cevap verdi. Padişah ısrar edince, kendisine hibe edilen yerlere bedel olarak, dergâhının çevresinden az bir miktarını dervişlere odunluk kabul edip Sultan'ın gönlünü aldı. Orhan Gazi memnun ve razı olup pek çok dua aldı.

Geyikli Baba bundan sonra yine Ulu Dağ'daki dergâhında ibadet ve zikirle meşgul oldu. Sayısız

talebe yetiştirdi. Kendisinden nasihat almak ve duasına mazhar olmak isteyen pek çok kişi dergâhına gelirdi. Ulu Dağ'ın doğu eteklerinde, İnegöl yakınlarında vefat edip oraya defnedildi. Orhan Gazi tarafından kabri üzerine türbe yaptırıldı. Sonradan yine Orhan Gazi tarafından türbe yanına bir câmî ve dergâh ilâve edildi. Baba Sultan köyündeki bu camiye yakın olan ve çevresi on altı metre gelen çınarın Geyikli Baba tarafından 1318 yılında dikildiği bilinmektedir. Bugün bu çınar 20 kişiyi içine alabilecek genişliktedir. Sevenleri, çevresinde bir köy meydana getirdiler. Kurdukları bu köye Baba Sultan adını verdiler. Geyikli Baba Külliyesi, 1950'den sonra yeniden restore edilip onarıldı.

Geyikli Baba/Baba Sultan ile ilgili kutlama törenleri her yılın haziran-temmuz aylarında, türbenin çevresinde yapılmaktadır. Kutlamann amacı Geyikli Baba'yı anmak, yaza kavuşmanın sevincini yaşamak, birlikteliği pekiştirip Geyikli Baba'nın yüzü suyu hürmetine Cenab-ı Hak'tan sağlık ve iyi dileklerde bulunmak, onu yeni nesillere anlatmak, feyzyâb olmaktır.

Şakâyık'ta Geyikli Baba

Taşköprülüzade, Şakâyık-ı Nu'mâniyye'sinde, Osmanlı'nın gül bahçesinde yetişen Numan'ın (İmam-ı Azam'ın) bülbüllerini anlatırken, Geyikli Baba'dan da söz eder ve kabrini ziyaretle şereflendiğini söyler: “Kabirini ziyaret ettim. Kabrin

yakınında bir mezar daha gördüm. Türbedardan bu mezarın kime ait olduğunu sordum. Germiyanoglularından saltanat sâhibi bir kimseyken saltanatı terk edip Geyikli Baba'nın hizmetine giren bir büyüğün mezarı olduğunu söyledi.” demek ve zamanında Geyikli Baba'ya gösterilen itibarı ifade etmektedir.

Kaynakça

Ahmet Yaşar Ocak, Geyikli Baba md., Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ans. C, 14.

Âşık Paşazade, Tevarih-i Al-i Osman, (Çev: Yavuz, Kemal-Saraç, Mehmet Ali Yekta) İstanbul 2003.

Hasan Turyan, Bursa Evliyâları, Merassa Yayınları, 2010.

Hoca Sadettin Efendi, Tâcü't-Tevârih, C. V (Haz.: İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı, Ankara 1992.

İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, C. 10.

Mecdî Mehmed Efendi, “Hadaiku'ş-Şakaik”, (Haz. Abdülkadir Özcan), Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri, C. 2, İstanbul 1989.

Numan, Kartal, İnegöl Folkloru, İnegöl 1998, s. 170.

Ömer Lütfi Barkan, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri, Vakıflar Dergisi, Sayı: II, İstanbul 1974.

Yurt Ansiklopedisi, C. 3.

ANADOLU'NUN MANEVÎ FETHİ VE GÖNÜLLERİN İNŞASI

XI. yüzyılın ilk yarısından itibaren Türkler, Anadolu kapılarını zorlamaya başlamışlardır. Bunların başında, İslâmiyet'in Orta Asya bozkırlarına yayılmasında büyük rolü olan Yesevî dervişleri geliyordu. Maverâünnehir'deki medreselerde yetişen ilim ve tasavvuf erbabı bu dervişler, ticaret kervanlarına karışarak Anadolu içlerine akıyorlardı. Ulaştıkları topraklarda, bilhassa yollar üzerinde tehlikeli geçitleri koruyan, güç geçilen boğazlarda yolculara yardımcı olan, ıssız ve kurak arazilerde dinlenecek bir sığınak teşkil eden ve o çağın diliyle “ayende ve revende”ye birtakım sosyal müesseseler kuran hep bu dervişlerdi. Kurulan bu sosyal müesseseler, ribat, hankâh, tekke ve zaviye gibi isimlerle anılıyordu. İslâmiyet'i, geniş ve yumuşak bir ruh ve mana ile anlayarak göçebelere telkin eden mutasavvıf Türk dervişleri Anadolu'nun İslâmlaştırılmasında büyük faaliyet göstermişlerdir.

Manevî Fetih

Anadolu kapılarının Türklere açılmasından önce, Anadolu içlerine sızan dervişler tarafından kurulan tekke ve zaviyelerle yerli halk ruhen İslâm'a ısındırılmış; göçebe Türklerin toprağa yerleşmesi ve

yerleşik bir düzen kurularak bir şehir medeniyeti meydana getirilmesinde önemli görevler icra etmişlerdir. Yeni bir sosyal nizam ve adalet telakkisi taşıyan bu Türk dervişleri, ordularla birlikte ve hatta ordulardan evvel fütuhata çıkmış ve karşı tarafı daha önceden manen fethetmişlerdir. Bu erenlerin bir kısmı gazilerle birlikte fütuhata çıkarken, bir kısmı da tamamen تنها ve boş yerlere yerleşerek orada ziraat yapıyor ve hayvan yetiştiriyordu. Bunlar her yerde, giderleri bağlı buldukları vakıf gelirlerinden karşılanan bir zaviyeye sahiptiler. Zaviyelerde; yoksullar, kimsesizler, dervişler doyurulmakta, İslâm'ı yeni kabul eden kimselere ücret karşılığında iş verilmekte, böylece sosyal bünyede eşitlik sağlanarak hiç kimse aç ve açıkta bırakılmamaktadır. Türkler, vakıf sisteminden yararlanarak kurdukları bu müesseseler vasıtasıyla halka refah getirmişler, bu da, Müslüman olmak için Hıristiyanları cezbetmiştir. Doğudan itibaren Anadolu topraklarına dalgalar hâlinde akın eden Türkler, kendilerini toprağa bağlayan bu zaviyeler vasıtası ile süratle yeni vatanları ile kaynaşmışlardır. Türkler, mevcut şehir ve köylere yerleştikleri gibi, terk edilmiş köylere de gelerek kiliseleri camiye çevirmişler, bazen yol kenarlarında boş toprak parçalarını iskâna açarak kendilerine has fizikî ve sosyal alt yapılarını tesis etmek suretiyle bu yerleri şenlendirmişlerdir. Hoşgörü anlayışında olan mürşit-i kâmiller, bu merkezlerde çevrelerindeki birçok gayr-i Müslim'in Müslüman olmasını

sağlamışlardır. Gayr-i Müslimler ya İslâm'ın sosyal hayattaki fonksiyonları veya din farkı gözetilmeden hastalara ve yoksullara yapılan yardımın etkisiyle Müslümanlığı kabul ediyorlardı.

XII. yüzyılda Kuşeyri ve Gazali'den sonra, ehli sünnet esaslarıyla iyice telif edilmiş olan tasavvuf cereyanları ve bunlara dayalı tarikatlar, XIII. asır başlarından itibaren Anadolu'ya iyice yerleşmişlerdir. Bunların başında yer alan Kalenderîlik, Halvetilik, Nakşibendîlik ve emsali Sünni tarikatlar, gayr-i Müslimlerden ziyade, Müslüman halk ile ilişki içerisinde idi. XIII. yüzyıl başlarında Anadolu, Türk ve İslâm dünyasının her tarafından gelmiş derviş grupları ile doludur. Bilhassa Moğol istilasından sonra; Maverâünnehir, Horasan, Azerbaycan ve Suriye'den göç eden bu derviş ve şeyhler, İslâmiyet'i ve tarikatlarını yaymak aşkıyla göçebe Türklerin arasına geliyorlar ve yeni mefkûreyi onların anlayacakları bir lisan ve zevk alabilecekleri bir şekil ile yaymaya çalışıyorlardı. Dervişler, geçtikleri yollar üzerinde rastladıkları dağlara, nehirlere, Orta Asya'da bıraktıkları coğrafi yer isimlerini veriyorlar, böylece bu toprak parçalarını vatanlaştırıyorlardı.

Manevî Nüfuzun Osmanlı Üzerindeki Etkisi

Osman Bey'in uç beyi olarak harekete geçtiği dönemlerde Anadolu'da Ahilik olarak tanınan mühim bir tarikat vardı. Eskişehir'in İtburnu mevkiinde tekkesi bulunan Şeyh Edebali, o havalinin

en itibarlı ve sözü geçen ulularındandı. Bir ara Mısır'a kadar giderek dinî bilgilerini arttırmış olan Edebali'nin kızı ile evlenen Osman Bey, Ahilerin desteğini sağlamıştır. Nitekim Şeyh Mahmut, Ahi Şemseddin ve oğlu Ahi Hasan sonradan vezirliğe kadar yükselen ve bir Ahi olan Çandarlı Kara Halil, Osmanlı Beyliği'nin kurulmasında ve gelişmesinde büyük hizmet etmişlerdir.

Osmanlı Beyliği topraklarında tarikat mensuplarının artması, kendisi de bir Ahi ve tasavvufa karşı büyük bir eğilimi bulunan Orhan Bey zamanında olmuştur.

Bursa'nın fethinde, Geyikli Baba'nın müridleriyle birlikte yer aldığı ve omzunda taşıdığı kavak ağacını devamlılık sembolü olarak sarayın önüne diktiği bilinmektedir.

Orhan Bey'in Vakfiyesi'nden Geyikli Baba'ya zaviye tesis ettiği ve giderlerini karşılamak üzere mallar bıraktığı anlaşılmaktadır. Osman ve Orhan Beylerin en yakın adamları Geyikli Baba'nın müridleriydi. Kardeşleri Alâeddin Paşa da dervişlik yolunu tutmuştu.

Gaza ruhunu taşıyan dervişleri Orhan Bey'in Bizans topraklarına yaptığı akınlar cezbediyor, Moğol istilası önünden hicret edenlerden başka, Anadolu'nun diğer beyliklerinde bulunan tarikat mensupları da buraya akıyordu. Osmanlı Beyliği'nde büyüme istidadı seziliyordu. Zira Osmanlı Beyliği, diğer hiçbir Anadolu beyliğinde bulunmayan, Moğolların istila bölgesinden

ve güçlü beyliklerden uzak olmak ve sürekli genişleyebileceği Bizans topraklarıyla karşı karşıya bulunmak gibi, üç önemli şansa sahipti.

Âşıkpaşazade'nin Ahiyan-ı Rum, Gaziyan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum ve Abdalan-ı Rum diye isimlendirdiği erenler, yığınlar hâlinde Anadolu'nun bu kesimine akıyordu. Bunlar, Bizanslılara karşı yürütülen gazalara katılıyor, müridleriyle birlikte fethettikleri topraklarda zaviyeler kurarak bölge halkını İslâm'a ısındırıyor, hatta onların Müslüman olmalarını sağlıyorlardı.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda büyük hizmeti geçen bu Anadolu baba ve abdalları Anadolu'nun Türkleşmesi, iskânı ve İslâmlaşmasında önemli görevler ifa etmişlerdir.

Dervişler, şeyhlerinin gösterdiği yoldan hareketle ordularla birlikte, hatta ordulardan önce Balkanlara geçmişler ve orada yaptıkları yoğun dinî propagandalarla yerli halkı manen fethetmişlerdir.

Balkanların manevî fatihi olarak bilinen Sarı Saltuk'un türbesi halen Varna'ya bağlı Kaliğre Kalesi içerisinde dir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Osman Bey'in Şeyh Edebalı'yi kendisine kayınpeder seçmesinde, Orhan Gazi'nin Geyikli Baba ile olan münasebetinde, Yıldırım Bâyezîd'in Emir Sultan'a kızını vermesinde ve II. Murad'ın aynı kişiden kılıç kuşanmasında ve Fatih Sultan Mehmet'in Akşemseddin'i İstanbul'un fethinde yanından hiç ayırmamasında aynı düşünceler hâkimdir.

Yıldırım Bâyezîd Han'ın Niğbolu Zaferi'nden sonra nişane olarak Bursa Ulu Camii'ni yaptırması, açılış hutbesini Şeyh Hamid-i Velî Hazretleri'nin okuması aynı fikriyatın ürünleridir. Bütün arşiv belgeleri ve Darende'deki torunlarının elinde bulunan vesikaların istisnasız tamamı, Şeyh Hamid-i Velî Hazretleri'nden ve bununla alakalı meselelerden bahsederken, “Darende'de defîn-i hâk-ı ıtırnâk olan...” veya “Darende'de medfûn olan...” tabirini kullanmaktadır ki, birinci ifade, “Darende'de misk ü amber gibi kokan toprakta defnedilmiş bulunan” manasına gelmektedir. Bu ifadeleri taşıyan belgelerin içinde, padişah fermanları, Divân-ı Hümâyûn'dan geçen ve bir kurul tarafından hazırlanan hükümler ve mahkeme hüccet ve ilâmları bulunmaktadır.

Bu tür belgeler, Hicrî 1170 tarihine kadar gitmektedir. Kanunî ve hatta bir cihette Yavuz ve II. Bâyezid devrine kadar uzanan ve Şer'îye Mahkemeleri'nde şer'î delil olarak kabul edilen Tapu Tahrir Defterleri kayıtları ise, açıkça, Şeyh Hamid-i Velî Hazretleri'nin halvethane ve zaviyesinin Darende'de bulunduğunu göstermektedir. Bu dönemin en önemli mutasavvıfı, Somuncu Baba namıyla anılan Şeyh Hamid-i Velî Hazretleri'dir.

Yetiştirdiği talebeleri ise Osmanlı'ya yön vermiş, asırlar boyunca değişik coğrafyaları etkilemiştir. Hacı Bayram-ı Velî'nin temsil ettiği

ehl-i sünnet anlayışında olan Bayramiye Tarikati'nin kurulması ve özellikle II. Murad'la Edirne'de yapılan görüşmelerden sonra devletçe sağlanan temlikler ve devlet büyükleri tarafından bu tarikat adına kurulan vakıflar, devlet-tarikat ikilisinin nihai hedefler için bütünleşmesine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Kaynağını İslâmiyet'ten alan, otoriteye dayalı adalet kavramı ile devlet tarafından sağlanan istikrar ortamı içerisinde, mürşid-i kâmillerin öncülüğünde, Anadolu toprakları imar ve ihya edilmiştir. Mutasavvıf-dervişler, yol kenarları ve boş topraklar üzerinde zaviyeler inşa ettikleri gibi, terk edilmiş köy ve mahallelere de yerleşerek, eski dinî yapıların yerine kendi dergâhlarını kurmuşlar ve sağlanan bu ortak noktadan hareketle yerli halkın İslâmlaşmasını sağlamışlardır.

Kaynakça

Aşıkpaşazade, Tevarih-i Âl-i Osman, İstanbul 2007.

Ahmet Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi, İstanbul 2009.

Ahmet Yaşar Ocak, Zaviyeler, VDS XII, Ankara 1978.

Fuat Bayramoğlu, Hacı Bayram-ı Velî, Yaşamı, Soyu Vakfı, Ankara 1983.

İbn-i Kemal, Tevarih-i Âl-i Osman c. II, (Şerafettin Turan), Ankara 1983.

M. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976.

M. Fuad Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun

Kuruluşu, İstanbul 1981.

M, Fuad Köprülü, Anadolu'da İslâmiyet, Ankara 2005.

Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, c. II, İstanbul 2003.

Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Ankara 1971.

Osman Turan, "Türkler ve İslâmiyet" AÜDTC Fak. Dergisi, Mayıs-Haziran 1946, c. VI.

Ömer Lütfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler" VD, İstanbul 1974, c. II.

MANEVİYAT SULTANI-OSMANLI PADİŞAHI: ZAFER VE MABET

Yıldırım Bâyezîd Han devrinde yaşayan Somuncu Baba Hazretleri'nin Bursa'da hakiki hâlini ilk kez gören ve anlayan, onun feyzinden istifade eden maneviyat büyüğü Emir Sultan Hazretleri olmuştur. Somuncu Baba Hazretleri ile Emir Sultan'ın ilk tanışmasında şu güzel hatıra yaşanmıştır: Somuncu Baba Hazretleri fırının önünde ekmeklerin pişmesini bekliyordu. Başında yeşil bir sarık, üzerinde nohudî renkte bir elbiseyle bir genç adam geldi. Elinde küçük bir çömlek vardı. Göz göze gelmişler, bir tek kelime etmemişlerdi. İki büyük şahsiyet hiç konuşmadan tanışmışlardı. Emir Sultan, çömleği pişirmesi için Somuncu Baba'ya verdi. Somuncu Baba çömleği fırına sokmak istedi fakat çömlek fırına girmiyordu. Bunun üzerine Emir Sultan'a dönerek, "Bu çömleği ancak sen fırına sokabilirsin." dedi. Emir Sultan çömleği fırına sürdü fakat fırın soğuktu. Ateş yoktu fırında, fırın yanmıyordu. Buna rağmen Somuncu Baba fırının kapağını kapatarak "Birazdan pişer, biraz sonra çömleğini alırsın." dedi. Emir Sultan Hazretleri'nin "Baba, bu fırında ateş yok." demesi üzerine Hazret, "Aşk ateşiyle pişecek." buyurdu. Böylece iki gerçek dost birbirini bulmuş; Emir Sultan, Somuncu Baba

Hazretleri'nin feyzinden yararlanmaya başlamış, gerçek sırrına vâkıf olmuştu. Bu sır, Bursa Ulu Cami'nin inşasına ve meşhur hutbenin irad edilmesine kadar devam etmiştir.

Haçlı İttifakı ve Niğbolu Savaşı

Osmanlı sınırlarının Macaristan'a kadar dayanması, Macar Kralı Sigismond'u korkutmaktaydı. Sigismond, Osmanlı tehlikesini bertaraf etmek ve hatta Kudüs'e kadar gidebilmek için Avrupa'nın muhtelif memleketlerine elçiler göndererek yeni bir Haçlı ittifakının kurulmasını istiyordu. Bu ittifakın kurulması için papalık makamı da, yoğun bir faaliyete girişerek kiliselerde Müslüman Türkler aleyhinde vaazlar verdirmeye başladı. Bu teşebbüsler, hedef Türkler olduğu için kısa bir süre içinde olumlu bir sonuç verdi. Böylece Sigismond ile iş birliği yapan Avrupa, heyecan ve ümit içine girdi. Yalnız Fransızlar değil, İngiltere, İskoçya, Lehistan, Avusturya, İtalya, İsviçre ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinden gelen kuvvetler, Bulgaristan'da Sigismond'un komutası altında toplanmaya başladı. Papanın desteği ile tertiplenen bu Haçlı Seferi'ne Batılı bütün şövalye ve asilzâdelerin katıldıkları görülmektedir. Osmanlılara karşı büyük bir kin ve nefret hissi ile dolu olan Haçlılar, Avrupa'yı Müslüman Osmanlılardan temizlemek istiyorlardı. Türkleri Avrupa'dan sürmek gayesini güden bu Haçlı Ordusu, Tuna boyunca ilerleyerek Vidin ve Rahova'yı aldıktan

sonra 12 Eylül 1396'da Niğbolu önüne gelmişti. Venedik ve Rodos gemilerinden müteşekkil bir donanmanın da yardımı ile kaleyi muhasaraya başladılar.

İki ordu, Niğbolu Kalesi yakınında karşılaştılar. Galibiyet şerefini kazanmak isteyen Fransız süvarileri, başlangıçta Bâyezîd'in merkezde yeniçerilerin önündeki ilk kademede bulunan ve Azap denilen hafif yaya kuvvetlerinin üzerine yüklenip onları mağlup ve imhaya başladılar. Fransızlar, teslim olanları bile öldürdüler. Bundan sonra da Azapların gerisindeki Yeniçeri kuvvetleri üzerine yüklendiler. Fakat Yeniçerilerin ok yağmuruna tutularak epey telefata verdiler. Aynı zamanda da sol kanatta Anadolu askerine komuta eden Şehzade Mustafa kuvvetlerinin yandan taarruzuna uğradılar. Fakat bunları da bertaraf ederek ilerlediler. Plan gereğince Osmanlı merkez kuvveti bir miktar geri alındı. Bu çekilmeden cesaret alan Fransızlar, daha da ileri giderek kısıkcın içine girdiler. Onlar, Osmanlı planını bilen Sigismond tarafından ileri gitmemeleri ve kısıkcın içine girmeyip beklemeleri hakkında verilen emri dinlemediler. Bu defa, plan gereği, Osmanlıların üçüncü hattı da ikiye ayrıldı. Böylece Fransızlar tepeyi işgal etmiş ve muharebenin Türklerin mağlubiyeti ile neticelendiğini zannettikleri sırada bizzat pusudan çıkan Bâyezîd'in komutasındaki kuvvetlerle karşılaştınca sarsıldılar. Fakat fazla zayıf

vermemek için daha önce atlardan inmiş ve yaya olarak harp eden Fransızlar, geri dönüp atlarına binmek istedilerse de kaçacakları kapının kapanmış olduğunu görerek şaşırıldılar. Bunları kurtarmak için Sigismond'un gönderdiği kuvvetler ilerleyemeyerek geri çekilmek zorunda kaldılar. Tuzağa düşmüş olan kuvvetler kısmen imha ve kısmen esir edildiler. Osmanlı ordusunun merkezine hücum eden Fransız kuvvetleri ile olan muharebe, üç saat kadar sürmüştür. Eflâk Voyvodası Mirçe, muharebenin gidiş şeklini görünce neticeyi kestirerek hemen memleketine dönmüştü. Muharebenin en tehlikeli olan ilk safhası bittikten sonra Türk kuvvetleri, derhal ve şiddetle Sigismond'un kuvvetlerine hücum etmişlerdi. İhtiyat kuvvetlerini bile muharebeye sokmuş olan Macar Kralı, hiçbir başarı elde edemedi. Sonunda kesin sonucun alınma zamanının geldiğini gören Yıldırım Bâyezîd, kendi ihtiyat kuvvetlerini taarruza geçirmek suretiyle Haçlıları müthiş bir paniğe uğrattı. Sigismond, maiyetindeki bazı adamların yardımı ile Tuna Nehri'ne gelip kendini bir balıkçı kayığına zor attı.

Zafer Nişanesi Olarak Bursa Ulu Cami

Niğbolu'da elde edilen parlak zaferden sonra daha önce düşmanın eline geçmiş olan kaleler geri alındığı gibi, Osmanlı himayesinde bulunan Vidin Bulgar Krallığı'na da son verilmişti. Bundan sonra Macaristan'a büyük bir akın yapılarak külliyetli miktarda esir alınmıştı. Bu savaştan sonra Garp

dünyası bir anda en seçkin asilzâdelerini kaybetmiş, süngüden kurtulan veya Tuna'da boğulmayan kılıç artıkları ise başsız, idaresiz ve perişan kabileler hâlinde geldikleri yerlere doğru, dağlara düşmüşlerdi. Öte yandan Niğbolu muzafferiyetinden elde edilen ganimet ve fidyelerden alınan hisseler ile Anadolu ve Rumeli'de birçok hayrat yaptırılmıştır. Aslında bu zafer maneviyat sultanı, zamanın kutbu'l-azamı Somuncu Baba Hazretleri'nin duası bereketi hürmetine kazanılmıştır. Bunun için devrin padişahı Yıldırım Bâyezîd, 1396 Niğbolu Zaferi'nin bir nişanesi olarak, Bursa Ulu Cami'nin inşasını başlatmıştı. Ulu Cami 1399'da tamamlanmıştır. Hatta caminin inşası sırasında işçilerin ekmek ihtiyacını Somuncu Baba karşılamış, kendi fırınında pişirmiş olduğu ekmekleri işçilere dağıtmıştır. Ulu Cami'nin tamamlanmasından sonra, İslâm dünyasında mevcut olan âdet üzerine, açılışı cuma günü yapılacak, ilk namazı kaza borcu olmayan birisi kıldıracaktı. Yıldırım Bâyezîd de bu ulvi görevi damadı Emir Sultan'a vermek istiyordu. Fakat Emir Sultan bu teklifi kabul etmemiş ve Somuncu Baba/Şeyh Hamid-i Velî'yi işaretle şunları söylemiştir: “Kutbu'l-zaman ve halife-i hakikat-i habib-i rahman hâlâ şehir-i Bursa'da iken bu fakiri böyle hizmete layık ve şayan görmek münasip değildir. O ki sahib-i zaman ve kutb-u daire-i imkândır. İlm-i zahirde efdaldır.”

Böylece Ulu Cami'nin şanına, şöhretine yakışır

şekilde açılmasının ona ait olacağını dile getiriyordu. Somuncu Baba Hazretleri ise sırrının açığa çıktığını anlıyor ve Emir Sultan'a "Hay Emir hay! Niçin bizi fâş ettin?" diyor fakat yine de Ulu Cami'nin açılışı için harekete geçiyordu. Bursa Ulu Cami'nin açılışında imam ve hatiplik yapan Somuncu Baba Hazretleri, Fatıha Suresi'nin yedi türlü tefsirini yapıyordu. Bursa'da böylesine hutbe okuyan, insanları derinden etkileyen biri daha görülmemiştir. Herkes şaşkınlık ve hayranlık içerisinde Somuncu Baba Hazretleri'ni izlemiş ve kendisine bakakalmıştı. Tüm insanlar onun büyük bir velî, zamanın kutbu, sultanı olduğunu anlamışlardı. Hutbesi sırasında, "Zamanımızdaki bazı ulemanın Fatıha Suresi'yle ilgili bazı müşkülleri vardır." diyerek Molla Fenarî'nin tüm müşküllerini çözmesi, camideki ulema, meşayih ve insanları hayrete düşürmüş, hayranlıklara gark etmiştir. Hutbe sonrası, Molla Fenarî ki bu şahıs Şeyhü'l-İslâm, müfti'ül-enam unvanını almış, 21 yıl Bursa Kadılığı yapmış, yüzden fazla eser yazmıştır. Ayağa kalkarak cemaate şunları söylemiştir: "Şeyh Hamid-i Velî bize buradan hikmetler saçıyor. Ululuğunu gösteriyor. Fatıha'nın ilk tefsirini cemaatten herkes anladı, ikinci tefsiri ise buradakilerden ancak bazıları çözebildi. Üçüncü tefsiri çok az kimse anlayabildi. Dördüncü ve ondan sonra yapılan tefsirler bizim idrakimizin dışındadır. Bunları yalnız kendisi anlayabilir."

Molla Fenari, bu manalardan aldığı ilhamla

Fatiha'yı tefsir eden bir eser yazmıştır. Bu eseri, "Tefsirü'l-Fatiha" veya "Aynü'l-Ayan" olarak bilinir. Bu eser çok meşhurdur ve kaynağı Somuncu Baba Hazretleri'dir. Bu ise bizlere Somuncu Baba Hazretleri'nin tefsirde de üstat olduğunu ispatlarken ledün ilminin ne kadar kıymetli olduğunu bir kez daha gösterir. Somuncu Baba Hazretleri'nin Fatiha Suresi'ni yedi ayrı manada tefsir etmesi, onun (mutasavvıfların) iş'ari tefsirini çok iyi bildiğini kanıtlar. Bilhassa İbni Arabî mektebinin, Kur'an ve hadislerden çıkardıkları zahirî manalar yanında batınî (manevî) anlamlara muttali olduğunu göstermektedir. Bilindiği gibi, mutasavvıflar fıkıh ve kelamcıların kullandığı nazar ve istidlal metodundan ziyade, tasfiye ve işraka dayalı bir mükâsefe metodunu izlemektedirler. Ayet ve hadisleri tefsir ederken de bu metoda başvururlar. Somuncu Baba da Fatiha Suresi'nin tefsirinde bu metodu kullanmış, Fatiha Suresi'nin manalarını manevî açıdan açıklamıştır. Öyle ki Somuncu Baba, ledün ilminin bazı sırlarını Bursa halkına açıklarken namazın nasıl kılınması gerektiğini, namazda okunan Fatiha Suresi'nin önemini ve içeriğini açıklamıştır. Yani insanlara, Yaratıcı'ya yapılacak olan ibadetin gerçek boyutunu göstermiştir.

Hutbe ve namaz bittikten sonra, cemaat elini öpmek için hücum etmiş, Somuncu Baba Hazretleri Bursa Ulu Cami'nin üç kapısından aynı anda çıkmış, insanlar üç farklı yerde Somuncu Baba Hazretleri'yle

görülmüşlerdir. Akabinde çilehanesine gitmiş ve bir daha ekmek yapmamıştır. Sırrının ortaya çıkması üzerine Bursa'dan ayrılarak ebedî istirahatgâhı olan Darende'ye doğru yola çıkmıştır. Molla Fenarî ise Somuncu Baba Hazretleri'nden feyiz almış, ledün ilmini okumuştur. Somuncu Baba'nın vefatından sonra da halifesi Hacı Bayram-ı Velî Hazretleri ile münasebetini devam ettirmiş, sohbetlerinde bulunmuş ve tâbi olmuştur.

Kaynakça

Ahmet Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi, İstanbul 2009.

Âşikpaşazade, Tevarih-i Ali Osman, İstanbul 2007.

İbn-i Kemal, Tevarih-i Al-i Osman, c. II, (Şerafettin Turan), Ank. 1983.

İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. I, Ankara 1972.

İsmail Hakkı Bursevî, Silsile-i Tarik-i Celveti, İstanbul 1981.

Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, c. II., İstanbul 2003.

M. Ali Cengiz-Y. Adıgüzel-M. Gülseren, Somuncu Baba (Şeyh Hamid-i Velî), Ankara 1965.

Sarı Abdullah Efendi, Semarat'ül-Fuad, İstanbul 1288.

Seyyid Abdubaki Efendi, H. 1156 tarihli Tabakat kitabı, Şeyhzadeoğlu Özel Kitaplığı, Kitap no: 650, Tasnif No: 297.

Şükrüllah Efendi, Behçetü't-Tevârih, (Çev: Hasan Almaz), İstanbul 2010.

Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul 1970.

TİMUR HAN VE SADAT-I KİRAMA HÜRMETİ

Nisan 1336'da Semerkand'ın güneyinde Şehr-i Sebz'de doğdu. Babası Barlas oymağına mensup Turagay, annesi Tegina Hatun'dur. Turagay, mütevazı ve dindar bir kimse olup vaktinin çoğunu ulema ve şeyhler ile sohbet ederek geçirirdi. Bu itibarla âlim ve şeyhlere hürmet, oğlu Timur'da henüz çocukluk devresinde yer etti. Timur, 1370'te Emir Hüseyin'in ölümü üzerine, Maverâünnehir'e tek başına hâkim oldu ve Semerkand'a gelerek tahta çıktı.

Askerlerin sadakati her türlü tasavvurun ötesindeydi. Yalnız canlarını değil gerektiği zaman mallarını ve ganimetlerini de Hakanları yolunda feda ederlerdi. Timur da onlarla birlikte aynı sofrada yemek yerdi. Tasavvur ettiği bir şeyi asla terk etmez, verdiği emri geri almazdı.

Kararlaştırdığı şey, onun için icra olunmuş hükmündeydi. Ortaya çıkan her türlü hâli metanetle karşılardı. Âlimlere, fakihlere, seyyidlere fevkalade hürmet gösterirdi. Onların sohbetlerini dinlemek en büyük zevkiydi.

Tüzükat'ında; "Allah dostları âlimler ile devamlı irtibat hâlinde idim. Her işimde onlarla istişare ettim. Bunların hayır duaları bana zaferler kazandırdı." demektedir.

Zaferin Sırrı Söz Tutmak

Çok mütevazı ve dervişane bir yaşayışı olan Timur Han, bir gün, adamları ile birlikte yeşillik bir yerde oturmuş, âlimlerin üstünlüklerinden ve velîlerin kerametlerinden konuşuyorlardı. O sırada, biraz ötelere bir topluluğun geçtiğini gördüler. Timur Han soruşturup, o geçenlerin, Emir Külâl Hazretleri ve talebeleri olduğunu öğrendi. Hemen kalkıp, bizzat kendisi koştu. Edeple, o büyük velînin huzuruna vardı: “Efendim, himmet edip, meclisimizi şereflendirseniz, biz de sohbet ve nasihatlerinizden istifade etsek.” diye yalvardı. Bunun üzerine, Emir Külâl buyurdu ki: “Dervişlerin sözleri gizli olur. Bu, bizim vazifemiz değildir. Büyüklerin ruhaniyetinden bir işaret olmadıkça, bir şey söylemeyiz.” buyurdu, arkasından da, “Hiçbir zaman kendinden bir söz söyleme ve gâfil olma. Görüyorum ki, senin başına mühim bir iş çıkacak ve bunda muvaffak olacaksın.” buyurdular ve yoluna devam ettiler. Bir müddet sonra talebelerinden Şeyh Mensur'u yanına çağırды. Talebe huzuruna gelince, ona dedi ki: “Hiç durma, süratle Emir Timur'a git söyle, derhâl Harezmi tarafına harekete geçsin. Eğer oturuyorsa hemen kalksın, ayakta ise harekete geçsin, hiç durmasın. Çünkü velîlerin ruhaniyetleri, onun ve oğlunun bütün memlekete baştanbaşa hâkim olacağını bildirdi. Harezmi alınca, Semerkand'a hareket etsin.” Haberi götüren Şeyh Mensur, süratle Timur Han'ın bulunduğu yere gitti. Timur Han'ı ayakta

bekler hâlde buldu. Haberi aynen ilettiler. Timur Han, bu haberi alır almaz hiç durmadı, hemen ordusunu harekete geçirdi. O harekete geçip gideceği yolun yarısına vardığı sırada, düşmanları Timur Han'ın çadırına hücum ettiler. Fakat o, çoktan yola çıkmış bulunuyordu. Timur Han, Harezm'e yürüyüp orayı aldı. Sonra Semerkand'a yürüdü. Orayı da fethetti. Böylece her gün yeni bir zafere ulaşıp hep muzaffer oldu ve işleri daima iyi gitti. Timur Han Semerkand'a yerleşince, Buhara'ya gitmeyi arzu etti. Bu sebeple Emir Külâl Hazretleri'ne haber gönderip; "Bizim Buhara'ya gelmemize müsaade ederler mi? Şayet izin verilmezse, kendilerinin Semerkand'ı teşrif etmelerini arzu ediyoruz, nasıl buyururlarsa öyle yapalım." dedi. Timur Han'ın bu arzusu üzerine, Emir Külâl Hazretleri; ne gelmesini ne gitmeyi kabul edemeyeceğini ve kendilerine dua etmekte olduğunu söyledi. Bunları bildirmek ve Timur Han'la görüşmek üzere, oğlu Emir Ömer'i vazifelendirdi. Oğlunu gönderirken şöyle dedi: "Ey oğlum! Emir Timur'a söyle! Eğer Allahu Teâlâ'nın razı olduğu yolda yürümek istiyorsa, takvadan ve adâletten asla ayrılmamasın. Bunları kendisine şiar edinsin ki, kıyamet günü kurtulabilsin! Yine söyle ki, biz ve talebelerimiz, her zaman ona dua etmekteyiz. Eğer dünyaya meylederse, bu duaların faidesine kavuşamaz." Emir Külâl Hazretleri'nin oğlu Emir Ömer, Semerkand'a gidip Timur Han ile görüştü. Babasının söylediği şeyleri aynen bildirdi. Birkaç gün sonra da, Buhara'ya dönmek üzere Timur Han'dan

müsaade istedi. Ayrılırken, Timur Han ona; "Buhara ve çevresini sizin emrinize bırakayım, ne olur kabul edin." dedi: Emir Ömer; "Buna izin yok." dedi. Bunun üzerine Timur Han; "Öyleyse Buhara şehrini Emir Külâl Hazretleri'ne bağışlayayım." deyince, Emir Ömer yine; "Buna da izin yok." dedi. Timur Han; "Hiç olmazsa Buhara yakınında ikamet etmekte olduğunuz köyü size bağışlayayım." diyerek, çok ısrarda bulundu. Emir Ömer şöyle dedi: "Babam, sizin için şöyle buyurdu: 'Eğer, Allah adamı olan büyüklerin kalbinde bir yer kazanmak istiyorsa; takvadan ve adaletten ayrılmasın. Kıyamet günü Allahu Teâlâ'nın rahmetine kavuşmak bununla olur.'" Timur Han, Emir Külâl Hazretleri'nin nasihatlerini can kulağı ile dinleyip takva ve adâletten ayrılmayacağına, daima her işinde Allahu Teâlâ'nın rızasını gözeteceğine söz verdi.

Salih Bir Müslüman, Âlim ve Evliya Dostu

Yedi senede Irak'ın kuzey ve güneyini zapt etti. Bağdat'a, Müslümanların coşkun sevgi gösterileri ile girdi. Önceleri halk, Moğol korkusundan çok üzülüyordu. Timur Han'ı da, önceki Moğollar gibi çapulcu ve zalim zannediyorlardı. Timur Han'ın salih bir Müslüman, âlim ve evliya dostu olduğunu görünce, kısa zamanda herkes onu sevdi. Timur Han, İslâm ülkeleri arasında birliği temin edip, ehl-i küfrü yerle bir etmek, Allahu Teâlâ'nın dinini yaymak niyetiyle, Müslüman memleketlerin hükümdarlarına mektuplar yazıp kendisine itaat

etmelerini istedi. Hatta bir kısmına para ve hediyeler de gönderdi

İlme, âlimlere ve Allah dostlarına çok kıymet veren, onların ölüsüne ve dirisine hürmet gösteren, o büyüklerin talebelerine hizmetle şereflenen Timur Han, İslâmiyet'i yıkmak, Müslümanları doğru yoldan saptırmak isteyenlere karşı şiddetle muamele etti. Yahudi olduğunu gizleyip kendi sapık fikirlerini İslâmiyet diye yaymağa kalkışan, haramlara helâl deyip, kendini tanrı ilân etme cüretini gösteren Fadlullah-i Hurûfî adındaki sapığı öldürten Timur Han, oğlu Miranşah'a verdiği emir üzerine, bütün Hurufîleri ortadan kaldırdı. Hurufî sapıklarının merkezi hâline gelen Esterabad şehrini tamamen dağıttı. Timur Han'ın 1393 yılında gerçekleştirdiği bu hayırlı hareket, ehl-i sünnet Müslümanlar arasında memnuniyetle karşılandı. Din, ırz ve namus düşmanı olan Hurufîleri ortadan kaldırdığı için, bütün Müslümanlar Timur Han'a dualar ettiler.

Timur'un Anadolu'ya Gelmesi ve Ayrılması

Sultan Yıldırım Bâyezîd'in ortadan kaldırdığı beyliklerin beyleri, Osmanlı Sultanı'nı Timur Han'a şikâyet ettiler. Hakkında olmadık şeyler söylediler. Timur Han'ın önünden kaçan bazı beyler de gelip Yıldırım Bâyezîd'e Timur'u kötilediler. İki Müslüman-Türk hükümdarının arasını açtılar. Bunun üzerine Timur Han, Anadolu'ya geldi ve Ankara yakınlarında Çubuk Ovası'nda yapılan savaşta Osmanlı ordusunu yendi (1402), Yıldırım

Bâyezîd Han'ı da esir etti. Ona çok iyi muamele etti. Ancak Osmanlı Sultanı Yıldırım Bâyezîd Han, hastalanarak vefat etti. Timur Han da, Anadolu'yu eski sahiplerine havale edip mümtaz âlimleri yanına alarak ülkesine döndü. Anadolu'da kendisine mukavemet edenlerden aldığı esirleri, Safiyyüddîn Erdebilî Hazretleri'nin torunu ve halifesi Alâeddîn Ali'nin şefaatiyle serbest bıraktı. Otuz beş senelik hükümdarlığı neticesinde Çin'e ve Dehli'ye kadar bütün Asya'yı, Irak ve Suriye'yi, İzmir'e kadar Anadolu'yu aldı. Bütün hazırlıklarını yapıp iki yüz bin kişilik bir ordu ile Çin seferine çıktı. Timur Han birdenbire hastalandı. Orduda bulunan tabibin bütün gayretlerine rağmen, durumu günden güne kötüye gitmekteydi. Hakan, ölümünün yaklaştığını görünce, önce vasiyetini yazdırdı. Sonra yatağın etrafında ayakta olan oğullarına dönerek şunları söyledi: "Çocuklarım! Tebaanın istirahatinin temini için, sizlere bıraktığım vasiyeti ve düsturları unutmayınız. Halkın dertlerine derman bulunuz. Zayıfları himaye ediniz. Bilhassa fakirleri, zenginlerin zulmünden koruyunuz. Her işinizde rehberiniz, adalet ve iyilik olsun. Eğer benim gibi uzun müddet saltanat sürmek isterseniz, kılıcı ihtiyat ve liyakat ile kullanınız. Aranıza nifak tohumu girmemesine çok dikkat ediniz. Zira nedimleriniz ve düşmanlarınız bundan istifade için aranıza nifak saçmaya çalışacaklardır. Vasiyetimdeki usûl-i idare düsturlarına sadık kalırsanız, taç daima başınızda kalır. Ölüm döşeğinde olan babanızın sözlerini

daima hatırlayınız.” Onun ölümünden haberdar olan bir Allah dostu: “Timur öldü. İmanı da birlikte götürdü.” buyurdu. Bütün Müslümanların arzu ettiği ‘imanla göçmek’ nimetine Timur Han kavuşmuştu.

Sadat-ı Kirama ve Allah Dostlarına Hürmeti

İlim sahibi olan, ilim sahiplerini çok seven Timur Han, fethettiği ülkelerden getirdiği âlimlere memleketinde çeşitli imkânlar sağladı, birçok medrese yaptırdı. Timur Han'ın âdil, dindar, temiz bir Müslüman olduğu herkes tarafından anlaşılıp öğrenildi. Timur Han, âlimleri devamlı meclisinde bulundurur, onların sohbetlerinden uzak kalmazdı. Seyyidlere çok hürmet eder, evliyanın türbelerini ziyaret ederdi. Ahmed Yesevî Hazretleri'nin Yesi'deki kabri üzerine bir türbe yaptırdı. Bahaeddin Buharî Hazretleri'nin dergâhına büyük hürmet gösterir, tozlarını yüzüne gözüne sürerdi. Bu hususta, ikinci bin yılın yenileyicisi İmam-ı Rabbanî Ahmed Faruki Serhendî Hazretleri bir talebesine yazdığı mektubunda şöyle buyurdu: “İdarecilerin kıymet verdikleri zamanlarda, İslâmiyet parlanmış, âlimlerin yüksekleri, evliyanın büyükleri, herkesten sevgi ve saygı görmüştü. Devletten aldıkları kuvvetle, dinin yayılmasına çalışmışlardı. İşittiğime göre Emir Timur, Buhara Caddesi'nden geçerken, uzakta, birçok kimsenin halı siltiklerini görüp merakla sormuş. Hâce Muhammed Bahaeddin-i Buharî (ks.) hanekahı halıları olduğunu anlayınca,

İslâmiyet'e olan sevgi ve saygısının çokluğundan, oraya yaklaşp halıların tozları içinde durmuş, misk ve amber sürünür gibi hanekahın tozlarını yüzüne gözüne sürerek, Allah yolunda olanların feyiz ve bereketleri ile şereflemek istemiştir. Allahu Teâlâ'ya yakın olanlara karşı gösterdiği sevgi ve saygı sayesinde, imanla gittiği umulur. İştittigimize göre, Timur'un ölüm haberi duyulunca, o zamanda bulunan evliyadan birisi (ks.): 'Timur öldü, imanı da birlikte götürdü.' buyurmuştur."

Halının Tozu

Timur'un son sözü "Lâ ilâhe illallah." olur. Cenazesini Semerkant'a götürür, çok sevdiği torunu Muhammed Sultan için yaptırdığı türbeye defnederler (1405).

O günlerde veliyullahtan biri keşf halinde Timur'u görür ki çehresi fevkalade güzeldir, mesud olduğu her hâlinden bellidir. O zat: "Hâlbuki bizim bildiğimiz Timur'un ömrü kan kasavet içinde geçti, bunca cenk bunca cidal..." Dayanamayıp sorar: "Ne yaptın da affedildin?" Timur şöyle cevap verir: "Bir ara Buhara civarında karargâh kurmuştuk. Dik bir yarın altında oturmuş konuşuyorduk. Birileri yukarıdan halı silkelemeye başlamasınlar mı? Adamlarım hemen ayaklandılar. O sıra ortalıkta, 'Halılar Kasr-ı Arifan'a (Şah-ı Nakşbendî Hazretleri'nin dergâhına) aitmiş.' diye bir söz dolanınca 'Bırakın.' dedim, 'Tozu başımıza yağsın.' İşte beni o büyük velînin hatırına bağışladılar."

Kaynakça

Necdet Tosun, Bahâeddîn Nakşbend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı, İnsan Yay., İstanbul 2002.

Arabşah Ahmed b. Muhammed b. Abdullah, Acâib-ül-makdûr fî nevâib-i Timur "Târih-i Timûr-i Gûrgân", Ter.: Nazmizâde Hüseyin Murtezâ, İstanbul 1277.

Tüzükât-ı Timur, Ter.: Mustafa Rahmi, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1339.

İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ankara 1972.

Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul 1970.

Rehber Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, İstanbul 1984.

ABDURRAHMAN ERZİNCANÎ HAZRETLERİ (KS.)

Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin soyu, Orta Asya'dan gelerek Erzincan'a yerleşmiştir. Evlad-ı Rasûl'den ve Yıldırım Bâyezîd devri meşayihidir. Zamanının gerekli ilimlerini memleketi olan Erzincan'da tahsil ettikten sonra, Şeyh Safiyüddin Erdebilî (ö. 1335) ve Alaaddin Ali'nin yanına gitmiş ve aldığı irşad görevi ile Anadolu'ya geri dönmüştür. Kızı Necmiye Sultan, Şeyh Hamid-i Velî Hazretleri ile izdivaç yapmıştır. Aynı şekilde, Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri de Balaban Bey'in kızı ile izdivaç yapmıştır.

Yıldırım Bâyezîd ise 1389-1402 yılları arasında hüküm sürmüştür. Aynı devirde Darende'de yaşamış olan Şeyh Hamid-i Velî (ks.) de 1412'de vefat etmiştir. Türbe-i şerifi Darende'de Somuncu Baba Külliyesi içerisinde yer almaktadır. Kaynaklara göre, Şeyh Abdurrahman Erzincanî o sırada Amasya, Tokat, Çankırı ve Kastamonu çevresinde dolaşır iken, Timur'un Anadolu'yu istila etmesi üzerine, Memlûklü Devleti'ne ait olan Gerimter/Balaban'a yerleşmiştir. Mehmet Süreyya, Abdurrahman Erzincanî'nin 835/1432'de vefat ettiğini belirtmektedir.

Darende'deki Evladı ve Ona Atfedilen Mezarı

Seyyid Abdurrahman Erzincanî evladının Darende'nin Beğ Mescidi adı verilen ve daha sonra Beğ Mahallesi olarak tanınan mahallede yaşadıkları, tapu kayıtlarında açıkça görülmektedir.

Onun Darende'de meskûn olan evladından bir kısmı da Darende'ye bağlı, eski adı Gerimter, yeni adı Balaban adı ile bilinen yerde ikamet etmişlerdir.

Abdurrahman Erzincanî'nin Darende'de ikamet etmekte olan oğlu Şeyh Muhammed, Uluviran köyü ve Kızıl Kapı mezrasını satın alarak babasının türbe-i şerifine vakfetmiştir.

Konu ile ilgili olarak, 1525 tarihli Darende vakıf defterinde; "Vakf-ı mezâr-ı Şeyh Abdurrahman Erzincanî" başlığı altında, karye-i mezbûranın Kızıl Kapı nâm mezrasıyla tamam mâlikâneleri, merhûm mağfûrun-leh Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî Hazretleri'nin mezâr-ı şerîfine vakıfdır. Merhûm Şeyhin oğlu Şeyh Muhammed satun alub vakfetmiştir..." kaydı düşülmüştür.

Bu da göstermektedir ki Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin türbe-i şerifi Balaban'dadır. Darende ile ilgili arşiv belgelerinde, Darende'nin Gerimter karyesindeki Şeyh Abdurrahman Erzincanî evladından ve Darende çevresinde bulunan Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakıflarından bahsedilmekte, bu ise mezarının Darende Balaban'da olduğunu göstermektedir.

Hanifi Hoca'ya göre, Balaban Bey ailesinden Ebubekir bin Hasan bin Abdurrahim, 1592'de Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin Balaban'daki kabri üzerine cami yaptırmıştır. Aynı aileden Mehmet bin Ali bin Bekir bin Halil bin Osman bin Hasan bin Ebubekir bin Abdurrahim 1283/1866'da camiye genişlettirmiştir. O sırada, camiin yanında mükemmel bir medrese bulunmasına karşılık, halk tarafından bu medresenin yanına "Hayriye" adında ikinci bir medrese daha inşa edilmiştir. Bu ise nüfus yoğunluğunu göstermektedir. 1309 tarihli bir vakfiyeye göre, Canım Ağaoğlu ailesinden Ahmet Ağa oğlu el-Hac İbrahim Ağa Balaban'da bulunan bir bahçesinin gelirini ve beş yüz kuruşu vakfederek bu gelirin cami görevlilerine ve camiin tamirine harcanmasını şart koşmuştur.

Abdurrahman Erzincanî ailesinden birçoğu Osmanlı Devleti zamanında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Mesela bu zatlardan Nakşbendî Şeyhi Seyyid Hasan Efendi, yaptırmış olduğu mektepte 139 kişiyi aşan öğrenciyi okutmasına karşılık, genel ihtiyaçları karşılayamaması nedeniyle, Malatya mukataası gelirinden (1793) tahsisat ayrılmıştır. Bunlardan Darende'de yaşamış olan çoğunluğunu âlimlerin teşkil ettiği ve bizim de tespit ettiğimiz bazı isimler aşağıda gösterilmiştir:

1- Tarikat-ı Muhammediye adlı meşhur eseri 1721'de istinsah ederek çoğaltmış olan Abdurrahman-ı Erzincanî soyundan Seyyid

Abdüsselâm, aile şeceresini “Seyyid Abdüsselâm bin Kasım bin Seyyid Abdüsselâm bin Seyyid İsmâil bin Seyyid Hâcî Abdulkâdir min evlad-ı Şeyh Abdurrahmân-ı Erzincânî” ibareleri ile göstermiştir.

2- 1842’de Şeyh Şemseddin-i Sivasî’nin “Menâkıb-ı Cihâr Yâr-i Güzîn” adlı kitabını tercüme etmiş olan Abdurrahman-ı Erzincanî soyundan Hasan Efendi ise, künyesini “Hasan bin Ahmed bin Hasan evlad-ı Şeyh Abdurrahmân-ı Erzincânî” şeklinde göstermiştir.

3- Musul, Kastamonu ve Adana valiliklerinde bulunan Darendeli Mustafa Faik Paşa. 1897 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir.

4- Mustafa Efendi ile Dikişçi Muhammed Efendiler de Abdurrahman Erzincanî’nin torunlarından olup, Sultan Mustafa zamanında her ikisi de kadılık görevi yapmışlardır.

5- Yemen, Şam, Ardos, Harput, Sivas, Ankara, Medine, Halep kadılıklarında bulunan ve Halep kadısı iken 1897-1898’de vefat eden Hasan Sıtkı Efendi Abdurrahman Erzincanî soyundandır.

6- Hasan Sıdkı Efendi’nin oğulları, 1883 yılında Darendede’de doğmuş olan Abdurrahman Zahid Efendi, onun büyük kardeşi 1874 doğumlu Mehmet Kâzım Efendi ve en büyük kardeşleri, Osmanlı müelliflerinden Musıla-i Süleymaniye ve Bursa Müderrisliği payesini haiz, 1870 doğumlu Mehmet Haşım Efendi de Abdurrahman-ı Erzincanî soyundandır.

Soyundan gelen bu isimlerin Darende'de doğmaları, bulunmaları, değişik illerde Osmanlı hizmetinde bulunmaları ve yaptıkları hizmetlerde etkisinden bahsetmeleri ise Abdurrahman-ı Erzincanî'nin Darende-Balaban'da medfun olduğunu göstermektedir.

Abdurrahman-ı Erzincanî Evladının Elbistan Kolu

Abdurrahman-ı Erzincanî'nin bir süre için Elbistan'da kaldığı da iddia edilmektedir. Elbistan'ın bu günkü Köprübaşı Mahallesi, Hakkı Efendi Sokağı 53 nolu haneye yerleşmiş olduğuna dair kayıtlar bulunmakta ve belirtilen yerde bir hane (hücre) kalıntıları bulunduğu kaydedilmektedir.

Evladından bir kısmının Elbistan'da ikamet ettikleri bilinmektedir. Hanifi Hoca, onun evlatlarından birinin Elbistan'ın Kızılcaoba Mahallesi'ndeki kabristanda medfun olduğunu ve babasının ismini taşıyan merhumun kabir taşı üzerinde "Abdurrahman-ı Erzincanî" kaydının yazılı olduğunu kaydetmektedir.

Elbistan'da onun adına bir cami, bir mescid yapılmış olduğu gibi, torunlarından Ali'nin oğlu Şeyh Abdurrahim, Elbistan'da ikamet etmektedir.

Dedesesi Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî adına tapulu olan arazi, XVI. yüzyıl kayıtlarına göre, halen Şeyh Abdurrahim'in elinde bulunmaktadır.

Adıyaman'daki Evladı ve Mezarı

Bazı kaynaklara göre, Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî'nin mezarı, Adıyaman'ın Zek köyündedir. Evladından bir kolu da burada yaşamıştır. Adıyaman tahrir defteri kayıtlarına göre, Hısn-ı Mansur'un (Adıyaman) 7 km kuzeyinde bulunan Zek (İndere) köyündeki mezar ona aittir. Bu kabirle ilgili olarak 1530 tarihli bir tahrir defteri kaydında, "Zikr olan karyeden Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî'nin Hısn-ı Mansur kazasında Zek nâm karyede olan mezar-ı şerîfinin vakfı idüğü hüccet-i şer'iyye ve şuhud-ı udul şehadetleri ile sabit olduğu sâbıkan iki defterde mukayyed bulunub... kayd olundu." denilmektedir. Tahrir kayıtları dışında kalan belgede de "Hısn-ı Mansur (Adıyaman) kazasının Zek nam karyesinde medfun Abdurrahman-ı Erzincanî...", gibi ibarelerle Abdurrahman-ı Erzincanî'nin mezarının ve vakfına ait bir zaviyenin Adıyaman'ın Zek köyünde olduğu bilgileri vardır.

1519 tarihli bir tahrirden anlaşıldığına göre, Zek köyünde bulunan Abdurrahman-ı Erzincanî Zaviyesi'ne ait vakıflar, sadece Zek (Zağ) köyü ile sınırlı değildi. Zek köyündeki Abdurrahman-ı Erzincanî Zaviyesi'ne Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan, Memlûklü Sultanı Kansu Gavri, Zülkadırlı Beyi Alaüddevle ile Kutlu Doğmuş ve Eslemes adlı şahıslar tarafından Adıyaman merkezine bağlı toplam dört köy üç mezra vakfedilmiştir. Zülkadırlı

Alaüddevle ve Ali Beyler, Adıyaman'ın Besni kazasına bağlı Yassı Öyük köyünü de zaviyeye vakfetmişlerdir. Ayrıca Besni'ye bağlı Tob, Hafidli, Burbalu ve Akviran köyleri zaviyenin vakfı olarak kaydedilmiştir. Zaviyeye ait olan Besni'deki vakıflar, Abdurrahman-ı Erzincanî'nin o tarihte Besni'de yaşayan oğlu Şeyh Abdulğafur tarafından şer'an isbat olunmuştur. Besni'deki vakıf kayıtlarında Adıyaman'daki vakıflara, Adıyaman'daki vakıfların kayıtlarında da Besni'deki Abdurrahman-ı Erzincanî vakıflarına işaret edilmiştir. Adıyaman ve Besni'de, toplam 9 köy üç mezradan oluşan Abdurrahman-ı Erzincanî Zaviyesi'ne ait vakıflar, Osmanlı sultanları tarafından da kabul ve tasdik edilmiştir.

Tahminen 1540'lı yıllara ait bir tahrir defterinde bulunan kayıtlara göre, Abdurrahman-ı Erzincanî evladından Şeyh Abdulaziz oğlu Ali'nin, şer'an sabit olan şahitleri ve hüccetine binaen, Adıyaman'ın Zek köyü, iki canibi (malikâne ve divanisi) ile birlikte, aynı köyde bulunan Abdurrahman-ı Erzincanî Zaviyesi'nin vakfı olarak kaydedilmiş ve geliri zaviyeye gelen gidenlere ayrılmıştı.

Abdurrahman-ı Erzincanî'ye atfedilen Darendede ve Adıyaman'daki mezarlar hakkında elde edilen bilgiler kıyaslanacak olur ise, Adıyaman'ın İndere (Zek) köyünde olduğu kaydedilen mezarın vakıfları arasında, nedense Abdurrahman-ı Erzincanî'nin Darendede bulunan evladları adına evkafın zikredilmediği görülmektedir. Eğer mezarın

Darende'de olduğu kabul edilir ise, bu defa Darende'nin Balaban kasabasındaki mezarın vakıfları kaydedilirken diğer vakıfları kaydedilmemiştir. Ancak Zek köyünde Memlûklü Sultanı Kansu Gavri, Dulkadirli Beyi Alaüddevle ile Kutlu Doğmuş ve Eslemez adlı şahıslar tarafından Adıyaman merkezine bağlı toplam dört köy üç mezra vakfedilmiştir. Darende'de ise Darende Kale kapısında Kansu Gavri'ye ait bir kitabe bulunmaktadır. Darende Ulu Cami ise Dulkadirli Beyi Alaüddevle Bey tarafından yaptırılmıştır. Hem Memlûklü Sultanları Hem Dulkadirli Beylerinin Şeyh Hamid-i Velî Hazretleri'ne ve Abdurrahman-ı Erzincanî Hazretleri'ne büyük saygıları vardır ve tazim halindedirler. Bu sebeptendir ki Hazret'in evlatlarının bulunduğu yer ve makamlarına hürmeten bu şekilde hizmetlerde bulunmuşlardır. Abdurrahman-ı Erzincanî'ye olan sevgi, muhabbet ve Allah dostu olması gibi nedenlerle insanlar sahip çıkmışlardır, bu ise çok normaldir. Kabirlerden birinin onun oğulları ya da ahfadından birine ait olduğu halde zamanla onun mezarı olarak tanıtılması, şu andaki karışıklığa yol açmış olabilir. Ancak bu büyük velî çokça seyahat yaptığı için Adıyaman'ın Zek köyünde bir müddet bulunması ve evlatlarından burada kalanların olmasından dolayı burada makamı ve vakıfları da bulunmaktadır. Tıpkı Elbistan'ın Kızılcaoba Mahallesi'ndeki kendi ismiyle anılan mezar (evlatlarından birinin ismi Abdurrahman-ı Erzincanî'dir) taşının üzerinde

Hazret'in isminin yazması gibi. Aslında Abdurrahman-ı Erzincanî'nin Darende Balaban'da mezar-ı şerifi olması kuvvetle muhtemeldir.

Abdurrahman-ı Erzincanî Camii ve Mezarı

Darende Balaban (Gerimter)'dadır. Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî adına yaptırılmıştır. Caminin bitişiğinde bulunan türbe önünde 1568 tarihli bir kitabe bulunmaktadır. Caminin de bu tarihlerde yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Abdurrahman-ı Erzincanî mezarına tahsis edilen vakıf gelirlerinden buraya da harcama yapıldığı muhakkaktır. 1519 tarihli kayıtlarda, daha önce oğlu Şeyh Mehmet tarafından satın alınan Uluviran köyü ile ona bağlı Kızılkuyu mezrasının malikâne hissesi ve divani hissesinin bağ haracından bir kısmı Abdurrahman-ı Erzincanî'nin mezarına vakfedilmiştir. Mezarın vakıf geliri, 1519'da 1968 Halebî akçe, 1530'da 1798 akçe, 1548'de 4170 akçe idi. 1/3 hissesi vakfa ait olan Sorum mezrasının geliri ise toplam 200 akçe idi. 1548'de Kızılkuyu mezrası, Çorumlu cemaatinin elinde bulunmaktaydı ve miri vergi hasılatı 400 akçe idi.

Kanûnî Dönemi'ne ait tarihsiz bir tahrir defterinde, Uluviran köyü ve Kızılkuyu mezrası malikâne hissesi, Şeyh Yalıncağ Zaviyesi'nin vakfı; köyün ve mezranın divani hissesi ve sair vergileri, tımar kaydedilmiştir. Abdurrahman-ı Erzincanî mezarının vakfı olan Darende-Balaban Uluviran köyünün malikâne hissesi, 1776'da Abdurrahman-ı

Erzincanî evladından Abdülkerim ve ondan sonra oğulları Hacı Kasım Çelebi, Hacı Abdullatif ve Fazlullah'ın tasarrufundaydı. Köyün malikâne geliri 4200 akçeydi. Divani hissesi ve sair vergileri hass-ı şahî kaydedilmişti. Bu tarihte Abdurrahman-ı Erzincanî evladından Şeyh Seyyid Hüseyin Efendi, vazifesi karşılığında Uluviran köyü vakıf gelirinin kendisine verilmesini istemişti. 1797'de Balaban Bey Zaviyesi ve Abdurrahman-ı Erzincanî vakfının tasarrufu Abdurrahman-ı Erzincanî soyundan Hamza Efendi ve akrabalarından birkaç kişinin elindeydi. Bu şahıslar, Uluviran köyünün Balaban Bey'in vakfı olduğunu iddia etmekte idiler. Ancak çıkan anlaşmazlık üzerine iddia İstanbul'a bildirilince reddedilmiştir.

Abdurrahman-ı Erzincanî adına Balaban'da bulunan eski türbe, Horasan harcı ile kare planlı, ahşap piramit örtülü olarak 1960 yılına kadar mevcuttu. Cami ve türbesi, Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi tarafından kurulan bir dernek vasıtasıyla yenilenmiştir. Projesi, 1961 yılında Şerif Ali Akkurt'a çizdirilmiştir.

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi (ks.) "Gökpınar'ın suyu gelmeden, bu topraklara akmadan Abdurrahman-ı Erzincanî Camii tamamlanmaz." buyurmuştur. Hazret'in de dediği gibi olmuş, Gökpınar'ın suyu geldiğinde caminin tamamlandığı görülmüştür. Bu doğrultuda Es-

Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı Hamid Hamideddin Ateş Efendi tadilat, tamirat, restorasyon çalışmalarını yaptırmış, 2014 yılında tamamlanmıştır. Bu doğrultuda cami ve müstemilatı ile ilgili şu çalışmalar yapılmıştır: Abdurrahman-ı Erzincanî Camii'nin mihrabı, minberi ve kürsüsü Selçuklu ahşap sanatına uygun olarak yapılmıştır. Caminin halısı çok güzel dekore edilmiş, alttan ısıtma sistemi uygulanmıştır. Aydınlatma ve ses sistemi modern mimarî anlayışına göre yapılmış, caminin sanat tarihi anlayışına uygunluk sergilenmiştir. Minarenin taş kaplaması Elazığ sunta taşından, çevre düzenlemesi Adıyaman traverten taşından yapılmıştır. Hazret'in bulunmuş olduğu türbenin kubbesi bakırla kaplanırken, hazirenin iç tadilatı yapılmış, kitabeler aslına uygun olarak yenilenmiştir. Cami çatısı yeniden elden geçirilerek restoresi yapılmış, ışıklık pencereleri alüminyum doğramadan tesis edilmiştir. Pencere ve kapı doğramaları yenilenmiştir. Türbeye ve yapıya uygun olarak Spella ağacından orijinal masif olarak yapılmıştır. Caminin giriş bölümü yeniden düzenlenmiş, şadırvanla birlikte müstemilatın tamirata ve tadilatı yapılmıştır. Restore ve tadilat çalışmaları aslına uygun yapılırken modern anlayışla tarih birleştirilmiştir. Bu hâliyle külliye göze çok güzel görünmekte ve hiçbir aykırılık gözükmemektedir. Minare ve dış cephe aydınlatması ise Darende Belediyesi tarafından yapılmıştır.

Cami, türbe, kütüphane ve meşrutadan meydana gelen küçük külliye, çadır şeklindeki mescidi, mızrak ucu şeklindeki minaresi ve diğer yapılarıyla modern mimarî anlayışıyla inşa edilmiş çok güzel bir eserdir. Hatta bu proje, Yıldız Teknik Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mimarlık bölümünde ders olarak okutulmuştur.

Abdurrahman-ı Erzincanî Hazretleri'nin iki Menkıbesi

Kırk Hristiyan Ruhansinin Müslüman Olması

Abdurrahman-ı Erzincanî'nin kerametleri hakkında bazı rivayetler kaydedildiği gibi, onun yüksek seviyede ikna gücü olan bilgili bir âlim olduğu, Güneydoğu'da manevî bir mihrin merkezi olarak önemli hizmetler yapmış olduğu gibi, bu hizmetlerinin Bizans içlerine kadar ulaştığı dikkati çekmektedir. Nitekim kaynaklarda, onun Bizans Devleti topraklarından İstanbul'a geldiği ve Ayasofya'da Hristiyan ruhanileri ile tevhid hakkında yaptığı bir münazara sonrasında 40 kadar Hristiyan ruhanisinin Müslüman olduğu ve kendisinin daha sonra Taşköprü'den geçerek Amasya'ya döndüğü bildirilmektedir. Tabii ki bu durum, Fatih'in İstanbul'u fethinden önce İslâm düşüncesinin kalpleri fethetmiş olduğunu da göstermektedir. Bu konuda Mecdî Mehmet Efendi'nin Hadâiku's-şakâik adlı eserinde sadeleştirilmiş haliyle şu bilgiler bulunmaktadır: "Müellif-i Şakâ'ik merhûm Hatîb Kâsım oğlu demekle meşhûr olan Mevlânâ

Muhyiddin'den onlar dahi Şeyh Abdurrahîm Merzifonî halifelerinden Ali namındaki bir sofiden hikâyeye eyledi ki, uzaktan bir karartı halinde Osmanlı ülkesinden görülen İstanbul şehrinin fethinden önce, Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî Hazretleri ile ikimiz (Sofi Ali-Abdurrahman Erzincanî Hazretleri), Bizans tarafından izin alarak İstanbul'a geldik. Eskiden beri zamanın şaşılacak bir mabedi olarak bilinen Ayasofya'da Hristiyan ruhanileri ile Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî Hazretleri tevhid ile alakalı karşılıklı konuşmalar yapıp Hristiyan ruhanileri ilzam ve ifham eyledi. Bu sonuca binaen 40 kadar Hristiyan ruhanisi Müslüman olup, ... Şeyh Hazretleri, şahid-i fetih ve zafer İstanbul'a ayak basmak mukadder ve müyesser olduğunu müjdeledi. Lakin Bizanslılar, cevri ü cefaya tutarlar diye ihtida edenlerin korkuya kapılmalarına binaen onların ihtidalarını açığa çıkarmadı. Onlar da imanlarını göğüslerinde gizlediler. Eskiden olduğu gibi libaslarını giyerek görevlerine devam ettiler. İstanbul fetholdüğü zaman daha önce Müslüman olan ruhbanlardan altısı halen hayatta bulunmaktaydılar.

Moğol Askerlerinin İslâm'a Girmeleri

Darende-Balaban civarından geçen Moğol Kumandanı ordusuyla, Abdurrahman-ı Erzincanî Hazretleri'nin çadırına misafir olmuş. Kumandan, Hazret'ten askerlerinin karnını doyurmasını istemiş. Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî Hazretleri karşıdan

geçen geyik sürüsüne seslenmiş: “İçinizde misafirlerime, feda-yı can olmak isteyen var mı?” demiş. Bir geyik sürüden ayrılıp yanına gelmiş. Sürüden ayrılıp gelen geyiği kesip pişirmiş. Bütün orduyu doyurmuş. Bu kerametini gören Moğol Kumandan hayretler içerisinde kalmış, çok etkilenmiş ve sekiz yüz askeriyle Müslüman olmuştur.

Balaban Bey El-Cekemî

Balaban Bey, Abdurrahman-ı Erzincanî ile aynı devirde yaşamıştır. Balaban Bey ve evlatları Darende merkezi ile bugün kendi ismi ile tanınan Balaban (Gerimter) köyünde ikamet etmişlerdir. Aile olarak Memlûklü idarecileri olduklarından hizmetleri karşılığı kendilerine mülk olarak verilmiş olan Balaban (Gerimter)'in vergi gelirini vakfetmişlerdir. Vakfiyelerine göre Gerimter köyü ve tuzlası, Darende eski naibi merhum Balaban Bey el-Mâdilî oğullarına bırakılmıştır. Bu kayıtlara göre, Darende'de Balaban adını taşıyan iki kişi söz konusudur. Balaban Bey el-Mâdilî hakkında yeterli bilgiler bulunmamaktadır. Bir süre Darende naibi olarak görev yapmıştır. Darende merkezinde bir zaviye yaptırmış ve buraya gelirler tahsis etmiştir. Oğlu Balaban Bey el-Cekemî ise XIV. ve XV. yüzyılda yaşamıştır.

Balaban Bey, Darende Beyi olduğu esnada kızını Abdurrahman-ı Erzincanî'ye nikâhlanmış ve neslinden büyük âlimler ve devlet adamları

yetiştir. Aşağıdaki tespitlerden anlaşılacağı gibi, bu şahıslar aynı devirde Darende’de yaşamış ve Abdurrahman-ı Erzincanî, Balaban Bey el-Mâdilî’nin kızı ile evlenmiştir. Yani Balaban Bey el-Cekemî’nin kız kardeşidir.

Bu dönem, Memlûklü Devleti’nin 1382’den 1517 senesine kadar devam eden ikinci tabaka Memlûklar Dönemi’ne aittir. Bu dönemde, Memlûk tabir edilen askerler ve görevliler, Kahire yakınlarında bulunan Kal’atü’l-Cebel adındaki kale burçlarında eğitim ve terbiye gördükleri için Burci Memlûkları unvanı ile tanınmışlardır. Bu askerlerin arasında Türkler de vardı. Aynı devirde Darende, Hama ve Hucubiye gibi şehirler de dâhil olmak üzere Halep civarı, idarî olarak Halep’e bağlı idi. Bu devirde meşhur Halep Emiri Balaban el-Cekemî’nin Halep’te bin beş yüz Memlûkü vardı.

Darende’nin Osmanlılar tarafından yapılan ilk tahrirleri esnasında da Balaban Bey’in unvanı “el-Cekemî” şeklinde kaydedilmiştir. Bu bilgilerden çıkan sonuca göre, Balaban Bey’in Emir Cekem’e bağlı Memlûklü emirlerinden biri olduğu aşikârdır.

Balaban’ın batısında Şeyh Pınarı denilen bir pınarın duvarında 1506 tarihli bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabe, vakfiyede adı geçen Balaban el-Cekemî’nin oğlu Emir Ahmed’e aittir. Bu kitabenin üzerinde, 1506 tarihi okunabilmektedir. 1519 senesi tahrir kayıtlarında Gerimter köyü vakıf idaresinin Balaban Bey evladından Abdulkadir,

Mansur, Abdulmelik, Hasan ve Ali'nin tasarrufunda bulunduğu belirtilmiştir. Aynı tarihte, Darende-Divriği Sancak Beyi olan Hasan Bey, Balaban Bey ailesinden ve muhtemelen yukarıda adı geçen şahıs olabilir.

Sonuç

Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî Hazretleri, Yıldırım Bâyezîd devri meşâyihindedir. Timur'un istilâsıyla batıya doğru yani Amasya, Tokat ve Çankırı taraflarına gelir. Aslında Halvetiyye Tarikatı'nın silsilesinde yer alan önemli halkalardan Şeyh Safiyyüddin Erdebilî'nin halifelerinden iken Diyâr-ı Rum'a yani Anadolu'ya gelip Amasya yakınlarında karar eylediği ve ekseriya dağların tepelerinde ve tepelerin zirvelerinde sakin olmayı tercih ettiği, kaynaklarda zikredilmektedir. Somuncu Baba/Şeyh Hamid-i Velî'nin Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî'nin kızı Necmiye Sultan ile izdivaç ettiği ve dolayısıyla bu iki büyük velî arasında bir sıhriyet bağı kurulduğu realitedir.

Arşiv vesikaları, Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî'nin, evlâd-ı Rasûl yani sadat-ı kiramdan olduğunu göstermektedir. Bütün bu kayıtlardan ve belgelerden anlıyoruz ki, Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî Hazretleri, Alâeddin-i Erdebilî'nin halifesidir. Ovacık'a bağlı Uluviran köyünde ve Darende'nin içinde yer alan Beğ Mescidi mahallesinde evlatları ve torunları vardır. Evlatları ve dolayısıyla kendisi, evlâd-ı Rasûl'dür yani

Seyyidler zümresindedir. Bu sebeple, Osmanlı Devleti, diğer Seyyidler zümresine yaptığı gibi, bunları da birçok vergiden muaf tutmuştur. Somuncu Baba ile Şeyh Abdurrahman arasında manevî bir bağ bulunduğu, her ikisinin de aynı dönemlerde Darende’de bulunduğu kesindir.

Onun mezarına veya adına birçok cami, mescid, zaviye ve benzeri vakıf müesseseleri yaptırıldığı, bu müesseselere gelirler tahsis edildiği, Osmanlı Devleti zamanında Darende, Elbistan, Besni ve Adıyaman’da bulunan torunlarından avarız vergisi alınmadığı bilinmektedir.

Bu ailenin avarızdan muaf olduğu, resmî yazılarla da ilgili makamlara ya da şahıslara bildirilmiştir. Mesela 1054/1644’te Abdurrahman-ı Erzincanî evladından Şeyh Yusuf’tan yanlışlıkla avarız alınmak istenmiş, şikâyet üzerine reddedilmiştir. 1134/1722’den önceki tarihlerden başlayarak Abdurrahman-ı Erzincanî evladının vergiden muaf oldukları kaydedilmiştir. Onun Darende’de meskûn olan evladından bir kısmı da Darende’ye bağlı eski adı Gerimter, yeni adı Balaban adı ile bilinen yerde ikamet etmişlerdir.

Abdurrahman-ı Erzincanî’nin Darende’de ikamet etmekte olan oğlu Şeyh Muhammed, Uluviran köyü ve Kızılkapı mezrasını satın alarak babasının türbe-i şerifine vakfetmiştir. 1525 tarihli Darende vakıf defterinde; “Vakf-ı mezâr-ı Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî” başlığı altında, karye-i mezbûranın

Kızılkapı nâm mezrasıyla tamam mâlikâneleri, merhûm mağfûrun-leh Şeyh Abdurrahmanü'l-Erzincanî Hazretleri'nin mezâr-ı şerîfine vakıftır. 1592'de Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin Balaban'daki kabri üzerine cami yaptırılmıştır.

Aynı aileden Mehmet bin Ali bin Bekir bin Halil bin Osman bin Hasan bin Ebubekir bin Abdurrahim 1283/1866'da camiyi genişlettirmiştir. 1309/ 1892 tarihli bir vakfiyeye göre, Canım Ağaoğlu ailesinden Ahmed Ağa oğlu el-Hac İbrahim Ağa Balaban'da bulunan bir bahçesinin gelirini ve beş yüz guruşu vakfederek bu gelirin cami görevlilerine ve camiin tamirine harcanmasını şart koşmuştur.

Abdurrahman-ı Erzincanî ailesinden birçoğu, Osmanlı Devleti zamanında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Mesela bu zatlardan Nakşibendi Şeyhi Seyyid Hasan Efendi, yaptırmış olduğu mektepte 139 kişiyi aşan öğrenciyi okutmasına karşılık genel ihtiyaçları karşılayamaması nedeniyle Malatya mukataası gelirinden (1793) tahsisat ayrılmıştır.

Soyundan gelen pek çok simanın Darende'de doğmaları, ikamet etmeleri, değişik illerde Osmanlı hizmetinde bulunmaları ve şecerelerine Hazret'i eklemeleri ve yaptıkları hizmetlerde etkisinden bahsetmeleri ise Abdurrahman-ı Erzincanî'nin Darende-Balaban'da medfun olduğunu göstermektedir. Abdurrahman-ı Erzincanî'ye atfedilen Darende ve Adıyaman'daki mezarlar

hakkında elde edilen bilgiler kıyaslanacak olur ise, Adıyaman'ın İndere (Zek) köyünde olduğu kaydedilen mezarın vakıfları arasında, nedense Abdurrahman-ı Erzincanî'nin Darende'de bulunan evladları adına evkafın zikredilmediği görülmektedir. Eğer mezarın Darende'de olduğu kabul edilir ise, bu defa Darende'nin Balaban kasabasındaki mezarın vakıfları kaydedilirken diğer vakıfları kaydedilmemiştir.

Abdurrahman-ı Erzincanî'ye olan sevgi, muhabbet ve Allah dostu olması gibi nedenlerle insanlar sahip çıkmışlardır, bu ise çok normaldir.

Kabirlerden birinin onun oğulları ya da ahfadından birine ait olduğu halde zamanla onun mezarı olarak tanıtılması, şu andaki karışıklığa yol açmış olabilir. Ancak bu büyük velî çokça seyahat yaptığı için Adıyaman Zek köyünde bir müddet bulunması ve evlatlarından burada kalanların olmasından dolayı burada makamı ve vakıfları da bulunmaktadır.

Tıpkı Elbistan'ın Kızılcaoba mahallesindeki kendi ismiyle anılan mezar (Evlatlarından birinin ismi Abdurrahman-ı Erzincanî'dir.) taşının üzerinde Hazret'in isminin yazması gibi.

Aslında Abdurrahman-ı Erzincanî hakkındaki arşiv belgeleri, evkaf gelirleri ve soyunun hizmetleri ile devamının olması bizlere Darende Balaban'da mezar-ı şerifinin olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu göstermektedir.

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Mütevellî Heyeti Başkanî Hamid Hamideddin Ateş Efendi tadilat, tamirat, restorasyon çalışmalarını yaptırmış, 2014 yılında tamamlanmıştır. Cami, türbe, kütüphane ve meşrutadan meydana gelen küçük külliye, çadır şeklindeki mescidi, mızrak ucu şeklindeki minaresi ve diğer yapılarıyla modern mimari anlayışla inşa edilmiş çok güzel bir eserdir. Hatta bu proje, Yıldız Teknik Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mimarlık bölümünde ders olarak okutulmuştur.

Kaynakça

İmâm-ı Rabbânî Ahmed Farûkî Serhendî, Mektubat-ı Rabbani, İstanbul 1988.

Hanifi Hoca, Darende Tarihi, Şeyh Hamid-i Vefî Kütüphanesi.

Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmani, I-IV, İstanbul 1308-1315.

Tapu-Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi, Divriği Defteri, nr. 153, vrk. 68a.; bu kısmın yayınlanmış hali için Bkz. Ahmed Akgündüz, Somuncu Baba ve Neseb-i Alisi, s. 20-21.

V.G.M.A, Mücedded Anadolu Defteri, nr. 592, s. 159, sr. 166, V.G.M.A, Sivas Salis Muhasebe Defteri, nr. 483, s. 287, sr. 796.

İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Sicil Defteri, nr. 3, s. 47-a.

Kahramanmaraş-1973 İl Yıllığı, Kemal Matbaası, Adana 1973.

Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri (1563), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1988.

BA, EHM, nr. 554, s. 11; BA, Maliyeden Müdevver, nr. 4983, s. 5; BA, Tapu Tahrir Defteri, nr. 156, s. 34; BA, Cevdet Evkaf, nr. 8268, 8474, 15038; BA, İbnü'l-Emin Evkaf, nr. 5587; BA, EV, VKF, nr. 3/2.

Naci Toprak, “Şeyh Abdurrahman Erzincanî Camii”, Somuncu Baba Kültür Edebiyat ve Araştırma Dergisi, Yıl 1, Sayı 4, Nisan 1995.

Mecdî Mehmed Efendi, “Hadaiku’ş-şakaik”, Haz. Abdülkadir Özcan, Şakaik-ı Nu’maniye ve Zeyilleri, İstanbul 1989.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

M. C. Şahabeddin Tekindağ, Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1971.

M. C. Şahabeddin Tekindağ, Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 25 Sayfa Aralığı: 1-38, İstanbul 1971.

Gelibolulu Mustafa Âlî, Kühü'l-Âhbâr, Yayınevi: Türk Tarih Kurumu, Ankara 2009.

Mecdî Mehmed Efendi, “Hadaiku’ş-Şakâik”, Neşre Haz. Abdülkadir Özcan, Şakaik-ı Nu’maniye ve Zeyilleri, c. 1, s. 78.

FETH-İ MÜBİN'DE İKİ VELÎ: AKŞEYH VE TENNURÎ HAZRETLERİ

Büyük toplarla şehrin surları dövülürken, şehir halkının kuvve-i manevîsi bozuldu. Zağnos Paşa Hasköy'den karşı sahile bir köprü yapmağa memur edildi. Gemiler karadan yürütülecekti. Gemiler Tophane üzerinden, Kasımpaşa'dan Haliç'e inecekti. Bunun için kızaklar yapılarak iyice yağlanmıştı. Bu sırada, zincire karşı taarruz edilecekmiş gibi aldatıcı hareketler yapılmış, Kasımpaşa Tepesi'ne konulan üç büyük topla surlar dövülmüştür. Bunlar yapılırken Tophane, Boğazkesen ve Galata Kulesi arasından, Kasımpaşa üzerinden 67 veya 72 gemi Haliç'e indirilmiştir.

Gemilerin Haliç'e bu şekilde indirilmesine Bizanslılar (Rumlar) çok şaşırılmışlar, artık şehrin savunmasının mümkün olmayacağını anlamışlardır. 27 Mayıs Pazar günü toplanan Divan'da son durum görüşülmüş, son hücumun nasıl yapılacağına karar verilip gazilerin maneviyatları artırılarak savaşa teşvik edilmiştir.

Divan kararına göre; Hamza Bey donanmayla harekete geçerek, Zağnos Paşa Haliç surlarını zorlayacak, Karaca Bey Bayram Paşa Deresi arkasındaki yıkılmış surlara hücum edecek, İshak Paşa ve Mahmud Paşa kuvvetleri ise surlara

tırmanacaktır. Divan sonrası Padişah, herkesin dinlenmesini ve taarruz gününe hazır olmalarını emretmiştir.

28 Mayıs gündüzü sakin geçmesine rağmen, gecesinde fetih için her türlü tedbir alınmış, sancak kılıfından çıkarılmış, kösler çalınmaya başlamış, her yeri tekbir nidaları doldurmuştur. Sultan Mehmed, Topkapı cephesinde bizzat fethe iştirak etmiştir. 29 Mayıs Salı günü sabaha karşı umumî hücum başlamıştır. Bu ise şu şekilde gerçekleşmiştir. Topkapı ile Edirne Kapısı arasında açılmış olan gedikten Padişahın başında bulunduğu kol buraya hücum ediyordu. İlk hücum iki saat, hemen arkasından yapılan hücum bir buçuk saat sürmüş, İstanbul'un dayanacak gücü kalmamıştı. Ulubatlı Hasan ismindeki bir yeniçeri, kalkanını siper ederek surun üzerine çıktı, onu 30 yeniçeri takip etti. Yeniçerilerden Ulubatlı Hasan dâhil sekizi şehit düştü. Fakat bu olay üzerine galeyana gelen asker, hücumu şiddetlendirdi. Bu minval üzere harp devam etmiş, kapıların ve duvarların yıkılması, top atışlarının şiddeti ve Osmanlı askerinin cesareti karşısında kaledekilerin umudunu sona erdirmişti. Hücum sırasında Bizans İmparatoru Kontekuzen maktul düşmüş fakat cesedi bulunamamıştır. Osmanlının son hücumlarıyla Rumlar kaçmış, surlara Osmanlı sancağı dikilmiştir. Her burca çıkan Osmanlı neferi ise yüksek sesle Fetih Suresi'ni okumuştur. Bundan sonra tekbir ve tehlil sesleri,

Allah ve Muhammed (sav.) nidaları ayyuka çıkmış, ortalık mahşer hâlini almış, Akşeyh'in son keşfi kerametine uygun olarak, mücahidler şafak vakti tan yeri ağarmadan surları aşırp şehre girmişlerdir ve Feth-i Mübîn gerçekleşmiştir.

Ellerinden Öper

Fatih Sultan Mehmet Han, İstanbul'un fethindeki kerametini gördüğü Akşeyh'in ellerinden öper, boynuna sarılır. Kendisinden huzurunda halvete kalmasını ve irşadlarından faydalanmasını rica eder, fakat Akşemseddin Hazretleri teklifi reddeder. Buna üzülen Sultan Mehmed, "Acayip hâldir, isti'dadı bilinmeyen, olur olmaz Türkleri irşada kabul buyurur, bizi terbiyeden çekinirsiniz." diye üzüntüsünü bildirir. Şeyh Hazretleri, Padişaha, "Bu halvetin lezzetini aldıgın takdirde saltanat umurundan kesin olarak el çekmek lazım gelir, memleketin işleri bozular. O takdirde hem siz hem biz vebale gireriz. Oysa sultanlara lazım olan, adalet ve doğruluk ile şer-i şerife uymaktır." şeklinde nasihatlerde bulunmuştur. Yani dünya işlerine memur olan padişahın gayb âleminin sırlarına daldığı takdirde vazifesini ihmal edeceği, bundan dolayı da din ve devletin zarar göreceği düşüncesiyle her ikisinin de Allah indinde mesul olacaklarını güzel bir lisanla izah etmiştir.

Gururu Yok Etmek

Fetihle birlikte Sultan Mehmet, Akşeyh'e 2.000 altın göndermiş, Akşeyh bunu kabul etmemiştir. II.

Mehmet; Akşemseddin Hazretleri'nin çadırına girdiğinde Şeyh Hazretleri yerlerinden kımıldamayıp ayağa kalkmamışlardır. Padişah, Veliyyüddin oğlu Ahmed Paşa'ya "Şeyh bize kıyam etmeyip yerinden kımıldadığı için hatırım kırılmıştır ve gönlüm mahzundur." demiş Ahmed Paşa ise: "Padişahım, fetihten dolayı sizde bir çeşit gurur ortaya çıkmıştır. Şeyh Hazretleri bu yüzden ayağa kalkmamıştır. Gerçek maksatları sizdeki o gururu yok etmektir." cevabını vermiş, Padişah durumun farkına varmıştır. O gecenin son çeyreğinde ise Akşeyh'le Fatih arasında gizlice sohbet olmuş, sabah namazını da birlikte kılıp dua eylemişlerdir. Bu olay ise Akşemseddin ile Padişahın arasındaki muhabbet ve yakınlığı göstermeğe kâfidir. Akşemseddin Hazretleri, fetihten sonra İstanbul'da kalmamıştır. Fatih, Şeyh Hazretleri'nin Eyüp'te oturmasını rica etmişse de o, memleketi olan Göynük'e dönme izni istemiş ve memleketine dönmüştür. Mübarek kabirleri ise şimdi Göynük'tedir.

Eyüp Sultan Hazretleri'nin Mezarının Bulunması

İstanbul, tarih boyunca birçok kez kuşatılmıştır. Bu kuşatmalardan birisini de Emeviler yapmıştır. Hz. Muaviye Dönemi'nde yapılan kuşatmada, ordu içerisinde Hz. Peygamber (sav.)'i Hicret'ten sonra misafir eden Ebu Eyübe'l-Ensârî de vardı. Bu büyük sahâbi, sahâbeden birisinin şehid olup oraya

defnolunacağını Peygamber Efendimiz'den işitmiş ve mazhariyete erişmek için sefere katılmıştır. Ebu Eyübe'l-Ensârî Hazretleri, kuşatma sırasında bir ok darbesiyle şehid olunca kendi vasiyeti üzerine, surlara yakın bir yere defnedilmiştir.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet, bu büyük sahabenin mezarının bulunmasını istemiştir. Fakat mezarın yerini hiç kimse bilmemektedir. Tek umut ise maneviyat sultanı Akşeyh Hazretleri'ndedir. Sohbet ve dualardan sonra Akşeyh Hazretleri yerinden kalkmış ve yürümeye başlamıştır. Padişah nereye diye sorunca "Şu anda bir nur (ışık) yayılıyor, takip edersek mezarı buluruz." demiş ve büyük sahabenin mezarını bulmuştur. Padişah daha müspet ve ikna edici bir delil isteyince Akşeyh Hazretleri, mezarın içerisinden eski yazı bulunan bir mermer taşın çıkacağını söylemiştir. Bu ise aynen tahakkuk etmiştir. Günümüzde ise Topkapı Müzesi'nde bulunmaktadır. Fatih, bu olay karşısında hayrette kalmış ve Allah'a şükretmiştir.

Kara Bir Yüzle Geldim...

Anadolu'da yetişen büyük velîlerden. İsmi İbrahim olup, Tennûrî diye meşhur olmuştur. Sivaslı olduğu bilinen İbrahim Tennûrî Hazretleri'nin doğum tarihi bilinmemektedir. 1482 senesinde Kayseri'de vefat etmiştir. Kabri Kayseri'dedir. İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra Konya'ya giderek Molla Sarı Yakub'dan ilim tahsil etti. Sarı

Yakub'un ölümünden sonra, 1438 yılı civarında Kayseri'ye gelerek Hunat Hatun Medresesi'ne müderris oldu. Zaman geçtikçe, Allah sevgisi ile içi yanar oldu.

Kur'an-ı Kerîm güzel bir sesle okunurken dinlese; ağlamaya başlar, içinden bir âh eder ve bayılırdı. İlâhî cezbenin tesiri ile tasavvufa yönelme isteği fazlalaştı. Erdebil sûfilerine ulaşmayı çok arzu etti. Bu sırada, Akşemseddîn Hazretleri'nin ismini ve methini duyup ona talebe olup hizmetinde bulunmaya karar verdi. Akşemseddin Hazretleri Beypazarı'nda bulunuyordu. Beypazarı'na gitti. Şeyh'in Göynük'e gittiğini öğrenince, o da Göynük'e gitti ve hizmetine talip oldu.

Akşemseddin Hazretleri, orada insanlara nasihat ediyor ve onların dertlerine derman oluyordu. İbrahim Tennûrî, bundan sonrasını şöyle anlatır: "Onun sohbet meclisinde, bir köşede oturup dinledim. Mecliste bulunanların her biri, bedenî bir hastalığıyla ilgili sorup, sualine uygun bir cevap alıp gidiyordu. Herkes gitti. Akşemseddin Hazretleri'yle baş başa kalınca; "Ruhî hastalıklardan hiç soran yok, herkes bedenî hastalıklardan soruyor." buyurdu.

Kalkıp önüne diz çöktüm. Akşemseddin Hazretleri bana; "Sana kim derler, nerelisin ve adın nedir?" diye sorunca, ben de Kayseri'de müderris olduğumu bildirdim ve "İçime bir ateş düştü, gizli derdime bir derman ümidiyle geldim." dedim.

Bunun üzerine, Akşemseddin Hazretleri; “Bize ne hediye getirdin?” buyurunca, utandım ve terledim. “Çok fakir olduğum için bir şey getiremedim.” dedim. Bunun üzerine; “Benim hediye dediğim dünya malı değildir. Allahu Teâlâ'dan sana ulaşan haller nelerdir?” buyurunca; “Kara bir yüzle size geldim.” dedim. Beni talebeliğe kabul ettiler. Himmet ve nazarları ile yetiştirdiler.

İbrahim Tennûrî Hazretleri, hocası Akşemseddin Hazretleri'nden icazet aldıktan sonra, onun izni ile Kayseri'ye yerleşerek bir tekke kurdu. Talebeler yetiştirmeye ve halka İslâmiyet'in emir ve yasaklarını öğretmeye başladı. Rivayet edilir ki, şeyhde zaman zaman tasavvuf yolunda bulunanlarda görülen ve kabz denilen sıkıntı hâli vâki olurdu. Bir defasında bu hâl uzun sürüp gideremeyince, şeyhi Akşemseddin'le görüşmek üzere yola çıktı.

Rüyasında Akşemseddin Hazretleri ona emredip; “Sıcak bir tandır (tennûr) üzerine oturup terlemen gerekir.” dedi. Ertesi gün İbrahim Tennûrî, sıcak bir tandır üzerine oturup, tepeden tırnağa terledikten sonra, kabz hâli; bast hâli denilen tasavvuftaki rahatlama ve sevinçli olma hâline döndü ve sıkıntıdan kurtuldu.

Akşemseddin Hazretleri'yle karşılaşınca, rüyasını anlattı. Akşemseddin Hazretleri bunu hoş karşılayıp, kabz hâli olunca böyle yapmasını tavsiye etti. Bundan sonra İbrahim Tennûrî, yetiştirdiği talebeler kabz hâline girdiklerinde, sıcak tandır

üzerine oturtur, çok su içirmekle onu iyice terletirdi. Bu usûlle bast hâline döndürüp irşad ederdi. Bu yüzden Tennûrî diye meşhur oldu.

Fatih Sultan Mehmed Han'a İthaf

İbrahim Tennûrî Hazretleri'nin tasavvuf hâl ve derecelerini bildiren Gülzâr adlı eseri çok kıymetlidir. O, bu eserini 25 Şubat 1453 tarihinde tamamlayarak, Fatih Sultan Mehmed Han'a ithaf ve takdim etmiş, Padişahın birçok ihsan ve iltifatlarına nâil olmuştur.

İbrahim Tennûrî Hazretleri'nin hocası Akşemseddin'le birlikte İstanbul'un fethinde de bulunduğu rivayet edilmiştir. İbrahim Tennûrî Hazretleri, ilahiler de söylemiştir. Yazmış olduğu ilahiye güzel bir örnek şu şekildedir:

*Câna cefâ kıl ya vefâ
Kahrın da hoş lütfun da hoş
Ya derd gönder ya devâ
Kahrın da hoş lütfun da hoş.*

*Hoşdur bana senden gelen
Ya hil'at ü yahut kefen
Ya tâze gül yahut diken
Kahrın da hoş lütfun da hoş...*

*Gerek ağlat gerek güldür
Gerek dirilt gerek öldür
Bu Âşık hem sana kuldür
Kahrın da hoş lütfun da hoş.*

Kaynakça

Tursun Bey, Tarih-i Ebü'l- Feth, (Haz. Mertol Tulum), İstanbul 1974, s. 50; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 479, 480, 481.

Şihabeddin Tekindağ, Yeniçağ Tarihi Ders Notları, s. 8.

Uzunçarşılı, a.g.e., s. 487, 488; Tekindağ, a.g.e, s. 9, 10.

Dursun Bey, a.g.e., s. 53.

Uzunçarşılı, a.g.e., s.488; Erol Güngör, Tarihde Türkler, İstanbul 1989, s. 237.

Mehmed Hemdemi, a.g.e., s.272; Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, s. 375.

Mehmed Hemdemi, a.g.e., s. 272, 273.

Turan Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, s. 375.

Mecdî Mehmed Efendi, "Hadaiku'ş-şakaik", (Haz. Abdülkadir Özcan), Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri, c. 2, 1989 İstanbul s. 78, 141; s. 247; Nefehât-ül-Üns; s. 688; İslâm Âlimleri Ansiklopedisi; c. 12, s. 217.

TABÎB-İ HÂZİK AKŞEYH HAZRETLERİ RUHLARIN VE BEDENLERİN TABÎBİ

Hocası Akşemseddin'in Göynük'teki türbesi 1464 yılında Fatih Sultan Mehmed Han tarafından yaptırılmıştır. Kefeki taşından yapılmış kasnaksız bir kubbe ile örtülü altıgen planlı bir yapıdır. Girişi doğu yönündedir. Kapının üzerinde sivri kemerli bir alınlık yer alır. Türbenin içi çok sadedir. Kubbenin oturduğu pandantifler ilgi çekicidir. Her kenarda, altta ve üstte ikişer sıra halinde yer alan pencerelerden üst sıradakiler geç devre ait renkli camlı alçı şebekelerle süslenmiştir. Akşemseddin'in sandukası 2,50×0,50 metre boyutunda, kapıdan içeri girince sağdadır. Ceviz üzerine kabartma yazı ile süslü olan bu sanduka, Osmanlı ağaç işçiliğinin güzel bir örneğidir. Kapaklar nar çiçeği kabartması ile süslenmiştir. Türbede ayrıca Akşemseddin'in oğulları Sadullah ile Emrullah çelebilerin sandukaları vardır.

Asıl adı Mehmet Şemseddin olan Akşemseddin, Şeyh Hamza'nın oğlu olarak Şam'da dünyaya gelmiştir. Manevî kimliği ön planda olan büyük velî, aynı zamanda meşhur bir tabiptir. Şemsiyye-i Bayramiyye isimli tarikatın kurucusu ve Fatih Sultan Mehmed'in mürididir; saçının, sakalının, yüzünün

ak olması ve beyaz elbiseler giymesinden dolayı, “Akşemseddin”, “Akşeyh” namıyla anılmıştır. Küçük yaşlardan itibaren zekâsı, hali, davranışları geleceğe ışık tutmuştur.

Başta İslâmî ilimler olmak üzere, tıp, eczacılık, astronomi, biyoloji ve matematik eğitimleri de almış ve zamanın ünlü bilim adamlarından birisi olmuştur. Öyle ki, çağ açıp çağ kapayan İstanbul’un Fatihini yetiştirmiştir. Mehmet Şemseddin, ailesiyle beraber önce Amasya’ya, yedi yaşında ise ailesiyle birlikte Çorum-Osmancık kazasının Sarpın Kavak köyüne yerleşmiştir. Babasının vefatından sonra Akşemseddin, müderrislik pâyesi almış ve Osmanlı Medresesi’ne müderris olmuştur. Akşemseddin ayrıca, tıbbı ve eczacılığa merak sararak tıp alanında çok ilerlemiştir.

Tasavvufun bütün yollarını ve inceliklerini öğrenen Akşemseddin, Hacı Bayram-ı Velî’den icazet almış ve taç giymiştir. Şeyh Hamid-i Velî/Somuncu Baba Hazretleri’nin izleri hayatının derinliklerinde gizlidir.

Bu izlerin nişanesi, Osmanlı tarihini ve coğrafyasını etkilemiştir. Akşeyh Hazretleri, Hacı Bayram-ı Velî’den aldığı izinle Ankara’dan ayrıldı ve Beypazarı’na yerleşti. Beypazarı’nda büyük bir şöhret bulan Akşemseddin, kısa bir süre sonra oradan da ayrılır ve Çorum ilinin ilçesi İskilip’e yerleşir. Burada da fazla kalmayıp İskilip’ten sonra da Bolu’nun Göynük ilçesine yerleşir. Göynük’te de

yine bir değirmen ve mescid inşa ettirip kendi çocuklarının tahsil ve terbiyesi ile meşgul olmuş, diğer taraftan mevcut eserlerini yazmıştır.

Mikrobu İlk Keşfeden Bilim Adamı

Akşemseddin, dünya tarihinde ilk kez mikrobun varlığından bahseden kişi olmuştur. O, mikrobu tohum olarak tanımlamıştır. Akşemseddin daha çok dinî ve hatta tasavvufî yönü ile tanınmıştır. Fakat o aynı zamanda zamanın en iyi hekimlerinden birisidir. Hiç kimsenin iyileştiremediği Kazasker Çandarlıoğlu Süleyman Çelebi'yi hazırladığı ilaç ile iyileştirmiştir. Ayrıca rahatsızlanan Fatih'in kızını da tedavi ettiği kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır.

Dinî eserlerinin yanında tıp alanında da önemli eserler kaleme almıştır. Bu konuda en önemli eseri Mâddetü'l-Hayât'tır. Onun bu eserindeki şu cümlesinden tıp tarihinde büyük bir keşfe de imza attığını anlıyoruz: "Bütün hastalıkların çeşitli tipleri, bitki ve hayvanlarda olduğu gibi tohumları ve asılları vardır." Akşemseddin'in burada tohum olarak adlandırdığı hastalığa yol açan nesnenin mikroptan başka bir şey olmadığını anlıyoruz. Nitekim mikrop üzerine çalışmaları ile yakından tanınan Fransız bilim adamı Pasteur da mikrobu dört yüz yıl sonra kendi dilinde tohum olarak tanımlayacaktır. Yani asırlar öncesinden yakalanan ilim ve fenne Batı çok sonra erişebilecektir. Bu sebepledir ki öncelikle nesillerimize kendi

kültürümüzü hakkıyla ve doğru olarak öğretmemiz gerekmektedir. Akşemseddin'in bu keşfi, mikroskobun icadında yıllar öncedir. Batı'da mikrop konusunu ilk kez gündeme getiren İtalyan bilim adamı Fracastora ise Akşemseddin'den yaklaşık yüz yıl kadar sonra yaşamıştır.

Ruhların Hekimi

Şöhret, mevki ve mal gibi dünyevî ihtiraslardan nefsinin korumak için her zaman uzak köşelerde yaşamayı tercih eden Akşemseddin, Fatih'in İstanbul'un fethinden sonraki tekliflerinden uzak durarak yine Göynük'te yaşamayı tercih etti. Yaşadığı dönemde "Ruhların Hekimi" ve "Bedenlerin Hekimi" olarak adlandırılan Akşemseddin, 15 Aralık 1459 tarihinde Göynük'te vefat etmiştir.

Akşemseddin Hazretleri'ne ait pek çok menkıbe ve güzel sözler bulunmaktadır. Bu güzel sözlerden bazılarını paylaşalım:

Bazı insanlar vardır ki selâm verirler ve selâmlarından is kokusu gelir. Bazıları da vardır ki selâm verirler ve onların selâmından misk kokusu gelir.

Nice kişiler vardır ki dizimin dibindedirler, ama benim için sanki Yemen'dedirler. Yemen'de olan niceleri de vardır ki sanki dizimin dibindedirler.

Bir şeyi bulunmadığı yerde aramak, hiç aramamak demektir.

Tuzağa saçtığın taneler cömertlik sayılmaz.

Kanaatten hiç kimse ölmedi, hırsla da hiç kimse padişah olmadı.

Bal yiyen, arısından gocunmaz.

Bir mum, diğerini tutuşturmakla ışığından hiçbir şey kaybetmez.

Ne mutlu o kimseye ki kendi ayıbını görür.

Balığa, denizden başkası azaptır.

Ne kadar bilirsen bil, söylediklerin, karşındakinin anlayabildiği kadardır.

İçteki kiri su değil, ancak gözyaşı temizler.

Aşk davaya benzer, cefa çekmek de şâhîde. Şâhidin yoksa davayı kazanamazsın.

Ben, hürriyeti kulluğa satmam.

Akşemseddin Hazretleri'nin nasihatnamesinden de bazı nasihatleri ifade edelim:

Her işe besmele ile başla, zikrin daima Hüdâ'yı hamd olsun.

Daima temiz ol. Dinine bağlan, cehennem azabından da kork.

Tembel olma; namaza önem ver, o namazın nuruyla doğruluğa devam et. Gece ve gündüz Hüdâ'ya tazarru üzere ol.

Kâr ve kazancına isyan etme. Kim kâr ve kazancına isyan ederse, o rızkını azaltmış olur.

Nimetlere şükret, belâlara sabret; böyle yapan gönül aynasını nurlandırır.

Dünya neşeleri ile mağrur olma; sultanların iltifatına sevinme.

Kimseye sitem ve cefa etme; böyle yapan Hüdâ'ya dost olamaz.

Ömrün uzun olsun istersen, çok çok ihsan ve ikramda bulun.

Dilinde olanları halka yayma, gece gibi ol, sırrını ifşa etme.

Hiç kimsenin nimetine haset etme, gücün yeterse haset kapısına set çek.

Kimseyi çekiştirip kötüleme; kendi nefsinin başkalarına medheyleme.

Geçici şeylere önem verme; vaktine göre hareket et. İçinde bulunduğun hali gözet.

Verdiğini alma; tüccar gibi olma.

Namahreme bakma, çünkü o, kişiye gaflet verir.

Başkalarını kötüleme, yalan ve iftira atma, kimsenin kalbini kırma.

Atanı, anne ve babanı isimleri ile çağırma.

Senden üstün kişilerin önünde yürüme; onlara karşı edepli, mütevazı ve ikramlı ol.

Tatlı yemek zihni ve zekâyı genişletir.

Tarağı ortak kullanma; yabancıya el sürme.

Akıllı isen yalnız olarak sefere çıkma; bunda çok tehlike vardır.

Geceleri uyanık ol. Seher vakitleri Rabb'ini zikret.

Kaynakça

Ethem Cebecioğlu, Akşemseddin'de Bazı Tasavvufî Kavramlar-I, Ankara 1994.

Esin Kâhya-Ayşegül D. Erdemir, Bilimin Işığında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tıp ve Sağlık Kurumları, TDV 2000.

Mehmet Bayraktar, İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, TDV 2009.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/756/9636.pdf>

AKINCILARIN HAZİN ÖYKÜSÜ

Akıncı, "akın yapan" manasında, Osmanlı hafif süvari birlikleri için kullanılmıştır. Akıncıların, düşman arazisini tahrip edip zayıflatmak, ani baskınlarla düşmanı dehşet içinde bırakarak maneviyatını kırmak, keşif hareketleri yapmak, düşmanın pusu kurmasına mani olmak, ganimet ve esir almak, geçitleri, yolları, köprüleri emniyet altında bulundurmak, istihbarat yapmak, düşmanı barışa zorlayıcı askerî harekâtlar yapmak gibi muhtelif vazifeleri vardır.

Akıncılar, eski Selçuklu "uç teşkilâtı"nın yerine kurulmuştur. Akıncı teşkilâtın temeli Osman Bey zamanında Köse Mihal tarafından atılmıştır. Orhan Gazi zamanında daimi piyade ve süvari birliklerinin kuruluşuna kadar askerlik hizmetlerini akıncılar yapmıştı.

Akıncılığın bir ocak şeklinde kurumlaşması Gazi Evrenos Bey tarafından yapılmıştır. Sultan I. Murad devrinde Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasından sonra akıncılar, sınır boylarına kaydırılmıştır.

Akıncı ailelerinden Evrenosoğulları Arnavutluk ve Dalmaçya taraflarına; Mihaloğulları Bosna, Semendire ve Sırbistan bölgesine; Malkoçoğulları Silistre tarafına; Turhanoğulları da Teselya ve Mora bölgesine yönlendirilmişti. Bu akıncı aileleri faaliyet

gösterdikleri bölgelerde pek çok vakıf eser inşa ederek kurumsal izler bırakmışlardır.

Anadolu'dan Gelen Türk Yiğitleri

Padişahlar, Osmanlı devlet merkezini sürekli, uçlara yakın şehirlere taşıyorlardı. Edirne, Rumeli fetihlerinin merkeziydi. Akıncı beylerinin başlarına toplanan binlerce akıncıyı, Anadolu'dan gelen Türk yiğitleri oluşturuyordu. Bunlar, akıncı beyinin veya padişahın yaptığı fetihlerle ele geçirilen yeni arazilerde tımarlı sipahi oluyor, onların yerine de yeni gönüllüler geçiyordu. Hudutlarda akıncı beylerinin emrinde hem kadrolu akıncılar hem de sıra bekleyen gönüllüler bulunuyordu. Akıncıların teşkilât yapıları çok dinamikti. Kurumsal yapıları akıncı kanunuyla tesis edilmişti. Daimi ordu birliklerine mensup değillerdi, belli bir maaş ve kıışları yoktu, vergiden muaftılar, bazılarının tımarları vardı. Bütün ihtiyaç; kılıç, kalkan, ok, yay, mızrak, gürz, pala ve zırh gibi teçhizatlarını mensubu oldukları kumandan vasıtasıyla yaşadıkları bölgelerden veya akınlardan elde ediyorlardı. Akıncılar, Mihallı, Turhanlı, Evrenosoğlu, Malkoçoğlu akıncıları gibi mensubu buldukları akıncı kumandanlarının isimleriyle anılırlardı. Akıncı olabilmek için genç, güçlü ve "ehl-i hâl ve'l-akt" olmak gerekirdi.

Ayrıca yaşadıkları uçlarda düşman ülkeye akınlar düzenleyerek maddî ve manevî olarak çökertme, sindirme, göçe zorlama; ordu sefere

giderken öncülük (keşif); dönerken de arka güvenliğini sağlamak; savaşılan ülkeye yardım gönderebilecek ülkelere akınlar düzenleyerek meşgul etmek; meydan savaşlarında gerekiyorsa muharebeye katılmak; savaşılan ülkenin geçit, kule ve garnizonlarının bağlantılarını tutmak gibi önemli görevleri vardı. Akıncıların sulh içinde olunan bir ülkeye veya ülke dâhilinde akında bulunması mümkün değildi. Bu gibi durumlarda akında bulunanlar cezalandırılırdı.

Akıncıların Sonu

Osmanlıların Eflak eyaletinin voyvodası Mihail (Mihail Viteazul) 1590'lı yıllarda isyan etti. Bu isyanın bastırılmasına Sultan III. Mehmed, hükümdar olduktan sonra, o sırada Belgrad'da kışlayan Sadrazam Koca Sinan Paşa'yı azledip yerine tayin ettiği Sadrazam Ferhat Paşa'yı görevlendirdi. Osmanlı vezirlerinin kendi aralarındaki siyasî çekişmeleri, Avusturya cephesindeki sorunların çözümü ile Eflak voyvodası Mihail isyanının bastırılması meselesini uzattı. Nihayet, 18 Temmuz 1595 tarihinde Sadrazam Koca Sinan Paşa, 100.000 kişilik bir orduyla Eflak voyvodası Mihail'in üzerine yürüdü. Osmanlı Ordusu'nun karşısında tutunamayacağını anlayan Mihail, savaşı göze alamayarak sürekli geri çekilip Osmanlı ordusunu bataklıklara çekmeye çalıştı. Bunun üzerine Sadrazam Sinan Paşa, Mihail'e bir ders verdiğini düşünüp daha fazla ilerlemeyerek, Bükreş'in

güvenliği için Satırcı Mehmed Paşa'yı 2.000 askerle bırakarak geri çekilmeye başladı. Osmanlı Ordusu'nun harekâtını günü gününe takip eden Voyvoda Mihail, Sinan Paşa Targovişte (Targoviste) şehrinden ayrılır ayrılmaz Eflâk'a girdi. Bundan sonra da, Osmanlı Ordusu'nu bir günlük mesafeden takip etmeye başladı, 19 Ekim 1595 tarihinde Targovişte'yi ele geçirerek, şehri savunan 3500 Osmanlı askerini çeşitli işkencelerle katletti. Bu sırada Osmanlı Ordusu, Tuna'nın kuzey kıyısına ulaşmış Yergöğü Kalesi'ne gelmişti. Yergöğü'nün karşısında, Tuna'nın öbür kıyısındaki Rusçuk'a geçecekti. Önce Sadrazam Sinan Paşa ve maiyeti Tuna'yı geçerek Rusçuk'a ulaştı. Osmanlı Ordusu ve ağırlıkların karşıya geçmesi üç gün sürecekti. Ordunun arka güvenliğini akıncılar sağlıyordu. Akıncılar geçtikten sonra Yergöğü Köprüsü yıkılacaktı. Bu sefer sırasında Osmanlı Ordusu, bilhassa akıncılar, çok ganimet elde etmişti. Koca Sinan Paşa, bu ganimetten beşte bir devlet payını (pençik),bilhassa serdar payını almak için köprübaşlarına tahsildarlar koydu.

Tahsildarların hazine ve serdar payını almaları sebebiyle köprüden geçiş süresi uzadı. Sinan Paşa, âsi voyvoda Mihail'in 70.000 kişilik bir ordu ile yaklaşmakta olduğu bilgisiyle, tahsildarların köprüdeki geçişi yavaşlattığı, tahsildarların hazineye serdar paylarını geçişten sonra alması, ordunun Tuna'nın iki yakasında ikiye ayrılmasının çok

tehlikeli olduğu uyarılarını dinlemedi. Voyvoda Mihail, Osmanlı Ordusu köprüden geçinceye kadar, bir harekette bulunmadı. Akıncılar hariç, ordunun geçişi tamamlandıktan sonra köprüye ateş açtırdı. Düşman toplarının sesi duyulunca Sinan Paşa ganimet toplamaktan vazgeçtiğini bildirdi. Ancak bu emir çok geç verilmişti. Birkaç isabet alan tahta köprü çöktü, binlerce akıncı Tuna nehrinde boğuldu (24 Ekim 1595). Henüz köprüden geçemeyen birkaç bin akıncı da düşman kılıçları altında can verdi. Böylece düşman takibi dolayısıyla hızla geçilmesi gereken köprü bu olaylar dolayısıyla tıkanı. Geçişler geciktikçe gecikiyordu. Ama ganimet hisselerini almakta olan Koca Sinan Paşa'nın keyfine diyecek yoktu. Para hastalığı nüksetmiş, Mihail'in takibini çoktan unutmuştu. Böyle bir yöntemi o icat etmişti. Ona göre bu çok akıllıca bir işti. Kimse mal kaçıramayacak, kuruşuna kadar tahsil edilecekti.

Görülmemiş Bir Felaket

Bu sırada Voyvoda Kanlı Mihail yetmiş bin kişilik ordusuyla gittikçe yaklaşmaktaydı. Gözü doymaz Koca Sinan Paşa'ya Tuna Nehri'nin iki yakasında orduyu ikiye ayırmanın çok tehlikeli olabileceği defalarca söylenmişse de, o bu uyarıları dikkate almamıştı. Mihail ise olanların farkına varmış, kurnazlık düşünüyordu. Osmanlı Ordusu geçene kadar pusuda bekledi. Orduyu muhafaza ile görevli akıncılar hariç olmak üzere, diğer askerlerin tamamen geçmesini bekledi. İsteddiği pozisyonu

yakalayınca da top ateşiyile köprüye nişan aldı. Bu sırada tarihî facia meydana gelmeye başladı. Akıncıların asla düşmana teslim olmama prensiplerini iyi bilen Kanlı Mihail, köprüyü geçmeye çalışan akıncıların bir kısmını köprüyle beraber Tuna'nın sularına gömdü. Şimdi karşı yakadaki yaklaşık 100 bin Osmanlı askeri, akıncıların suya gömülmesini canlı film seyreder gibi seyretmek durumundaydılar. Hiçbir şey yapacak durumda değillerdi. Açgözlü Koca Sinan Paşa'nın da artık yapabileceği hiçbir şey kalmamıştı. Akıncıların yarısı yanan köprü ile beraber sulara gömülerek şehit olmuş, kalan kısmı da 70 bin kişilik Kanlı Mihail ordusu tarafından son askerine kadar şehit edilerek yok edilmişlerdi. İşte bu köprü faciası tarihe bir kara leke olarak sürülmüştür.

Dönemin tarihçileri Yergöğü Köprüsü faciasının yegâne sorumlusunun Koca Sinan Paşa olduğunu yazmaktadırlar. Ordu, paşa aleyhinde bazı nümayişler yaptıysa da değişen bir şey olmadı. Sinan Paşa, 8 Kasım 1595'te Rusçuk'tan ayrıldı. Rusçuk-İstanbul yolundayken sadareten azledildi. Sadarete, padişahın Manisa Sancağı'ndan lalası olan Mehmed Paşa getirildi. Ancak Lala Mehmed Paşa, dokuz günlük bir sadrazamlıktan sonra öldü. III. Mehmed, o sırada sadrazamlık bekleyen Kaymakam İbrahim Paşa'yı "Ferhad Paşa'yı yok yere katlettirdi" diye, Malkara'ya sürgün ettiği Koca Sinan Paşa'yı tekrar sadrazamlığa tayin etti. Vezir Ferhat Paşa'nın, onun

öldürülmesiyle Lala Mehmed Paşa'nın hizmetinde bulunan ve 1593 yılında orduya katılarak Osmanlı Devleti'nin Avusturya cephesindeki gelişmelere yakinen şahit olan Tarihçi İbrahim Peçevi, Sinan Paşa'nın beşinci defa sadarete getirilişini, kesesinin şişkin oluşuna ve dolayısıyla koruyucularının çokluğuna bağlamakta, akıncıların sonunu getiren Yergöğü Köprüsü faciasını da "görülmemiş bir felaket" olarak nitелеmektedir.

Sonuç olarak, Yergöğü Köprüsü hâdisesinden sonra akıncılar, bir daha toparlanamadı ve zamanla silinip gittiler. Sadrazam olmuş, serdar-ı ekrem olmuş, fakat para, şan, şöhret hırsı yüzünden ihanete varan adımları çekinmeden atmış bir paşa. Osmanlı tarihinin en kara lekelerini tarih sayfasına yazdırmış, asırlardan beridir hizmet etmiş ve çok başarılar elde etmiş olan akıncıları kendi hırsı, nefsî arzuları uğruna yok etmiş olan bu paşa hakiki anlamda yüz karası ve tarihin kendisini affetmeyeceği bir sima. Bu olayla tarihin yönü değişmiş, bir milletin kaderi sıkıntılı günlere doğru yol almıştır. XVII. asrın ortalarında sayıları 2 ile 3 binlere düşen akıncılar yok olmaya mahkûm olmuşlardır. Esasen Yergöğü Köprüsü hâdisesinin yaşandığı dönem, akıncı ocağı açısından hazin bir son olmuştur.

Kaynakça

Şemseddin Sâmî, Kamus-ı Türkî, 1317, s. 45-46.

Abdülkadir Özcan, "Akıncı", DİA (1989), II, s. 249.

Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi

(1243-1453), I, Ankara 1979.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, TD. 625 (1586), s. 346- 351.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Akıncı", İA, I, 1993.

Mühimme Defterl, Numara 5/Belge No: 53, 56, 239, 577, 716, 903, 1088, 1277, 1305, 1549, 1550, 1583, 1688, 1765, 1866.

Solakzâde Mehmet Hemdemi Çelebi, Solakzâde Tarihi, II, (Hazırlayan: Dr.Vahid Küçük), Kültür Bakanlığı, Ankara 1989, s. 363-370.

Mustafa Âlî, Kühû'l-Ahbâr, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi Kol. Nr: 2162, vr. 598a, 598b- 599a.

Yılmaz Öztuna, "Türk Akıncıları ve Akıncı Ocağının Sönmesi" Hayat Tarih Mecmuası, (Haziran 1972). Sayı; 5.

Joseph Von Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, 4, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1990, s. 234.

Mustafa Naima Efendi, Naima Tarihi, I, (Çeviren: Z. Danışman), İstanbul 1967.

Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, I, (Hazırlayan: Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1981, s. XIV. Peçevi, II, 1982, s. 161.

Peçevi, II, 1982, s. 161-177.

SIRLARLA DOLU BİR ŞAHESER: “FATİH CAMİİ”

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından 1470 yılında, Bizans'ın Ayasofya'dan sonraki ikinci kutsal tapınağı Havariyun Kilisesi kalıntıları üzerine büyük bir külliye ile yaptırılan Fatih Camisi, ilk selâtin cami olma özelliğini taşımaktadır. Osmanlı sultanları ve ailesi tarafından yaptırılan ve “sultan camileri” anlamına gelen selâtin camilerinin ilkidir. İlk Fatih Camii'nin inşasına 1463 Mart ayında başlanmış, inşaat yedi sene on ay kadar sürmüş, 1470 yılında tamamlanmıştır. Fatih Camii zamanın en büyük dinî ve kültürel merkezi olacak bir külliye şeklinde inşa edilmiştir. Caminin kuzeyinde ve güneyindeki Fatih Medreselerini, sekiz adet Tetimme Medresesi ve sekiz tane Sahn-ı Seman Medresesi oluşturmaktadır. Fakat bu medreselerden Tetimme Medreseleri bugün mevcut değildir. Külliyenin güneydoğusundaki imaret, hastane konumunda olan darüşşifa, nekahethane konumunda olan tabhane, kütüphane, ilkokul konumundaki mektep, kervansaray ve türbeler külliyenin diğer bölümlerini oluşturmaktadır. 108.000 metrekarelik bir alanı kaplayan külliye o zamanın üniversitesi ve İstanbul'un Fatih tarafından yeniden kuruluşunun şehirle kaynaşan kültür merkezini ihtiva ediyordu. Bu büyük külliyenin

merkezi konumunda olan ve Türk-İslâm mimarisinin en önemli basamaklarından birini oluşturan caminin mimarı hakkında hâlâ kesin deliller mevcut değildir. Buna rağmen araştırmacıların çoğu mimarının Atik Sinan yani Sinan Yusuf bin Abdullah el Atik olduğunda ittifak etmişlerdir.

1766 Depremi Sonrası Fatih Camii/Yeni Fatih Camii

Osmanlı devrindeki İstanbul zelzelelerinin en şiddetlilerinden sayılan ve muhtemelen İkinci Bâyezîd zamanındaki küçük kıyamete benzetilen depremle yalnız İstanbul değil civarı da sarsılmıştır. 22 Mayıs 1766 tarihi, Kurban Bayramı'nın üçüncü Perşembe günü vuku bulan bu büyük deprem gün doğduktan yarım saat sonra, iki dakikadan az sürerek İstanbul ve civarında büyük hasara sebep olmuştur. Depremin tarihî abidelerdeki tahribatının da hayli korkunç derecede olduğu, Sultan Selim, Şehzade, Süleymaniye, Nuru Osmaniye, Laleli, Valide ve Ayasofya Camileri hariç diğer camilerin bazılarının minarelerinin, bazılarının ise kubbelerinin çöktüğü kaydedilmektedir. İstanbul surlarının bazı yerleri de yıkılarak, ahşap saraylardan Beşiktaş Sarayı epeyce zarar görmüş, Topkapı Sarayı ve Eski Saray'da da bir hayli hasar meydana gelmiştir. Fatih Camii'ndeki hasar ise yeniden inşa etme gereği duyulacak kadar fazla olmuştur. Depremde caminin büyük kubbesi tamamen çökerek harap hale gelmiş, küçük kubbeler

ve duvarlar da oldukça hasar görmüştür. Ayrıca imaret, hastane ve medrese yıkılmış, yüzden fazla öğrenci medrese yıkıntıları altında kalmıştır. Bunun üzerine cami Sultan III. Mustafa'nın emri ile tamamen yıkılarak yeniden inşa edilmiştir.

Evliya Çelebi'den Bir Kıssa

Evliya Çelebi'nin "Seyahatname"sinde yer alan hikâye şöyledir:

"Kutlu fethin sultanı şöhretine uygun bir cami beklemektedir. Ancak cami inşası tamamlanınca gördüğü yapı kendisini öfkelenendirir. Atik Sinan'ı yanına çağırır ve mimar başını azarlar, 'Benim camimi niçin Ayasofya kadar yüksek etmeyip bir Rum haracı değer sütunlarımı üçer arşın kesip Ayasofya'dan alçak ettin?' diye sorar.

Mimarbaşı da 'Padişahım, İstanbul'da zelzele çok olur, yıkılmasın diye iki sütunu iki arşın kesip Ayasofya'dan alçak ettim.' diye özür dileyince, Fatih, 'Özrü cürmünden şiddetlidir.' diyerek mimarbaşının iki ellerini bileklerinden kestirir."

Atik Sinan daha sonra kadı efendiye başvurarak adalet isteyecek ve görülen mahkeme sonunda Fatih Sultan Mehmet, mimar başının ailesine bakmakla görevlendirilecektir...

İlk Mimarî Yapı Değiştirildi

Caminin depremlerle hasar görmesinden sonra orijinalliğinin korunmasına dikkat edildiyse de Mehmet Tahir mimarî yapıyı değiştirdi. Fatih

Camii'nin ilk yapımında, cami alanını genişletmek için duvarlar ve iki ayak üzerine bir kubbe oturtulmuş ve bunun da önüne bir yarım kubbe ilave edilmiştir. Caminin ikinci defa yapılışında payandalı camiler planı uygulanarak küçük kubbeli sivri bir bina meydana getirildi. Şimdiki durumda, merkezî kubbe dört fil ayağına oturmakta ve bunu dört yarım kubbe çevrelemektedir. Yarım kubbelerin etrafında ikinci derecede yarım ve tam kubbeler, mahfildeki ve dıştaki abdest musluklarının önündeki galerileri örtmektedir. Mihrabın sol tarafından, türbe yanından geniş bir rampa ile girilen hünkâr mahfili ve odalar bulunmaktadır. Minarelerin taş külahları ise 19. yüzyıl sonunda yapıldı. Caminin alçı pencereleri son devirlerde harap olduğundan değiştirildi. Avlu kapısının yanındaki yangın havuzu Sultan II. Mahmut tarafından 1825 yılında yaptırıldı. Caminin geniş bir dış avlusu ile avlunun tabhaneye çıkan kapısı eski camiden kaldı.

Fatih Sultan Mehmet Han'la İkinci Abdülhamid Han'ın Mülakatı

Yeni Padişah İkinci Abdülhamid Han, Eyüp'te Ebû Eyyub el-Ensari Hazretleri'nin türbesinde yapılan merasimde, an'aneler gereği, Hazret-i Ömer'in kılıcını kuşanmış, Edirnekapı üzerinden geri dönüyordu. Sultan Selim Camii'nde Yavuz Sultan Selim ve babası Sultan Abdülmecid Hanların türbelerini ziyaretten sonra Fatih Camii'ne gelindi. Padişah ve yanındakiler, büyük hükümdar, İstanbul

fatihî Sultan Mehmed Han'ın türbesine girdiler. Dedesi, karşısındaydı.

Padişah büyük büyük dedesi olan bu büyük Türk hükümdarının kabri başında hürmetle ayakta duruyor, okunması gereken sure-i şerifleri ve diğer duaları okuyordu. Bir an elâ gözleri kapandı. Karşısında Fatih Sultan Mehmed Han'ı gördü. Mübarek dedesinin iki yanında hocaları ve art arda şeyhülislâmları olan Molla Hüsrev ve Molla Gürani vardı. Kalbi sızladı. Gözlerini açtı. Bir de şu anda arkasında duran devlet ricalini düşündü. Amcasının tahttan indirilmesi ve ardından şehit edilmesinde parmakları bulunan Sadrazam Rüştü Paşa, Şeyhülislâm Hasan Hayrullah Efendi, Mithat Paşa ve diğerleri. Aman yâ Rabbi, ne günlere kalınmıştı...

Gözleri yine kapandı. Aklına huzurunda bulunduğu büyük dedesi Fatih ile ilgili olarak Osmanlı tarihi hocası Vak'anüvis Kazasker Lütfi Efendi'den işittiği menkıbe geldi. Fatih Sultan Mehmed Han Fatih Camii civarındaki meşhur medreseleri yaptırmıştı. Talebelerin medreseye girdiği ana kapının önüne mezar büyüklüğünde bir çukur kazılmasını emretmişti. Emri hemen yerine getirilmişti. "Çukurun üzerine bir ızgara koyun!" diye devam etmişti cihan padişahı. Demirden ızgara da yerleştirilmişti çukurun üzerine. Ancak hiç kimse bu yapılanlara bir mana verememişti. Ta ki büyük Fatih son emrini verene kadar: "Ben vefat edince üzerime, mezarımdan çıkan toprağı atmayın! Onun

yerine bedenimi, medreseye devam eden ilim talebelerinin ayak kabılarından koparak ızgaranın altında biriken bu mübarek tozlarla örtün. Umulur ki Cenab-ı Hak, onların yüzü suyu hürmetine bana merhamet eder.”

Elâ gözler açıldı. Karşısında tecessüm eden ve memleketin düştüğü durum sebebiyle sitem dolu bakışlarını hissettiği dedesine yürekten söz verdi: “Cenab-ı Hakk’ın yardımıyla bu memleketi savaşlardan uzak tutacağım. Osmanlı mülkünün her tarafını okullarla donatacağım!”

Gerçekten de Sultan İkinci Abdülhamid Han, 33 senelik saltanatı süresince gerçekleştirdiği eğitim yatırımlarıyla Fatih’ten sonra eğitime en çok hizmet etmiş padişah unvanını alacaktı.

Fatih’in Naaşı

1766 senesindeki depremde civarındaki yapılarla birlikte harap olan türbe kısa zamanda onarılmış. Bu büyük onarım sırasında türbenin ilk yerine göre daha ileriye alındığı hususunda iddialar var. Buna göre Fatih Sultan Mehmed Han’ın türbesi daha ileri bir noktaya yeni baştan inşa edildiğinden Fatih Sultan Mehmet’in kabri de şimdiki câminin mihrabı altında kalmıştır. Hâlbuki bazı yeni araştırmalara dayanan bir iddiaya göre, Fatih Camii’nin kible duvarı ileri alınmamış, türbe de eski yerinde ve ilk binanın temelleri üzerine kurulmuştur. Yaygın bir söylentiye göre Sultan Fatih’in naaşı, türbeden caminin mihrabı altına kadar uzanan bir dehlizin

sonundaki bir mezar odasında bulunmaktadır.

Reşat Ekrem Koçu, “Osmanlı Padişahları” adlı kitabında bu konu hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: “İkinci Abdülhamid devrinde, bir yıl, Fatih semtinden geçen ana suyolları patlamış, geniş bir sahada evlerin bodrumlarını su basmış, semt halkından birkaç kişi de rüyalarında Fatih Sultan Mehmet’i görmüşler, “Boğuluyorum... Beni kurtarın...” demiş. Bu gibi şeyler üzerinde çok hassas olan Sultan Abdülhamid, büyük ceddinin kabrini gizlice açtırmağa karar vermiş, bu işi de gayet gizli yapılması şartı ile Fatih İtfaiye Kumandanı Mehmed Paşa’yı memur etmiş. O da, gördüklerini hiçbir yerde söylemeyeceklerine güvendiği kimselerle işe başlamış. Türbede sanduka kaldırılmış, kabir açılmış, fakat üç metreden fazla derinliğe inildiği halde Fatih Sultan Mehmet’e ait hiçbir iz bulunamamış. Nihayet karşlarına bir demir kapak çıkmış, kapağı kaldırınca bir taş merdiven görmüşler. Merdiven gayet büyük bir mahzene iniyormuş, mahzenin ortasında büyük bir mermer, onun üstünde aynı taştan bir lâhit, lâhidin kapağını açmışlar, içinde Fatih’i bulmuşlar. Yüz, ölümünden birkaç yıl evvel Gentile Bellini tarafından yapılmış portresindeki simayı tamamen andırıyormuş. Keyfiyet Abdülhamid’e arz edilmiş, o da, her ne sebepten ise, mahzen yolunun bir daha girilemeyecek şekilde kapatılmasını emretmiş. Fakat Mehmed Paşa bu tarihî sırrı muhafaza edememiş,

Damat Şerif Paşa'ya nakletmiş, Şerif Paşa da Yahya Kemal'e söylemiştir. Fatih Sultan Mehmed türbesindeki sandukanın altında değil, camiin mihrabı altında yatmaktadır.

Kaynakça

Ahmet Vasıf, Vasıf Tarihi, İstanbul 1219, cilt: 1.

Celal Esat Arseven, Türk Sanatı, Cem Yay., İstanbul 1984.

Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Mimarisi, İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı, No: 11, İstanbul 1953.

Evlıya Çelebi, Seyahatname, Cilt 1-2., İstanbul 1985.

İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, cilt: 1-4, İstanbul 1972.

Kemal Altan, Mimari Eserlerimiz ve Mimarlarımız, sayı 5/6, İstanbul.

M. Cezar-M. Sertoğlu, Mufassal Osmanlı Tarihi, cilt: 1, İstanbul 1971.

Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 1-2, İstanbul 1971.

Oktay Aslanapa, "Fatih Sultan Mehmet Zamanındaki Mimari Eserler", İstanbul Armağanı, Fetih ve Fatih, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Bşk. Yay.

Semavi Eyice, "Fatih Camii ve Külliyesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, Fasikül 80, Haziran 1995.

FATİH SULTAN MEHMED HAN'A SUİKAST TERTİBİ

Fatih Sultan Mehmed, 27 Nisan 1481 Cuma günü bizzat ordusunun başında Anadolu tarafına, Üsküdar'a geçti. İstanbul Fatih'i'nin hedefi nereydi? Hiç kimse bilmiyordu! Zira o, ne zaman bir sefere çıkacak olsa maksadını en yakınlarından dahi gizler, varılacak yere yaklaşmadıkça planını açıklamazdı. Hiç kimseyi gizli düşüncelerinden haberdar etmez, sırdaş eylemezdi.

Aslında 1481 yılına gelindiğinde Fatih'i ilgilendiren ve çözülmesi düşünülen üç önemli mesele vardı. Bunların en mühimi Mısır meselesi idi. Fatih Sultan Mehmed'in Memlûk Sultanı ile hac yolu üzerindeki su kuyularının tamiri meselesinden doğan anlaşmazlığı, Dulkadirli ülkesindeki nüfuz mücadelesi ile doruğa çıkmıştı. Fakat Avrupa ve Akdeniz tarafındaki hareketlilikten dolayı Padişahın Memlûklerle ilgilenmeye vakti olmamıştı. 1479 yılında Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın desteklediği Şah Budak ile Osmanlıların desteklediği Alaüddevle Bozkurt Bey arasında şiddetlenen mücadele, iki devleti bir kez daha karşı karşıya getirdi. Zira Osmanlı askerinin desteğiyle hareket eden Alaüddevle Bey mağlup olduğu gibi maiyetindekilerden büyük bir kısmı da esir

düşmüştü. Memlûk Sultanı'nın, Sis Naibi tarafından Kahire'ye gönderilen Osmanlı askerlerinin başarıyla çevgan oyunu tertip ettirmesi, Fatih'in asla kabullenebileceği bir durum değildi. Artık Memlûklerle savaş şart olmuştu.

İkinci olarak, Rodos çıkartmasının başarısızlıkla neticelenmesi Fatih'i son günlerinde en çok üzen olaylardan biri olmuştu. 23 Mayıs 1480 tarihinde Gelibolu'dan hareket eden Vezir Mesih Paşa komutasındaki ordu, asıl çıkarmayı 28 Temmuz 1480'de yaptı. Fakat muhasara, Mesih Paşa'nın basiretsizliği yüzünden başarılı olamamıştı.

Üçüncü olarak, Fatih'in 1480 yılının baharında Gedik Ahmed Paşa komutasında İtalya'ya gönderdiği ordu, 28 Temmuz 1480 günü Otranto'ya çıkarma yapmış ve on dört günlük mukavemetin ardından şehri 11 Ağustos'ta teslim almıştı. Şimdi muhtemelen Fatih'in İtalya'yı fethi planı uygulamaya girecekti. İşte bu itibarla sefer yönü meçhuldü. Hazırlıklar uzak bir sefer için yapılmıştı. Ordunun yönünün Anadolu olduğu malum ise de Arap mı yoksa Acem mi olduğu belli değildi. Giderken Rodos'u vurma ihtimali de vardı. Onun bir yılda birkaç devlete sefer ettiği çok görülmüştü.

Fatih Sultan Mehmed Han'ın tuğları 1481 yılı baharının girişinde Üsküdar'da dalgalanmağa başlamıştı. Anadolu birliklerinin Konya Ovası'nda toplanmasını emretmişti. Ayrıca Karaman Valisi Şehzade Cem'i de bir miktar birlikle Suriye

hududuna göndermişti. Ancak Padişah, rahatsızlığı sebebiyle Üsküdar'da birkaç gün konakladı. Padişah, atla gidemeyecek kadar dermansız olduğundan at arabası ile harekete geçti. Doğuya doğru ilerlemeğe başlamıştı. Bitkin bir halde, Gebze'ye yakın, Maltepe'de Tekfur Çayırı veya Hünkâr Çayırı denilen yerde kurulan ordugâhına indi. Hali iyice sarsılmış, ağrıları da epeyce artmış bulunuyordu. Nihayet 3 Mayıs 1481 Perşembe günü akşama yakın otuz yıllık saltanatından sonra kırk dokuz yaşında iken hayata gözlerini yumdu. İstanbul'dan çıkışı ile ölümü arasında yedi gün geçmişti. Solakzade "dua-i hayr" ibaresini şu kıt'a ile vefatına tarih olarak düştü.

Ölmedi şah Mehemed İbn Murad

Belki bağ-ı cinâne kıldı seyr

İşi hayr olduğu için halka

Oldu tarih ana dua-i hayr (H. 886/M. 1481)

Suikast Tertibi, Zehirlenme Meselesi

Fatih Sultan Mehmed Han, 1464 yılından beri nikris (gut veya damla) hastalığından muzdaripti. Son seferlerinde ıstırabı daha da artmış ve bazı seferlere katılamamıştı. Ağrıboz Seferi'nde ise yorgunluğunun ve rahatsızlığının had safhaya çıktığı bir deminde; "İş bilir bir vezirim yok ki işlerimi göre." diyerek halini ortaya koymuştu. Bu itibarla son üç yıldır gerçekleştirilen seferlere de katılamamıştı. Nihayet son seferine de hasta olduğu

halde çıkmış ve çok geçmeden de ağrıları daha da şiddetlenerek tedaviye cevap veremez hale gelmişti.

Fatih Sultan Mehmed'in zehirlendiği tezini ilk kez ünlü Alman tarihçi Franz Babinger (v. 1967) 1953 yılında kaleme aldığı "Mehmed der Eroberer und seine zeit" isimli eserinde ortaya attı. Şöyle ki: "Mehmed'in 25 Nisan Çarşamba günü Üsküdar'a geçmesiyle sefer başladı. Gebze civarında Hünkâr Çayırında konaklandı. Sultan burada 1 Mayıs'ta şiddetli karın ağrıları çekmeye başlayınca hekimler çağırıldı. Eski hastalıklarının yani damla ile romatizmanın yanı sıra yeni hastalıklar da baş göstermişti. Sultanı ilk tedavi etmeye çalışan hekim, Acem el-Lari oldu. El-Lari'ye ilişkin öykülerin en ılımlı olanı, Sultan'a istemeden yanlış bir ilaç vermesidir. Bu yüzden El-Lari'nin öldürülmesinin nedeni muhtemelen ya Sultan'ı öldürme girişimine tanıklık etmiş olması ya da Mehmed'in ölümünden bizzat sorumlu olmasıdır. Hekim Lari başarısız olunca, Sultan'ın hasta yatağına eski dostu Maestro Jacopo (Yakup Paşa) çağırıldı. Ancak Jacopo elinden bir şey gelmeyeceğini, çünkü daha önceki hekimin yanlış bir ilaç kullanmış olduğunu ve bu ilacın etkilerini gidermenin artık mümkün olmadığını söyledi. Sultan dayanılmaz acılar çekiyordu. Can çekişen Sultan'a verilen ilaç, bağırsaklarını tıkamıştı anlaşılır." Babinger hüküm kısmında da şunları söylemektedir: "Mehmed'in ölüm nedeninden emin değiliz. Çok sayıda düşmanın oluşu ve ölümüne

ilişkin bazı ayrıntılar, muhtemelen zehirlendiğini gösteriyor. 25 Nisan'da başkentinden ayrıldığında sağlığı yerinde olmalıydı. Zaten görgü tanıkları da o ölümcül bağırsak sancılarının ertesi Salı günü ansızın başladığını söylemiştir. Bütün bunlar Mehmed'in yola çıktıktan hemen sonra zehirlendiği ve hiçbir ilacın hayatını kurtarmaya yetmediği iddiasını desteklemektedir. Eğer zehirlenmişse bunun kimin işi olduğunu bilmiyoruz. Bu işte Venediklilerin parmağı olduğu pek muhtemel görünmemektedir. Sultan'ı oğlu Bâyezîd de zehirlemiş olabilir." Diğer taraftan Babinger, eserinin başka yerlerinde Yakup Paşa'nın (Maestro Jacopo) Fatih'i öldürmek veya zehirlemek konusunda birtakım girişimlerde bulunduğunu iddia etmekte ise de ölümünden onu sorumlu tutmamaktadır. Ona göre, zehirleyen konumundaki kişi hekim Lari, zehirleten ise Şehzade Bâyezîd'dir.

Aslında Babinger'in görüşlerini kıymetli bilim adamı İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden merhum Şehabeddin Tekindağ bir makalede ele alarak ve belgelerle cevaplar vererek çürütmüş, kendi hastalığından eceliyle vefat ettiğini açıklamıştır. Buna rağmen Fatih'in vefatı ile ilgili olarak makale ve eserler kaleme alınmıştır. Şu boyut ise göz ardı edilmemelidir: Fatih'in Roma'ya yönelmesi üzerine Venedikliler veya Papalık, bu büyük Türk Hakanı'nı zehirletmeğe muvaffak olmuşlardır. Fatih'in hekimbaşısı Yahudilikten

dönme Yakup Paşa satın alınmış olabilir.

Yılmaz Öztuna, bu konudaki mütalaaları şöyle özetlemektedir: “Fatih, Venedik tarafından zehirleterek ölmüştür. Bu Venedik’in Padişah’ın şahsına tevcih edilmiş on beşinci ve sonuncu suikastı olup, diğer on dördü hedefine ulaşamamıştı. Venedik, nihai teşebbüsü, Fatih’in hususi hekimlerinden Venedikli bir Yahudi olup güya ihtida eden ve Yakup Paşa adını alan Maestro Jacopo vasıtasıyla yapmıştı. Venedik muvaffak olduğu takdirde Jacopo’ya muazzam bir meblağ vaat etmekle kalmıyor, Jacopo’nun kendisi ve neslinden gelecek bütün ahfadı için Venedik vatandaşlık hukuku tanıyor, bunları Cumhuriyet’in bütün vergi ve mükelleflerinden muaf tutuyordu. Fatih Üsküdar’a geçtiği gün yani 25 Nisan’da zehirlenmeye başlamış, sonra tedavi yapıldığı iddiasıyla zehrin dozu artırılmıştır. Fatih’in ölümünü yakından bilen Âşıkpaşazade, padişahın ciğerinin doğranarak kan kustuğunu yazmaktadır. Hakan’ın suikasta maruz kaldığı derhal anlaşılmış, Maestro Jacopo/Yakup Paşa hükümdarın ölümünden az sonra Türk askeri tarafından parça parça edilmiş, milyonlara kavuşamamıştır.” Venedik, 1456 ile 1479 yılları arasında 14 defa Fatih’i zehirleme teşebbüsünde bulunmuştur. Arnavut Paul isimli berber, Trogirli bir denizci, Vlaco isimli bir Yahudi hekim, Floransalı Francesco Baroncello, Krakowlu bir Polonyalı ve Katolonyalı bir maceraperestin

isimleri bu suikast teşebbüslerinde geçer.

Yılmaz Öztuna'nın bahsettiği Âşıkpaşazâde'nin eserinde manzum olarak yazdığı şiirin tam metni şöyledir:

*Tabibler şerbeti kim verdi Hana
O Han içti şarabı kana kana
Ciğerin doğradı şerbet o Hanın
Hemin-dem zari etti yana yana
Dedi niçün bana kıydı tabipler
Boyadılar ciğeri canı kana
İsabet etmedi tabip şarabı
Timarları kamu vardı ziyana
Tabibler Hana çok taksirlik etti
Budur doğru kavil düşme gümâna
Dua et Aşıkı bu Han hakkında
Ki nur-ı rahmete canı boyâna*

Bu ifadeler zehirlendiğinin en mühim kanıtıdır. Âşıkpaşazade'nin eserinde Fatih'in vefatını anlatan şu ifadeleri de bulunmaktadır: "Ölümüne sebep ayağında zahmeti vardı.

Doktorlar tedaviden âciz kaldılar. Nihayet doktorlar bir araya toplandılar. İttifak ettiler, ayağından kan aldılar. Zahmet daha ziyade oldu. Sonra şarab-ı fâriğ (bir çeşit rahatlatıcı, şurup) verdiler. Nihayet rahmet-i Rahman'a kavuştu.", diyerek olayı nakleder. (3 Mayıs 1481 Perşembe günü, ikinci vakti...)

Sonuç

Bu yazımızda Cihan Padişahı'nın vefat ânını anlamaya çalıştık. Bazı tarihçilerin suikastla öldürüldü demelerine karşın bazılarının ise eceliyle öldüğünü ifade ettikleri görülmektedir. Ama her şeyi iyi tetkik edip şüpheyle yaklaşmakta fayda vardır. Çünkü tarih boyunca çok sayıda devlet adamı, ilim erbabı, bürokrat, düşünür aynı akıbetle karşılaşmıştır. Su uyur düşman uyumaz. Tehlikeli gördükleri her durum ve şahsa karşı proje üreterek saf dışı bırakmayı amaçlarlar. Çünkü kendi hedefleri uğruna her şeyi mübah görmüşler, gayrimeşru tüm yolları denemişlerdir.

Hak ve doğru olan her şeye karşı tertip kurmaya çalışmışlar, kendilerine uymayan her şeyi yok etmeyi amaçlamışlardır. Tarihten günümüze bu durum ve projeler hep var olmuştur. İşte günümüzde son olay 15 Temmuz tertibidir ki devletimize, Sayın Cumhurbaşkanımıza ve muhafazakâr fikir ve düşüncelere kastedilmiştir. Ciddi anlamda kurulmuş proje, tuzak ve oyunlar bütünüdür. Kısaca hainlik projesidir. Ancak oyunlarını Cenab-ı Allah bozmuş, necip milletimiz engellemiştir. Bu sebeple uyanık olmak lazımdır. Dünyada Müslümanlara yapılan zulümler ve hainlikler de düşünülecek olursa hain kimselerden her şey beklenir. Dikkatli olmak gerekir. Düşmana ve haine fırsat vermemek gerekir. Fatih Sultan Mehmed Han'ın vefatında da bu hainliği ve suikast tertibini görmek mümkündür.

Kaynakça

Ahmet Şimşirgil, Kayı II, İstanbul 2010.

Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, Solakzade Tarihi (Haz. Vahid Çabuk), Ankara 1989.

Franz Babinger, Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı (Çev. Dost Körpe), İstanbul 2008.

Şehabeddin Tekindağ, "Fatih'in Ölümü Meselesi", İst. Üniv. Edebiyat Fakültesi Dergisi, sy. XVI, 95-108.

Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul 1977.

İhsan Muslu, Fatih Sultan Mehmet'in Ölümü, Ortadoğu Gazetesi, 03.05.2013 tarihli yazısı.

CEM SULTAN'IN HAZİN HİKÂYESİ

Fatih Sultan Mehmed'in ölümü ile Osmanlı Devleti'nin başına kimin geçeceği henüz bilinmiyordu. Fatih Sultan Mehmet hayattayken, oğlu Şehzade Mustafa'yı tutuyor, onu taht için düşünüyordu. Fakat genç şehzadenin erken yaşta beklenmedik ölümü, planları tehir etmişti. Bunun üzerine Fatih de ani bir şekilde vefat edince, iki şehzade, Bâyezîd ve Cem arasında taht mücadelesi başladı. Şehzade Cem Bursa'ya geldi, saltanatını ilan etti. Buna karşılık Bâyezîd de bir kuvvet ile buna mukavemet gösterdi ve neticede Cem yenilerek Anadolu içlerine çekildi. Oradan Mısır'a, Memlûklü Sultanı'nın yanına geçti ve hac farizasını yerine getirmek üzere Hicaz'a hareket etti. Dönüşte Cem Sultan tekrar kuvvetler toplayarak Osmanlı topraklarına girdiyse de yine muvaffak olamadı. Cem Sultan, 18 Temmuz 1482'de maiyetiyle Korkos Limanı'ndan Rodos Adası'na doğru yola çıktı. Böylelikle şehzadenin on üç yıllık macerası başlamış oluyordu. Fakat Saint Jean şövalyeleri reisi, Cem'i adeta bir koz gibi kullanmak niyetindeydi. Nitekim Papa ve Avrupa hükümdarına mektuplar yazarak, onları bir Haçlı İttifakı etrafında toplamayı hedefliyordu.

Angelo Kulesi'nde Sıkıntılı Bir Dönem

Beş hafta adada kalan şehzade, 1 Eylül'de adadan ayrıldı. Macaristan yoluyla Osmanlı topraklarına geçeceğini ümit ediyordu. Ne var ki gemi Mesina'ya uğrayarak, 15 gün sonunda Nice şehrine vardı. Burada yıllarca kaldı. Gerek Avrupa Devletlerinin, gerekse de Sultan Bâyezîd'in baskısını gören şövalyeler, Cem'i daha çok elde tutamayacaklarını anladılar ve onu Papa'ya teslim etmeye karar verdiler. Cem, Papa VIII. Innocent'in döneminde Saint Angelo Kulesi'nde sıkıntılı bir dönem geçirdi. Vatikan'a gelişinden bir gün sonra Papa ile görüşen Cem Sultan, müteakip görüşmelerinde, Avrupa'ya gelişinin sebep ve maksadını anlattıktan sonra, Mısır'a giderek ailesine kavuşmak istediğini bildirmiş, duyduğu teessürü anlatırken, Papa VIII. Innocent'i de ağlatmıştır. Ancak, daha Cem Rodos'a geldiğinden beri, bir Haçlı Seferi açma emeli taşıyan ve bu işin gerçekleşmesi için uzun zaman gayret sarf eden Papa, Cem'e Macaristan'a gitmesine izin verebileceğini bildirmiştir. Fakat Cem, bu hareketinin sonucunu idrak ettiği için, teklifi reddetmiştir. Bu ret cevabı üzerine ağır bir dil kullanan Papa'yı, okumasını ve yazmasını gayet iyi öğrendiği Frenk dili ile verdiği cevapla mahcup etmiştir. Bununla beraber, Cem'in Vatikan'a gelmesiyle de, Osmanlı aleyhinde girişilecek seferin tartışmaları bitmemiştir. Bir yandan Macar Kralı Matyas, Cem'i istemekte, diğer taraftan

Kayıtbay da Mısır'a gönderilmesini talep etmekte idi. Papa 25 Mart 1490'da, teşebbüslerini yoğun bir şekilde sürdürdüğü Haçlı Seferi'nin tertiplenmesi için bir kongre topladı. Ancak tam bu sırada, Macar Kralı Matyas Korvin'in ölümü, olumlu bir netice alınmasına mani olmuştur. Bâyezîd, Kapıcıbaşı Mustafa Bey ile gönderdiği Cem'in üç yıllık toplam tahsisatını Papa'ya teslim ederken, şehzadenin Roma'da tutulması için her yıl 40.000 altın vereceğini de vadetmişti. Bu teklif üzerine II. Bâyezîd'e bir mektup gönderen Papa, Padişah'ın istediğini kabul ettiğini bildirmiştir. Bu arada zaman zaman Roma'da dolaşıp fukaralara sık sık sadaka dağıtan Cem Sultan'ın halk arasında Hristiyanlığı kabul edeceğine dair söylentiler ortaya çıkmıştır. Bu söylentiler üzerine Papa Cem Sultan'ı bizzat Hristiyanlık dinine davet etmiş ancak ret cevabı almıştır.

Onun 1492'de ölümü üzerine, yeni Papa Alexandre Burgia zamanında daha serbest bir hayat sürmeye başladı. Bu Papa'nın oğlu ve Gandiya Dukası Don Juan ile ahabap olan Cem, sık sık gezintilere çıktığı gibi, din adamları vesair ileri gelenlerle birlikte çeşitli ziyafetlere de katılmıştır. Fransa Kralı Eylül 1494'te hazırladığı güçlü bir ordu ile Napoli üzerine yürüdü. Charles'in niyetini anlayan Papa, şövalyeleri Saint Angelo Şatosu'ndan uzaklaştırarak Cem'in muhafazasından ayrıldı. Fransa Kralı VIII. Charles'in eline geçti. Maksudı Cem'i ele geçirmek olan Charles, Floransa üzerinden

Ekim 1495'te Roma'ya girdi. Papa'dan Cem'in teslimini isteyen Charles, uzun müzakerelerden sonra, isteğini Papa'ya kabul ettirmiştir. Anlaşmaya göre Cem Sultan, Terracine veya Papalığa ait kalelerden birisinde kalacak, Kral Fransa'ya dönünce, tekrar Papa'ya teslim edilecekti. 21 Ocak 1495'te, Saint Angelo Şatosu'nda Fransa Kralı Charles ile tanışan Cem Sultan, beş gün sonra, Kral'a teslim edilmiş ve 24 Ocak 1495'te de onunla birlikte Roma'dan ayrılmıştır. Kral Charles ile birlikte Fransız Ordusu'nun Napoli Seferi'ne iştirak eden Cem Sultan, 9 Şubat 1495'te Monte San Giovanni Kalesi'nin alınmasında hazır bulunmuştur. VIII. Charles, Terracine'i ele geçirmediği halde, Papa'nın herhangi bir hilesine maruz kalmamak için, Cem'i buraya yerleştirmemiştir.

Ancak, San Germano'ya varıldığı zaman (16 Şubat 1495), Cem Sultan'da hastalık belirtileri görülmeye başlamıştır. Bir gün sonra, Thiono'da, Cem'in yüzü, gözü ve boynu şişmiş, ata binecek takati kalmamıştır. Nihayet Capua'ya sedye ile götürülmüştür. Capua'da annesi ile ailesinin muhafazasını ve adamları ile cenazesinin Osmanlı ülkesine götürülmesini vasiyet etmiştir. Daha sonra Auerso'ya nakledilen Cem, büsbütün kendisini kaybederek sayıklamaya başlamıştır. 22 Şubat'ta da Fransız Ordusu Napoli'ye girerken, son olarak ata binen Cem Sultan, daha da fenalaşarak tekrar yatağa düştü. Charles, sık sık Cem'i ziyaret ediyordu. Hatta

Napoli'ye girdiği zaman, onu Capua Şatosu'na getirtmiş ve tedavisi için hekimler tayin etmiştir. 26 Şubat günü, Cem Sultan'a tamamen serbest olduğunu bildirmiştir. Serbest kaldığını öğrenince Allah'a şükreden Cem Sultan, artık ilaç da alamaz olmuştur. Annesinden gelen mektubu bile okuyamayan Cem, artık konuşulanları da anlayamamakta idi. Cem Sultan, Charles'ın gayretlerine rağmen kurtarılamadı. 25 Şubat 1495'te Çarşamba günü hayata gözlerini kapadı. Cem'in beklenmedik bu ölümü, bugün bile açıklığa tam manasıyla kavuşturulmuş değildir. Öldüğünde henüz 36 yaşlarında idi.

Cem Sultan'ın Vefatı

İlk dönem Osmanlı kroniklerine bu konu hakkında müracaat ettiğimizde şöyle bir tablo ile karşılaşırız: Bunlar içinde en önemlileri arasında görebileceğimiz Âşık Paşazade'nin Tevarih-i Âli Osman'ında bu konu hakkında bir bilgi bulamıyoruz. Diğer önemli kronikler içinde Şükrullah ve Nişancı Mehmed Paşa gibi isimler, eserlerinde Bâyezîd Dönemi'ni anlatmadıkları için iki kardeşin münasebetlerine ve dolayısıyla Cem Sultan'ın ölümüne değinmemişlerdir. Bununla beraber Cem'in bizzat kendi direktifi doğrultusunda yazdırdığı Câm-ı Cem Âyin isimli eser, bir şecere kitabı olduğu için konumuz dâhiline girmemektedir.

Aslında bu noktada bize çok yardımcı olabilecek bir eser mevcuttur. Ne yazık ki onda da istediğimiz

malumatı bulamıyoruz. Adını zikrettiğimiz eser, Cem Sultan'ın on üç yıllık Avrupa günlerini anlatan "Vâkıat-ı Cem Sultan" isimli kitaptır. Bu kitap, anonim bir eserdir ve Cem'in sürekli yanında bulunan biri tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Aslında Vâkıat-ı Cem Sultan veya diğer bir deyişle "Kitab-ı Cem Sultan", ölümün nasıl cereyan ettiğini değil, ölümden sonra neler yapıldığını anlatır.

Cem Sultan'ın ölümü hakkında kesin bir kanıt elimizde olmadığı için daha çok tahminler üzerinden onun vefatını tartışabiliyoruz. Genel itibariyle baktığımızda, Cem'in zehirlenerek öldürüldüğü kanaati tarih yazarları arasında daha yaygındır. Örneğin Hoca Sadeddin Efendi, şehzadenin zehirlenerek öldüğünü söylemektedir. Fakat bu noktada daha farklı bir görüş beyan eder ve bu zehirlenmenin bir tıraş esnasında olduğu fikrini savunur. Bunu söyledikten sonra manzum bir şekilde, tıraş ve ustura sözcükleriyle metafor olarak mütekerriren oynar.

*Çarh-ı feleğin ustura sen tîz ider
Niçe Cem'i cûrâ ile nâçîz ider
Her kimi kim eylese bir dem tıraş
Cân u dilin eyler anın pür-hıraş
Kimseye etmez şefkat bu sipihr
Görmedi andan bir ahd rûy-ı mihr
Eğme sakın ustura-yı çarha baş
Câh-ı gamın eyle gönülden tıraş*

Câh recâsında dilâ çekme gam
Bâr gamile kasd-ı Cem oldu ham
Câm-ı Cem eyle ona sermest olur
Rıhleti vaktinde nehy-i dest olur
Şehliği derd-i serîne değmedi
Âkil olan başın ana eğmedi

Bu noktada, zehirleme hadisesinin kimin tarafından icra edildiği meselesi ortaya çıkıyor. O dönemin İtalyan tarihçileri, Cem Sultan'a zehrin Papa tarafından verildiğini belirtir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Papa'nın bu işte parmağı olması kuvvetle muhtemeldir. Tesirini daha sonra gösteren tofana zehri ile onu etkisiz hale getirmek istemiş olabilir. Çünkü topraklarına giren Fransa Kralı, Cem'i bir Haçlı İttifakı için yanına almayı düşünmekte ve bu hususta Papa'yı da ikna etmiş bulunmaktadır. Binaenaleyh Papa da kerhen de olsa bu isteği kabul etmek zorunda kalmıştır. Papa'ya göre Şehzade Cem, Charles ile Kudüs'e gidecek ve dönüşte yine kendisine teslim edilecektir. Fakat bunun çok uzun bir zaman alacağı aşikârdır. Aynı zamanda Charles'ın sözünde durup durmayacağı da şüpheli gözükmektedir. Papa, Cem'i zehirlemiştir, nitekim genç şehzadenin vefatından sonra bir türlü na'şı iade etmemiş ve bunda da ısrarcı davranmıştır. Her fırsatta kendisine padişah tarafından vadedilen yüklü miktarda parayı öne sürmüştür. Buna kavuşmak için şehzadeyi zehirleyerek Fransa

Kralı'na teslim etmiş olması, bize göre son derece kuvvetli bir ihtimaldir. Bilindiği üzere, o devirde Avrupa ve özellikle İtalya Yarımadası zehir imal etme ve bunu çeşitlendirme hususunda oldukça gelişmiştir. İşte bu sebeple yıllarca vatanına bir türlü kavuşamama duygusu, şehzadenin yukarıda belirttiğimiz hassasiyeti ile birleşince, onun büyük bir sıkıntıya duçar durumda olduğu düşünülebilir.

Kaynakça

Ahmed Refik Altınay, Sultan Cem, İstanbul 1923.

Cem Sultanın Türkçe Divanı, (Hazırlayan: Halil Ersoylu), İstanbul 2013.

Hoca Sadeddin Efendi, Tâcü't-Tevârih, (Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu), c. III, Ankara 1999.

İbn Kemal, Tevârih-i Âl-i Osman, 8. Defter, (Hazırlayan: Ahmet Uğur), Ankara 1997.

M. Cavid Baysun, Cem Sultan-Hayatı ve Şiirleri, İstanbul 1946.

Vâkiât-ı Sultan-ı Cem, Osmanlıca Tıpkı Basım (Çeviri Değildir), İstanbul 2017.

OKÇULUĞUN TARİHÇESİ VE OKÇULAR TEKKESİ

Osmanlı Türkçesinde keman, yay; keş de çeken anlamındadır. Kemankeş ise yay çeken, yâni okçulara verilen isimdir. Okçuluk bizim tarihimizde çok önemli bir yer tutar. Ashâb-ı kiram arasında Aşere-i Mübeşşere'den olan Sa'd bin Ebî Vakkas, İslâm'ın gelişme sürecinin önemli savaşlarından biri olan Uhud Gazası'nın ölüm kalım mücadelesi verildiği en tehlikeli anlarında, Peygamberimiz (sav.), Hz. Sa'd'a elindeki okları verip: "At, ya Sa'd at! Anam, babam sana feda olsun." buyurarak ona büyük iltifatta bulunmuştur. Peygamberimiz'in hiç kimseyi şereflendirmediği böyle bir iltifatla Hz. Sa'd hayatı boyunca iftihar etmiştir.

Okçuluğun tarihini yazan Abdurrahman et-Taberî'ye göre, oku ilk kullanan Hz Âdem (as.)'dir. Türklerde okçuluk, kahramanlığın şânından sayılmıştır. Oklar mânâsına gelen Oğuz'un "Bozok" ve "Üçok" olmak üzere iki büyük kola ayrıldığı bilinir. Sultan Gazneli Mevdud'un savaşlarda hep altun ok kullandığını, yaraladığı kişinin tedâvi masrafları, öldürdüğü kişinin de cenâze masrafları için böyle yaptığını yazar tarih kitapları. Ordunun öncü birlikleridir okçular. İlk önce onların attıkları okların uğultuları duyulur savaş meydanlarında.

Büyük kalabalıklara karşı savaşı kazanan ok ve yaydır. Spartalılarla savaşıyan Pers İmparatoru'nun, Sparta komutanına ordusundaki okçuların gücünü ifade eden şu cümlesi tarih içerisinde yankı bulur: "Yarın, ordumdaki okçuların üzerinize yağdıracağı oklar güneşinize gölge olacaktır." Selçuklularda da ok ve yay, hem adaleti hem de hâkimiyeti/hükümdarlığı temsil eden bir sembol olarak kullanılmıştır. Ayrıca Tuğrul Bey'den itibaren bütün Selçuklu hükümdarlarının iç ve dış yazışmalarda bu işareti kullanmaları oka verilen önemi vurgulamaktadır. Selçuk Bey'in babası Dukak'ın, Temür-yalğ/Demir Yaylı unvanı taşıması da eski Türklerde ok ve yayın değerini göstermesi açısından önemlidir. Çam, gürgen ve kayın ağaçlarından yapılan okların en iyisi genç çam ağaçlarından yapılırdı. Devlet-i Aliyye'nin, çam ormanlarında, yalnız körpe çam dalı kesmeye memur ettiği "Çamcı" denilen hususî müfrezeleri vardı. Bunlar üçer parmak kalınlığında ve bir metre uzunluğundaki çamları keserek rutubetsiz bir yerde en az üç sene bekletirlerdi.

Okların en iyisini yapmak için bu çamların yirmi sene, bunların daha mukavemetlisi olan "Tımarlı" okları elde etmek için ise elli sene bekletmek lazımdı. Bursa, Edirne ve İstanbul başta olmak üzere Osmanlı'nın büyük şehirlerinde ok yapımcılarına mahsus çarşılar meydana getirilmişti. Buralarda imal edilen oklar, daha sonra hususî sandıklarda fırınlara

verilirdi. Belli zaman aralıklarıyla da soğuşa ve güneşe tutulan bu oklar, mukavemet kazandırılarak kullanıma hazır hale getirilirdi.

Okmeydanı ve Okçular Tekkesi

Osmanlı, okçuluk sanatını geliştirmek için değişik yerlere spor sahaları kurmuştur. Sultan Orhan'ın Bursa'da yaptırdığı "Atıcılar Meydanı"ndan başlayarak Osmanlı şehirlerinde 30 kadar ok meydanı bulunmaktadır. Bunların en meşhuru, bugün "Okmeydanı" diye bilinen Haliç sırtlarındaki meydandır. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethini müteakip otağını kurduğu bu yere hususî ehemmiyet vererek okçuluğun gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Genç Hakan, vakfiyesinde bu yer için: "Burası o kadar mühimdir ki, buradan sert tırnaklı hayvan geçmeyecek, mümkünse kuş uçurtulmayacaktır." diye söz eder. Fatih'ten sonra okçuluğu geliştirmeye devam eden oğlu Sultan II. Bâyezîd, buraya tam teşekküllü vakıfları, spor salonu, aşevi, namazgâhı, arşiv ve kütüphanesi bulunan bir tekke inşa ettirir ve buraya "Okçular Tekkesi" denilir. Kuraklık ve veba salgını zamanlarında dua mahalli olarak da kullanılan Okmeydanı, şehrin en ilgi çekici, en hareketli yerlerinden biri haline gelir.

Okçuluğun geliştirilebilmesi ve ok talimlerinin muntazaman yapılabilmesi için kurulan okçular tekkesinde; okçular şeyhi denilen bir vazifeli bulunmaktadır. Ayrıca bölgelerdeki okçuluk

çalışmasının topluca yapılması amacıyla okçuluk tekkeleri kurulmuştur. Bu kuruluşlara 'Kemankeş Tekkesi, Tirendazlar Zaviyesi ve Atıcılar Dergâhı' gibi adlar verilmiştir.

Kemankeşler usta atıcılar tarafından hazırlanan program doğrultusunda çalışmalarını sürdürürlerdi. Usta atıcılar arasında, 'İdmanı bir gün bırakanı kemankeşlik on gün bırakır.' denilirdi. Okçular tekkelerinin her birinde bir sicil defteri tutulur, kemankeşler ve sağladıkları dereceler günü gününe bu deftere yazılırdı. Bu defterde yer alabilmek için en az 900 kez (594 m.) uzaklığa ok atabilmek şarttı. Okçular tekkesinin bünyesinde disiplin dışı hareketlerde bulunan kemankeşleri yargılayan ve cezalandıran bir divan ile bu meydanın güvenliğini sağlayan bir güvenlik örgütü bulunurdu. Kemankeşlikle ilgili tüm çalışmalar da bir programa bağlanmıştı. Hatta büyük yarışlardan önce kemankeşlerin hazırlanması için birkaç hafta önce kampa alındıkları ve bu kamplarda gıda, çalışma ve dinlenmenin yanı sıra uykularına da özen gösterildiği, uyku sırasında sol kolları ve kalp üzerine yatmalarını önlemek için nöbette bekleyen kişilerin görevlendirildiği kaydedilmektedir.

Çile Çekerek Kepaze Olmak

Çile, yaya bağlanan ipe denir. Kepaze ise, kemankeş olmak isteyenlerin, bin gün kadar kaslarını güçlendirmek amacıyla oksuz bir şekilde boş boş çekmek zorunda oldukları yayın ismidir. Ok

atmaya yaramadığı, boşu boşuna çekildiği için, kepaze olmak deyimine ilham olmuştur. Çekilen kirişin ismine de çile denilmiştir. Kemankeş olmak isteyenler evvela ok kullanmadan boş yayı ellerine alırlar ve bin gün boyunca çile çeke çeke kepaze olurlardı. Daha sonra bir üstattan ders alır, ucu olmayan oklarla başlayan talimlerde yay germeyi, ok atmaya, kiriş kırmayı, toz koparmayı öğrenince de uzman bir heyetin ve okçular şeyhinin huzurunda bu maharetlerini ispat ederlerdi. Kemankeşliğe liyakatini ispatlayabilen okçuya üstadı tarafından “Kemankeş Sırrı” Enfal Suresi’nin on yedinci ayeti fısıldanır, bundan sonra kemankeş unvanıyla sır halkasına dâhil olurdu. Yapılan bu kemankeşlik sırrı ve unvanının teslimi merasimine “Kabza Almak” denirdi. İmparator Charles Quint’in Muhteşem Süleyman’a gönderdiği meşhur büyükelçi Ogier Ghiselin de Busbecq, Osmanlı kemankeşleri hakkında şu enteresan bilgileri verir: “Türkler yedi sekiz yaşında iken ok atmaya başlıyorlar. On, on iki sene devamlı surette talim yapıyorlar. Bunun neticesinde kolları gayet kuvvetli oluyor. Sonunda o kadar maharet kesbediyorlar ki, hedef ne kadar küçük olsa yine isabet temin ediyorlar. Kullandıkları yay genellikle bizimkinden çok sağlamdır. Hem de kısa olduğu için kullanılması kolaydır. Yaylar tek bir ağaç parçasından yapılmıştır. Birbirlerine güzelce yapıştırılmış ve tutturulmuş sırimla öküz boynuzundan yapılmıştır. Bir Türk uzun antrenmanlardan sonra en sağlam okla kirişi

kulağının arkasına kadar gerebilir. Bu türlü bir yaya alışmamış bir adam ne kadar kuvvetli olursa olsun, onu yayla kiriş arasındaki işaretli noktaya kadar geremez. Talimhanelerde Türklerin o kadar maharetle ok attıklarını görürsünüz ki kalkan üzerindeki bir beyaz dairenin etrafını okla çevirebilirler. Beş altı ok beyaz noktanın içine girmediği gibi birbirleriyle çarpışmadan beyaz noktanın kenarlarına dizilirler. Umumiyetle kalkandan otuz ayak uzakta durup nişan alırlar.

Yayın Yapılışı

“Kavs” ve “Kabza” isimleriyle de anılan yay, sanıldığı gibi basit bir ağacı biraz büküp bir ip bağlamakla olmuyordu. Oldukça teferruatlı olan yay dört ayrı kısımdan oluşurdu; ağaç, boynuz, sinir ve tutkal. Yay için en ideal ağaç, akça ağaçtır. Akça ağaç hilâl şeklinde bükülüp 3 gün boyunca soğuk suyun içinde tutulur. Daha sonra suyun bulunduğu kazan ateşte ısıtılır, ağaç yumuşayınca yay tezgâhı denilen kertikli tahtaya takılıp gerilerek rutubetsiz bir yerde bir sene kadar bekletilir. Sonra da manda boynuzundan yayın üst kısmına kabuk ilâve edilir. Öküzlerin ayaklarından dizlerine kadar olan yerden alınan sinirler, yay tımarı sandığında dimdik hâle gelinceye kadar kurutulup som mermer taştta tel tel oluncaya kadar ezilir, demir taraklarla taranarak, Mersin balığının damağından elde edilen tutkalla yaylara yapıştırılır. Yıllarca dayanabilmesi için, yayın sırt kısmına atın sağrı derisi ve kayın ağacı

kabuğu yapıştırılıp sandaloz yağı sürülürdü. Bu kadar külfetle elde edilen yay öyle sağlam olurdu ki, bu yayı kurmak için pehlivan gücüne ve pazularına sahip olmak gerekirdi. Yay, başta hilâl şeklinde iken, ipi tam ters istikâmette çekilerek kurulurdu. Böyle güçlü bir yay için tek olumsuz şey de yağmurdu. Yağmur balık damağından yapılmış tutkalı erittiğinden, Türkler daima savaş için yıldızlı geceleri ve dolunayı gözlerlerdi. Yayın kirişi ise hayvan bağırsağından mamuldü. Kirişin yaya bağlandığı kısımlara da “toz” denirdi. Kemankeşlerden yayı öyle güçlü çekenler vardı ki bazen yayın toz kısımları kopar, bu sebeple kemankeşe de tozkoparan lakabı takılırdı. Tozkoparan lakabını alan tarihteki en meşhur kemankeş, İskender’dir.

Tozkoparan İskender

Okmeydanı, birçok ünlü atıcılar görmüştür. Bunların en namlılarından biri de Tozkoparan İskender’dir. Tozkoparan’ın yetişmesi hakkında eski kaynaklar şu malûmatı verirler: O asırda İran’dan Bahtiyar adını taşıyan bir pehlivan gelip, hükümdarın huzurunda sert yaylar çekmiş, birçok metal levhaları/ ayna vurmuş ve büyük hüneler göstermiştir. Hükümdar:

“Bizde buna galip olan kimse yok mudur?” deyince etrafındakiler, “Padişahım, bir nice gün aman verin, tedarik olunur.” demişler. Atıcıların ileri gelenleri bir yere toplanıp görüşmüşler ve şu tedariki

görmüşler: Birkaç kantar ağırlığındaki bir top taşına demirden bir halka yapıp Bâb-ı Hümayun'dan içerideki meydana koymuşlar ve:

“Her kim bu taşı kaldırırsa çok büyük ihsan vardır!” diye etraf-ı âleme haber yaymışlar. Bileğine güvenen herkes o demir halkaya yapışmış ancak yerden iki parmak kadar kaldırabilmiş. Ziyade kaldırabilen ise ancak bir karışı bulabilmiş.

Tozkoparan İskender ise taşın halkasına yapışmış ve üç defa göğsü üzerine kadar çıkarıp yere vurmuş. Hadise padişaha müjdelenince, padişah Tozkoparan'a bin altın ihsan ederek: “Göreyim seni.” diyerek sırtını sıvazlamış.

Ve derhal Okmeydanı Tekkesi'ne götürülen Tozkoparan'ı yetiştirmek için üstatlar tayin edilmiş. Sıkı bir hazırlanmadan ve çalışmadan sonra Tozkoparan'ı ve diğer pehlivan Bahtiyar'ı padişahın huzuruna çıkarmışlar.

Müsabaka başlayınca Tozkoparan, İran'dan gelen pehlivanın çektiği yayların üstüne kuvvetli bir yay daha koyduktan sonra bunları da kolayca çekmiş ve Bahtiyar'ın deldiği aynaların üzerine bir ayna daha koydurarak onu da kolayca bir hamlede delmiş. Böylece Sultan'ı ziyadesiyle memnun eden Tozkoparan, ihsanını ve duasını almış. Ayrıca hükümdar, Bahtiyar'a da büyük ihsanlar edip:

“Var imdi, gördüğünü iyi söyle.” diyerek memleketine yollamıştır.

Kaynakça

Cavit Avcı, “Okmeydanı”, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, sayı 51, Ocak-Şubat 1976.

Hilmi Aydın, “Yay ve Oklarımız”, Tarih ve Medeniyet dergisi, sayı 39, Haziran 1997.

Ogier Ghiselin Busbecq, Türkiye’yi Böyle Gördüm, (Haz. Aysel Kurtoğlu), Tercüman Binbir Temel Eser, İstanbul, tarihsiz.

Eşref Edip, Asr-ı Saadet, cilt 1, İstanbul 1985.

Tülay İşbil, “Ok ve Okçuluk”, Tarih ve Edebiyat Mecmuası, sayı 3, Mart 1981.

Atıf Kahraman, Osmanlı Devleti’nde Spor, Ankara 1995.

Halim Baki Kunter, “Millî Spor Tarihimizde Okçuluk”, Tarih ve Edebiyat mecmuası, sayı 12, Aralık 1978.

Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 2, İstanbul 1993.

Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti, İstanbul 1997.

OSMANLI'DA KADILIK / YARGI YÖNETİMİ

Eski hukukumuzda kaza denilen yargı yetkisi, eğer ehil ise bizzat devlet reisine tanınmıştır. Hz. Peygamber (sav.) ve Dört Halife devrinde tatbik edilen esas budur. Ancak sonraları, yargı yetkisini, İslâmî hükümleri tatbik açısından bağımsız olan, halifeye idarî açıdan bağlı bulunan kadılar yürütmeye başlamıştır. Kadı, Halife olan devlet başkanının vekili olarak adaleti temsil ederdi. Osmanlı'da “Hakimü’ş-şer’î” ve daha sonra “Alelittak Hâkim” denilen “kadı” kelime olarak “hükmeden”, “yerine getiren” mânâlarına gelmektedir. Kadı, Osmanlı adlî teşkilâtında şer’î ve hukukî hükümleri tatbik eden, ayrıca devletin emirlerini yerine getiren bir fonksiyona sahiptir. Osmanlı kaynaklarında “kadı” kelimesine ilk defa Osman Gazi devrinde rastlıyoruz. Bilecik'in fethinden sonra Dursun Fakih, Karacahisar'a kadı ve hatip tayin edilerek Osman Gazi adına hutbe okumuştur. Dolayısı ile ilk kadı olarak Dursun Fakih'in Bilecik Kadılığı'na getirildiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin hukuk nizamı temelde İslâm Hukuku olup, reayanın büyük bir çoğunluğu da Hanefî mezhebine mensup olduğundan kadılar

Hanefî mezhebine mensuptu. Ve böyle olması gerekirdi. Dolayısı ile Osmanlı'nın sert ve hukukî bütün davalarını Hanefî fıkhı üzerine çözerdi. Fakat hemen şunu belirtmek gerekir ki, insanlar kadının Şafiî, Malikî, Hanbelî ve diğer mezheplere göre hükmetmesini isteme hakkına sahipti. Böylece kadının bütün mezheplerin görüşlerini bilmesi gerekirdi.

Kadılar

Osmanlı'da kadıların tahsiline ve yetiştirilmesine çok büyük ehemmiyet verilmiştir. Tahsilsiz sadrazam dahi olunabilirdi. Fakat en küçük kazaya kadı olunamazdı. Kadıların, medresenin yüksek derecelerinden Medresetü'l-Kuzât'tan mezun olmaları şarttı. Medresetü'l-Kuzât'tan mezun olan kadı aday, kazasker divanında bir nevi staj gördükten sonra ancak kadı olarak tayin edilirdi. İsteyenler ise bir müddet müderrislikleri sırasında derecelerine göre kadılığa getirilirdi. Kadı tayini 14. ve 15. yüzyıl Divân-ı Hümâyûn toplantılarında Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin arzı ve padişahın onayı ile olurdu. Bu şekil Fatih devrinden itibaren özellikle divan toplantılarında vezir-i azamın başkanlığında toplanmaya başlanmasından sonra değişmiş ve kadı, kazaskerlerin teklifi ile vezir-i azam tarafından tayin edilmeye başlanmıştır. Dereceleri itibarı ile kadıların sınıflandırılması da şu şekildedir: Kadılar önce "Mevleviyet" denilen büyük kadılıklar ve kaza kadılıkları olmak üzere iki gruba

ayrılır.

Bunların dışında fevkalâde hallerde memleketin asayişini temin için toprak kadıları adıyla seyyar kadılar, dava ve şikâyetleri dinlemek üzere merkezden görevlendirilen Mahayif Müfettişleri de bulunurdu.

Kadılık müddeti, devirlere göre 18 aydan 3 seneye kadar değişmiştir. Sürelerini dolduran kadılar, bir üst dereceye yükselmek için sıra beklerlerdi. Bu müddet zarfında İstanbul'a gelirler ve kazasker dairesine devam edip tecrübe kazanır, sırası gelince derecesine uygun tayin olunurdu. Şayet bir kadılığa birden fazla aday çıkarsa imtihan yapılır ve en ehil olan tercih edilirdi. Osmanlı adalet sisteminde kadılık müessesesi bu kadar teşkilatlı ve bu kadar ehemmiyet arz etmektedir. Bundan da Osmanlı'nın adalet ne kadar ehemmiyet verdiğini anlıyoruz.

Kadıların Görevleri

Kadılık müessesesi İslâm devlet düzeninde en önemli müesseselerden biridir. İslâmî hüviyet arz eden bir cemiyetin işlerlik gösterebilmesi, onun İslâm hukukuna uygun bir yaşayış içerisine girmesiyle mümkün olabilir. Bu bakımdan kadıların statü ve vazifeleri son derece ehemmiyetlidir. Osmanlı adlî teşkilâtının temel taşı olan kadılar, buldukları yerlerin hem hâkimi, hem belediye başkanı, hem emniyet amiri, bazen mülkî amiri bazen de halkın her konuda müracaat edebileceği

sosyal güvenlik makamıydı. Noterlik vazifesini ifa eder, vergilerin toplanıp orduya ulaştırılmasına nezaret eder, bölgesinde asayiş amirliği yapar, bir kısım eşkıyanın yakalanıp merkeze gönderilmesi vazifesine bakar, loncaları denetlerdi. Kadılar buldukları idarî birimde özellikle küçük yerlerde yürütmeye ilgili birçok görevleri yerine getiren ve devletin doğrudan doğruya kendisine muhatap olduğu birer idarecidirler. Aynı zamanda kadılar çarşı pazarı, satılan malları, bu mallarda bulunması gerekli vasıfları, fiyatları denetleyen, narh koyan ve bugün büyük ölçüde belediyeler tarafından ifa edilen birçok görevi yerine getiren mahallî yöneticidirler. Onların bu konudaki en büyük yardımcıları ihtisab ağası ve muhtesib denen görevlilerdir. Keza kadılar mahallindeki vakıfların şartlarına uygun yönetilmesini, vergilerin kanunname hükümlerine uygun toplanmasını denetleyen, imam, hatip, vaiz gibi görevlileri tayin eden, para ayarlarının kalpazanlar tarafından bozulmaması için gerekli tedbirleri alan, has ve tımarları teftiş eden birer kamu görevlisi de olmaktadır. Osmanlı ordusunun sefer sırasında ihtiyaç duyduğu malzemenin temini gibi lojistik hizmetler de keza kadıların görevleri arasındadır. Bütün bu görevlerine vakıfların kurulması ve senetlerinin tanzimi, köle azadı, vasiyetnamelerin düzenlenmesi, terekenin taksimi, alım satım, kira, vekâlet, rehin, nikâh akitleri gibi her türlü hukukî işlemlerin yapılması boşanmaların tescili gibi bugün bir kısmı noterler, evlenme ve

nüfus memurları tarafından yapılan hizmetler de eklenirse, Osmanlı Devleti'nde kadının ne kadar çeşitli kazâî, mülkî, askerî vs. görevleri üstlendikleri görülmektedir. Bütün bu yaptığı işlerle kadı yargı ve yürütmeyi kendisinde birleştirmiş olmaktadır. Bu durum Tanzimat Dönemi'ne kadar devam etmiş, bu dönemden sonra kadıların idarî görevleri tayin edilen vali, kaymakam ve sair idarecilere devredilerek uhdesinde sadece kazâî görevler bırakılmıştır. Görüldüğü gibi, günümüz hâkimlerinden kat kat fazla vazifeleri olan kadılar bu mesuliyetlerini şahsî istisnalar bir tarafa bırakılırsa son dönemlere kadar aksatmadan ifa etmeye çalışmışlardır.

Kadılıkta Aranılan Şartlar

Kadı'nın tam ehliyetli olması yani akıl-baliğ olması şarttır. Kadı'nın Müslüman olması şarttır. Zira kadılık şer'î hükümleri icra eder. Kadıların, Hanefî fıkhı dışında içtihat melekesine sahip olmaları, erkek olmaları, fasık, günahkâr olmaması şartları da vardır. Herhalde bundan da kadıların güçlü iradeye sahip olmaları gerektiği anlaşılır. Zira nefisini terbiye ve ıslah edememiş kimse adaleti hakkıyla yerine getiremez. Kadı'nın medresenin yüksek derecelerinden mezun olması gerekir.

Kadıların Uyması Gereken Temel Esaslar

Kadı, taraflar arasında din, dil, ırk farkı gözetmeksizin adalet ve hakkaniyetle karar vermelidir. Böylece kadı taraflardan birinin

Müslüman, diğërinin gayr-i Müslim olmasında veya biri avam, biri fakir, biri zengin olsun fark etmez, kararları adalete uygun olarak verirdi. Biz bunun en güzel misalini devrin sultanı Fatih'in, diğërinin bir Rum mimar olan Sinan-ı Atik'le muhakemesinde görüyoruz. Kadı Hızır Çelebi, Fatih'in elinin kesilmesine karar verir. Bu meselede ne kadı karar verirken tedirginlik geçirir ne de Fatih kadıya kızıp azleder. Hatta kadıyı görevinden azletmek şöyle dursun, karara dahi itiraz etmez. İşte bu misal dahi Osmanlı Devleti'nin dolayısı ile İslâm adaletinin hakkaniyetini gözler önüne serer.

Osmanlı adlî teşkilâtında zulüm yapan kadıyı, halkın Divân-ı Hümâyûn'a şikâyet etme hakkı vardır. Kadı, her iki taraftan hiçbirinin hediyesini kabul etmemelidir. Taraflardan hiçbirinin davet ve ziyafetine gitmemelidir. Kadı, vazifesinde hassasiyet göstermelidir. İhtiyaç duyulduğunda ise ehliyetli şahıslardan hukukî mütalâa ve fetva istemeli, onlara danışmalıdır. Kadıların en önemli vazifelerinden birisi de davayı sürüncemede bırakmamasıdır. Zira en büyük adaletsizlik hemen tevzi edilmeyen adalettir.

İşte Osmanlı adalet sisteminin günümüzdeki adalet sisteminden üstün taraflarından birisi de çok süratli işlemesiydi. Bu konuda iki veya üç celse nadirdir. Genellikle davalar bir celsede hükme bağlanırdı. Ayrıca bu konuda hükmü geciktirecek oyunlardan hiçbiri tatbik edilemezdi. En zor davalar

dahi adalet mekanizmasının işlerliği karşısında bir saat içerisinde hükme bağlanırdı. Hukukî olsun cezaya müteallik olsun dünyanın hiçbir yerinde davalar bu kadar kısa sürede halledilemezdi. Dava sayısı kalabalık olan İstanbul gibi yerlerde Gece Naibleri vardı. Bunlar davaları kadı namına takip ediyorlardı.

İddia edildiğinin aksine Osmanlı şer'i mahkemelerinde uygulanan İslâm Hukuku, zamanın diğer hukuk sistemleri gibi, ceza yargılamasını suçlunun cezalandırılması gayesine göre düzenlemiş tipik bir dinî yargılama hukuku değildi. Osmanlı yargılama hukuku, kendine özgü olarak, hem kişilerin haklarını teminat altına almaya, hem de kamu düzenini korumaya yönelik bir usûl hukukuydu. Adaletin gecikmesini zulüm saydığı için ceza yargılamasının bir gayesinin de yargılamanın en kısa sürede ve en az masrafla gerçekleşmesi olduğunu kabul etmiştir. Osmanlı adlî teşkilâtında kadıların yardımcıları ise; Naibler, Muhzırlar, Çavuşlar, Subaşılar, Müşavirler, Kâtipler, Müftü ve İmamlar, Kassamlardı. Adaletin tecellisinde ciddi katkıları vardı.

Kaynakça

Abdulaziz Bayındır, İslâm Muhakeme Hukuku, İstanbul 1986, s. 124.

Âşikpaşazade, Tevarih-i Ali Osman, İstanbul 2007, s. 18.

Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği, 1993, Milli Eğitim Bakanlığı, s. 245.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İlmîye Teşkilâtı, Ankara 1988, s. 91-103-109.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye 795-1812; Bkz. Mecelle, Ali Himmet Berki tarafından yeni harflerle Açıklamalı Mecelle başlığıyla yayımlanmıştır (Hikmet Yayınevi 1978). Dr. Osman Öztürk'ün Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle (1973) adlı eseri de Mecelle'nin tam metnini içerir.

Mehmet Neşri, Cihannümâ, C. I, İstanbul 2009, s. 110-111.

Osman Nuri, Mecelle-i Umur-u Belediye, İstanbul 1922, C. I, s. 273.

Resul Kesenceli, 231 Numaralı Maraş Şer'îye Sicilleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

TDAV Şer'îye Sicilleri, C. 1, İstanbul 1988, s. 71.

Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, C. 10, İstanbul 1970, s. 270.

Yusuf Halaçoğlu, Osmanlı Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 109-112.

MANEVİYATIN TARİHİ YÖNLENDİRMESİ: SULTAN II. MURAT HAN

Balkanlardaki Durum

Hem Anadolu hem Balkanlar'da askerî ve siyasî mücadeleler veren II. Murat yorgun düşmüş, Karamanoğullarının Haçlılarla ittifakı ve küçük mağlubiyetler sonrası Edirne/Segedin Antlaşması'nı 1444'te imzalamıştır. Taraflar kendi kutsal kitapları üzerine (Osmanlı-Kur'an-ı Kerim, Haçlılar-İncil) yemin ederek sulhu bozmayacaklarına dair söz vermişlerdir. Bunun üzerine Sultan Murat Edirne'ye dönmeyip hükümdarlığı hayatta kalan tek oğlu Mehmet'e bırakmıştır. Sultan Murat'ın tahttan çekilmesi Osmanlı başkentinde büyük heyecan uyandırmıştır. Müslüman-Türk halkı çok endişelenmiş, henüz 13 yaşında olan bu çocuğun Devlet-i Âl-i Osman'ı nasıl yöneteceği, Haçlı saldırısı olursa nasıl mukavemet edeceği insanları düşündürmüştü, bir yenilgi olursa vaziyetin olumsuzluklarını göz önüne getiren halk sınır boylarından iç alanlara göç etmeye başlamışlardır. Gerçekten de düşünüldüğü gibi olmuştur. Karamanoğlu Beyliği'nin Haçlılara yazdığı mektupta "Bundan iyi fırsat mı bulursunuz ki, Osmanoğlu tahta bir çocuğu çıkarttı. Osmanoğlu'nun dimağı bozuldu. Taze yetişmekte bulunan bu çocuk henüz

savaş yüzü görmemiştir. Savaş meydanlarında at sürmemiştir. Bu fırsat bir daha ele geçmez.” diyerek kıskırtıcılık yapmıştır. Hıristiyan âleminin ruhanî lideri olan Papa da tahta 13 yaşında bir çocuğun geçtiğini görünce Hıristiyan krallara baskı yaparak antlaşmanın mutlak bozulmasının gerekliliğini söylerken bundan daha iyi bir fırsatın yakalanamayacağı doğrultusunda yönlendirmeler yapmıştır. Bunların sonucunda Haçlı tarafı antlaşmayı bozmuştur. Aslında taraflar kendi din ve kitapları üzerine yemin etmişlerdi. Böylece Hıristiyan dünyasının kendi din ve kitaplarına ne kadar değer verdiklerini tüm dünya ve tarih görmüştür. Yakaladıkları fırsatı ganimet zannederek menfaatleri uğruna yaptıkları antlaşmayı bozmuşlar, sözlerini çiğnemişlerdir.

II. Murat'ın bu taht değişikliğindeki gayesi ise kendi ifadesiyle şu idi; “Oğlumu hal-i hayatımda tahta geçireyim ta ki gözüm bakarken görem ne veçhile padişahlık eder.” Böylece Hacı Bayram-ı Veli'nin verdiği müjdeyi de görmek istemiştir. Bu ise Osmanlı yöneticileri üzerindeki manevî etkinin ne kadar büyük olduğunu, Osmanlı hükümdarlarının maneviyat büyüklerine ne kadar sadık olduklarını, sözlerini tuttuklarını bizlere göstermektedir.

Manevî Düşüncenin Tarihi Yönlendirmesi

Haçlı İttifakı'na karşı Osmanlı Devleti'nin tedbiri ve Varna Savaşı Balkanlar'da bulunan uluslardan Macar, Bohemya, Eflak, Hırvat ve Lehler hemen

ittifak kurmuşlar bunları ise Almanya ve Venedik desteklemiş, Papa'nın da desteğiyle büyük bir Haçlı Ordusu oluşturulmuştur. Osmanlı sınırlarına doğru ilerlemeye başlayan bu Haçlı İttifakı Osmanlı merkezini heyecanlandırmış, savaş kaybedilirse çok büyük felaketlerin yaşanacağını düşünmüşler, tek çareyi II. Murat'ı tekrar tahta çıkarmakta bulmuşlardır. Bu durum üzerine II. Murat başkente bir mektup göndermiştir. Bu mektupta, "Biz oğlumuz Mehmet Han'a hilafet umurunu ve saltanat tahtını bunun için bıraktık, bundan böyle asayiş ve huzur içinde olalım. Kendisi bu pak nesilden olup hariçten gelme değildir. Padişahlık kendisine lazım ise din ve devleti korusun." buyurmuşlardır. Bu mektup Edirne'ye ulaşınca devlet erkânı durumu müşavere ettikten sonra Sultan Murat'a bir mektup gönderdiler. Bu sırada genç padişah II. Mehmet de padişah babasına bir mektup yazdı. Devlet erkânının gönderdiği mektupta şunlar yazıyordu: "Kendileri cihan sultanı iseler düşmanı bu topraklardan atmaları kendilerine farz-ı ayındır. Ulu'l- emre itaat lüzumu aydınlık kalplerinin malumudur. Zamanının gerektirdiği odur ki geç kalınmaya, İslâm âlemi bundan zarar görmeye!" II. Mehmet'in gönderdiği mektupta ise şunlar yazılıdır: "Eğer padişah biz isek size emrediyoruz, gelip ordunuzun başına geçin, yok siz iseniz gelip devletinizi müdafaa edin." Bu mektuplardan sonra Sultan Murat, Manisa'dan Edirne'ye hareket etti. Devletin büyük tehlike altında olduğunu görmüş, oğlunun yeterliliğini anlamış

fakat tecrübesiz olduğu için ordunun başına kendisi geçmiş, II. Mehmet'i ise tahttan indirmemiştir. Başkomutan sıfatıyla Haçlı İttifakı'nın üzerine yürümüştür. Bu durum ise Osmanlı Ordusu'nun maneviyatını yükseltmiştir. Varna Savaşı başladığında Haçlılar şiddetli bir şekilde hücumla başlamışler. Osmanlı Ordusu'nun sağ ve sol kolları dağılmış, bozulmalar olmuştur. Fakat Sultan Murat maneviyatını bozmamış hatta Cenabı Hakk'a şu şekilde dua etmiştir. "Hazreti Peygamber (sav.)'in temiz ruhlarının sefası, yüce yaratılmışlar cenabının aydınlık ruhlarının parlaklığı için İslâm askerini sapıkların ayakları altına alma. Gazilerimizi din düşmanları karşısında perişan hâle getirme. Mü'minlere yardım etmek ise üstümüze bir hakır. İslâm dininin bayrağını yükselt Allah'ım." Merkez ordusunun başında bulunan II. Murat'ın dirayetli olması ordunun toparlanmasını sağlamış, büyüklerin himmet ve bereketiyle Haçlı Ordusu dağılmış, zaferi İslâm ordusu kazanmıştır.

Savaşta şu enstantane yaşanmıştır: Osmanlı'nın savaşta zor duruma düştüğü anda Macar Kralı Ladislas II. Murad'ı öldürmek için askerleriyle birlikte hücum etmiştir. Bu saldırıyı Osmanlı askeri önlediği gibi kral da Koca Hızır denilen bir asker tarafından öldürülmüştür. Baş kesilen kralın; baş bir mızrak ucuna takılmıştır. Bu ise düşman askerinin tüm maneviyatını bozmuş, Osmanlı Ordusu ise bozulan Haçlı Ordusu üzerine saldırarak

zafer kazanmıştır. İşte bu zaferde büyüklerin manevî etkisi ve desteği görülmektedir. Durumun farkında olan II. Murat ise Hacı Bayram-ı Velî Hazretleri'ne tazimde hiç hata etmemiş, onun sözleri doğrultusunda hareket etmiş, oğlu II. Mehmet'i ise yetiştirmesi için Hacı Bayram-ı Velî'nin yetiştirmiş olduğu Akşeyh Hazretleri'ne emanet etmiştir.

II. Murat ve II. Kosova

Sultan Murat Varna Zaferi'nden sonra Edirne'ye dönmüş, devlet erkânı ve askerinin de isteğiyle tekrar ikinci kez Osmanlı tahtına çıkmıştır. II. Mehmet'in otoritesini sarsmamak için çok dikkatli davranan Sultan Murat ise bunda muvaffak olmuştur. Balkanları tekrar düzene sokmaya çalışan II. Murat bunu da başarmıştır. Fakat Haçlı İttifakı Osmanlı'nın Balkanlar'daki faaliyetlerinden çok rahatsız olduğu için tekrar bir Haçlı Ordusu kurarak Osmanlı üzerine yürümüş, bu kez de İslâm Ordusu Haçlı İttifakı'yla Kosova'da karşılaşmıştır. Osmanlı Ordusu 1448'de Haçlı Ordusu'nu ikinci kez yenmiştir. Böylece tüm Balkanlar'da kesin Türk hâkimiyeti sağlanırken İslâmlaşma süreci de tamamlanmıştır. Balkan hâkimiyetinde ise Allah dostlarının himmet, dua ve nazarları bulunmaktadır. Sultan Murat Türk tarihinde ebedî bir minnettarlık halesiyle kuşatılmış bir padişahdır. Türk milletinin şükranlarını kazanan bu Koca Padişah üzerinde şüphesiz Hacı Bayram-ı Velî'nin ve onu yetiştiren Somuncu Baba Hazretleri'nin çok büyük etkisi vardır. Eski bir

Osmanlıca eserdeki ifadeyle Somuncu Baba için “Nazar u himmetleriyle Devlet-i Al-i Osman günden güne kuvvetlendi ve büyüdü.” denilmektedir. Bu ise kendisi ve talebelerinin etkisinin genişliğini ve derinliğini anlatmaya kâfidir. İşte bu maneviyat erenlerinin etkisi ve desteğiyle Fatih'ler, Yavuz'lar, Bâyezîd'ler, Kanûnî'ler yetişmiştir. Böylece Türk tarihine Osmanlı Devleti'nin damgasını vurdukları gibi Osmanlı Devleti'ni cihan imparatorluğu hâline getirmişlerdir. Tüm bunların oluşmasına etki eden yüce Velî ise Hacı Bayram-ı Velî Hazretleri ve onu yetiştiren Şeyh Hamid-i Velî Hazretleri'dir. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin inkişaf etmesindeki manevî temel sebep ortaya çıkmıştır. Bu devlet ki cihan imparatorluğu olduğu gibi, tüm İslâm âleminin muhafızlığını üstlenmiş, tarihe ise muhteşem izler bırakmıştır.

Hacı Bayram-ı Velî Hazretleri ve II. Murat

Somuncu Baba Hazretleri'nden itibaren bütün mürşitlerin devlet ricali ile ve hükümdarlarla iyi ilişkiler içerisinde oldukları hatta onları irşad ettikleri görülmektedir. İşte Hacı Bayram-ı Velî Hazretleri ile II. Murat arasındaki bir mülakat ve gelişme şu şekildedir:

II. Murat bir sohbet sırasında Hacı Bayram-ı Velî'ye “Şeyhim, aylardır zihnimi bir kurt gibi kemiren bir mesele vardır. İstanbul'un fethi meselesi? Allah'ın izniyle İstanbul'u almayı murad ederim. Büyükbabam Yıldırım Bâyezîd, amcam

Musa Çelebi tarafından birkaç kere almaya teşebbüs edilen, tarafımdan bir kere muhasara edilen İstanbul'u almak mümkün olmadı. Himmet edin de şehri alalım." dedi. Hacı Bayram-ı Velî bir müddet murakabe hâlinden sonra "Hünkârım, bana öyle gelir ki bu Şehr-i Kostantiniyye'yi senin şehzaden Mehmet ile benim köse el ele vererek alacaklardır." demiş ve fethin müjdesini vermiştir. Hacı Bayram-ı Velî bunu söylerken beşikteki Şehzade Mehmet ile Akşemseddin'i işaret etmiştir. Sultan Murat ise bu mülakattan sonra bir daha İstanbul'u kuşatmamıştır. Ancak oğlu Mehmed'i ise sık sık "Sen Akşemseddin'le birlikte İstanbul'u alacaksın." diye bu işe teşvikten geri durmamıştır. Gerçekten de Hacı Bayram-ı Velî Hazretleri'nin himmeti, tasarrufu, kerametiyle fetih, Fatih ve Akşeyh'e nasip olmuştur.

Kurbandaki Hikmet

Hacı Bayram-ı Velî, Ankara'ya Sultan Murat Han'ın verdiği fermanla geldi. Fermanda, Hacı Bayram-ı Velî Hazretleri'nin talebelerinin, yalnız ilim ile meşgul olmaları için, onların vergi ve askerlikten muaf tutulduğu bildiriliyordu. Bunu duyan pek çok kişi, vergi ve askerlikten kurtulmak için Hacı Bayram-ı Velî'nin talebesi olduğunu söylemeye başladı. Bunlar o kadar çoğaldı ki, Ankara'nın malî ve askerî düzeni bozuldu. Sonunda Sultan tarafından, Hacı Bayram-ı Velî'nin talebelerinin bir listesinin verilmesi istendi. Hacı Bayram-ı Velî de, Ankara'nın Kanlıgöl mevkiinde bir çadır kurdu ve

“Bize intisâb edenler, talebe olanlar burada toplansın.” diye ilân etti. Hacı Bayram-ı Velî'nin talebesi olduğunu söyleyen herkes, akın akın gelip meydanı doldurdu. Hacı Bayram-ı Velî, “Dervişlerim, müridlerim! Bana intisâb eden talebelerimi bugün burada kurban etmem emrolundu. Canını, malını bana feda eden, çadıra girsin.” buyurdu. Bütün talebeleri bir korku aldı. Bir uğultu yükseldi. Vergiden kaçmak için talebe görünenler; “Bu ne biçim mürşit; bu nasıl müritlik!” diye söylenip duruyorlardı. Hacı Bayram-ı Velî de, elinde keskin bir bıçak ile çadırın kapısında beklemeye başladı.

Bu sırada topluluktan, bir erkek ile bir kadın kalabalığı yarararak doğruca çadırın içine girdiler. Arkalarından Hacı Bayram-ı Velî de girdi. Daha önceden çadıra koyduğu koyunu içeride hemen kesti. Kırmızı bir kan, çadırdan dışarı çıktı. Kanı gören herkes hemen kaçtı. Meydanda kimse kalmadı. Daha sonra dışarı çıkan Hacı Bayram-ı Velî, “Anladık ki, bu kadar talebemiz varmış. Bunlardan başka herkes, vergi vermek ve askerlik yapmak suretiyle, devlete olan borcunu ödemelidir.” buyurdu.

Kaynakça

Ahmet Cevdet, Kısas-ı Enbiya, c. VI, (Hz: Mahir İz), Ankara 1985.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. I, Ankara 1972.

İsmet Miroğlu, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi,

“Fetret Devrinden II. Bâyezîd'e kadar Osmanlı Siyasî Tarihi”, İstanbul 1990.

Mehmet Hemdemi, Solakzade Tarihi, c. I, (Hz: Vahid Çabuk), Ankara 1989.

Padişahlar Ansiklopedisi, C. I, İstanbul.

Seyyid Abdulkakî Efendi, H. 1156 tarihli Tabakat Kitabı, Şeyhzadeoğlu Özel Kitaplığı, Kitap No: 650, Tasnif No: 297.

Tahsin Ünal, Osmanlılarda Fazilet Mücadelesi, İstanbul 2007.

OSMANLI ORDUSUNDA SIRADIŞI KAHRAMAN ASKERLER: DELİLER

Deliler Ocağı

Osmanlı fetihlerinin sürdüğü ve toprakların genişlemeye devam ettiği dönemde Rumeli sınır boylarında düşmanlara korku salan yeni bir askerî sınıf ortaya çıkmıştır. Vahşi hayvanların derisinden yapılmış başlık ve elbiseler giyen, vahşi görünüşleri ile düşman askerlerinin yüreğine korku salan, gözü kara, korku nedir bilmeyen süvari birliğidir bunlar. Bunlara Deliler denilmiştir. Deliler 15. yüzyılın ortalarından başlayarak görünmeye başlar ve 16. yüzyılda tam bir düzene erişir. Meşhur Müverrih Mehmet Neşrî'nin aktardığına göre, 1444 yılındaki Varna ve 1448 yılındaki Kosova Muharebelerinde Osmanlı ordusunun bir parçası olarak savaşırlar. Eserde Delilerden şu şekilde bahsedilmektedir. Topların tüfeklerin sesinden kulaklar sağır oldu, gürültüsünden beyinler dondu. Bu ulu cengin heybetinden deniz dibindeki balıklar ürktü, dağ canavarları vatanlarını koyup gittiler, sestem, bağirtıdan, yankıdan, atların kişnemelerinden, erenlerin naralarından, bağırıp çağırılmalar nefirinden ödler patladı, nicelerinin başı gitti, kan ırmak gibi aktı, dumandan tozdan havanın yüzü kapkara oldu,

can alıcı can almaktan yoruldu... "Deri takkeli Deliler'in atlarının boyunlarında öten ziller, savaştıkları kâfirlerin iniltileri ve figanları idi. Bu garip tarz ve acayip tavırla kâfirlere köpeksiz koyuna kurt girer gibi koyuldular. Dünya depreme tutuldu. Kaf Dağı yerinden oynadı, gökler yer üstüne yığıldı sandılar, gaziler kâfirleri öyle kırdılar ki..." Bunlar öylesine cesurdurlar ki bir hükümdarın hizmetine girdikten sonra, onları vazgeçirebilecek hiçbir unsur yoktur. Bir başka kaynakta, Delilerden şöyle bahsedilir: Deli sözü Türkçede mecnun anlamına gelir, ama bundan bu adamların mecnun ya da akıllarını yitirdikleri anlamı çıkarılmamalıdır. Bu, kendilerini tehlikeye atmak konusunda gösterdikleri azim ve inattan, nefislerini tehlikeye gerçekten deli gibi bir pervasızlıkla atışlarından dolayıdır. Ordu-yu Hümayun bünyesinde yer alan Deli Ocağı, genellikle sınır boylarında, Rumeli Beylerbeyleri veya sancakbeyleri maiyetinde bulunan hafif süvari birliklerinden oluşuyordu. Olağanüstü cesaretleri, oldukça gösterişli kıyafetleri ve gözlerini daldan budaktan sakınmayan tavırları ile düşmana saldırmalarından dolayı "deli" diye anılıyorlardı. Sadece Osmanlı tarihinin değil dünya tarihinin de en renkli askerî birliklerindendir.

Ölümüne Sadakat

Rumeli sınır beyleri, akıncılardan farklı olarak, doğrudan kendilerine bağlı hafif atlılardan oluşan süvari birliklerini çözüm olarak gördüler. Ve böylece

Deliler tarih sahnesindeki yerlerini aldı. Başlangıçta Semendire, Bosna gibi Rumeli'nin önemli merkezlerinde kurulan Deli askerî teşkilatı zamanla büyüdü, önceleri küçük bir bölük biçiminde yalnızca sınır beylerinin muhafız birlikleri iken, gün geçtikçe Osmanlı ordusunun en korkutucu savaş unsurlarından birisi durumuna yükseldi. Kuruluş yıllarında yalnızca Rumeli'deki sınır beyliklerinde görev alan Deliler, XVII. yüzyıldan itibaren merkezde veziriazamın, Anadolu'daki vezir ve beylerbeylerinin maiyetlerinde de oluşturulmuş ve tamamen ücretli maiyet askeri statüsüne geçmişlerdi. Ne sadakatlerinden ne de cesaretlerinden en ufak kuşku duyulmadığı için de bu beylerin özel korumaları olmaları son derece olağandı. Öyle ki, Osmanlı tarihinde sıkça görülen, Yeniçeriler ve diğer askerler tarafından başlatılan ve çoğu zaman bir devlet büyüğünün katli ile sonuçlanan olayların hiçbirine Deliler'in katılmadığını görürüz. Barış dönemlerinde etkileyici ve sıra dışı kıyafetleri ile sadrazamların düzenlediği divan alaylarının en önünde giden Deliler sadrazamlara yol açar, olası suikastlara karşı güvenliği sağlardı. Sefer sırasında ise ordunun en ön safında giden Deliler, korku bilmeksizin düşmanın içine dalar, onların hatlarını yarmaya çalışır ve canlı esir ele geçirerek düşman hakkında bilgi edinmeye çalışırdı. Sultan III. Murad'ın oğullarının sünnet şenliğinde Deliler, sultanın önünde hem binicilik yeteneklerini hem de daha sonra çıplak bedenlerine sapladıkları çeşitli

kesici aletlerle, dayanılmaz acılara dayanabildiklerini ve sultana olan ölümüne sadakatlerini göstermişlerdir. Deli Ocağı'na katılmak kolay değildi. Öyle her isteyen Delilere katılamıyordu. Delilere katılmak isteyen kişinin yerine getirmesi gereken iki temel şart vardı. Gösterişli bir fiziki yapıya sahip olmak ve cesaretini, savaşıma becerisini kanıtlayabilmek. Cesaretlerini ve savaş aletlerini kullanmaktaki hünerlerini kanıtlamak için savaşta hiç olmazsa 8-10 düşman süvarisini öldürerek zaferle dönmeleri yine Delilerden beklenen şeylerdi. Bu koşulları yerine getirip kendini ve cesaretini kanıtlayarak eğitim aşamasını başarıyla tamamlayan Deliler, düzenlenen bir tören ile yemin eder ve ocağa özgü başlıklarını giyerek Deliler Ocağı'na resmen katılmış olurlardı. Bayrak adı altında 60'şar kişilik küçük ocaklara ayrılan Delilerin birkaç ocağı bir delibaşının emrine verilirdi.

Sıra Dışı Askerler

Genellikle Türklerden oluşmasına karşın Deliler Ocağı'nda Devşirmelere de rastlamak olasıydı. Delileri Osmanlının diğer askerî birliklerinden ayıran en önemli özellikleri hiç kuşkusuz kıyafetleriydi. Delilerin elbiseleri aslan, kaplan, sırtlan ve ayı benzeri hayvanların kürklerinden yapılır, rahat hareket edebilmek ve yaralandıklarında yaraları ile de düşmana korku salmak için zırh falan giymezlerdi. "Serhatlık" adı verilen yüksek topuklu, sivri burunlu, arkasında

mahmuzu bulunan ve genelde sarı renkte deri çizme veya ayakkabı giyerlerdi. Delilerin deli kalpağı adı verilen kalpakları çizgili sırtlan, kar leoparı, samur ve pars benzeri vahşi hayvanların derisinden yapılır, bu kalpakların üzerinde kartal kanadı ya da tüyleri bulunurdu. Kullandıkları başlıca silahlar ise mızrak, kılıç, satır, balta, bozdoğan, şeşper, gürz ve savaş çekici idi. Delilerin atları da en az kendileri kadar sıra dışıydı. Atlar çoğu zaman kartal tüyleri ile süslenir, atın kafası üzerine serilen bir aslan postunun ağzından çıkardı. En parlak dönemlerinde sayıları on bine ulaştığı düşünülecek olursa, üzerlerine doğru gelmekte olan on bin vahşi görünüşlü süvarinin düşman askerleri üzerinde nasıl bir psikolojik etki yarattığını ve dehşete düşürdüğünü anlamak zor olmasa gerek. Bizanslı tarihçi Khalkokondyles, Delilerle karşılaşan düşmanın durumunu şöyle anlatır: Delilerle karşılaşan düşman, öncelikle neyle karşı karşıya olduğunu, nasıl bir varlıkla savaştığını, karşısındakinin insan mı insan dışı bir varlık mı olduğunu anlamaya çalıştığı için şaşkınlık içinde kalır. Cesaretleri sıkı bir eğitim ile birleştigiğinden, en verimli dönemlerinde hiçbir orduda Deliler ile denk başka bir süvari sınıfı daha bulunmuyordu.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki gözlemlerini aktaran İngiliz Sir Adolphus Slade, şunları kaleme almıştır. "Öyle ki kumanda ettikleri yönde alevlere bürünmüş bir fıçıya, silah ateşine

doğru atılır, düz bir duvarı aşar. Atıyla dörtnala giderken silahıyla nişan almasını ve vurmasını bilir, keskin nişancıdır. Cirit atmada üstlerine yoktur.” Delilerin Ruslarla adeta spor yaparak çarpıştığını, Rus siperlerinin dibine kadar sokulup Rus süvarilerine laf atıp onları kızdırdığını ve eğitimli atları ile Rus piyade saflarını adeta parçaladığını anlatır.

Başını Vermeyen Şehit

Yüz kişilik Osmanlı mücahit gücünün savunduğu Girijkal Kalesi (1555), bini aşkın düşmanın saldırısına uğramıştı. Bu savaşta şehit düşen Deli Mehmed isimli bir dervişin macerası da o savaşta bulunan Girijgal kadısı tarafından bir destanla anlatılmıştır.

Kuru Kadı, eliyle hisarın kapısını açtı. Girijgal gazileri Allah Allah naralarıyla müthiş bir umman tuğyanı gibi fişkirdılar. İki koldan hücum olunuyordu. Kollardan birine Deli Hüsrev, birine Deli Mehmed baş olmuştu. Deli Mehmed'le Deli Hüsrev'in takımları düşmanı kaçırmamak için iyice sarıyordu. Kuru Kadı cübbesini atmıştı. Elinde kılıç, gazilerin arkasında yürüyordu. Kuru Kadı'nın gözleri Deli Mehmed'i aradı. Bakındı, bakındı, göremedi. Düşman safına karışıp kaynaşan kolun arkasında iri bir vücut yere uzanmıştı. Siyah, yüksek atlı bir şövalye, uzun bir kargıyı bu uzanmış vücuda saplıyordu. Şövalye atından inmiş, kargıladığı şehidin başını teninden ayırmıştı. Bir anda bu kestiği

baş elinde, yine bir ifrit gibi şahlanan atına sıçradı. Kaçacaktı. Kuru Kadı bütün kuvvetiyle ona yetişmek için koşarken baktı ki solu ilerisinde Deli Hüsrev kalkanını sallayarak avazı çıktığı kadar bağırıyor:

“Mehmed, Mehmed!.. Canını verdin başını verme Mehmed!..”

Kuru Kadı: "Vah, Deli Mehmed'miş!" diye olduğu yerde dikildi kaldı. Durur durmaz, o an kırk adım kadar yaklaştığı kesik başlı şehidin yerden fırladığını gördü. Nefesi tutuldu, şaşırıldı. Bu başsız vücut uçar gibi koşuyordu. Kendi kellesini götüren zırhlı şövalyeye yetişti. Eliyle öyle bir vuruş vurdu ki, hemen atından tepesi üstü yuvarlandı. Götürmek istediği baş elinden düştü. Deli Mehmed'in başsız vücudu canlıymış gibi eğildi, yerden kendi kesik başını aldı. Hemen oracığa yorgun bir kahraman gibi uzanıverdi.

Deli Aslan

Bir diğer efsaneleşen deli ise Şebeş palangasındaki Aslan isimli delidir. 1588'de bir Avusturya elçisi Edirne'ye gelmişti. Devlet ricali tarafından elçinin şerefine bir ziyafet verildi. Ziyafette elçi su bardağını kaldırıp: Bunu kimin için içerim, bilir misiniz? Bunu Cezar'da ve Hünkâr'da akranı bulunmayan, kılıcı üstüne kılıç olmayan, vardığı yerde mutlaka muvaffak olan yiğit Frans Uram'ın aşkına içerim, der. Bizimkiler buna verecek cevap bulamamış başlarını yere eğmişken Resiü'l-küttab Muavini Ali Ağa, sofranın öbür ucundan

bardağını kaldırıp: Baka elçi bey, der. Ben de bunu kimin için içerim, bilir misin? Senin Frans Uram dediğin kimse Şebeş palangası altına geldikte küçük bir müsademedden sonra geri dönüp kaçarken, onu arkasından kovalayan, fakat yetişemeyip bir ok atarak, hâşâ ki bilmem neresini eyerinin arka başına mıhlayan, Deli Aslan nam bahadırın aşkına içerim.

Korkutucu görünümüleri, olağanüstü cesaretleri ve savaşıma azimleri ile Deliler Osmanlı ordusuna uzun yıllar boyunca mükemmel biçimde hizmet ettiler. Fakat zaman içinde tüm Osmanlı'yı tutsak alan bozulmadan ve yozlaşmadan Deliler de nasiplerini almışlardı. Emrinde oldukları beylerin sık sık görevden alınmaya başlamasıyla birlikte Deliler başıboş ve işsiz kalınca bunun sonucu olarak askerî disiplinlerini yitirmişler, sıradanlaşmışlardır. Sonunda II. Mahmut tarafından 1829 yılında Deliler Ocağı lağvedildi ve karşı koyanların öldürülmesiyle bir dönem de kapanmış oldu.

Kaynakça

Abdullah Turhal, Osmanlı'nın Muhteşem Süvarileri, İstanbul 2011.

Alain Manesson Mallet, Les Travaux de Mars ou l'Art de la Guerre, 1684.

Amiral Sir Adolphus Slade, Türkiye İntibaları: İngiliz Gözüyle Türkler, Tarih Ve Medeniyet, S. 60, s. 46-52, Mart 1999. 1804-1877 yılları arasında yaşamış İngiliz amiraledir. Sultan II. Mahmud'un yeniçerileri kaldırması sırasında İstanbul'da Osmanlı donanmasının ıslahı için bulunuyordu. İstanbul'da

yaşadıklarını ve gözlemlerini 1832 yılında çıkardığı “Records Of Travels In Turkey Greece And Of A Cruise In The Black Sea” isimli kitabında toplamıştır.

Antoine Galland, İstanbul'a ait Günlük Hatıralar, Şerhlerle yayınlayan Charles Schefer, çeviri Nahid Sırrı Örik, C, I-II, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1998.

İbrahim Peçevi, Peçevî Tarihi, Cilt I, Ankara 1992.

Mehmed Neşri, Kitab-ı Cihannüma-Neşri Tarihi, (Hazırlayan: Faik Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen), II Cilt, Ankara 1987. Ömer Seyfeddin, Seçme Hikâyeler, İstanbul 1993.

Tahsin Ünal, Osmanlılarda Fazilet Mücadelesi, İstanbul 2007.

BEŞİKTAŞLI YAHYA EFENDİ VE İKİ OSMANLI PADİŞAHI

Kanûnî Sultan Süleyman doğduğunda, ismi için Kur'an-ı Kerim açılmış ve "İnehû min Süleyman" ayeti denk gelmişti. Bu durum kendisi için uğur sayılmış, Allah tarafından teyid edildiğine inanılmış ve ismi bundan ötürü "Süleyman" konulmuştu. Beden ve iman mükemmeliyeti, fikir, ahlak ve mefkûre yüksekliği ile temayüz eden Kanûnî Sultan Süleyman, irfan sahibi, âlim, maddî ve manevî kemâlatı şahsında toplamış mümtaz bir padişahı. İlim, tasavvuf, sanat ve edebiyat erbabına büyük hürmet ve alaka gösteriyordu.

Hatt-ı Şerif

Kanûnî Sultan Süleyman Han, bir gün Yahya Efendi'ye hatt-ı şerif gönderip; "Biraderim Yahya Efendi! Şaşılacak şeydir ki, bizi terk ettin. Hayli zamandır görüşemedik. Buna sebep nedir? Eğer bizden size karşı bir kusur meydana geldi ise kerem edip af buyurunuz. Teşrif edip bizi sevindiriniz. Böylece kırık gönlümüz neşelensin." dedi. Hatt-ı şerif Yahya Efendi'ye ulaştınca, kâğıt kalem istedi ve Kanûnî'ye cevap yazıp onun görüşme isteğini kabul etti. Dergâhına dâvet etti. Sohbetinde bulundular.

Padişaha Ciddi Bir Uyarı / Ahireti Kurtarma
Endişesi

Bir gün Yahya Efendi Sahn-ı Semân Medresesi'ne gitmek için yola çıkmıştı. Yolda atının yularını bir papaz tuttu ve "Ey âlim zât! Ey Yahya Efendi! Size bir sualim var. Bu müşkül işi bana izah edin. Soracağım şeyin cevabı acaba dininizde var mıdır? Her sene yeni defter tutulmayıp gidiyor. Ölen kalan kim bilinmeden ölmüş bir gayr-i Müslim'den devletçe haraç vergisi isteniyor? Bu nasıl iştir. Bu şekilde hareket dininizde var mıdır?" dedi. Yahya Efendi bunları duyunca; "Hayır. Dinimizde ölmüş bir gayr-i Müslim vatandaştan haraç alınmaz. Sonra çok fakir, kazandığıyla güç geçinen kimseden ve çok yaşlı olanlardan da haraç alınmaz. Bunlar affolunmuşlardır. Sultanımız ona muhtaç değildir." dedi. O zaman papaz: "Efendi, şunu iyi bil ki, bizden ölen kimsenin bile haracını isteyip her yıl alırlar. Bunu ben size soruyorum. İslâm dini bunun alınmasını istiyor mu? Ne olur bunu Sultan Süleyman Han'a arz edin, haber verin, sorun." dedi.

Bunları işiten Yahya Efendi celâllendi ve din gayreti ile medreseye vardı. Ders yapmadan önce hemen kalem kâğıt istedi ve Sultan Süleyman Han'a hitaben: "Ey cihan sultanı Süleyman Han! Şimdi sana saltanat haram oldu. Zulmün ölen kişilere kadar uzandı demek. Hâlbuki böyle bir zulmü senin ecdadın yapmamıştı. Bu mudur din gayreti? Bak, müminleri bir kâfir ilzam ediyor, susturuyor, çaresiz bırakıyor." diye yazdı. Sonra da sevdiği birine bu mektubu verip Sultan'a gönderdi. Mektup

Kanûnî'nin eline ulaştığında, Kanûnî ona nazar edip okudu. Rengi değişip kalbini bir üzüntü kapladı. Tahtından indi ve bir adamını Yahya Efendi'ye göndererek geleceğini bildirdi. Çok geçmeden saltanat kayığına binip Yahya Efendi'nin dergâhına vardı. Hürmetle selâm verip yaklaştı ve "Ağabey! Bu mektup da nedir? Bunu bize siz mi gönderdiniz? Ey güzel haslet sâhibi! Nedir suçumuz? Bize bunu beyan edip açıklayınız. Biz de işin hakikatini bilelim. Saltanat bana neden haram oldu? Kime zulüm eyledim?" diye sordu.

O zaman Yahya Efendi: "Padişahım! Bu ne iştir. Defterleri her sene niçin yenilemezsiniz? Ölmüş olan gayr-i Müslimlerden memurlarınız haraç toplarlar. Böyle ele geçen mal sana hiç helal olur mu? Bu senden beklenmez. Yediğin, giydiğin haram olunca, elbette ki saltanat da sana haram olmuş demektir." dedi. Hayretler içinde kalan Kanûnî: "Hâlîmi Allahu Teâlâ biliyor ki, bu söylediklerinizden zerrece haberim yoktur." dedi. Yahya Efendi de: "O halde bu gaflet nedir? Yarın Allahu Teâlâ'nın huzurunda buna vereceğin cevap ne olur? Memurların gayr-i Müslim malı alırlar. Bu, kul hakkı olur. Er geç Allahu Teâlâ'nın huzuruna çıkacaksın. Yakanı kâfirin eline vereceksin. Neticede korkarım cehennem ateşine atılırsın. Cihan padişahının kâfirle birlikte gelmesi lâyük müdür? Bu mudur din gayreti, bu mudur iman gayreti? Kullara zarar verene, inletip ağlatana Allahu Teâlâ'nın rızası yoktur. Sana yolların en hayırlısı

gösterilmişken, buna Rasûlallah Efendimiz hiç rıza gösterir mi? Yaptığın işler yanlıştır. Niçin adâletle işlerini görmezsin? Dininin bildirdiği yola gitmezsin? Şunu iyi bil ki, ey cihan padişahı! Şöhret zinetinin hepsi burada, bu dünyada kalır. Bu apaçık bir iştir. Eğer adâletle bir iş yaptıysan, sana kalacak odur.” buyurdu. Kanûnî Sultan Süleyman Han bu sözleri işitince ağladı ve vezirine emredip:

“Her sene evleri teker teker sayın. Gayr-i Müslimlerden ölen kalanları yazın. Haraç hesabını iyi tutun. Hazineye haram para getirmeyin. Şunu iyi bilin ki, buna kesinlikle rızam yoktur.” diye ferman etti. Sonra da Yahya Efendi Hazretleri’ne dönüp: “Sen bizim doğru yolu gösteren rehberimizsin. Gaflet uykusundan bizi uyandırdın. Bu sebeple Allahu Teâlâ senden razı olsun. Suç bizdeymiş.” dedi. Yahya Efendi de ona:

“Ey cihan padişahı! Tevbe edin ki, Allahu Teâlâ affetsin. Bir daha gaflette kalıp zulüm etmeyiniz. Doğru yolu bırakıp eğri yola gitmeyiniz.” buyurdu. Kanûnî ona: “Ağabey! Şimdi artık bizim tahta geçmemize izin var mıdır?” diye sordu. O zaman Yahya Efendi, Kanûnî’nin elinden tutup: “Evet, şimdi çıkabilirsin.” buyurdu.

Neme Lâzım be Sultanım!

Kanûnî Sultan Süleyman, en yüksek duruma getirmiş olduğu devletin akıbetini hayâl eder, günün birinde “Osmanoğulları da inişe geçer, çökmeye yüz tutar mı?” diye derin derin düşünmeye başlar... Bu

gibi soruları çoğu zaman sütkardeşi meşhur âlim Yahya Efendi'ye sorduğundan bunu da sormaya niyet eder. Güzel bir hatla yazdığı mektubu keşfine inandığı Yahya Efendi'ye gönderir... "Sen ilahî sırlara vâkıfsın. Kerem eyle de bizi aydınlat. Bir devlet hangi halde çöker? Osmanoğulları'nın akıbeti nasıl olur? Bir gün olur da izmihlâle uğrar mı?" şeklinde mektubunu gönderir.

Güzel bir hatla yazılmış mektubu okuyan Yahya Efendi'nin cevabı bir bakıma çok kısa, bir bakıma içinden çıkılmaz bir hâl alır:

"Neme lâzım be Sultanım!"

Topkapı Sarayı'nda bu cevabı hayretle okuyan Sultan, bir mana veremez. Yahya Efendi gibi bir zatın böylesine basit bir cevapla işi geçiştireceğini pek düşünmez. Söylenmeye başlar: "Acaba bilmediğimiz bir mana mı vardır bu cevapta?" Nihayet kalkar, Yahya Efendi'nin Beşiktaş'taki dergâhına gelir. Sitem dolu sorusunu tekrar sorar:

"Ağabey, ne olur mektubuma cevap ver. Bizi geçiştirme, soruyu ciddiye al!"

"Sultanım, sizin sorunuzu ciddiye almamak kabil mi? Ben sorunuzun üzerine iyice düşündüm ve kanaatimi de açıkça arz ettim."

"İyi ama bu cevaptan bir şey anlamadım. Sadece "Neme lâzım be Sultanım!" demişsiniz. Sanki "Beni böyle işlere karıştırma." der gibi bir anlam çıkarıyorum."

“Sultanım! Bir devlette zulüm yayılsa, haksızlık şayi olsa, işitenler de “neme lâzım” deyip uzaklaşsalar, sonra koyunları kurtlar değil de çobanlar yese, bilenler bunu söylemeyip sussa. Fakirlerin, muhtaçların, yoksulların, kimsesizlerin, feryadı göklere çıksa da bunu da taşlardan başkası işitmese, işte o zaman devletin sonu görünür. Böyle durumlardan sonra devletin hazinesi boşalır, halkın itimat ve hürmeti sarsılır. Asayişe itaat hissi gider, halkta hürmet duygusu yok olur. Çöküş ve izmihlâl de böylece mukadder hâle gelir...” Bunları dinlerken ağlamaya başlayan koca sultan, söyleneni başını sallayarak tasdik eder, sonra da kendisini böyle ikaz eden bir âlime memleketinin sahip olduğu için Allah’a şükreder. Yahya Efendi’ye ise bu tür tembihlerini mutlaka söylemesi gerektiğini anlatır.

Tevbe Abdesti

Kanûnî Sultan Süleyman Han’ın vefatından sonra yerine oğlu İkinci Selim Han padişah olup tahta geçmişti. Bir gün saltanat kayığı ile Boğaz’ı gezmek için çıktı. Giderken Boğaz’daki bazı yerleri yanındakilere soruyordu. Beşiktaş’a geldiklerinde, kendisine: “Efendim, burası Beşiktaş’tır ve Yahya Efendi Hazretleri oturur. Buraları o ihya etmiştir.” dediler. O zaman Sultan Selim Han: “Yahya Efendi nasıl biridir?” diye sordu. Ona: “Sultanım! Yahya Efendi, babanız cennetmekân Hazretleri’nin sütkardeşi idi. Babanızla çok iyi görüşürlerdi.” dediler. Bunun üzerine Sultan Selim Han: “Evet,

babamla olan yakınlığını ve dostluğunu bilirim. O babama her ne derse babam şüphesiz yerine getirirdi. Yahya Efendi saraya bir defa olsun gelmemişti. Lâkin babam hep onun ayağına giderdi. Babam ona çok iltifat ettiğine göre görelim nasıl zattır. Evliyalığı nice dir? İmtihan için onu bir yere dâvet edelim.” dedi. Kale bahçesi denilen güzel bir yere geldi. Sultan bir adamıyla Yahya Efendi’yi buraya davet etti. Yahya Efendi geldiğinde ona iltifat etmemeyi gönlünden geçirdi. Çok geçmeden Yahya Efendi kayığıyla çıkageldi. Sultan Selim Han, Yahya Efendi’yi görünce tahtından inip hürmetle onu karşıladı ve iltifat etti. Yahya Efendi ona: “Sultanım! Niçin tahtınızdan indiniz? Bu ne iltifat?” buyurdu. Sultan el öpmek isteyince, Yahya Efendi, Sultanın iki kulağını tutup büktü ve “Abdestin var mı? Söyle, yoksa bırakmam.” dedi. Sultan: “Abdest alayım.” dedi. Yahya Efendi: “Dediğim namaz abdesti değildir. Söylediğim tevbe abdestidir.” buyurdu. Sultan Selim Han mahcup oldu ve Yahya Efendi’nin ellerinden öpüp hürmet gösterdi. Onun büyük bir velî olduğuna iyice inandı.

Vefatı ve Türbesi

Beşiktaşlı Yahya Efendi, ömrünün sonuna kadar Beşiktaş’taki yerinde, ibadet ve mücadele ile vakit geçirdi. 1569 Zilhicce ayında, Kurban Bayramı gecesi vefat etti. Vefatında seksen yaşına yaklaşmıştı. Kurban Bayramı günü, Süleymaniye Camii’nde, bayram namazından sonra cenaze namazı kılındı.

Cenaze namazını Şeyhülislâm Ebussuud Efendi kıldırdı. Bahçesi yakınında bulunan ve daha önceden hazırladığı kabrine defnolundu. Cenazesinde vezirler, âlimler, zenginler ve fakirlerden müteşekkil çok kalabalık bir cemaat hazır bulundu. Bu cemaat, onun hâlinin iyi olduğuna, sonunun hayırlı olduğuna, tam ve âdil bir şâhitti. Vefat gecesinde; âlimler, hâfızlar, vaizler, imamlar, tasavvuf büyükleri Kur'an-ı Kerim okudular. Kelime-i tevhit ve tespih ile o geceyi ihya edip sevabını o büyük zatın ruhuna hediye ettiler. Kabri üzerine İkinci Selim Han tarafından türbe yaptırıldı. Sonra gelen Osmanlı sultanları, Yahya Efendi'nin türbesinin, câmi ve zaviyesinin ve diğer külliyyatının bakım ve tamirini büyük bir hassasiyetle ve aksatmadan yapmışlardır.

Kaynakça

Bkz. Geniş Bilgi için, Mektup, Topkapı Sarayı'nda sergilenmektedir.

Resul Kesenceli, Veliler ve Hükümdarlar, Ankara 2013.

Yahya-efendi-Kanûnî-sultan-suleyman-in-sutkardesi/Blog/?BlogNo=359510.;

<http://www.Yahyaefendi.com/default.aspx?durum=incele&id=6>

KIBRIS VE KARS İÇİN ÖNEMLİ BİR SİMA; LALA MUSTAFA PAŞA

Lala Mustafa Paşa, Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), II. Selim (1566-1574) ve III. Murad (1574-1594) dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin üst kademelerinde önemli görevlerde bulunmuş bir devlet adamıdır. Lala Mustafa Paşa'nın Şam'da bulunduğu tarihlerde, Kanuni Sultan Süleyman hayata gözlerini kapamış ve Şehzâde Selim yegâne varis olarak Osmanlı tahtına cülus etmişti. Lala'nın beklediği gün gelmiş gibi idi. Kendisine "taht müyesser" olduğu takdirde "Veziriazamlık bin baş hakkındır." diye va'dde bulunan hamisi Selim tahta müyesser olduğuna göre Lala Mustafa için sadaret kapısı açılmış sayılabilirdi. Fakat o sırada sadrazamlık makamında Sokullu Mehmed Paşa'nın bulunması, Lala'nın bütün emel ve ümitlerini kırarak büyük bir engel teşkil ediyordu. Bunun üzerine Lala Mustafa Paşa kendisine sadaret yolunu kapayan Sokullu Mehmed Paşa ile mücadeleye başlamıştır.

Kıbrıs'ın Fethi

II. Selim tahta çıktığı sıralarda Şam'da vali olan Lala Mustafa Paşa vaktiyle Hazreti Ömer devrinde Kıbrıs fethedildiği zaman inşa edilen caminin

durumunu adanın Hristiyanlarından duymuş, İstanbul'a başvurarak adanın zaptının gerektiğini ve Sefer Serdarlığı'nı üzerine almaya hazır olduğunu bildirmişti. Lala Mustafa Paşa kubbe veziri olduğu zaman Kıbrıs meselesini tekrar ortaya koymuş ve bu suretle adanın Osmanlı topraklarına katılmasının birçok yönden gerektiği Divan'da tartışılmıştır. Kıbrıs seferine karar verildikten sonra bu amaçla hazırlanan kuvvetlerin serdarlığı Lala Mustafa Paşa'ya verilmiştir. Osmanlı Devleti Suriye ve Mısır'ı alıp Kuzey Afrika'nın en mamur kısmına sahip olduktan sonra yol üzerinde bulunan ve korsan gemilerinin yolu olan Girit Adası'yla Suriye ve Anadolu sahillerine pek yakın bulunan tüccar ve gemilere rahat vermeyen Kıbrıs Adası'nın elde edilmesi zaruret halini almıştı.

Sefer hazırlıkları tamamlandıktan sonra Osmanlı donanması 3 grup halinde İstanbul'dan hareket etti. 1570 Mart ayında Murad Reis ve Nisan ayında Piyale Paşa kumandasındaki filolar denize açıldılar. 17 Mayıs'ta Yedi Kule önlerinden ayrılan donanma ertesi günü Gelibolu'ya, ayın 22'sinde Bozcaada'ya, 23'ünde Midilli'ye, 25'inde Sakız'a varmış ve 3 Haziran'da İstanköy'de, İstanbul'dan daha önce hareket etmiş olan Murad Reis kumandasındaki 25 kadirgaya, 5 Haziran'da Rodos Adası'na Piyale Paşa emrindeki filoya dâhil olunmuştu. Antalya'dan Fenike'ye gelmiş ve oradan hareketle 1570'de Limasol Limanı'na demir atılarak Kıbrıs'ın fethine

başlanmıştı. Boğazdan çıktıktan sonra yüz kadar levent donanmaya katıldı. Karadan sevk edilen Anadolu tımarlı sipahileri, tahsis edilen gemilerle Fenike limanından Kıbrıs şehirlerini almak için harekete geçtiler. Bu sırada adanın en mühim ve müstahkem şehri olan Magosa muhasara edildi. Magosa denizden de abluka olundu, kışın gelmesi üzerine Piyale Paşa, Rodos Beyi Arap Ahmet Bey komutasında kırk kadar kadırgayı bıraktıktan sonra Magosa Limanı'ndan ayrıldı; adada yalnız Serdar Lala Mustafa Paşa kaldı. Lala Mustafa Paşa 1571'de Kıbrıs'ı fethederek "Kıbrıs Fatihi" unvanını aldı. Kıbrıs'ın fethi Osmanlı Devleti açısından çok önem arz etmektedir. Çünkü Kıbrıs, Doğu Akdeniz'deki üstünlük ve denetim için elzemdir.

Kars Kalesi

Evliya Çelebi, Kars Kalesi'nin III. Murad devrinde Lala Mustafa Paşa tarafından tamir edildiğini anlatırken bir askerin Paşa'ya aktardığı rüyasını nakleder. Asker, rüyasında gördüğü yaşlı bir zâtn, kendisinin Ebu'l-Hasan el-Harakânî olduğunu ve makamının burada bulunduğunu söylediğini, kendisinden ayağını bastığı yeri kazmasını istediğini anlatmıştır. Bunun üzerine yüz işçi yeri kazmaya başlamış ve üzerinde "Menem şehîd ü saîd Harakânî" ibaresi yazılı dört köşe bir somaki mermer bulunmuştur. Gaziler mermeri tekbir ve tevhidle kaldırıncaya kabir ortaya çıkmıştır. Yaralı pazusuna sarılı makrame ile sırtındaki

hırkasının bile henüz çürümediği görülmüş; vücudunun sağ tarafındaki yarasının hâlâ kanamakta olduğu görülmüştür. Gaziler yine tekbirlerle kabri kapamışlar. Kalenin içine ilk olarak Lala Mustafa Paşa tarafından Ebu'l-Hasan Harakânî adına bir tekke ile cami inşa ettirilmiştir. Evliya Çelebi'nin anlattığı bu olay, daha sonra yayılarak Kars ve çevresinde Harakânî Hazretleri'nin Kars'ın fethine katıldığı ve burada şehit olduğu şeklinde bir inancın doğmasına yol açmıştır.

Kale içinde ilk defa Lala Mustafa Paşa hayratı olarak Harakanî Hazretleri adına bir tekke ve bir cami inşa edilmiştir. Bu ifadelere dayanarak Harakanî Hazretleri'nin kabrinin Kars'ta olduğunu söyleyebiliriz. Kars ve yöresinin yüzyılları aşan bir zamandan beri ona sahip çıkması, Ebu'l-Hasan Harakânî Hazretleri'ni Karşılaştırmış, Karşılıklı onulla aynîleştirmiştir. Bölge halkının sevgi ve muhabbeti günümüzde açıkça görülmektedir. Halkımızın, sahabîler, gönül erleri ve büyük insanlara gösterdikleri saygı sebebiyle pek çok kabir ve makam isnat etmesi, önemli bir özelliktir.

Lala Mustafa Paşa'nın Ölümü

Lala Mustafa Paşa, 17 Ağustos 1580'de yakalandığı hastalıktan vefat etmiştir. Ölümünden 17 gün önce Ebu Eyyûb-i Ensarî'nin türbesini ziyarete gitmiş ve makberinin ayak ucunda kendisi için mezar yeri satın alarak adamlarına öldükten sonra buraya defnedilmesini vasiyet etmişti. "17 gün

ömrümüz kaldı.” diye öleceği günü haber vermişti. Hakikaten de 17 gün sonra ölmüş ve vasiyeti gereğince Eyüb Camii haziresine defnedilmiştir.

Lala Mustafa Paşa gerçekten 16. yy Osmanlı tarihinin en dikkate değer simalarından biridir. Adı bu yüzyılın ikinci yarısındaki belli başlı olaylara sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır. Lala Mustafa Paşa Osmanlı tarihinin en zeki adamlarından biridir. Büyük kumandan, iyi devlet adamı, Kanuni devrinde yetişmiş, 16. yüzyıla layık bir vezirdi. Damat Rüstem Paşa ve Sokullu Mehmet Paşa gibi iki büyük rakibinin ölümünü görmüş. Osmanlı Devleti'ne önemli hizmetlerde bulunmuştur.

Lala Mustafa Paşa, Kanuni Sultan Süleyman devrinde Şehzade Selim ile Beyazid arasındaki saltanat mücadelesine karışarak önemli bir rol oynamıştır. Vezaret amacıyla Yemen Serdarlığı'na tayin edilmişken, verilen vazifeyi yerine getiremediği için vezareti reddedilirken serdarlıktan azledilmiştir. Bütün bunlara rağmen İkinci Selim devrinde Kıbrıs'ı anavatana bağlayarak Kıbrıs Fatihi unvanını almıştır. III. Murad Dönemi'nde ise Safevilere karşı Çıldır zaferini kazanıp, Tiflis ve Şirvan'ı zapt etmiştir. Yine III. Murad Dönemi'nde Büyük velî Ebu'l-Hasan Harakânî Hazretleri'nin kabr-i şerifini bularak düzenlemesi, adına bir tekke ve bir cami inşa ettirmesi çok önemlidir. Eyüb Camii Haziresi'ne defnedilmesi ise manevî kimliğini göstermeğe kâfidir.

Kaynakça

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Haz.: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), İstanbul 2012.2/167-168.; Diyanet İslâm Ansiklopedisi 16/93-94 , İstanbul 1994.

Joseph Van Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, c. 7, Gündoğdu Matbaası, İstanbul 1990.

Joseph Van Hammer; Büyük Osmanlı Tarihi, c. 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, c. 3, TTK Basımevi, Ankara 1988.

Mehmet Özkarcı; Gaziantep Lala Mustafa Paşa Külliyesi Vakıflar Dergisi, S. 25, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1995.

Mücteba İlgürül; Zirveden Dönüş, II. Selimden III. Mehmed'e, Türkler Ansiklopedisi c. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

Süleyman Uludağ, "Ebu'l-Hasan Harakânî", DİA, XVI, 93-94, İstanbul 1994.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1981.

TARİHİN DERİNLİKLERİNDEKİ OSMANLI İHTİŞAMI: SULTAN AHMET CAMİİ

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinde oynadığı önemli rollerden birisi İstanbul'un alınması ve Bizans'ın tarih sahnesinden çekilmesidir.

Sanata, bilime ve kültüre çok saygılı olan ecdat, İslâm'ın kazandırdığı hoşgörü ile Ayasofya'ya dokunmamış, herhangi bir tahribat yapmamış, tam tersine Ayasofya'yı muhafaza etmiştir. İstanbul'un fethinin bir nişanesi olarak padişahların tahta geçme törenleri Eyüp Sultan Camii'nde yapılmıştır.

Topkapı Sarayı'nın hemen dış kapısında yükselen bu görkemli yapı, cami olarak saray tarafından her zaman kullanılmıştır. Çünkü Osmanlı, fetihten sonra en görkemli mimarî eseri camiye çevirmiş ve Cenab-ı Allah'a ibadet yapılan bir yer hâline getirerek kulluk vazifesini ifa etmiştir.

1600'lü yıllara gelindiğinde, genç yaşta tahta çıkan I. Ahmet, İstanbul'a, özellikle sarayın çok yakınına, görkemli bir cami yaptırmak istemiştir.

Çok geniş bir alana yayılan, mimarî özellikleriyle, sanatıyla, işlemeleriyle, hattıyla, tarzıyla, muhteşemliğiyle, bezemesiyle de çok iddialı bir yapı olan Sultan Ahmet Külliyesi böyle oluşmuştur. Ayasofya'nın tam karşısında tüm

ihtişamıyla inşa edilmiştir. Öyle ki, Külliye insanı hayret ve hayranlık içerisinde bırakmaktadır.

Sultan I. Ahmet genç yaşta, henüz 14 yaşında iken Osmanlı tahtına 14. hükümdar olarak oturmuş ve 14 yıl saltanat sürdükten sonra 1617'de vefat etmiştir. Külliye, Zitvatorok Barış Antlaşması bölgeye ve Osmanlı'ya bir rahatlama dönemi açıp devletin prestijini tekrar perçinleyince Cenab-ı Allah'a bir şükür nişanesi olmak üzere inşa edilmiştir. Temel fikriyat kulluğu yaşamak olduğu için o zamana kadar yapılmış olan camilerin en büyüğünü ve en güzelini yapmak ve özellikle de Ayasofya'yı geçmek, kıyamete kadar bütün dünyayı hayran bırakacak bir eser ortaya çıkartmaktır. Böylece tarihin derinliklerinde kalıcı bir iz bırakıldığı gibi, ihtişamlı Osmanlı Medeniyeti içerisinde Osmanlı damgası da vurulmuş olacaktır.

Mimar Mehmet Ağa, 1569-1570'de sarayın sedefkârlık ve mimarlık bölümüne dâhil olduktan sonra önünde yepyeni bir yol açılır ve tam 21 yıl Mimar Sinan'a çıraklık ve kalfalık eder. Koca Sinan'ın vefatından sonra başmimarlığa geçer. Artık Mehmet Ağa'ya hizmet yolları açılır. Kendisi, sedefkârlığı ve mimarlığı yanında devletin çeşitli birimlerinde görev alır.

Mimarbaşı olduktan sonra ilk işi Kâbe'nin onarılması ve ünlü altınoluklarının konulmasıdır. Çok mahirane yaptığı hizmetlerle hemen göz doldurur, ismi sarayda konuşulmaya başlar.

Mavi Cami

At Meydanı'nın kible yönünde bulunan Ayşe Sultan Sarayı denize bakıyordu, alanı çok geniş ve Topkapı Sarayı'na yakındı, çevresi de fazla meskûn değildi. Padişah tarafından bu yer uygun görüldü. Adı geçen Ayşe Sultan'a otuz bin halis ayarlı altın gönderdi, o da gönül hoşluğu ile mülkünü tapuda hünkâra devretti. Sıra, caminin temelini kazılmasına geldiğinde Osmanlı usulü büyük bir tören düzenlendi. Evliya Çelebi'ye göre, caminin temel atma merasiminde Evliya Efendi, Aziz Mahmut Hüdâyî Hazretleri, Kadı Kara Sümbül Ali Efendi, Kalender Paşa, Kemankeş Ali Paşa bulunmuştur. Temeline ilk kazmayı bizzat Sultan Ahmet Han vurdu. Bu kazma bugün Topkapı Sarayı müzesindedir. Temel kazmaya başlanınca ilk önce Sultan Ahmet Han eteğiyle toprak taşıyarak "Ya Rab, Ahmet kulunun hizmetidir..." diye dua etmişti.

I. Ahmet, Mimar Sedefkâr Mehmet Ağa'ya yaptırdığı bu külliye için kendi gelirinden büyük bir servet ayırmıştır. Caminin on dört şerefesi, I. Ahmet'in 14. Osmanlı padişahı olduğunu simgelemektedir. Külliye'nin en çok göze çarpan yapısı şüphesiz Mavi Cami olarak da bilinen Sultan Ahmet Camii'dir. İznik'te yapılan 20 bini aşkın çininin mekâna verdiği renk nedeniyle yabancılar tarafından böyle adlandırılmış. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre, üç şerefeli minarelerin yalnız âlemleri değil, külâhları da altın kaplamaymış ve

güneşte parlıyormuş. Bu cami, Osmanlı mimarlığında dört ayağa oturan kubbe düzeninin mekân gelişimi açısından ulaştığı son nokta olarak biliniyor. İç mekân özenle yapılmış, kilim ve halılar, renkli cam pencereler, renkli taşlar, kalem işleri, sedefkârî kapılar, pencere kapakları, rahleler, kubbeye asılan deve kuşu yumurtaları ve avizeler mekânın görkemini arttırmıştır.

Külliyе'nin diğеr bir önemli yapısı, padişahın namazdan önce ya da sonra oturup dinlenebileceği, sohbet edebileceği bir mekân olarak tasarlanan Hünkâr Kasrı'dır. Kasrı camiye bağlayan galeriyi taşıyan sütun dizisi bu yapıyı gösterir.

Külliyе'nin bir başka birimi de Sıbyan Mektebi yani dershanedir. Darü'l-kurra, Darü's-şifa, medrese, imaret ve sebiller Külliye'nin diğеr parçalarıdır. Tabii kendisi, eşi Kösem Sultan, oğlu II. Osman ve IV. Murad'ın yattığı türbe de bu bütünü'nün bir parçası. Külliye kapsamında bulunan Arasta Çarşısı işlevini hiç yitirmemiş ve 17. yüzyıldan günümüze ulaşan tek üstü açık çarşı olmuştur. Yani kilimler, gümüşler ve halılar içinde gezerken sadece dev bir külliye içinde değil, tarihin derinliklerinde inşa edilen bu ihtişamlı yapıda gezmiş oluyorsunuz. İnsan gezerken o kadar etkilenir ki muhteşem demekten, takdir etmekten kendisini alamaz.

Camii duvarları ile sınırlanan ibadet alanı biçim olarak kareye yakın bir dikdörtgendir. İç alanı 53,50×49,47 metrekare olan Sultanahmet Camii'nin

içi dört yapraklı yonca planına sahiptir. Monotonluğu gidermek amacıyla güney tarafın dışında dört yana galeriler yapılmıştır. Kible duvarı bu nedenle diğerlerine ters düşer. Dört fil ayağı çok etkilidir. Son derece büyük olmalarına rağmen mermer kaideleri çok sayıda dış bükeyli profile sahiptir. Üst kesimde ayağı bezemeli kısmından alt kısmı ayıran yazıtlı bir bant yer alır. Boyutları kubbenin oranlarını bozar, çünkü kubbe 43 metre yüksekliği ve 23,5 m çapı ile nispeten mütevazı ölçülere sahiptir. Bu ölçüler Mehmet Ağa'nın bir mühendis olarak kabiliyetini gösterir. Caminin içi çok mahirane yerleştirilen 260 pencere sayesinde ferah bir havaya bürünmüştür. Pencerelerin yerleştiriliş şeklinden dolayı büyük kubbe sanki havada asılı gibi durmaktadır. Pencereler ilk yapılda çiçek motifleri ile bezeli vitraylarla örtülüydü. Yani düz pencere camı yoktu ve bu renkli cam işlemeciliği en üst kalitede idi. Bu özelliği mabedi o tarihlerde gezmiş olan bütün insanlar, gezginler fark etmişler ve penceredeki bu renk oyunu buluşuna ve onu uygulama kusursuzluğuna hayran kalmışlardır.

Altı (n) Minareli Cami

Sultanahmet Camii'nin mimarı Sedefkâr Mehmet Ağa, birçok simgeyi caminin mimarisinde kullanmıştır. Ancak, caminin muhteşem mimarisi halk arasında çeşitli söylentilere yol açar. Efsaneye göre Padişah Birinci Ahmet, başta minareleri

altından yaptırmak istemiştir. Ama kaplamada kullanılacak olan altının değeri padişahın bütçesini fazlasıyla aşınca, caminin mimarı Sedefkâr Mehmet Ağa bu emri güya yanlış işiterek, “altın” sözcüğünden “altı” anlayarak camiyi altı minareli inşa ettirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin bazı eyaletlerinden caminin altı minareli olmasına itirazlar gelmişti. İtiraz edenler, camiye altı minare yapılması Kâbe-i Şerife saygısızlık olur, İslâm edep ve âdabına uymaz diyerek çekincelerini dile getiriyorlar, uyarılarda bulunuyorlardı. Çünkü o zamanlar altı minaresi olan tek mabet Mekke-i Mükerrerme'de bulunuyordu. Padişah bu meseleyi bütün İslâm âlemini memnun edecek bir şekilde çözmeyi başardı. Osmanlı Devleti Mekke-i Mükerrerme'ye yedinci minareyi inşa ettirdi. Artık altı minareli o muhteşem eser yaptırılabilirdi, öyle de oldu.

Sanat Eseri ve Ortaya Çıkan Sırrı

İçine girene huzur veren Sultanahmet Camii'nin asıl sırrı ise inşaatından 400 yıl sonra üstelik yabancılar tarafından tespit edilir. Japon bilim adamlarının yaptıkları araştırmalar sonunda, camideki İznik çinilerinin gizeminin çözüldüğü açıklanmıştır. İznik çinilerinde kullanılan kilin yüzde 80'i kuvars maddesinden oluşmaktadır. Kuvars maddesinin elektromanyetik dalgaların yaydığı olumsuz etkiyi ortadan kaldırdığı bilimsel olarak kanıtlanmış durumdadır. Cep telefonunun

zararlarından korunmak, olumsuz enerjiden kurtulmak isteyenlere kuvars taşı tavsiye ediliyor. Yani, yabancıların “Mavi Cami” diye şiirsel bir ad taktıkları Sultanahmet Camii’ndeki İznik çinilerinde kullanılan kuvarsın olumsuz enerjiyi aldığını, ecdadımız 400 yıl önce keşfetmişlerdir. İznik çinileri, büyük çabalar sonunda 400 yıl önce kullanılan teknikle şimdi yeniden üretilmektedir. Ancak, 400 yıl önceki bazı desenleri tutturmak mümkün olmuyor. Sultanahmet Camii’nde kullanılan çinilerdeki olağanüstü kırmızılık, teknolojiye rağmen bir türlü elde edilemiyor. 400 yüzyıl öncesinden günümüze uzanan mimarisi ve İznik çinileriyle Sultanahmet Camii, her ulus ve her dinden ziyaretçilerine ayrı bir manevî haz vermeye devam ediyor. Yani biz ecdadımızın yaptığını anlamak ve anlatmakta dahi zorlanıyoruz. Bunun için de geçmişimize, kültürümüze ve değerlerimize sahip çıkmak gerekmektedir. Osmanlı ihtişamını hem anlamak hem de anlatmak durumundayız.

**SULTAN IV. MURAD HAN VE AHMED-İ VELÎ
HAZRETLERİ / MANEVİYATIN BAĞDAT'IN
FETHİNDEKİ ETKİSİ**

*Hızr âsâ geldi yetdi himmet-i kutb-ı zaman
Bî taab feth eyledim Bağdad şehrin râyekân*

Sultan IV. Murad Han

Irak topraklarının önemli bir kısmı Hz. Ebu Bekir (ra.) Dönemi'nde Halid ibni Velid (ra.) komutasındaki İslâm ordusu tarafından fethedildi. Irak'ın tamamının fethi ise, Hz. Ömer (ra.) zamanında gerçekleştirildi. Tarihte önemli birer ilim ve ticaret merkezi görevi üstlenmiş olan ve günümüzde de bu özelliklerini koruyan Basra ve Kûfe şehirleri ise Hz. Ömer (ra.) zamanında kurulmuştur. Müslümanların dördüncü halifesi Hazreti Ali'nin kabri Necef'tedir (Kûfe). Oğlu Hazreti Hüseyin Kerbelâ'da şehit düşmüştür.

Bağdat'ın birçok özelliklerinin yanında en önemli bir özelliği de velîler ve evliyalar diyarı olmasıdır. Birçok İslâm büyüğü Bağdat'ta medfundur. Hanefi mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam Ebu Hanife, büyük mutasavvif Abdulkadir-i Geylani, Musa Kâzım, Cüneyd-i Bağdadî, Ahmed bin Hanbel, Maruf-u Kerhi, Bişr-i Hafi, Behlül-ü Dâna ve daha birçok İslâm âlimi ve büyüğü Bağdat'ta medfun

bulunmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman, Bağdat'ı fethettikten sonra dört ay Bağdat'ta kaldı. Sultan, kaldığı süre içinde Bağdat'ta imar ve inşaa faaliyetleri ile meşgul oldu. Kâzımıyye'de yarım kalan bir camiyi tamamlattı. İmam-ı Azam'ın mezarını buldurup burada türbe, cami ve medrese inşaa ettirdi. Abdülkadir-i Geylanî'nin cami ve türbesi için zengin vakıflar tayin etti. 1623 tarihinde ise Bekir Subaşı'nın oğlu Mehmed, Şah Abbas'ın kendisine Bağdat valiliğini vaat etmesi üzerine şehri Safeviler'e teslim etti. Şah Abbas, verdiği sözün aksine, şehirdeki Sünnî halka büyük zulüm ve katliam hareketinde bulundu. Şehrin büyük kısmını tahrip etti. İmam-ı Azam ile Abdülkadir-i Geylanî Hazretleri'nin türbelerini yıktırdı.

Ahmed-i Velî Hazretleri Ve Dördüncü Murad İlişkisi

Ahmed-i Velî Hazretleri, Şeyh Hamid-i Velî (Somuncu Baba) neseb-i âliyesindedir. 17. yüzyılda Darende'nin Zaviye Mahallesi'nde yaşamış, ecdadına layık hizmetlerde bulunmuş, postnişin olmuştur. Kabri Darende'de Somuncu Baba Camii haziresinde bulunmaktadır.

Bağdat Seferi / Bağdat'ın Fethi

Sultan Dördüncü Murad, İran'ın doğuda yeni işgallere başlaması ve bin bir güçlkle geri alınan Revan'ın kaybedilmesi üzerine, yeniden Bağdat Seferi'ne çıkmaya karar verdi. İran hükümdarı Şah Safi'nin sulh tekliflerini şiddetle reddeden genç

Osmanlı Hükümdarı kendisinden önce Sadrazam Bayram Paşa'yı gerekli tertibatı alması için Anadolu'ya gönderdi.

Sefer hazırlıklarını gören padişah da Sivaslı Abdülmecid Efendi'nin elinden Hazret-i Ömer'in kılıcını kuşandıktan sonra harekete geçti. 8 Mayıs 1638 günü Üsküdar ordugâhından, yanında 86 yaşındaki Şeyhülislâm Yahya Efendi, âlimler ve velîler olduğu halde Bağdat'ı fethetmek niyetiyle hareket etti.

Yol güzergâhında olan ve Allah dostlarının yoğunlukta bulunduğu Somuncu Baba'nın diyarı Darende'ye uğradı. Burada Somuncu Baba Hazretleri'nin ahfadından Ahmed-i Velî Hazretleri ile görüştü, dua ve himmet istedi. Şeyh Hamid-i Velî Hazretleri'nin türbesini ziyarette bulundu. Darende'den ayrılmadan önce Ahmed-i Velî Hazretleri'nden nasihat istedi Hazret de "Akşamın işini sabaha bırakma." nasihatini verdi ve "Gönlümüz sizinle." buyurdu. Ayrıca Hazret tarafından Dördüncü Murad'a bir ibrik hediye edildi. İbriğin kapağının iç bölümünde Osmanlı Türkçesi ile "Akşamın işini sabaha bırakma." ibaresi yazıyordu. Böylece seferden önce dua alınmış, nazara matuf olunmuş oldu. Dördüncü Murad abdestlerini hatıra olarak verilen bu ibrikten alıyordu. Her namaz vaktinde Hazret'in nasihatini hatırlıyor, çalışmalarını ve istikametini yeniden gözden geçiriyor, tertip ve düzenini alıyordu.

Fetih'te Önemli Anlar

Osmanlı Ordusu, seferin yüz doksan yedinci günü olan 16 Kasım 1638'de Bağdat önlerine geldi. Bağdat Kalesi kırk gün boyunca kuşatıldı ve kahramanca çarpışmalar yapıldı. Sultan Dördüncü Murad, genel saldırıya geçilmesine karar verdi. İmam-ı Azam Türbesi'nin bulunduğu kısım surların dışında olduğundan daha önceden ele geçirilmişti. Padişaha öncelikle İmam-ı Azam Hazretleri'nin türbesini ziyaret etmenin iyi olacağı söylenince genç hükümdar ağlamaklı bir şekilde: "Bağdat şehri sapıkların pis ayaklarıyla kirlenirken yüce İmamımızın kabrini ziyarete gitmekten hayâ ederim." cevabını verdi.

Padişahın otağı Dicle'ye yakın bir tepenin üzerinde, İmam-ı Azam Kalesi karşısına kuruldu. Ancak Murad Han otağına girmeden her gruba bulunacağı yeri göstermek üzere asker arasına karıştı. Daha önce Hafız Ahmed Paşa Bağdat'ı, aşağı tarafındaki Karanlık Kapı'dan ve Hüsrev Paşa ise İmam-ı Azam Kapısı tarafından kuşattıklarından bu mevkiiler daha ziyade tahkim edilmişti. Vezir-i azam Tayyar Paşa bu durumu padişaha arz ile kuşatmanın pek muhkem olmadığını, kuşatmanın Ak Kapı tarafından yapılmasını arz eyledi. Mütalaası kabul olunarak hemen o gece asker siperler kazıp metrislere girdi. Diğer kale kapıları da kuşatıldı.

Muhasaranın 37. gününe gelindiğinde hendekler dolmuş, kale duvarları pek çok yerden yıkılmış

bulunuyordu. Genç padişah vezir-i azamını huzuruna davet ederek; “Hendekler doldu, niçin yürüyüş edilmiyor?” diyerek tekdir etti. Sadrazam: “Padişahım, sabrederseniz, yakında şehir fethedilir. Yürüyüş zaman vardır. Acele ile askeri kırdırmayalım.” deyince Padişah: “Senin namın, dilaverliğin ve şecaatin bu mudur? Tehirin manası nedir?” deyince Vezir-i azam: “Ben canımı padişahıma feda etmişim. Tayyar kulun ölmekle bir şey olmaz. Hemen Cenab-ı Hak ihsan buyursun.” sözleriyle ertesi gün kaleye yürüyüşü başlattı.

Bütün gece Osmanlı askerlerinin gözüne uyku girmedi. Geceyi dua, niyaz ve yakarıyla geçirdiler. Sabah namazını kılıp güneşin doğması ile beraber 'Allah, Allah' sedalarıyla yayından fırlayan ok gibi Bağdat üzerine atıldılar. Vezirler, yeniçeri ümerası, beylerbeyi ve sancak beyleri hendeklerden çıkarak en önde kuleler üzerine gittiler. Şiddetli çarpışmalar sonucunda bazı kuleler ele geçerek bayrak dikildi. Tayyar Paşa da daima ilk safta olmak üzere kılıcıyla Acemlerin başlarını uçurmakta iken, alınına bir kurşun isabetiyle şehid düştü.

Sultan Murad bunu duyunca teessür içerisinde kalarak: “Ah Tayyar! Bağdat gibi bin kaleye değerdin.” dedikten sonra vezirini rahmet ve minnetle anmıştır.

Tayyar Paşa, İmam-ı Azam Türbesi'nde, eskiden Bağdat valisi olan pederinin ayak ucuna defnolundu. Naima onun için “Said olarak yaşadı, şehid olarak

öldü." ifadesini kullanmaktadır. Hücumda Sultan'ın bir kumandanı başsız bir halde iki kılıç ile savaşılmaktadır. Yaşlı bir kadın bu kumandanı görünce hayretle şöyle söyler: "Nasıl oluyor da başsız bir kumandan savaşıyor?" Savaşçı bunu duyunca attan düşer ve şehid olur. Düştüğü yere bu savaşçı defnedilir, o yere ise "Abuseyfeyn" yani iki kılıçlı denmiştir.

Yapılan Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla Azerbaycan ve Revan Safevilerde, Bağdat Osmanlılarda kaldı. İki ülke arasındaki Zağros Dağları sınır kabul edildi. Bugünkü Türk-İran sınırı büyük ölçüde bu antlaşmayla çizilen sınırdır. Bu antlaşmayla on dört sene on bir ay önce bir ihanet sebebiyle Safevilere geçen Bağdat, artık kesin olarak Osmanlı idaresine geçti. Sultan Dördüncü Murad, bu zaferden sonra "Bağdat Fatihi" diye anıldı. Büyük Velî Somuncu Baba Hazretleri'nin torunu Ahmed-i Velî Hazretleri'nin himmet ve dualarının bereketiyle fütuhât gerçekleşmiş, tarihe altın harflerle geçmiştir. Öyle ki fütuhâtla birlikte imar hareketi başlamış, pek çok İslâm büyüğünün türbesi restore edilmiştir.

İmar / Restore

Bağdat Fatihi Sultan IV. Murad, tebrikleri kabul ettikten sonra büyük bir gönül huzuru içerisinde maiyetine dönerek: "İşte şimdi mezhebimizin reisi Ebu Hanife Hazretleri'ni ziyarete yüzümüz oldu." dedikten sonra bütün maiyetiyle birlikte Hazret-i İmam-ı Azam'ın türbesine yüz sürdüler. Sultan IV.

Murad, Safeviler elinde çok tahrip gören Bağdat'ı imar etmek için büyük para harcadı. İmam-ı Azam Ebu Hanife Hazretleri'nin türbesi bakımsız ve perişan bir haldeydi. Padişah, atası Süleyman Han'ın yaptırdığı türbenin aynı şekilde inşasını emretti. Bütün kafes şebekesi som gümüşten yapıldı. Altın ve mücevherli yüzlerce kandil kondu. Kapısı ve eşiği gümüşten yapıldı. İmam Musa Kazım, Abdülkadir-i Geylanî, Şeyh Şihabüddin Sühreverdi Hazretleri ve diğer İslâm büyüklerinin türbeleri de aynı güzellik ve muhteşemlikte inşa olundu. Bağdat yeniden imar edildi. İslâm medeniyeti içerisindeki muhteşem yerini aldı.

IV. Murat'ın Bağdat'ı fethetmesi İstanbul'da coşkuyla karşılandı. Ramazan'ın onundan sonuna kadar (15 Ocak-4 Şubat 1639) kutlamalar ve şenlikler yapıldı. IV. Murat da "Fatih-i Bağdat" unvanını kazanmıştır. Diğer taraftan Padişah sefere çıkarken yapılmasını emrettiği Topkapı Sarayı Sofa-i Hümayun'daki iki Kasr-ı Âli de "Bağdat ve Revan Köşkleri" ismiyle tamamlanmıştır.

Günümüzden Tarihe Bir Hatıra

Günümüzde devlet erkânı, devlet büyükleri Darende'mizdeki Somuncu Baba (Şeyh Hamid-i Velî) Külliyesi'ne ziyarete geldiklerinde, Hazret'in türbesini ziyaret edip Külliye'yi gezdiklerinde; çok farklı bir manevî hava, ayrı bir huzur, sanat, estetik ve temizliğin üst düzeyde olması buradaki fikriyatın ve ufuk derinliğinin mükemmelliği sebebiyle bu

güzide mekândan ayrılmak istemiyorlar, ayrı bir huzur ve huşu buluyorlar. Her şey çok güzel ve mükemmel, demekten kendilerini alamıyorlardı. Öyle ki, Hazret'in ve evlatlarının manevî tesiri açıkça hissediliyordu. Yakın zaman dilimi içerisinde devlet büyüklerimiz Somuncu Baba Külliyesi'ni ziyarete gelmiş, çok memnun kalmışlardı, bu ziyaret sırasında tıpkı Ahmed-i Velî Hazretleri'nin IV. Murad'a hediye ettiği ibrik gibi bir hediye de yine Şeyh Hamid-i Velî evlatlarından Hamit Hamidettin Efendi tarafından hediye edilmişti. Hediye edilen bu ibriğin üzerinde ise şu nasihat yazıyordu:

Abdestsiz yere basma, akşamın işini sabaha bırakma

Sizinledir dualarımız ve evlad-ı Muhammedi Mustafa

Burada tarihî bir an ve tarihten altın bir tablo yaşanıyor, burada bulunanlar da buna şahitlik ediyorlardı.

Kaynakça

Ahmet Şimşirgil, "Ordu-yı Hûmayûn Bağdat Önlerinde" isimli makalesi.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, (Hz: Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1986.

Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Ankara 1972.

Hacı Mustafa Rıdvan, El-Bağdadi Tavarîh-i Feth-i Name-i Bağdad, (Tarihsiz).

İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 2011.

Mustafa Nuri Paşa Netâyicü'l-vukuat, C. 2, (Hz: Neşet Çağatay), Ankara 1992.

Peçevi İbrahim Paşa, Peçevi Tarihi, C. 2 , (Hz: Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1992.

Resul Kesenceli, Velîler ve Hükümdarlar, Ankara 2013.

Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul 1970.

<http://www.baktabul.net/turk-dunyasi-ve-kulturu/133893-sultan-dorduncu-muradin-bagdat-seferi>.

BALTACI MEHMET PAŞA VE KATERİNA GERÇEĞİ

Baltacı Mehmed Paşa (ö. 1721) Osmancık'ta dünyaya geldi. Genç yaşta iini saran ilim merakı ile Trablus, Tunus ve Cezayir'e gitti. Daha sonra İstanbul'a döndü. Enderun'da eğitim aldı. Sarayda Baltacı oldu. Ardından Baltacı Halifeliği'ne yükseldi. Sesinin güzelliği sebebiyle musikiye teşvik edildi. Müezzin oldu. Oradan yazıcılığa terfi etti, 1703 Aralık ayında da Mirahurluk görevine yükseldi. Çok zeki ve son derece çalışkandı. İlme karşı müthiş bir merakı vardı. Durmadan okuyordu. Bu çabası onu 1704 yılı Kasım'ında Vezir'liğe, hemen ardından Kaptan-ı Derya'lığa, 1704'te de Sadrazamlık görevine gelmesini sağladı.

Gerçekler ve Prut Savaşı

Rus Çarı Birinci Petro, bizim tarihlere göre Deli, Rus tarihine göre ise Büyük Petro'dur. Büyüklüğü ise, Türkiye'yi içine alan bir istilâ projesi ile Boğazlarımızdan geçip sıcak denizlere inerek Büyük Rusya'yı kurma emelinden gelmektedir. Poltava Savaşı'nda İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ı yendi. Şarl da, Osmanlı topraklarına çok yakın bir bölgede bulunan Bender Kalesi'ne sığındı ve Osmanlı Padişahı'na mektup yazarak Rusların eline düşmek üzere olduğunu bildirip yardım istedi.

Sultan Üçüncü Ahmed Han, hem Demirbaş Şarl'ı kurtarmak, hem de Petro'nun Büyük Rusya hayalini yıkmak üzere Rusya'ya savaş açtı. Zamanın Vezir-i Âzamı Baltacı Mehmed Paşa, sefere Serdâr-ı Ekrem olarak tayin edildi. Yüz bin kişilik Osmanlı ordusu, 1711'de sefere çıktı. Osmanlı donanması da üç yüz altmış gemiyle Karadeniz'e açılarak, Azak Denizi'ndeki Rus donanmasını imha ile Azak Kalesi'ni fethedecekti. Düşünülen plan gerçekten çok mükemmeldi.

Osmanlı ordusu, Prut Nehri kıyısında, Mareşal Şermetiyef komutasındaki Rus ordusuyla karşılaştı. Rus ordusunun mevcudu, altmış bin kadardı. Yeniçeri Kâtibi Hasan Kürdi, Prut Savaşı öncesini, o geceyi ve sonrasında olup biteni günlüğünde şöyle anlatır: "Sayısız silahların parıltısından, gözler kamaşıyor, yiğitlerin gözleri cenk arzusuyla kendinden geçiyor; korkakların kalpleri, inançsız gönüller gibi kederleniyordu. Yürekler yanık, gözler yaşlı, tuğlar, dilberlerin zülüfleri gibi darmadağın, sancaklar, dalgalanmaktan yırtılmakta; yer yer zurna feryatları, nefir ağıtları ve davulların gümbürtüsü, gazilerin kerrenaylarının velvelesine karışmakta; bahadırların naraları, çavuşların yüksek sesli emirlerine öncülük etmekte idi..." Baltacı Mehmed Paşa, son derece usta bir manevra ile Rus ordusunu dört yandan kuşatmayı başardı. Osmanlı topçusunun yoğun ateşi altında büyük zayıat verdiler. Bombardıman ve hücum günlerce sürdü.

Dayanamayacağını anlayan Mareşal Şeremitiyev, Çar Petro'nun müsaadesiyle Baltacı'ya bir mektup yazarak, resmen barış teklif etti. Baltacı Mehmed Paşa, ilk barış teklifine cevap olarak, topçu ateşini hızlandırdı. Bunun üzerine bir süre daha dayanan Şeremitiyev, ikinci bir mektup yazarak barış isteğini tekrarladı. Savaş uzayacağı benziyordu. Savaş uzadıkça yeniçerilerde bıkkınlık alametleri görülmeye başlamıştı. Baltacı Mehmed Paşa, Savaş Şurası'nı topladı. "Rus Çarı sulh istiyor ve her ne talep edilirse vermeyi kabul ediyor. Arzumuz gibi hareket ederse sulha müsaade mi edelim, yoksa eman-name'ye (barış istemesine) bakmayıp harbe devam mı edelim?" düşüncesi tartışıldı.

Kırım Hanı hariç, komutanların çoğu şu görüşte anlaştılar: "Eğer istediklerimizi bize teslim eder ve tekliflerimize razı olursa, sulh yapmak kazançtır. Önümüz kış, muharebe uzarsa burada barınamayız. Şimdiden yeniçeriler arasında savaşa karşı bir isteksizlik seziliyor. Maazallah fena bir durumda savaşın bozgunla neticelenmesi ihtimali vardır." Tartışmalar sonunda barış teklifi kabul edildi.

Prut Antlaşması ve Sonrası Gelişmeler

Ertesi gün ordugâha davet edilen Rus murahhası Pyotr Şafirov ile barışın şartları görüşmelerine başlandı ve bir süre sonra da meşhur Prut Antlaşması imzalandı. (1711) Buna göre; Azak Kalesi Osmanlı Devleti'ne geri verilecek, Rusya'nın takip ettiği İsveç Kralı XII. Demirbaş Şarl ülkesine serbestçe

dönebilecek, Rusya İstanbul'da daimi elçi bulundurmuyacak ve Lehistan'ın iç işlerine karışmayacaktı. Gece yapılan müzakerelere göre Rusların en güçlü silahları 'toplar' Osmanlı'ya teslim edilecektir. Sabah olunca top sayısının tespiti için toplardan anlayan kapıkulu ocaklarının topçu alayından hiç kimse tayin edilmez, sadece Çavuşlar Kâtibi Abdülbaki Efendi sabah erkenden Rus ordugâhına gönderilir ve geri döndükten sonra yüksek sesle: 'Otuz dört tane şahi top ve iki tane büyük top bulunmuştur. Az bir şey de cephane vardır.' diye izahat verir.

Rus ordu raporlarında 34 değil, 122 adet top vardır. Ayrıca Çar'ın, bu topları teslim etmemek için... Çok sayıda düşmanım, memleketime dönmeme mani olur... Diğer krallar nezdinde küçük düşerek rezil olurum... Şeref ve itibarımı kaybetmemem için cephane ve toplarımı almasınlar. Bedeli neyse ödeyeyim, diye yalandan bir haber uydurulmuştur. Yeniçeri Kâtibi Hasan bu durumu 'Lakin kralın sonradan yalan söylediği ortaya çıktı. Ne var ki devleti idare edenlerden hesap sormak mümkün değildi. Bu yüzden kimse bir şey söylemeye cesaret edemedi ve herkesin şaşkınlıktan parmağı ağzında kaldı!...' diye ifade eder. Kâtip Hasan, günlüğünde 'Azap çengeline asılı bir çil kuşu gibi sıkıntı içinde kıvranan Çar ve ordusu, 22 Temmuz Çarşamba günü verilen izinden sonra top, tüfek ve cephanesiyle su gibi akıp gitti.' ifadesini

kullanır. Baltacı Mehmed Paşa'nın zaten aleyhinde olan ve Padişahın çok sevdiği Şeyhülislâm Paşmakçızâde Ali Efendi, Damat Ali Paşa ve Darüssa'ade Ağası Süleyman Ağa, sert hareketlerinden ve patavatsız sözlerinden dolayı, Baltacı'nın aleyhindeki faaliyet planlarına hız verdiler. Paşa, henüz İstanbul'a gelmeden Rus Çarı'nın sözünde durmamasını da bahane ederek, hemen aleyhte bir plan hazırladılar. İlk planları, Baltacı'nın İsveç Kralı ve Kırım Hanı'nın sözlerine önem vermediğini, vermiş olsaydı Rus Çarını diri diri yakalama fırsatı elde edildiğini, Rus Çarı tarafından gönderilen paralar sebebiyle sulh yolunu tercih ettiğini ısrarla Padişah'a anlatmak oldu. Taraftarları da, tek kabahatin gece ile gelen altın arabaları olduğunu, yoksa Çar'ı yakalamamak için bir sebep bulunmadığını ilave ettiler. İşte bu noktada Hammer, Rus Çarı'nın karısı Katerina'nın sulh antlaşması uğruna bütün kıymetli mücevherlerini Osmanlı komuta heyetine gönderdiğini ve Şermetivef vasıtasıyla sulhu sağlaması için Vezir-i Azam'a mektup iletmediğini ifade etmektedir. Bazı çağdaş tarihçiler de, Baltacı'nın asla rüşvet almadığını, belki müşavirlerinden Ömer Efendi ve Osman Efendi'nin bu hediyeleri kabul ettiğini kaydetmektedirler. Padişah da, böylesine bir zafere imza atan Sadrazam'ın bu ithamlarla azledilmesinin doğru olmayacağını ifade ederek, ilk etapta gelen ithamları reddetti. Ancak Baltacı aleyhtarları, Edirne'de vezir-i azamın kapıkulu maaşlarını

vermeye başlaması üzerine yeniden harekete geçtiler. Bu sefer Padişah'a, Edirne'de ulufe vermesinin ne manaya geldiğini dostlarına sorması icap ettiğini, yaptığı hataları affettirmek için Kapıkulu ile gizli anlaşmalar içinde olduğunu arz ettiler. Padişah'ın hakem kabul ettiği Şeyhülislâm da aleyhte beyan verince Baltacı Mehmed Paşa azledilerek (Kasım 1711) Midilli Adası'nda ikamete memur edildi. Aslında Midilli'ye sürgün gönderildi.

Hakikatte ise Prut, Osmanlılar açısından bir zaferdi. Çünkü her istediklerini almışlardı. Ancak Baltacı Mehmet Paşa'nın siyasi rakipleri dönüştürme Padişah'a durumu farklı izah etmişler, yok edilmek üzere olan Rus ordusunun Baltacı'nın keyfî hareketleri yüzünden kurtulduğunu anlatmışlardır. Sonuç olarak Baltacı Mehmet Paşa gözden düşmüş, hak etmediği bir şekilde suçlanmıştır. İftiralara maruz kalan Paşa müfteriler karşısında etkisiz kalmıştır.

Belgeler Işığında Baltacı Mehmet Paşa ve Katerina Gerçeği

Gerçekte Baltacı Mehmet Paşa ile Katerina arasında hiçbir ilişki yaşanmamıştır. Böyle bir olayın olma ihtimalinden dahi bahsetmek mümkün değildir. Tarihî vesika ve belgelerle gerçekleri izaha çalışalım.

1. 1711 yılında yapılan Prut Savaşı ile ilgili ne Rus arşivleri ne de Osmanlı arşivleri Baltacı ve Katerina arasında görüşme yapıldığıyla ilgili bir bilgi

vermiyor. Yani böyle bir olayla ilgili en ufak bir bilgi söz konusu değildir. Prut Savaşı'nı en ince ayrıntılarıyla anlatan iki tarafa ait ruznâmelerden hiçbiri Katerina ile Baltacı'nın buluşmalarından bahsetmiyor.

2. Sultan III. Ahmed devrini dört ciltte tüm teferruatıyla nakleden tarihçi Raşit, böyle bir olaya yer vermiyor, böyle bir olaydan bahsetmiyor.

3. Prut Savaşı sırasında 82 yaşında bulunan Sadrazam'ın bir kadınla birlikte olması imkânsızdır, Çünkü yaşı müsait değildir.

4. Katerina 63 yaşında bir ninedir. Bu kadar yaşlı bir hanımla birlikte olunması ihtimal dâhilinde bile değildir.

5. Sadece Baltacı'nın kararıyla barış olmaz, olamaz; bu kararı sadece Harp Divanı verebilir. Yani, Baltacı'nın antlaşma kararı verme yetkisi yoktur. Vezirlerden, komutanlardan ve diplomatik heyetten oluşan Harp Divanı'nın barışı onaylaması gerekir.

6. Baltacı'nın, Katerina'ya yahut altınlarına tamah etmesine esasen gerek de yoktur; zira savaş kazanılınca Katerina nasılsa esir alınacak, tüm altınları ile mücevherleri de ganimet olarak ele geçecektir.

7. Baltacı, öte yandan, rüşveti alır, kuşatmayı ise kaldırmazdı. Böyle bir durumda Çar yahut eşi Katerina hangi dünya mahkemesine başvuracaktı? Olayın, gerçeklerin iyi anlaşılması gerekir.

8. Çar Petro ile karısı savaş meydanına hiç gitmediler. Petro, Mareşal Şermetiye aracılığıyla savaşı uzaktan yönetti. Savaş meydanında olmayan biri ile nasıl söylenen iftiralar yaşanabilir.

9. Rus Çariçesi Katerina ile Baltacı Mehmed Paşa'nın buluşmaları, tamamen hayal mahsulüdür, uydurmadır, dedikodudur, iftiradır.

10. Dönemin hiçbir Türk ve Avrupa kaynağında, böyle bir iddia mevcut değildir.

Prut Seferi'nden hemen sonra Baltacı'yı sadrazamlıktan düşürmek için çalışan İstanbul'daki rakipleri dahi böyle bir iddiada bulunmamışlardır.

Bu tür iftiralar, onları kendileri gibi zanneden ucuz piyasa romancılarının kaleminden çıkmıştır. Görüldüğü gibi, tarihte hiçbir şekilde Baltacı Mehmet Paşa-Katerina görüşmesi olmamıştır. Tüm bunlara rağmen Türk tarihini lekelemek isteyenler bu iftirayı ülkemize sokmayı başarmışlardır. Hiçbir kaynağı olmayan bu görüşlerin esas amacı, Osmanlı tarihini lekelemektir. Kültürümüzü basitleştirmek, değerlerimizle alay etmektir. Oysa hakikatler karanlık gecede bir ay gibi ortadadır, berrak ve aydınlıktır.

Kaynakça

Ahmed Muhtar, Rus Menâbiine Göre Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut Seferi, TOEM, nr.45, 1917, Yıl 8.

Hakan Yıldız, Prut Seferi'ni Beyanımdır (Yeniçeri Kâtibi Hasan, Keyfiyyet-i Rusya Tarih-i Moskof), İstanbul 2008.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Tarihi, C. 4, Bölüm, 1, Ankara 1988.

Joseph Von Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi, İstanbul 2008.

Mustafa Nuri Paşa, Netâyic'ül-Vukû'ât, (Haz. Neşet Çağatay), C. III, Ankara 1987.

Münir Aktepe, Baltacı Mehmed Paşa, TDVİA.

Raşid Mehmed Efendi Çelebizade İsmail Asım Efendi, Tarih-i Raşid ve Zeyli, C. III, İstanbul 2013.

Silahtar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretnâme, C. II, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul 1962.

CEZAYIRLI HASAN PAŞA OSMANLI DEVLETİ'NİN ABD'Yİ VERĐİYE BAĞLAMASI

Cezayirli Hasan Paşa, Osmanlı Devleti'ne hizmet etmiş, cesaretiyle tanınmış sadrazamlardandır. Heybetli görünüşünden dolayı önceleri kendisine "Palabıyık" lakabı verilmişse de sonraları "Cezayirli" ve "Gazi" unvanları ile anılıp meşhur olmuştur. Cezayirli Hasan Paşa'nın 1720'de Gelibolu'da doğduğu bilinmektedir. Diğer bir rivayete göre ise, küçük yaşta İran sınırında esir düşmüş, daha sonra da Tekirdağlı bir tüccar tarafından köle olarak satın alınıp büyütülmüştür. Sonradan efendisi tarafından azat edilen Hasan Paşa, onun verdiği bir miktar sermayeyle, yiğitlerinin şöhretini duyduğu Cezayir'e gitmek için yola çıkmış; ancak yolda gemileri yabancı bir gemiye rampa edince, Hasan Paşa, çok genç olmasını rağmen düşman gemisine sıçrayıp büyük bir gayretle cenge katılmıştı. Rüzgârın yön değiştirmesiyle gemiler birbirinden ayrılınca, Hasan Paşa düşman gemisinde kalmış, geminin mürettebatından on beş kadarını yalnız başına öldürdükten sonra, diğerlerini geminin ambar ve kamarasına kapatmak suretiyle gemiyi ele geçirmişti. Lakin deniz ortasında yapayalnız kaldığından, Cezayirli tarafından kurtarılarak Cezayir'e götürülmüştür. Hasan Paşa'nın bu cesareti

o zamanki Cezayir Dayısı tarafından pek takdir edildiğinden, gemi kendisine bırakıldığı gibi, bir de kahvehane verilerek 'Dayı'lar arasına katılmıştır. Kısa zamanda şöhrete ulaşarak Tlemsen Beyi olan Hasan Paşa, Cezayir'deki dayıların hasetliğine maruz kalıp hayatı tehlikeye düştüğünden İspanya'ya geçmiştir. Oradan Napoli'ye, oradan da İstanbul'a gelmiştir. Kendisi denizciliğiyle meşhur olduğundan, kaptanlar sınıfına alınarak, bir de gemi verilmiştir. 1770'te mîr-i mîranlık payesiyle kaptan olmuş ve Limni Adası'nı Hıristiyanlardan alıp "Gazi" unvanını kazanmıştır. Aynı sene içinde vezir olan Hasan Paşa, kaptan-ı deryalığa getirilmiştir. Daha sonra Boğaz muhafızı, ardından da Anadolu eyaleti ile Rusçuk seraskeri oldu. Aynı sene ikinci defa kaptan-ı deryalık görevi verildi. 1780'de Mora vilayeti de ilave olarak idaresine verildi. 1786'da sadaret kaymakamı olan Hasan Paşa, iki sene sonra kaptan-ı deryalıktan azledilerek kendisine Özi Kalesi başkomutanlık vazifesi verildi.

Rus Mücadelesinde Özi Kalesi Hüznü

1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşları dolayısıyla Mısır'da fazla kalamayan Hasan Paşa, Rus cephesine memur edildi ve donanma ile Karadeniz'e çıktı. Hazinesinin sıkıntısı dolayısıyla, Sultan I. Abdülhamid'in harp yardımı talep ve iradesi üzerine, kendi servetinden 12 bin kese akçe altını tereddütsüz çıkarıp devlete verdi, Topkapı Sarayı'na gönderdi. Çeşme olayında Hasan Paşa'nın

Kaptan Paşa olarak bulunmadığına herkes hayıflanırdı. O da, olayı hiç hatırlanmadan çıkarmaz, Ruslardan intikam almak isterdi. Bu bakımdan, Rus cephesine tayin edilmesine sevindi ve Özi Kalesi'nin yardımına gitti. 1788'de yapılan Yılan Adası Muharebesi'nde Rus donanmasını mağlup etti. Ancak Özi'nin Ruslar eline geçmesini engelleyemedi. İstanbul'da aleyhinde yürütülen faaliyetleri ise, eski kölesi Sadrazam Yusuf Paşa engelledi. I. Abdülhamid'in Özi'nin düşmesi sonucu üzüntüden vefatı üzerine, yeni padişah III. Selim tarafından Anadolu Valiliği ve İsmail Seraskerliği görevine getirilerek kaptan-ı deryalıktan azledildi.

Gazi Hasan Paşa'nın Bir Nutku

Gazi Hasan Paşa, 1787-92 Rusya Seferi'nde, Karadeniz'e gidişinden bir gün önce donanmayı hümayun kaptanlarını yanına çağırıp kendilerine şöyle hitap etmiştir: "Benim nereden geldiğim ve ne yaptığım cümlelerin malûmudur. Lakin nam alacak ve din ve devlet uğruna can verecek vakitler şimdidir. Niyetim düşmanın hakkından gelmek ya da ölmektir. Bunun için bilcümle cariye ve kölelerimi azat edüb her birine hizmetlerine göre mükâfat eyledim. Ve borçlarımı kâmilen eda eyledim. İyalimi dahi fi-mabaad görmeyeceğimi cezm ile veda edüb gidiyorum. Ve eğer sağ kalup da avdet eder isem, bu da Allahu Teâlâ Hazretleri'nin bir inayetidir. Sizi öteden berü yoldaş bilirim. Bu defa cümlelerinizi yanıma celb etmekten garaz, bu niyetimi

söylemektir, içinizde cesaret edemeyüp de ölmekten kaçacak var ise, gücenmeyip kendisine derhal izin veririm. Yok, eğer cenk üzerinde iken gayretsizlik edüp de “Hava muhalif idi, askere söz geçiremedim.” gibi özür ve bahaneler ile emrimi dinlemeyen olur ise, Padişah başı için bu makûleye aman ve zaman yoktur. Ama gayret ve hizmet edenlere memûlden ziyade mükâfat derkârdır. Bu şurût ile gitmeye razı olan kalsun.” deyince cümle bahriye kumandanları kalkıp hayat ve mematta beraber olmak üzere yemin ve kalem etmişler ve bu niyet-i halisane ile Karadeniz’e gitmişlerdir.

Tarihî Başarı: ABD’nin Vergiye Bağlanması

Gazi Hasan Paşa, Osmanlı’nın Cezayir Valisi iken, Cezayirli korsanlardan ciddi sıkıntılar çeken, zor anlar yaşayan ve ticaret gemileri yağmalanan ABD ile “koruma-kollama” anlaşması imzalamıştır. Amerikan Kongresi’nin 07 Mart 1796 yılında onayladığı bu anlaşmaya göre, Akdeniz’e çıkan Amerikan ticaret gemileri Osmanlı Deniz Kuvvetleri tarafından korunacak, bunun karşılığı olarak da ABD Osmanlı Devleti’ne bir kereye mahsus nakden 642.500 Amerikan Doları ödeyecekti. Ayrıca her yıl 12.000 Cezayir altınına denk gelen 21.600 dolar da vergi verecektir. Vergi ödemesi, Cezayir Dayısı’nın belirleyeceği uluslararası sulara gerçekleşiyordu. Amerikan Kongresi, anlaşmayı 1796’nın 07 Mart’ında onaylamış, böylece ABD Başkanı ve ABD Kongresi Osmanlı Devleti’ne resmen vergi vermeye

başlamıştır. Aslına bakarsanız Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilk vergilendirme anlaşması, Amerikan Elçisi Joseph Donaldson ile Cezayirli Hasan Paşa arasında, 5 Eylül 1795 günü yapılmıştır. Yani ABD olarak uzun zaman, Osmanlı Devleti'ne vergilerini ödemişlerdir.

Osmanlı ise bunun karşılığında ABD ticaret gemilerini korumuştur. Bu antlaşma İngilizce değil Arapça olarak kaleme alınmıştır. Osmanlı'nın ABD üzerinde ciddi bir etkisi, yaptırımı görülmektedir. Bu anlaşma gayet temiz, kolay anlaşılır bir Türkçe ile kaleme alınmıştır.

Aramızdaki anlaşmalar bu kadarla da kalmıyor, 4 Kasım 1796'da Trablusgarp, 28 Ağustos 1797'de Tunus Dayıları ile anlaşmalar imzalamak mecburiyetinde kalmışlardır. Şunu unutmamak lazım ki, bütün bu anlaşmaları Osmanlı Padişahı Sultan Mustafa Han oğlu Sultan Selim Han (III. Selim) adına yapılmıştır.

Bu anlaşmaların en dikkat çekici tarafı ise "Besmele" ile başlamasıdır. Her anlaşma Bismillahirrahmanirrahim ile başlıyor ve her metnin hemen girişinde şöyle deniyor:

"Bu anlaşma dünyanın hâkimi, denizlerin ve karaların hükümdarı, hükümdarların efendisi, sultanlar sultanı, imparatorlar imparatoru, Sultan Mustafa Han'ın oğlu Sultan Selim Han'ın dikkat-i nazarları altında imzalanmıştır. Allah, O'nun hükmünü daimi kılsın."

Anlaşma bir devre mahsus değildir. Sonraki yıllarda biraz daha genişletilmiş, önceki vergi miktarına 36 toplu Crescent firkateyninin ilave olduğu ve Cezayir Dayısı'na 'armağan' edildiği belirtilmiştir.

Ulusal Kongre Kütüphanesi kayıtlarına göre, Amerika Birleşik Devletleri'nin 1800 yılı bütçesine haraç ödemeleri için tam tamına 2 milyon dolar konmuştur ki, bu para o günkü ABD bütçesinin yüzde 20'si kadardır.

Zengin bir kimse olan Gazi Hasan Paşa, servetini hayır işlerinde harcadı. İstanbul Tersanesi'nde, Kalyoncular Kışlasını ve Camii'ni inşa ettirdi. Midilli'ye dört saat mesafeden su getirtti, çeşmeler yaptırdı.

Bakla'da çeşme, Vize'de cami, hamam, üç çeşme, Midilli'de Paşa köşkü ve büyük havuz, Çanakkale ve Şumnu'da tekke, Çanakkale'de bir hisar, Limni, Sakız, İstanköy ve Rodos Adalarında çeşmeler yaptırdı. Hanımına ait Öküz Limanı'nda yalı, Kasımpaşa'da bir konağı vardı. Çeşme faciasında mahvolan donanmanın yeniden inşası için bütün masrafları kendisi karşılamıştı.

Fakirleri, öksüz ve yetimleri, dul kadınları, evlenecek kimsesiz kızları gözetir ve korurdu. 1789 senesinde kendisine vezir-i azamlık payesi verilmişti. Hasan Paşa'nın sadrazamlığı üç buçuk ay sürdü. 1790 senesi Mart ayında Hakk'ın rahmetine kavuştu. Şumnu'da yaptırmış olduğu zaviyeye defnolundu.

Kaynakça

Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, İstanbul 1309, C. 3.

Ali Rıza İşıpek, Cezayirli Gazi Hasan Paşa, Deniz Basımevi, İstanbul 2009.

Atilla Çetin, Tarih ve Medeniyet Dergisi, S. 8, Ekim 1994.

Bkz. Gazavat-ı Gazi Hasan Paşa, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, no: 2419/1.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya Dair, Türkiyat Mecmuası, İstanbul 1942.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. IV.

İsmail Hami Danişmend, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. 5.

Mahir Aydın, Cezayirli Gazi Hasan Paşa, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul 1993.

Yavuz Bahadıroğlu, 07.04.2009 tarihli Osmanlı Valisi Cezayirli Hasan Paşa ABD Başkanı George Washington'a karşı başlıklı yazısı.

BİRİNCİ ABDÜLHAMİD HAN VE KADEM-İ ŞERİF

I. Abdülhamid, 20 Mart 1725'te İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda doğdu. Annesi Rabia Şermi Sultan, babası III. Ahmet'tir. Ağabeyi III. Mustafa'nın vefat etmesiyle 21 Ocak 1774'te tahta geçti.

Küçük Kaynarca ve Sıkıntılı Günler

I. Abdülhamid tahta geçtiğinde Rus Savaşı devam etmekteydi. Bükreş Antlaşması'nın görüşmeleri yarıda kalmıştı. Kışın gelmiş olması ve veba salgını yüzünden barış görüşmeleri tekrar başladı. 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması yapıldı. Bu antlaşmaya göre Kırım, Kuban ve Bucak yalnız dinî bakımdan halifeye bağlı olmak üzere müstakil oluyor; Yenikale, Kerç, Azak, Kılburun Kaleleri Rusya'ya geçiyordu. Osmanlı Devleti halifelik statüsünü kullanarak Kırım Bölgesi'ni dinî olarak kendisine bağlıyor, elinde tutmuş oluyordu. Eflak, Boğdan ve Cezayir-i Bahr-i Sefid sahili gibi savaşta Ruslar tarafından işgale uğramış yerler ise Osmanlı Devleti'ne geri veriliyordu. Rus donanması Karadeniz'e girebilecek ve Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş tazminatı ödeyecekti. Anlaşmanın en ağır maddelerinden biri, Türk toprakları üzerindeki Ortodoksların himayesinin Ruslara verilmesiydi. Rusya, bu sayede Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma fırsatı bulacaktı. Böylece Ortodoks tebaayı

Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtacak bir kısım iç karışıklıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlamış olacaktı. Osmanlı Devleti'nin imzaladığı en ağır antlaşmalardan biri olan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Türk ve Müslüman olan Kırım Vilayeti elden çıkmıştı. Aynı zamanda, Rusya'ya kapitülasyonlar da verildi. Osmanlı'yı gerçek anlamda sıkıntılı günler bekliyordu. Antlaşmanın tartışmalı maddelerini açıklığa kavuşturmak için Fransa aracılığıyla 1779'da Osmanlı Devleti ile Ruslar arasında Aynalıkavak Tenkihnamesi imzalandı. Buna göre, Kırım bağımsız bir devlet olmaya devam edecek, hanlar Kırım halkı tarafından seçilecekti. Kırım halkı üzerindeki Osmanlı halifeliği hakkı devam ediyordu ancak Osmanlı Devleti, Kırım'ı geri alabilmek için hiçbir girişimde bulunmayacaktı. Kırım'da olağanüstü bir durum oluştuğunda bu mesele iki devlet arasında çözüme kavuşturulacaktı. İngilizler ve Fransızlara tanınan Karadeniz ve Akdeniz'deki haklar aynen Ruslara da tanınacaktı. Osmanlı Devleti, bu antlaşmayla Rus yanlısı Şahin Giray'ın Kırım Hanlığını tanımış oluyordu.

I. Abdülhamid, savaş zamanında devletin çeşitli bölgelerinde çıkmış isyanları bastırmak ve askerî sahada ıslahatta bulunmak istiyordu. İsyancıları bastırmak üzere Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa ve ıslahat yapmak için de Sadrazam Halil Hamid Paşa görevlendirildiler. Kapıkulu Ocakları'nın ıslahı için Fransa'dan mühendisler

getirildi. Mühendishane-i Berri-i Hümayun (Kara Mühendishanesi) kuruldu. Lale Devri'nden beri kullanılmayan İbrahim Müteferrika'nın kurmuş olduğu matbaa açıldı. I. Abdülhamid ve devlet adamları, Kafkasya'nın bazı bölgelerini Türk nüfuzu altına almayı tasarladılar. Bu sebeple Soğucak ve Anapa Kalelerini tahkim ettiler. Buradaki Çerkez kabilelerini itaat altına almaya çalıştılar. Bir süre sonra Şahin Giray'a karşı ayaklanma çıkınca Rus orduları bölgeye girdiler. 1784 yılında bu olayı bahane edip Kırım'ı Rusya'ya bağladılar. Osmanlı Devleti antlaşmanın maddelerine ters olduğu için tekrar savaşa girmek istediye de ordu henüz savaşa hazır değildi ve bu nedenle anlaşma bozulmadı. 1781'de Rusya, Avusturya ile beraber bir tasarı hazırlamış ve bu tasarıya göre de Osmanlı Devleti'ni paylaşmaya karar vermişlerdi. Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Rusya ile savaşmaktan yanaydı. Rus elçisi sadarete çağrılarak Kırım'ın iadesi istendi. Elçinin uygun cevap vermemesi üzerine Rusya'ya savaş ilan edildi. Rusların idaresi altındaki Kılburun Kalesi'ne hücum ile 1786-1792 Osmanlı-Rus Savaşı başlamış oldu. Avusturyalılar da savaş açmadan Belgrad ve Sırbistan'a taarruz ettilerse de bir sonuç alamadılar.

Üzüntüden Vefatı

Avusturya, Osmanlı Devleti'ne ait olan Boğdan'a bağlı Bukoniva'yı işgal etmişti. Osmanlı ordusu Tameşvar eyaletinde Muhadiye Boğazı'nı ele geçirdi. Avusturya İmparatoru'nun Şebeş Boğazı'na ordusu

ile gelmesi üzerine 1788'de Şebeş Savaşı'nda Osmanlı ordusu galip geldi. Serdar-ı Ekrem Sadrazam Koca Yusuf Paşa, önce Avusturya derdini halletmek istedi. Fakat Rus cephesindeki savaş aleyhte geliyordu. Kısmi başarılar Özi Kalesi'ni kurtarmaya yetmedi. Özi Kalesi Ruslar tarafından alınınca tarihin en büyük mezalimine uğradı. Masum ve günahsız çocuklar, genç ve ihtiyar kadınlar dâhil 30 bin civarında insan vahşice öldürüldü. Sadrazam, Özi Kalesi'nin düştüğünü bildiren ve yapılan mezalimleri dile getiren telhisi okurken, padişah, üzüntüsünden, kederinden felç oldu. Çok geçmeden de vefat etti (28 Mart 1789). Bu ise bizlere Osmanlı hükümdarlarında vatan ve millet sevgisinin ne kadar üst düzeyde olduğunu göstermeye kâfidir. I. Abdülhamid, bu hezimetin ardından 7 Nisan 1789'da vefat etti. Eminönü Bahçekapı'daki imaretin karşısındaki türbeye defnedildi.

Kadem-i Şerif ve Sırrı

Hz. Muhammed (sav.)'in ayak izi olan taşlara genel olarak “nakş-i kadem-i şerif” veya “nakş-i kadem-i saadet” denilmiştir. İslâm tarihinin çeşitli devirlerinde Hindistan'dan Mısır'a, Kudüs'ten İstanbul'a kadar geniş bir coğrafyada görülmektedir. Osmanlı sultanlarının mukaddes emanetlere gösterdiği saygının derecesi fevkalade yüksektir. Bu öneme binaen Topkapı Sarayı'ndaki Enderun'un en önemli koğuşu veya dairesi, Hz. Muhammed (sav.)'in hırkası ile diğer mukaddes emanetlerin

saklandığı “Hırka-i Saadet” dairesidir. Burada dördü taş ve ikisi tuğla olmak üzere altı adet “kadem-i şerif” muhafaza edilmektedir. İstanbul'da Eyüp Sultan ve Üçüncü Mustafa türbelerinde de birer adet ayak izi bulunur.

İstanbul Bahçekapı'da Sultan Birinci Abdülhamid Türbesi'nde bulunan Kadem-i Şerif de bunlardan bir diğeridir. Türbe'nin kuzey tarafında bir niş içine hazırlanan camekânda sergilenmektedir. Birinci Abdülhamid'in tuğrası altında yer alan kitabede aşağıdaki beyitler mevcuttur.

Oldu resm-i kadem-i Hazret-i Fahr-i Âlem

Tâc-ı vehhâc-ı ser-i cümle-i ehl-i îmân

O kademdir ki idüp tayy-ı semâvât-ı alâ

Menzil-i Sidre'ye bastı şeb-i esrâda ıyân

Sür yüzün acz u niyâz ile idüp istişfâ

Olayım dirsен eğer mahzar-ı afv vu gufrân

Kaynaklar incelendiğinde görülür ki, Birinci Abdülhamid'in velî olduğuna dair halk arasında yaygın bir kanaat vardır. Birinci Abdülhamid Türbesi'ndeki taşın Şam'da bulunduğu yerden İstanbul'a getirilmesi safahat kaynaklardan takip edildiğinde birbirinin tekrarı bilgilerden ibarettir. Bu hususta en önemli iki kaynak olarak, Ayıntaplı Muhammed Münib Efendi'nin Âsârü'l-Hikem fî Nakşî'l-Kadem adlı eseri ile Osmanzâde Hüseyin Vassâf'ın Sefîne-i Evliyâ adlı eserleri görülmektedir. Günümüz eserleri genellikle bu iki kitaptan

yaptıkları iktibaslarla Birinci Abdülhamid Türbesi'ndeki kadem-i şerifin hikâyesini nakletmişlerdir. Hüseyin Vassaf Efendi'nin nakli aşağıda aynen verilmiştir.

“Şeyh Muhammed Ziyâd Şâm-ı şerîf civârında Kadem karyesindeki, Kadem-i şerîf'in ced-be-ced nigebânıdır. Pederi Ahmed-i Attâr, onun pederi Hümât'tır. Sultan Abdulhamîd Hân-ı evvel zamânında ârzûî şâhâne üzerine, Kadem-i Saâdet'i oradan başına alarak, mâşiyen İstanbul'a kadar bu sûretle getirmiştir. Kadem-i Saâdet, el-yevm Abdulhâmîd-i evvelin türbesinde mahfûz mahfaza-i tekrîm olup, kandil ve arefe gibi eyyâm-ı mubâreke Kadem Dergâhı şeyhi olan zât tarafından güşâd ve ziyâret ettirmek şart-ı vâkîf icâbındandır. El-Hâletü hâzihî, ziyâret olunur. Muhammed Ziyâd Hazretleri burada mazhar-ı hürmet oldu. O zaman Sadrazam bulunan Halîl Hamîd Paşa, Hazreti Şeyh'e çok muhabbet gösterenlerdendir. Kadem Tekkesi'nin olduğu mahal, Kapıcıbaşı Konağı imiş. Mülk olduğundan Halîl Hamîd Paşa, burasını istimlâk ve vakf etmiş. 1190/1776 târîhlerinde dergâhı inşâyâ muvaffak olup, Hazreti Şeyh'i burada irşâd-ı nâs için alıkoymuş ve dergâhı kendisine teslîm eylemiştir. 1205/1791 târîhine kadar irşâd-ı nâs ile meşgûl olup, terk-i âlem-i nâsût eyledikte, dergâh-ı şerîf hazîresine defn edildi. Türbelerinin üzeri açık ve hâlen ma'mûrdur. Kitâbe-i seng-i mezâr-ı ber-vech-i âtîdir: Kadem-i

Şerîf'i Şam'dan Âsitâne-i aliyyeye nakl hizmetiyle şeref-yâb olan sülâle-i Sadiyye'den, kutbu'l-ârifîn ve gavsu'l-vâsılîn merhûm ve mağfûrun leh eş-Şeyh el-Hâc es-Seyyid Muhammed Ziyâd Hazretleri'nin, rûh-ı pür-fütûhlarına rızâ'en li'llâhi teâlâ, el-Fatiha, 1205/1791."

Bu metne göre, Kadem karyesinde bulunan Kadem-i Şerif, Şeyh Muhammed Ziyad Efendi'nin bekçiliğini yaptığı, atalarından miras bir taştır. Halil Hamid Paşa'nın sadrazamlığı zamanında, Birinci Abdülhamid'in arzusu üzerine, Şeyh Muhammed Ziyad tarafından başının üzerinde taşınmak suretiyle ve yürüyerek Şam'dan İstanbul'a getirilmiştir. Halil Hamid Paşa da Şeyh Efendi için 1776 senesinde Kadem Tekkesi'nin bulunduğu mahaldeki Kapıcıbaşı Konağı'nı istimlâk ederek tekke inşa ettirmiştir.

Çağdaş bir nâkil olarak Ayıntabi Muhammed Münib Efendi ise Kadem-i Şerif'in Hazreti Muhammed (sav.)'in peygamberliği öncesinde, çocukluğunda ve gençliğinde iki kez olmak üzere Şam'a yaptığı seferlerin birinde, Şam yakınlarında Havran adıyla bilinen Busra mevziinde zuhur ettiğini belirtirken, Kadem karyesinden ve camiinden hiç söz etmez. Fakat şeyhin mezar taşındaki kitabede, Şam'dan İstanbul'a taşın nakli hizmetinde bulunduğu yazılıdır. Kadem-i Şerif'in Hicri 1198 senesinde İstanbul'a getirildiğini kaydederken çağdaşı olduğu Şeyh Muhammed Ziyad adından ise bahsetmez. Ama Birinci

Abdülhamid'in türbesindeki Kadem-i Şerif'in Şam'dan İstanbul'a getirildiği ve türbeye konulduğu bir gerçektir. Kademi Şerif'in bu türbede bulunması ve ihtimamla korunması ise Birinci Abdülhamid'in manevî hayattaki terakkisine işaret etmektedir. Çünkü kutsal emanetlerden her birinin bulunduğu coğrafya veya beldelerde ise İslâm'ın inkişafı, hızlı bir şekilde yayılması, birlik beraberliğin tesisi ve maneviyatın yükselmesi bir realitedir.

Kaynakça

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, (Hz: Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1986.

Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C. 8, Ankara 1988.

İsmail Hâmi Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 2011.

Mehmed Münîb el-Ayıntâbî, Âsârul-Hikem fî Nakşil-Kadem, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi No: 2184.

Nicolea Jorga, Osmanlı Tarihi, İstanbul 2005.

Osmânzâde Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, C. I, İstanbul 2006.

Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, İstanbul 2003.

Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul 1970.

SULTAN III. OSMAN VE İSTANBUL'DA TABİİ AFETLER

Osmanlı sultanlarının yirmi beşincisi ve İslâm halifelerinin doksanıncısıdır. Sultan İkinci Mustafa Han'ın oğlu olup, 2 Ocak 1699'da Şehsuvar Sultan'dan doğdu. Şehzâdeliğinde Osmanlı sarayında mükemmel bir eğitim görerek büyüdü. Din, edebiyat, tarih ve tıp kitaplarını okuyarak kendisini yetiştirmekle zamanını geçiren III. Osman, 13 Aralık 1754 tarihinde ağabeyi I. Mahmut Han'ın vefatıyla sultan oldu. Sultan III. Osman, 2 Ocak 1755'te Eyüb Sultan Camii'nde, kılıç kuşandı. Manevî bir atmosfer içerisinde devletin bekası ve saadeti için dualar yapıldı. O devre kadar, yeni padişah tahta çıktığı zaman mukataa, tımar ve zeamet sahiplerinin beratları yenilenerek bir cülûsiye vergisi alınırdı. Hazine dolu olduğu için, Sultan Osman bu vergiyi affetti. Ayrıca emeklilere de cülûs bahşişi dağıttı. III. Osman Han'ın saltanatı huzur ve sükûnla başladı. Belgrad muahedeleriyle başlayan sulh dönemi devam etti. Rus sınırındaki bazı olaylar, Rusya ile bir ihtilâfa yol açacak gibi göründü ise de, iki taraf da barışı bozmadı. Sınırlarda bazı ayaklanmalar oldu. Mısır'da Memlûklüler başkaldırdılar ise de olaylar kısa sürede bastırıldı. III. Osman Han bu olaylarda ihmâli görülen Vezir-i azam Bahir Mustafa Paşa'yı

azlederek yerine I. Mahmut zamanında iki defa sadrazamlık yapmış olan Hekimoğlu Ali Paşa'yı getirdi. Bu dönemde sık sık sadrazam değişikliği oldu. Bu durum ise idareyi olumsuz etkiledi. Sadrazam Silahtar Ali Paşa'nın rüşvet aldığını anlayan Sultan III. Osman, Ali Paşa'yı 25 Ekim 1755'te görevden azlederek cezalandırdı ve yerine Yirmi sekiz Çelebizâde Said Mehmet'i getirdi. Bir süre sonra Sultan I. Mahmut devrinde yapımına başlanan cami, tamamlanarak Nur-u Osmaniye Camii adıyla 5 Aralık 1755 Cuma günü ibadete açıldı. Caminin yanında bir medrese, bir kütüphane ve bir de türbe inşa edildi.

Sultan III. Osman Han, padişahlığının üçüncü senesinde, 29 Ekim 1757'de vefat etti. Yeni Cami yanındaki kardeşi I. Mahmut Han'ın türbesine defnedildi. Sultan III. Osman, fakirlere, düşkünlere çok acıyıp onlara karşı daima cömert ve şefkatli davranırdı. Tebdil-i kıyafetle İstanbul'da dolaşıp halkın dertleriyle bizzat alâkadar olurdu. Haksızlıkların önüne geçip, haksızlığa uğrayanlara yardımcı olurdu. Müslüman ve gayr-i Müslimlerin kıyafet ve davranışlarını dikkatle takip eder, yalan ve rüşvetle amansız bir şekilde mücadele ederdi. Kim olursa olsun rüşvetçiyle yalancıyı asla affetmezdi. Kadınların dikkat çekici kıyafetler ile sokağa çıkmalarını yasakladı. İmar faaliyetlerine önem vererek Üsküdar'da İhsaniye Camii ve İhsaniye Mescidi'ni yaptırdı. Midilli Adası Sığrı Limanı'nda,

Malta korsanlarına karşı bir kale inşa edilerek tahkim edildi. Bâb-ı Ali'nin inşası tamamlandı. Ahırkapı Feneri yapıldı.

İstanbul Boğazı ile Haliç'in Donması

Sultan III. Osman Han zamanında dışta görülen huzurlu ve hadisesiz geçen devreye nazaran içte çeşitli gaileler veya tabii afetler yaşandı. Tahta çıktığı senelerde İstanbul'da, görülmemiş şekilde, çok uzun ve şiddetli geçen bir kış yaşanmıştı. Haliç donmuş; Defterdar İskeleyi'nden Sütlüce'ye kadar buz üstünde gidilebilmişti. Halk çok sıkıntı çekmişti. Haliç'in kıyıları da 90 adım uzaklığa kadar, yer yer 30 metre derinliğe kadar donmuştu. Karadeniz'deki buzlar çözülürken, buzların kenetlenmesi nedeniyle Boğaziçi ve Haliç tıkanmıştı. 1755'teki buz vakasında Haliç'in tamamı, Boğaz'ın da önemli bir çok bölümü donmuştur. Yaşamı felç eden bu buzlar üzerinden insanlar ve hayvanlar yürüyerek geçmek zorunda kalmışlardır.

İstanbul Yangınları ve Yangın Köşkü

1750'de yapılan Yangın Köşkü, yangın alarmı amacıyla inşa edilen ilk yapıydı. Ağa Kapısı'nın yeniden yapımı sırasında, avlusuna bir de kule inşa edildi. Burada sürekli gözlem yapılacak, bir yerde ateş ya da duman fark edilirse, kule görevlisi ulaklar aracılığıyla durumu tulumbacılara bildirecek, böylece yangına erken müdahale edilebilecekti. Kulenin üst kısmı, camekân bir köşk şeklinde tasarlanmıştı. Gözlem işi buradan yapılacaktı.

Bundan dolayı kuleye 'Yangın Köşkü' adı verilmişti. İnşası büyük bir boşluğu doldurmuş olmakla birlikte, yapımında önemli bir husus göz ardı edilmişti. Kule ahşaptan yapılmıştı. Bunun alev dalgalarına karşı duramayacağı açıktı.

III. Osman Han devrinde, İstanbul'da büyük tahribata yol açan iki büyük yangın çıktı. 28 Eylül 1755'te Hoca Paşa semtinde çıkan yangın, dört kola ayrılarak büyük bir afet halini aldı. Yaklaşık otuz altı saat süren yangın sonunda Paşa Kapısı da yandığından, sadaret dairesi bir müddet Kadırga Limanı'ndaki Esmâ Sultan Sarayı'na nakledildi.

6 Temmuz 1756'da, Sultan III. Osman devrinin ikinci büyük yangını oldu. Bu yangın, İstanbul'un dörtte üçünü kül hâline getirdi. Cibali taraflarında başlayan yangın, on üç kola ayrıldı. Unkapanı, Süleymaniye tarafları, Vefa'dan itibaren Şehzâdebaşı, eski yeniçeri odaları, Langa tarafları, Zeyrek, Saraçhane, Et Meydanı, Aksaray, Davut Paşa İskelesi, Fatih, Sultan Selim, Ali Paşa Çarşısı, Aya Kapısı semtleri harabe haline geldi.

Yangının ardından, İstanbul'un yeniden inşası için büyük bir imar faaliyeti başladı. Vak'anüvist Vâsıf Efendi'ye göre, fetihten beri yangının böylesi ne görülmüş ne işitilmiştir.

Tarihçi Hammer ise yaklaşık kırk sekiz saat süren bu yangında sekiz bin kadar binanın kül yığına dönüştüğünü anlatır. Kayıtlara göre 6 Temmuz 1756'daki Cibali yangını kısa sürede

genişleyerek Vefa Meydanı'nı aşırp Saraçhane üzerinden Aksaray'a kadar uzanmış ve 77 bin 400 ev, 34 bin 200 dükkân, 130 medrese, 325 değirmen, 150 cami ve mescit, 36 hamamı küle çevirmişti. 48 saatlik afette birçok yapı ve Ağa Kapısı'yla Yangın Köşkü de yanmıştı.

1756'da Cibali yangınında kül olan kule, yeniden ahşaptan inşa ettirilmişti. İlk zamanlarda Yeniçeri Ağası'nın dairesinin yanında olan Beyazıt Kulesi, yeniçeriler ortadan kaldırılınca Tulumbacılar Ocağı'na devredilmişti. Bu yüzden Tulumbacılar Köşkü diye de anılır. Zaman zaman padişahların gazabına uğrar ve yıktırılır. Ancak Cibali yangınında görülür ki ihtiyaç vardır, kule tekrar ahşaptan inşa edilir. Başına gelmeyen kalmaz Yangın Kulesi'nin, bu kez de tulumbacıların gazabına uğrar. Kendilerini yeniçerilik uğruna kurban edenler devletten intikam almak isterler ve bu ahşap kuleyi yakarlar.

Yangın Köşkünde Tarihî Süreç

Yangın Köşkü, 1826'ya kadar birkaç defa yanıp inşa edilecektir. III. Selim devrinde de büyük onarım görmüştür.

Abdülhalim Efendi'nin yaptığı bu tamirle ilgili kayıtlardan, yapının özellikleri hakkında ipuçlarına ulaşabilmekteyiz. Örneğin köşkün üzerinin ahşapla kaplandığı ve üzerine kiremit döşendiği görülmektedir.

Sadece abdesthane kısmında taş malzeme bulunmaktadır, o da muhtemelen kurna ya da

tuvalet taşıdır. Yangın Köşkü, III. Selim'in emriyle 1803'te bir kez daha onarılmıştır.

Yeniçerilerin 1826'daki isyanı üzerine ocağı kaldıran Sultan II. Mahmut, yeniçerilikle ilgili her şeyin silinmesi amacıyla birçok önlem aldı. Böylece yeniçerilerden kurulu Tulumbacı Ocağı da kalkmış oldu. Nihayetinde Yangın Köşkü de yıktırıldı. Ancak bu karar, birkaç ay sonra çıkan yangında acı bir fatura çıkardı. Yeniden tulumbacı birimi kuruldu ve yangın kulesinin de inşasına karar verildi. Eski Saray avlusunun ortasına kule inşa edildi. Ancak eski yeniçerilerden bazıları kuleyi ateşe verdi. Yerine bugünkü taş kule inşa edildi. Ancak taş kulenin merdivenleriyle külâh kısmı yine ahşaptı. Ta ki 1850'de Sultan Abdülmecid 'som kâgir', yani taştan yapılmasını isteyene kadar, şehirdeki tüm yangın kuleleri tahta malzemelerle yapılmıştı.

Yangınlara büyüklüğüne göre sadrazam, hatta padişah da gider, tulumbacılar bahşiş dağıtırdı. Tulumbacı yeniçeriler bazen daha fazla bahşiş almak için yangına su yerine yağ serpererek alevlendirirdi. Ağa Kapısı'ndaki Yangın Köşkü'nün alarm işini nasıl yürüttüğü konusundaki bilgilerimiz sınırlı. Ancak köşkün yanıp Süleymaniye minarelerinin kullanıldığı zamanlarda, yangının bayraklarla ilan edildiğini biliyoruz. Muhtemelen Ağa Kapısı'ndaki ilan da böyle yapılmaktaydı.

Öte yandan, Galata'da davul çalındığı için Yangın Köşkü'nde de benzer yöntemler

uygulanmaktaydı.

Kaynakça

Ahmet Vasıf Efendi, Tarih-i Vâsıf, c. 1, İstanbul 1830.

Beşir Ayvazoğlu, Kuğunun Son Şarkısı, İstanbul 2006.

İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c. 4, İstanbul 2011.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Tarihi, c. 4, Bölüm 1, Ankara 1988.

Kemalettin Kuzucu, İlk Yangın Kuleleri Ahşaptı, Milliyet Gazetesi, 28 Eylül 2013.

Joseph Von Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi, İstanbul 2008.

Rehber Ansiklopedisi, c. 13.

Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, c. 6, İstanbul 1970.

Zuhuri Danişman, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c. 10.

SULTAN III. MUSTAFA HAN VE LALELİ BABA

Sultan III. Mustafa, 28 Ocak 1717 günü İstanbul'da dünyaya geldi. Babası Sultan III. Ahmet, annesi Mihrişah Sultan'dır. Sultan Üçüncü Mustafa orta boylu, iri gözlü, yassı burunlu ve siyah sakallı idi. Heybetli ve kuvvetli bir vücuda sahipti. Çok iyi bir tahsil yaptı. Astroloji ile meşgul oldu. İslâm ve Osmanlı tarihlerini inceledi. Sultan Üçüncü Mustafa son derece dindar, tutumlu, müşfik, çalışkan ve cömert bir insandı. İki dakika süren ve İstanbul'un hemen hemen yarısından fazlasını yıkan büyük depremde evlerini, yakınlarını kaybeden halka kendi kesesinden yardım etti. Adaletle hükmeder, haksızlıklara asla göz yummazdı. Yalandan, riyadan ve rüşvetten nefret ederdi. Asla gurura kapılmaz, büyüklük taslamaz, yapamayacağı işleri vaat etmezdi.

Üçüncü Mustafa, yenileşmenin gerektiği fikrindeydi ve ıslahat yapmak istiyordu. Prusya Kralı İkinci Frederik'in ıslahat hareketlerini duymuş, Ahmet Resmî Efendi'yi ona göndermişti. Prusya Kralı İkinci Frederik, Ahmet Resmî Efendi aracılığı ile Sultan'a başarısının üç altın anahtarı dediği öğütlerini gönderdi:

– Bol bol tarih okuyun, eski tecrübelerden faydalanın.

– Güçlü bir orduya sahip olmaya çalışın ve barış zamanında askerlerinizi sürekli eğitime tâbi tutun.

– Hazinesiz daima parayla dolu bulunsun, ekonomiye önem verin.

Sultan Üçüncü Mustafa, bu öğütleri dinledikten sonra acı acı güldü. Sonra da “Biz de bunları yapmak niyetindeyiz, lakin yolu nedir?” diye mırıldandı. Memleketine en büyük felaketin Rusya'dan geleceğini düşünüyordu. Müdafaa için geceli gündüzlü çalışarak her türlü hazırlığı yaptı. Savaşlarda kullanılmak üzere hazineyi altınla doldurdu. Süveyş Kanalı'nı bile açtırmayı düşünüyordu. Fakat iş başına getireceği yetenekli devlet adamlarının olmaması onu üzüyordu. Sultan Üçüncü Mustafa, orduda bir yenileşme gerektiği fikriyle hareket ediyordu. Askerlere eğitim kuralları getirdi. İtirazlara aldırmadan tüfeklere süngü taktırdı. Yeni bir tophane kurdurup güçlü toplar döktürdü. Bahriye, istihkâm ve topçu okulları açtı. Yaşlı başlı subaylara bile eğitim mecburiyeti getirdi. Ordudaki ıslahat konusunda Baron de Tott adlı Macar uyruklu Fransız'dan çok yararlandı. Baron Tott, Osmanlı topçu sınıfını yeniden ele alıp modernize etti ve askere Avrupa usulü eğitim yaptırdı.

Osmanlı-Rus Savaşı

Rusya 1739 yılında imzalanan Belgrat Antlaşması'ndan sonra, Osmanlı Devleti'ne savaş açmamış, ama Balkanlarda ve diğer bölgelerde Türk

düşmanlığı yapmaya devam etmişti. Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki barış dönemi, 1768'de başlayan Lehistan sorunu ile yeniden bozuldu. Osmanlı Devleti, on altıncı yüzyılın ikinci yarısından beri Lehistan Krallığı'na seçilecek kişilerin Avusturya ve Rusya yanlısı olmamasına özen göstermiş, bu konuda da başarılı olmuştu. Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti Rusya'nın Lehistan işlerine müdahalesini engelleyecek güce sahip değildi. Rusya'nın Stanislas Pontovoski'yi zorla kral seçtirip Lehistan'a asker sevk ederek halkı sindirmeye çalışması üzerine Lehistan'da ayaklanan halk, Osmanlı Devleti'nden Bar Konfederasyonu aracılığı ile yardım istedi. Tüm bu gelişmeler üzerine zaten Rusya'ya savaş açma taraftarı olan Sultan Üçüncü Mustafa harekete geçti. 8 Ekim 1768 tarihinde Rusya'ya savaş açıldı. Ruslar beş koldan saldırıya geçtiler. Kafkasya, Gürcistan, Ukrayna ve Baserabya'yı istilaya başladılar. Otuz bin kişilik bir Rus Ordusu Kartal Ovası'nda 180.000 kişilik Osmanlı ordusunu bozguna uğrattı. Savaş tüm şiddetiyle devam ederken Rus Çariçesi İkinci Katerina boş durmuyor, Osmanlı Devleti'ni içten karıştırmaya çalışıyordu. Ayrıca İngilizlerin nezaretinde bir donanma hazırlatıp Cebeli Tarık Boğazı'ndan Akdeniz'e göndermişti. Çariçe İkinci Katerina'nın bu faaliyetleri kısa sürede sonuç verdi. Rumlar Mora'da bir isyan başlattı. Hüsamettin Paşa'nın donanmayla birlikte Akdeniz'de ilerlemesi üzerine Ruslar isyancıları yalnız bırakarak adadan ayrıldılar. İsyan,

Osmanlı Donanması'nın adaya yaklaşmasıyla son buldu. Rus Donanması, 1770 yılında Ege'de Çeşme Limanı'nda bulunan Osmanlı Donanması'nı yaktı. Çeşme felaketinden sonra Ruslar, Çanakkale Boğazı'na kadar ilerlediler. Kaptan-ı Derya'lığa getirilen Cezayirli Hasan Paşa, Rus Donanması'nı Ege Denizi'nin dışına attı. Rus saldırıları karadan devam etti. Ruslar Kırım'da önemli başarılar elde ettiler. Rusların bu başarılarından dolayı diğer Avrupalı devletler siyasetlerini değiştirmeye başladılar. Kırım bozgunundan sonra Ruslar, Rusçuk ve Silistre'yi kuşattılar. Başarısızlıkla sürüp giden Osmanlı-Rus savaşının bütün acı ve huzursuzluğunu yaşayan Sultan Üçüncü Mustafa, bu savaşın Osmanlı Devleti açısından önemini biliyordu.

Bütün olumsuzluklara rağmen 1773 yazında bizzat ordunun başında sefere çıkmak istedi. Fakat cephelerden gelen son acı yenilgi haberleri, kendisini büyük üzüntü ve ümitsizliğe düşürdü ve 21 Ocak 1774 Cuma günü öğle ezanı okunurken vefat etti.

Laleli Baba

Sultan III. Mustafa, bu gün Laleli adı verilen bölgede bir cami yaptırmak istiyordu. Cami inşaatını denetlemeye geldiği bir gün, bölgede Laleli Baba adlı bir velînin yaşadığını öğrendi. Laleli Baba ile görüşmek, söz ve sohbetinden yararlanmak istedi. Padişah, Laleli Baba ile uzun uzun sohbet etti. III. Mustafa sohbetten çok etkilendi ve ayrı bir huzur, keyif aldı. Sohbetin bitiminde, III. Mustafa bu din

büyüğüne bir soru sordu:

– Efendi Hazretleri, bu dünyada en güzel, en değerli şey nedir?

Laleli Baba cevap verdi:

– Bu dünyada en değerli şey yiyip içtikten sonra sıkıntısız bir şekilde büyük abdeste çıkabilmektir, dedi.

Hükümdar ise bu cevaptan hoşnut olmadı. Başından beri büyüleyici konuşmaları ile herkesi etkileyen bir zata bu cevabı yakıştıramamıştı. Hatta bu cevabı biraz kaba da buldu. İç dünyasında kendince eleştirilerde bulundu. Bundan sonra bir şey konuşulmadı. Hükümdar, maiyeti ile birlikte saraya döndü.

Ertesi gün hükümdar şiddetli bir kabızlığa yakalandı. Sarayın bütün ilgilileri, hekimbaşlar seferber oldular, bilinen bütün ilaç ve yöntemleri denediler, fayda vermedi.

Padişah sıkıntı çekiyor, kıvranıyor ama bir şey yapamıyordu. Günler geçmişti. Padişahın derdine derman bulunamamıştı. Nihayet biri hatırladı. Laleli Baba'ya haber verilirse onun himmeti ile hükümdar bu dertten kurtulabilirdi. Padişaha danışıldı, o da, "Ne gerekirse yapılınsın." dedi.

Laleli Baba hemen saraya getirildi. Hükümdar sancı ve ıstırap içerisinde inliyordu. Hükümdar, Laleli Baba'ya yalvarıyordu:

– Aman beni kurtar.

Laleli Baba:

– O kadar kolay değil, karşılık olarak ne vereceksin, dedi.

Hükümdar:

– Senin bölgede yaptırdığım camiye sana hibe ederim.

Laleli Baba:

– Yetmez, dedi.

Sultan Mustafa, bir sürü vaatlerde bulundu, Laleli Baba Hazretleri bir türlü yeter demiyordu. En sonunda ağzındaki baklayı çıkardı:

– Sana himmet edeceğim, ama karşılığında padişahlığı isterim, dedi.

Padişah, heyecanlandı, kem küm etti ama çaresi yoktu. Nihayet:

- Tamam, o da senin olsun, dedi.

Laleli Baba duasını yaptı, himmet etti, hükümdarın sırtını sıvazladı:

- Hadi git, kurtulacaksın, Cenab-ı Allah şifasını verecektir, dedi.

Padişah kurtulmuştu ama saltanat da gitmişti. Şifa bulmasının sevincini padişahlığı kaybetmesi gölgeliyordu.

Laleli Baba, Sultan'ın haline baktı ve dedi ki:

- Bir saltanat ki bir def-i hacete değişiliyor, öylesine ucuz bir saltanat bize gerek değildir, al yine senin olsun, dedi. Sonrasında dergâhına döndü.

Mütevazı hayatını yaşamaya ve insanlara yardım etmeye devam etti.

Yenikapı'nın Gerçek Hikâyesi

Laleli Baba Sultan'a buyurmuş ki, "Ben bu şehri çok iyi bilirim. Gözümü bağlasan söylerim geçtiğimiz sokağın, caddenin neresi olduğunu." Bunun üzerine Sultan bir bahse davet etmiş Laleli Baba'yı: "O zaman demiş, senin gözlerini bağlayıp tek tek İstanbul'un kapılarından geçelim seninle. Bakalım kaçını bilebileceksin?" Kabul etmiş Laleli Baba, fakat bir şartı varmış kendisinin de. Demiş ki "Bahsi kazanırsam bunun karşılığında bir cami yaptıracaksın benim adıma." Kabul etmiş Sultan bu şartı, böylece tutuşmuşlar bahse.

Bahis günü Sultan'ın arabasına binip tek tek kapılardan geçmişler. Gözleri bağlı olduğu halde bilmiş Laleli Baba hangi kapıdan geçtiklerini, her kapının ismini söylemiş, Ancak bir kapıda duraklamış, bir türlü çıkaramamış hangi kapı olduğunu.

Sultan keyiflenmiş: "Bunu bilemedin galiba babacığım." demiş. "Bilemedim." demiş Hazret, "Bu hiçbir kapıya benzemiyor, geçmedim daha önce böyle bir yerden, böyle bir kapıdan demiş. Sonra da olsa olsa bu yeni bir kapıdır." diye buyurmuş. Bu cümleden sonra Sultan elini öpmüş Laleli Baba'nın, göz bağını çözerek açmış gözünü. "Ben seni kandırmak için daha dün açtırttım bu kapıyı, ama sen bu durumu anladın, bildin, gözlüye gizli

olmadığını bizlere gösterdin. Bahsi de sen kazandın.” demiş ve o semtte yapılan camiyi Laleli Baba'ya adayıp adına da Laleli Camii diyeceğine söz vermiş. “O açılan kapıya da Yenikapı denilsin!” diye ferman buyurmuş. Böylece bir velînin hükümdarlar üzerindeki etkisi de açıkça ortaya konulmuştur. Velîlere tabi olmanın sırrı ise feraset ehline gösterilmiştir.

Bir Latife

III. Mustafa'nın veziri Koca Ragıp Paşa'nın konağında bir Ramazan günü oruç üzerine sohbet yapıyordu. Ragıp Paşa, orada bulunanlardan Şair Haşmet'e:

– Haşmet! Senin de borcun var mı, diye sorunca, Haşmet:

– Evet efendim, diye cevap verdi. Mahalle bakkalına bin kuruş, kasaba beş yüz kuruş.

Ragıp Paşa gülerek:

– Onu sormuyorum yahu, dedi. Oruç borcun var mı, sen onu söyle.

Şair Haşmet şu cevabı verdi:

– Paşam, oruç borcunu Allah sorar. Sizin soracağınız, kul borcudur.

Kaynakça

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, (Hz: Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1986.

Erol Güngör, Tarihte Türkler, İstanbul 1989.

Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Ankara 1972.

İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 2011.

Johann Wilhem Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, İstanbul 2011.

Nicolea Jorga, Osmanlı Tarihi, İstanbul 2005.

Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul 1970.

SULTAN DÖRDÜNCÜ MUSTAFA HAN

Yirmi dokuzuncu Osmanlı sultanıdır. 1779 yılında İstanbul'da doğdu. Şehzâdeliğinde yüksek din ve fen bilimleri öğretilerek yetiştirildi. Amcası Sultan Selim Han'ın ıslahat fikirlerine karşı çıkan bazı devlet adamları yeniçerileri tahrik ettiler. Neticede Kabakçı Mustafa'nın sevk ve idaresinde ayaklanan yamaklar, Selim Han'ı tahttan indirerek Şehzâde Mustafa'yı sultan ilân ettiler.

Hatt-ı Hümâyün

Sultan Mustafa Han'a zorluklardan ilki cülusunun ikinci günü karşısına çıktı. İhtilâl yapıp onu padişah tayin edenler, hayatlarını garantiye almak istiyorlardı. Biliyorlardı ki, yeni hükümdarın ilk işi eski hükümdarı devirenleri yok etmek olur, bunun çaresi ise bir "hüccet" almaktır. İsteklerini sıralayıp ulemaya bir hüccet yazdırdılar. Buna göre; devlet adamlarından bazıları III. Selim'i kandırıp Nizam-ı Cedid'i kurdurmuşlar, bunun yüzünden konan vergiler, bunlara yapılan masraflar memleketi fakir düşürmüş. Batılları taklit ederek yapılanlar milletin dinî inançlarına uymamış, bu durum karşısında ocak ağaları bazı devlet adamları ve ulema ile anlaşarak kanun ve şariat dairesinde saltanat değişikliği yapmışlar. Yapılan bu işten kimse

sorumlu değildir. Herhangi bir ceza verilmemelidir.

Dördüncü Mustafa Han, hüccetin üstüne yazdığı Hatt-ı Hümayun'da "Bundan sonra cüz'i ve küllî umur-ı saltanatı seniyeme müdahale etmeyip ecdad-ı izamın zamanlarında olduğu gibi, her bir hususta emr-i fermân-ı şahaneme inkıyad ve mutâvâtü üzre olunacaktır." dedi. Eğer böyle olursa iki taraf da birbirinden memnun yaşayacaktı. Sultan Mustafa hücceti tasdik ettikten sonra, bir nüshası Bab-ı Âli'de kaldı, diğeri Yeniçeri Ocağı'na teslim edildi. İsyancılar böyle bir anlaşma ile dokunulmazlık sağladıktan sonra, kendilerine yeni makamlar tanzim ettiler. Rahatladılar ve kendi menfaatlerine göre harekete devam ettiler.

Devlet idaresini ele geçiren âsiler, Nizâm-ı Cedid kuvvetlerini dağıttılar. İsyanın teşvikçisi Köse Musa Paşa, Sultan Selim taraftarlarını birer birer ortadan kaldırdı. İstanbul'daki isyan, Rus cephesinde ordunun disiplinini de bozdu.

Orduda bulunan Selim Han taraftarları, Ruscuk âyânı Alemdâr Mustafa Paşa'nın yanına sığındılar. Bu hadiseler üzerine Mustafa Han, Sadrazâm Hilmi Paşa'yı azlederek yerine Çelebi Mustafa Paşa'yı sadarete getirdi.

Osmanlı ordusundaki bu karışıklıktan faydalanan Ruslar, Eflak ve Boğdan'da bazı kaleleri ele geçirdiler. Ancak bu sırada Fransa İmparatoru Napolyon karşısında zor durumda kalmaları barış istemelerine sebep oldu. Rusya'nın Eflâk, Boğdan ve

diğer zaptettiği yerleri tahliye ederek çekilmesi şartıyla 20 Ağustos 1807'de mütareke imzalandı.

Alemdâr Mustafa Paşa'nın İstanbul'a Gelmesi ve Bâb-ı Âli Baskını

Dördüncü Mustafa Han, Rusya ile yapılan mütarekeden sonra İstanbul'da asayişini sağlayabilmek için harekete geçti. Bu sırada isyancılar işi çığırından çıkararak halkın mallarını yağmalamaya, yeniçeriler de her işe karışmaya başlamışlardı. Mustafa Han, öncelikle âsilerin bir kısmını çeşitli bahane ve vazifelerle saraydan uzaklaştırdı. Ancak, zorbaları tamamen sindirebilmek için büyük bir güce ihtiyacı vardı. Bunun için Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelmesini istedi. Kendisine sadık on altı bin kişilik kuvvetle harekete geçen Alemdâr Mustafa Paşa, öncelikle Kabakçı Mustafa'yı öldürttü. Kabakçı'nın öldürülmesi saray erkânı ve yeniçeriler arasında büyük telâşa sebep oldu. Daha sonra İstanbul'a giren Alemdâr Mustafa Paşa, zorbaları ortadan kaldırmaya ve fesatçıları sürmeye başladı. Bu sırada, Alemdâr'ın taraftarları Sultan Selim Han'ı tekrar tahta çıkarmaları için tahrike başladılar. Onun bu niyetini sezen sadrazam Çelebi Mustafa Paşa, kendisinden İstanbul'u terk etmesini istedi. Alemdâr Mustafa Paşa da bunun üzerine 28 Temmuz günü, on beş bin kişiden fazla askeriyle Bâb-ı Âli'yi bastı. Sadrazamdan mührünü aldı. Ancak Üçüncü Selim'in yeniden tahta çıkması hâlinde kendilerini

öldürteceğinden korkan âsiler ve bazı devlet adamları padişahın Üçüncü Selim ve Şehzâde Mahmut'un öldürülmeleri için ferman çıkarttırdılar. Nitekim zorla saraya giren Alemdâr Mustafa Paşa, Selim Han'ın hançer darbeleriyle şehit edilmiş cesediyle karşılaştı. Hizmetkârlarının yardımı ile hayatını kurtaran Şehzâde Mahmut'u padişah ilân etti. (1808) Mustafa Han ise Topkapı Sarayı'na yerleştirildi.

Üçüncü Selim'in Öldürülmesi (28 Temmuz 1808)

İsmail Hami Danişmend; bir, Sancak-ı Şerif'i karşılamaya geldiğinde Dördüncü Mustafa'yı tevkif etmeyişine; bir de, burada yaptığı hataya hayıflanarak Alemdâr'a buğz eder. "Bab-üs selâm" denilen Orta Kapı'dan içeri girerek Kubbealtına kadar ilerlemiş, Kızlar Ağası Küçük Mercan Ağa'yı oraya çağırıp Arapzade ile beraber hem meseleyi Sultan Mustafa'ya tebliğ etmeye, hem Sultan Selim'i dışarı getirmeye göndermiş ve cehalet ve saflığından dolayı en büyük gafletini işte burada göstererek, "Bab-üs saâde" yahut "Ak Ağalar Kapusu" denilen üçüncü kapıyı tutmamıştır. Sultan Mustafa'ya hiçbir şans tanımayacak durumda iken fırsatı kullanamayan Alemdâr, sonunda kendisi de vicdan azabından kahrolacaktır amma iş işten geçmiştir. Sultan Mustafa İç kapıyı kapattırır ve amcası Üçüncü Selim ile kardeşi Şehzade Mahmut'un idamlarını emreder. Şayet bu iki idam gerçekleşir ise kendisine

kimse dokunamayacak, çünkü tahta geçirilecek başka şehzade yoktur. Bu emrin icrasını deruhte edecek Baş-Çuhadar Gürcü Kölesi Abdülfettah, Hazine Kethüdası Sırp Köle Ebe Selim, Hazine Vekili Zenci Nezir, Baş Emrâhur Deli Eyuboğlu Kör Mehmed, Tebdil Hasekisi Bağdatlı Hacı Ali ve Bostancı Deli Mustafa isimindeki dönme ve devşirmeler, yirmi kadar Sandalcı ve Bostancı ile derhal Sultan Selim'in dairesine saldırmıştır.

Bir rivayete göre ibadetle meşgulken, bir rivayete göre de ney çalarken dönme ve devşirmelerin saldırısına uğrayan Üçüncü Selim'in yanında karısı Refet Kadın Efendi ile iki cariye vardı. Pakize adlı cariye yardıma çalışırken ellerinden kılıçla yaralanır, diğer cariye korkudan bayılır.

Kadın Efendi bir darbeyle sedire yığılıp kalır. Silahsız olmasına rağmen III. Mustafa'nın oğlu kendisini cesaretle müdafa etmiş. Katillerinin çoğunu yere sermiştir. Fakat yapabilecek hiçbir şey kalmamıştır, Nizam-ı Cedid çalışmalarında olduğu gibi, hayatının son dakikalarını müdafaada da yalnız kalmıştır. Alemdâr Mustafa Paşa Üçüncü Selim'in cesediyle karşılaşınca ciğeri parçalanmış, gözleri dolu dolu olarak "Vay Efendim, ben seni tahta çıkarmak için bu kadar yoldan koşarak gelmişken, şu gözlerim seni bu halde mi görecekti! Şu Enderun halkı dedikleri hainlerin hepsini öldürerek intikam alayım." deyip cesede sarılarak hıçkırıklarla ağlamıştır.

Sonuç

Dördüncü Mustafa Han, 14/15 Kasım gecesi meydana gelen Alemdâr Mustafa Paşa vakası sırasında yeniçerilerin saraya saldırımları ve kendisini tekrar başa geçirmeye teşebbüs etmeleri üzerine İkinci Mahmud Han taraftarlarınca öldürüldü. (1808) Mustafa Han, zeki ve tedbirli olmasına rağmen Üçüncü Selim Han'ın tahttan indirilmesi neticesinde tahta çıkarılmış olmasından dolayı isyancıların elinde kaldı.

Yeniçerilerin tamamının zorba bir güruh hâline gelmeleri sebebiyle eşkıyayı bertaraf edecek bir kuvveti yanında bulamadı. Bu sebeple onların isteklerine boyun eğmek zorunda kaldı.

Daha sonra âsileri sindirmek üzere çağırdığı Alemdâr Mustafa Paşa'nın Selim Han'ı tekrar tahta geçirme teşebbüsü Mustafa Han'ın aleyhte hareketine yol açtı.

İkinci Mahmut Han'ın saltanatı döneminden ve ıslahatlarından memnun olmayan bazı devlet adamları, yeniçerileri tahrik etmek suretiyle kendilerine yakın gördükleri Dördüncü Mustafa'yı tekrar tahta geçirmek üzere harekete geçtiler. Bu durum ise, neticede Mustafa Han'ın öldürülmesine yol açtı.

Mustafa Han'ın cenazesi merasimle kaldırılarak, Bahçe Kapısı'nda babası Birinci Abdülhamid Han'ın türbesine defnedildi. Saltanat müddeti bir sene iki ay olup, vefat ettiği otuz yaşında idi.

Kaynakça

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, (Hz: Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1986.

Erol Güngör, Tarihte Türkler, İstanbul 1989.

Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Ankara 1972.

İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 2011.

Johonn Wilhem Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, İstanbul 2011.

Nicolea Jorga, Osmanlı Tarihi, İstanbul 2005.

Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul 1970.

SULTAN III. SELİM HAN

Sultan III. Selim (24 Aralık 1761–28 Temmuz 1808), 28. Osmanlı padişahı ve 107. İslâm halifesidir. Babası III. Mustafa, annesi Mihrişah Sultan'dır. Babasının döneminde iyi bir eğitim gördü. Onun ölümü üzerine, padişah olan I. Abdülhamit Dönemi'nde sarayda serbest bir yaşam sürdü. Musiki, edebiyat ve sanatla uğraştı. Devletin geleceğine yönelik çalışmalar yaptı. 1789'da I. Abdülhamit'in ölümü üzerine, Osmanlı tahtına oturdu. Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya savaşlarında Osmanlı Orduları istenilen başarıyı gösteremiyordu. Osmanlı Devleti ciddi siyasî, askerî, ekonomik sıkıntılar içerisinde bulunuyordu. III. Selim, tahta geçer geçmez, devlet ileri gelenleriyle yaptığı bir toplantıda, siyasî, askerî ve ekonomik alanda görülen bozuklukların düzeltilmesini istedi. Kendisi de doğrudan tasarrufa yöneldi. Savaşı sona erdirmek için Avrupa devletlerinin arabuluculuklarını da kabul etti. 11 Temmuz 1789'da İsveç ile bir anlaşma yapıldıysa da, bundan tam yararlanılamadı. Avusturya cephesinde Fokşan Kasabası'nda, Osmanlı Ordusu ağır bir yenilgi alınca, komutanların savaşı kesme isteği ağırlık kazandı. Buzau'da yapılan ikinci savaşta da Osmanlı Orduları yenilince, Avusturyalılar Bükreş'e girdiler.

Prusya'nın barış önerisini kabul zorunda kalan III. Selim, 4 Ağustos 1791'de Zıştovi'de Avusturyalılarla barış yaptı. Avusturya Devleti, başta Belgrad olmak üzere, ele geçirdiği toprakları Osmanlı Devleti'ne geri verdi. III. Selim, Rusya ile savaşı sürdürdü. Karadeniz'e çıkan donanma bazı başarılar kazandı. Ancak karada durum iyi gelişmedi. 1790'da, Kili, İsmail, Tolçu ve İsakçı Rusların eline geçti. Yapılan sadrazam değişiklikleri de sorunun çözümlenmesinde bir rol oynamadı. Ekonomik güçlükler de ordunun yeteri kadar desteklenmesini engellediğinden, sonunda Rusya tüm cephelerde önemli ilerlemeler gerçekleştirdi. Canikli Ali Paşa, Kafkaslarda Ruslara teslim oldu. Rusya'nın bu ilerleyişine karşı bazı Avrupa devletlerinin araya girmesi sonucu Rusya ile Yaş Antlaşması imzalandı (1792). Bu anlaşma sonunda, Dnyester Irmağı Avrupa'daki Rus-Osmanlı, Kuban Irmağı da, Kafkaslar'daki Rus-Osmanlı sınırını oluşturdu. Böylece III. Selim, istediği barış dönemine kavuştu. Gerçekten bu süreç ise Osmanlı Devleti'ni çok yıpratmış, zor günler yaşanmıştı.

Nizam-ı Cedid ve Yenilikler

Daha şehzadeligi döneminde kararlaştırdığı ıslahat hareketlerini gerçekleştirmek isteyen III. Selim, birçok devlet adamı ve uzmandan raporlar istedi. Nizam-ı Cedid adıyla bilinen bu yenileşme, önceden askerî alanda uygulamaya konuldu. Nizam-ı Cedid Ordusu'nun kurulması için, Levent

Çiftliği'nde kışlalar yapıldı, askerlerin eğitimine başlandı. İrad-ı Cedid adıyla yeni bir defterdarlık kuruldu ve burada önemli miktarda para toplandı. Oluşturulan yeni hazine ile mali sorunlar çözülmeye çalışıldı. Yönetim alanında da Avrupaî bir yapı kurulmaya çalışıldı. O dönemde yazılan sefaretnamelerden yararlanıldı. Tımar ve zeametlerin yenilenmesi için yasalar çıkarıldı. Humbaracı ve topçu ocakları modernleştirildi. Tophane yakınında, bu ocakların gelişmesi için kışlalar yaptırıldı. Tersane nizamı adı altında Osmanlı Donanması'nın yenileştirilmesi için ayrıntılı bir yönetmelik çıkarıldı. Deniz kuvvetlerinin gereksinmesini karşılamak üzere Haliç'te de Mühendishane-i Bahri-i Hümayun adında bir okul açıldı. Bu şekilde yapılan yeniliklerle devletin durumu düzeltilmeye, istikrarın kurulması sağlanmaya çalışıldı.

Ayaklanmalar ve III. Selim'in Sonu

Sultan III. Selim, İstanbul'da yoğun biçimde bu işlerle uğraşırken, Anadolu ve Rumeli'de karışıklıklar sürüyordu. Rumeli'deki olaylar daha büyük boyutluydu ve sıkıntılar her geçen gün artıyordu. Çünkü Tepedelenli Ali Paşa, Vidin'de Pazvandoğlu Osman Paşa, Rusçuk'ta Tirsiniklioğlu, Silistre'de de Yılıkoğlu Süleyman gibi ayan ve ağalar, devlet görevlilerini iş yapamaz duruma getirmişlerdi. Verdikleri sıkıntılar, olumsuz hareketler yönetimi çok fazla yoruyordu. Onların bu ayaklanmalarına, Balkanlar'daki Sırp ve

Karadağlıların bağımsızlık girişimleri de eklenince, olaylar büyük patlamalara yol açtı. Bu olayların önü alınmadığı için istenilen başarı da yakalanamadı. Bu arada Fransa İmparatoru Napolyon Bonaparte, Mısır'ı işgal ederek Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak için, Suriye'ye ilerledi. Osmanlı Devleti'ni sıkıştırmak istiyor, ağır bir antlaşmaya zorluyordu. Akka önlerinde Cezzar Ahmet Paşa'ya karşı ağır bir yenilgiye uğrayınca, 1801'de Mısır'ı boşaltmak zorunda kaldı.

Sultan III. Selim saltanatının sonlarına doğru Arabistan'daki Vehhabi ayaklanmasının üzerine de kesin tavırla gidemedi. Bu arada, Nizam-ı Cedid uygulaması sırasındaki yolsuzluklar ve halkın hoşnutsuzluğu giderek bir patlama noktasına geldi. Sonunda Kabakçı Mustafa'nın liderliğinde Boğaz kalelerindeki yamakların başlattığı ayaklanma Sultan III. Selim'in sonu oldu. Asiler, sarayda III. Selim'i tahttan indirerek, yerine IV. Mustafa'yı tahta çıkardılar (1807). Bu durum, Alemdar Mustafa Paşa'nın disiplinli ordusuyla İstanbul'a gelmesine yol açtı. Ancak, Alemdar Mustafa Paşa, Topkapı Sarayı'nı kuşatıp Sultan III. Selim'i yeniden tahta oturtmak eylemini başlattığı sırada, III. Selim, IV. Mustafa'nın adamları tarafından öldürüldü. Alemdar Mustafa Paşa, IV. Mustafa'yı indirip I. Mahmut'u tahta çıkarttı. Sultan III. Selim'in cenazesi de Laleli'de babası III. Mustafa'nın yaptırdığı caminin (Laleli Camisi) avlusuna defnedildi.

Sanata ve Sanatçıya Verdiği Önem

III. Selim hilm sahibi, yumuşak huylu, nazik, hisli ve duygulu bir padişahı. İlhami mahlası ile yazdığı şiirleri bir divanda toplandı. Müzikle de yakından ilgilendi ve Suzidilara makamını buldu. Kendisinin değişik besteleri bulunmaktadır. Sanatçı ruhuna sahip olduğu için tüm işlerinde çok incelikli hareket ederdi. Kendisi estetik bir dehaya sahipti. III. Selim'in sanatkârlara verdiği kıymetle ilgili şu hâdise dikkate şayandır: Hammâmizâde İsmâil Dede çiledeyken Bûselik makamında ve Ağır Aksak Semâi usûlünde

Zülfündedir benim baht-ı siyâhım

Sende kaldı gece gündüz niğâhım

İncitirmiş seni meğerki âhım

Seni sevdim budur benim günâhım

güfteli eseri bestelemişti. Bu şarkı devrin mûsikî meclislerinde beğenilmiş, ünü III. Selim'e kadar ulaşmıştı.

Şarkıyı beğenen III. Selim, bestekârının saraya alınmasını emretmiş, bunun üzerine padişahın musahiplerinden Vardakosta Ahmed Ağa, Yenikapı Mevlevihanesi'ne gelip padişahın emrini iletmişti. Şeyh tarafından "Emr-i şâhâneleri baş üstüne, ancak kendisi çilededir, tarikatımızın usulünce gece dışarıda kalmaz, rica ederim, akşam ezanından önce dergâha dönsün." denilerek Hammâmizâde'ye şartlı izin verilmişti. Sultanın huzuruna çıkarılan

Hammâmîzâde şarkısını okumuş, büyük ilgi ve iltifata mazhar olarak dergâha dönmüştü. Kaynaklarda kendisinin bu iltifatların etkisiyle

Ey çeşm-i âhû hicr ile tenhâlara saldın beni

Çün nâfe bağrım hûn edip sahrâlara saldın beni

Ey kâmeti serv ü semen salınmada ellerle sen

Haşrolalım dedikçe ben ferdâlara saldın beni

güfteli eseri Hicaz makamında bestelediği, yine III. Selim'in takdirini kazanarak sarayda haftada iki defa yapılan huzur fasıllarına iştirak etmeye başladığı ifade edilir.

Üçüncü Selim ve Şeyh Galib Yakınlığı

Divan edebiyatımızın büyük şairlerinden olan Şeyh Galib, 1757'de İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmed Esad olan Şeyh Galib'in babası Reşid Efendi, annesi Emine Hatun'dur.

Babası tasavvuf eğitimi almış, Mevleviliğe ve Melamiliğe bağlı şiirlerle uğraşmış, kültürlü bir kişidir. Şeyh Galib'in dedesi Mehmed Efendi de Mevlevi tarikatı aydınlarındanır.

Üçüncü Selim'in (1789) tahta çıkması, Galib için çok mesut bir hadise oldu. Zamanının tanınmış bir şairi olan Şeyh Galib, yeni hükümdarın teveccüh ve himâyesini kolaylıkla temin etti. Padişah, artık Galib'i takdir ediyordu.

Galib'i takdir eden Padişah III. Selim, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin türbesine gönderilecek örtü için şairden bir beyit istemişti. O da;

Müceddid olduğu Sultân Selîm'in din ü dünyâyâ

Nümâyândır bu nev pûşîdesinden kabır-i Mevlânâ'ya

beyitlerini ihtiva eden terci-i bendini III. Selim'e takdim etti, böylece padişahla yakınlığını daha da kuvvetlendirmiş oldu. Galata Mevlevihanesi post-nişîni olan Halil Nûmân Dede şeyhlikten azledilmiş ve yerine Konya'da Şems dergâhu türbedarlığında bulunan Abdullah Dede tayin edilmişti. Fakat bu zat, vazifesi başına giderken Kütahya'da vefat etti.

Konya Mevlevî âsitânesi şeyhi olan Hacı Mehmet Emin Çelebi, Şeyh Galib'i yakından tanıyordu. Derhal bir emirle onu, Galata Mevlevihanesi şeyhliğine tayin etti. Esasen Mevlevilere daima teveccüh gösteren III. Selim, Şeyh Galib'e karşı beslediği güven ve sevgi neticesi olarak ona zaman zaman bazı vazifeler veriyordu.

Diğer taraftan Şeyh Galib'in şiirdeki kudretine hayran olan padişah, onun divanını 3000 lira sarf ederek yazdırmış, ciltletip tezhip ettirmişti. Padişahın bu iltifat ve ihsanlarına şair, onun adına yazdığı kasidelerle mukabele etmeğe çalışıyordu. Ayrıca şair ve hattat Cevrî'nin yazdığı mükemmel bir Mesnevi'yi de Şeyh Galib'e hediye etmişti. Padişahın bu iltifatından büyük bir memnuniyet duyan şair o zaman

Bana Sultân Selîm-i kâmver kâm-ı cihân verdi

Bütün dünyâ değer bir genc-i hâsı râygân verdi

matlayla başlayan kaside ile padişahın bu ihsan ve iltifatlarına mukabele etmeğe çalışıyordu. İşte bu suretle padişahın devamlı ihsan ve iltifatlarına mazhar olan şair her vesile ile minnettarlığını ifadeden geri durmuyordu.

Galib'in şiirleri gözden geçirilecek olursa, onun padişah ve sultanlarla olan samimi münasebetlerini gösteren birçok ifadelere tesadüf olunur.

Bilhassa III. Selim için yazılan kasideler, o devre ait yapılan muhtelif yenilikler hakkında ve yapılan her müessese için Şeyh Galib uzun medhiyeler, tarihler tanzim etmiş, müceddidliğini hemen hemen her kasidesinde, her tarih manzumesinde dile getirmiştir.

Özellikle o devirde Mevlevilere ait birtakım müesseselerin tamir ve yapılmasında Şeyh Galib'in büyük tesiri olmuştur. Nitekim bu kasidelerin birinde,

Ol pâdişah ki verdi mühimmât-ı devlete

Hüsn-i nizâm Mehdi-i sâhib-zaman gibi.

demek suretiyle III. Selim'i Nizam-ı Cedid hareketiyle bir dünya müceddidi olarak Mehdi'ye benzetmektedir. Eski Mevleviler arasında ağızdan ağza dolaşan rivayetlere göre, beyaz bir cilde sahip olan Şeyh Galib'i Sultan Selim "Pamuk Şeyhim" diye sever, hatta sohbet sırasında istirahat lüzumunu duyunca dizine yatarmış.

Kaynakça

Adil Şen, Osmanlıda Dönüm Noktası (III. Selim Hayatı ve İstılahları), Ankara 2003.

Ahmed Cevdet Paşa, Târîh-i Cevdet, İstanbul 1309.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, (Hz: Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1986.

Enver Ziya Karal, Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları, Ankara 1988.

İsmail Hâmi Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 2011.

İlhan Akdeniz, III. Selim Dönemi'ndeki Türk Müziği Üzerine Bir İnceleme, Yüksek lisans Tezi, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü 2000.

Nicolea Jorga, Osmanlı Tarihi, İstanbul 2005.

Resul Kesenceli, Veliler ve Hükümdarlar, İstanbul 2013.

Stanford J. Shaw, Sultan III. Selim (Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu), İstanbul 2008.

Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul 1970.

SULTAN II. ABDÜLHAMİD HAN

Sultan Abdülmecid'in oğludur. Henüz 10 yaşındayken annesi Tirimüjgan Sultan vefat etmiştir. Babasının ölümünden sonra yerine geçen amcası Abdülaziz diğer şehzadelerle birlikte Abdülhamid'in eğitimiyle de yakından ilgilendi. 31 Ağustos 1876'da padişah ilan edildi ve 7 Eylül günü Eyüp'te kılıç kuşandı. Abdülhamid tahta çıktığında Osmanlı İmparatorluğu büyük bir bunalım içindeydi. 1871'de Saray ile Bâb-ı Âli arasındaki çekişme alevlenmiş, 1875'te devlet borçlarını ödeyemez hale düşerek Muharrem Kararnamesi ilan edilmiş, Panislavizm akımının etkisiyle Balkanlar'da ulusal ayaklanmalar baş göstermişti. Abdülhamid tahta geçmeden, 23 Aralık 1876'da, ilk Osmanlı anayasası olan Kanun-ı Esasî ilan edildi. Meclis-i Mebusan ve Ayan Meclisi üyelerinden oluşan ilk meclis, 19 Mart 1877'de açıldı. Böylece I. Meşrutiyet Dönemi başladı. Padişah ile meclisin ülkeyi birlikte yönetmesi ilkesine dayanan anayasayla yargı bağımsızlığı ve temel haklar güvence altına alınmasına rağmen egemenliğin esas kaynağı yine padişahı.

93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı patlak verdi. Abdülhamid'in karşı olmasına rağmen savaşa girildi. Savaşta Rus orduları Balkan ve Kafkas

cephelerinde Osmanlı kuvvetlerini bir dizi yenilgiye uğratarak doğuda Erzurum'u, batıda ise Bulgaristan'ın tamamı ile Trakya'nın İstanbul surlarına kadarki kısmını işgal ettiler. Meclis-i Mebusan'da hükümetin savaş politikalarına yöneltilen ağır eleştiriler üzerine Abdülhamid, meclisi 18 Şubat 1878'de tatil etti. Takip eden 30 yıl boyunca meclisi bir daha toplantıya çağırmadı.

31 Mart Ayaklanması

12 Nisan gecesi, Taksim Kışlası'ndaki Avcı Taburu'na bağlı askerler, subaylarına karşı ayaklanarak kendilerine önderlik eden din adamlarının peşinde Heyet-i Mebusan'ın önünde toplandılar ve ülkenin şeriate göre yönetilmesini istediler. Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti ayaklanmacılarla uzlaşma yolunu seçti ve hükümet üyeleri tek tek istifa etti.

Ayaklanma, Heyet-i Mebusan üzerinde de etkili oldu. O gün İttihat ve Terakkî üyesi mebuslar, can güvenlikleri olmadığı için meclise gitmediler. Bazıları İstanbul'dan uzaklaşırken, bazıları da kent içinde gizlendi. Bu arada, ayaklanmacılar İttihatçı subaylarla mebusları buldukları yerde öldürüyorlardı. Hükümetin ve meclisin etkisiz kalmasıyla, II. Abdülhamid yeniden duruma hâkim oldu. İttihat-Terakkî ise merkezi olan Selanik'teki 3. Ordu'yu harekete geçirdi. Böylece ayaklanmayı bastırmak üzere Hareket Ordusu kuruldu. Ayaklanmacılar, İstanbul'a giren Hareket Ordusu'na

başarısız bir direnişten sonra teslim oldular. 27 Nisan'da II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, yerine V. Mehmet'in geçirilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca II. Abdülhamid'in İstanbul'da kalması da sakıncalı bulunarak Selanik'te oturması uygun görüldü. Divan-ı Harp II. Abdülhamid'i yargılamak istediye de, yeni kurulan Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti bunu kabul etmedi. Abdülhamid, Selanik'ten gelen Hareket Ordusu'na karşı herhangi bir direniş göstermedi. Çünkü kardeş kanı dökülmesini istemiyordu. Oysa Osmanlı paşaları bu toplama orduyu rahatlıkla geri püskürtebileceklerini padişaha arz etmişlerdi.

II. Abdülhamid Han'ın Manevî Kimliği

Abdülhamid Han'ın kadere inanışı fevkalade kuvvetliydi. Hacca gidemese de, başkaları tarafından pek çok defa ruhen orada görülecek ve hatta Osmanlı'nın "Velî" padişahlarından biri olarak nitelendirilecek kadar koyu dindar ve takva ehli bir sultandı. Peygamber Efendimiz (sav.) ve kutsal beldesine karşı duyduğu sonsuz sevgi, hürmet, sadakat ve hizmetleri; onun manevî şahsiyetini bizlere göstermeye kâfidir.

Biz de İstifa Ettirdik

Millî şairimiz Mehmet Akif Ersoy, Sultanahmet Camii'ne her gittiğinde orada iki gözü iki çeşme ağlayan yaşlı bir zata rastlamaktadır. Bu yaşlı zat, başından geçen çok ilginç bir olayı kendisine anlatmıştır. Mehmet Akif ise bu olayı şöyle

nakletmektedir: "Sabah namazlarını kılmak için Sultan Ahmet Camii'ne gidiyordum. Her sabah ne kadar erken gidersem gideyim, mihrabın bir kenarına oturmuş olan, saç sakalı bembeyaz olmuş ihtiyar bir adamı, ümitsiz bir şekilde durmadan ağlarken görüyordum.

O kadar ağlıyor ki, ağlamadığı tek bir dakikaya rastlayamadım. Bunun sebebini çok merak ediyordum. Bir gün o yaşlı zatın yanına sokuldum ve 'Muhterem!' dedim,

'Niye bu kadar ağlıyorsun? Allah'ın rahmetinden bir insan bu kadar ümitsiz olur mu?' Yaşlı gözlerle bana baktı ve: 'Beni konuşurma! Neredeyse kalbim duracak.' dedi. Anlatması için çok ısrar edince başından geçen olayı ağlaya ağlaya şöyle anlattı:

'Ben Abdülhamid Han cennet mekânın devrinde orduda binbaşydım. Emrim altında olan bir birliğim vardı. Bu askerî görevime annemin ve babamın vefatına kadar devam ettim. Fakat onlar vefat edince istifa etmek istedim. Çünkü bir hayli servetimiz vardı. Bu mal ve mülkün başında durmak, onların çarçur olmaması için gerektiği şekilde ilgilenmek gayesiyle, bir istifa dilekçesi yazıp Sadaret makamına gönderdim. Dilekçemde dedim ki:

'Annem de babam da vefat etti. Falan yerde mağazalarımız, filan yerde gayrimenkullerimiz vardır. Netice itibarıyla bunlarla ilgilenecek, ticarî işlerin yürümesi için mağazaların başında duracak bir nezaretçiye ihtiyaç vardır. Bu vesileyle şayet

kabul buyurulursa, görevimden istifa etmek istiyorum.'

Bu dilekçeyi yazdıktan bir müddet sonra, doğrudan doğruya hünkârdan bana bir yazı geldi. Heyecanla gelen mektubu açtım ve okudum. Orada istifamın kabul edilmediği yazılmıştı. Öyle anlaşılıyordu ki, istifa dilekçem bizzat padişaha gönderilmişti. Ben istifa dilekçemi yenileyip bir daha verdim. Fakat bana yine aynı cevap geldi. Bunun üzerine bizzat sultanın huzuruna çıkıp, kendisiyle şifahi olarak görüşüp istifamı vereyim, diye düşündüm. Abdülhamid Han gerçekten çok celadetli bir padişahı. Huzura çıktım: 'Hünkârım, sizden istifamın kabulünü istiyorum.' diyerek durumumu arz ettim.' Bunun üzerine bir müddet derin derin düşündü. Yüzündeki ifadeden istifa etmemi istemediğini anlıyordum. Ben bunu sezince istifa konusunda biraz daha ısrarcı oldum. Abdülhamid Han cennet mekân, benim böyle ısrar ettiğimi görünce, bakışlarını bana çevirip, öfkeli bir tavırla ve sanki beni elinin tersiyle iter gibi hareket yaparak, 'Haydi, seni istifa ettirdik!' dedi. Tabî ben istifamın kabul edilmesi sebebiyle çok sevindim. Ve hiç vakit kaybetmeden memleketime dönüp işlerimin başına geçtim. Derken bir gece müthiş bir rüya gördüm. 'Âlem-i manada, bütün ordular bir araya toplanmış, teftiş ediliyordu. Son savaşı vermek üzere, memleketin şarkında ve garbında savaştan tüm orduları bizzat Peygamber Efendimiz (sav.) teftiş

ediyordu. Efendimiz (sav.), Yıldız Sarayı'nın önünde duruyor, bütün Osmanlı Ordusu Peygamber Efendimizin huzurundan geçerek büyük bir disiplin içerisinde teftiş veriyordu. O esnada, orada Osmanlı padişahlarının ileri gelenleri de vardı. Sultan Abdülhamid Han, cennet mekân ise, edeb-i hürmetle, Kâinatın Efendisi'nin hemen arkasında duruyordu. Bütün ordular huzurdan tek tek geçiyordu.

Derken sıra, benim istifa etmeden önce komutam altında bulunan birliğe geldi. Fakat birliğin başında kumandanı olmadığı için askerler dağınıktı. Bu hâli gören Kâinatın Efendisi, 'Ey Abdülhamid! Bu ordunun kumandanı nerde?!" buyurdu.

Bunun üzerine Sultan Abdülhamid, mahcup bir hâlde başını önüne eğmiş olarak, hürmet-i edeple 'Ya Rasûlallah! Bu ordunun kumandanı istifa etti. Bu konuda çok ısrar ettiği için biz de onu istifa ettirdik.' dedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (sav.) 'Senin istifa ettirdiğini, biz de istifa ettirdik.' buyurdu."

Yavuz Sultan Selim Han'ın Türbedarı

Yavuz Sultan Selim Han'ın türbedarı, bir erkek çocuğunun olmasını çok istiyordu. Bu yüzden hâmile bulunan hanımının bir isteğini iki etmiyordu. Ancak hanımı o sabah, kendisinden kiraz istemişti. Lâkin kiraz henüz çıkmaya başladığı bu günlerde çok pahalıydı. İmkânsızlıklarına rağmen, ümit vererek evden ayrılmıştı. Hem türbeyi süpürüyor

hem de bunu düşünüyordu. Akşam eve varınca hanım, "Kiraz aldın mı?" diye sorarsa, ne diyecekti. İçinden her türlü fikir geçiyor, fakat bir türlü çıkış yolu bulamıyordu. Çünkü pahalı kirazı alacak parası yoktu.

Tam bu esnada, elindeki süpürgeyi sapıyla, yıllardır hizmetini gördüğü Yavuz Sultan Selim Han'ın sandukasına vurdu ve şöyle söylendi: "Hey Koca Sultan! Sana senelerdir hizmet ediyorum, bir defacık olsun himmet etmedin. Ne olacak şimdi benim hâlim? Kiraz alacak param yok. Ben ne yapacağım!" Akşam olur, sıkıntılı şekilde eve gelir. Ertesi sabah tekrar türbeye gelir, kapıyı açıp beklemeye başlar. Bir anda karşısında Sultan Abdülhamid Han'ın adamı belirir:

– Efendi, Sultan seni huzura çağırır, hemen faytona buyur, der. Türbedar, şaşkınlıktan küçük dilini yutacak hâle gelir. Sultan, kendisini niçin çağıracak? Kendisi bir türbedardır. Sultan'ın huzuruna çıkacak kimselerden değildir. Olsa olsa bir şikâyet, bir suç haberi vardır; o yüzden çağırır. Emri tebliğ eden adam:

– Efendi, ne durursun? Sultanın emrini tebliğ ederim sana! Bakar ki ağırdan almanın zararı olacak. Çaresiz, faytona atlar, doğruca sarayın avlusuna inerler. Huzura alırlar. Abdülhamid Han, kendisini şöyle tepeden aşağı bir süzer. Sonra, kelimelere basa basa fakat yumuşak bir eda ile sorar:

– Ceddim Yavuz Selim Han'ın türbedarı sen

misin? Güçlükle cevap verir:

– Evet Sultanım!

– Söyle bakalım, d n türbede neler oldu? Derdin nedir?

Bir anda zihninden bir sürü şey geçer. Şaşkın ve ürkek bir eda ile:

– Sultanım, bir Şeyler olmadı, bir derdim de yoktur. Sağlığınıza duacıyım. Abdülhamid Han sesini hem yükseltir hem de sertleŐtirir:

– Sana söylerim. D n türbede neler oldu, meselen nedir, açık söyle! Bir Şeyler hisseder bu defa. Ama söylemeye cesaret edemez. İster istemez hâdiseyi anlatır:

– Sultanım, zevcem hamile. Benden kiraz istedi. Çok pahalı olduğu için alamadım. Bunun için de Sultan Selim Han'ın sandukasına dokundum; bunca yıldır hizmetini görürüm, bir himmetini görmedim, dedim. Ortalığı bir sessizlik kaplar. Neden sonra daldığı  lemden çıkan Abdülhamid Han, söylenmeye başlar:

– Sen orada dedemin sandukasına vurdun, o da burada sabaha kadar benim başıma vurdu. Al Şu bir kese altını, bir daha böyle Şeyler için Selim Han'ı rahatsız etme, doğruca bana gel, der. Sonra emir subayına dönen Abdülhamid Han:

– Selim Han'ın t rbedarının maaŐı iki misline çıkarılsın, sıkıntıdan kurtulsun. Bir derdi olunca da hemen bana gelmesine izin verilsin, talimatını verir.

Kaynakça

Alan Palmer, Bir Çöküşün Yeni Tarihi, İstanbul 1993.

Kanun-i Esasi (1876), İlk Anayasa.

Yavuz Bahadıroğlu, "II. Abdülhamit" Resimli Osmanlı Tarihi, İstanbul 2009.

Alâeddin Yalçınkaya, Sultan II. Abdülhamid Han'ın Notları. İstanbul 1996.

Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Ankara 1988.

İsmail Çolak, Abdülhamid'i Yeniden Keşfetmek, İstanbul 2007.

<http://forum.shiftdelete.net/>

Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, İstanbul 2003.

VEFATININ YÜZÜNCÜ YILI ANISINA

Beylerbeyi Sarayı'nda, 72 yaşında, 10 Şubat 1918'de ahirete irtihal etmiştir. Cennet mekân Sultan Abdülhamid Han.

Sultan Abdülhamid kitaplara, özellikle de seyahatnamelere ve polisiye romana çok ilgiliydi. Tercüme ettirdiği pek çok polisiye roman ve siyasi içerikli eser vardır. Kendisi çok fazla kitap okurdu. Tıpkı ecdadı Yavuz Sultan Selim Han gibi... O kadar çok kitap okurdu ki yatsı namazından sabah ezanlarına kadar sürerdi, devlet işlerinden artan tüm zamanını da okumakla değerlendirirdi. Yıldız Sarayı'nda kurduğu muazzam kütüphane, onun kitap düşkünlüğünün en büyük delilidir. Zihnini kitaplarla dinlendiren sultan, bedenini de marangozlukla teskin ediyordu. Sanata ve antikaya da çok meraklıydı. Elinden çıkan işleri değme marangozlar imal edemezdi. Özellikle ince oymacılıkta çok mahirdi. Yıldız'da bu iş için hususi bir marangozhanesi vardı. Fotoğrafçılık, "Her resim bir fikirdir... Ben yazılı bilgilerden ziyade resimlerden istifade ederim." diyen İkinci Abdülhamid Han için müstesna ilgi sahalarından biriydi. Yurt içi ve yurt dışından binlerce kare fotoğraftan oluşan Yıldız Fotoğraf Albümleri onun bu merakı sayesinde oluşmuştur.

Sultan İkinci Abdülhamid devrinin ilk demir yolları Filistin’de Yafa-Kudüs, Şam-Müzeyrib ve Beyrut-Şam hatları oldu. Avrupa devletlerinin çıkar çatışmalarının neredeyse tamamının demir yolu inşa imtiyazları üzerinden yürüdüğü o devirlerde, en önemli proje Bağdat Demir Yolu idi. Sultan, bu imtiyazı devletine ve milletine en faydalı olacak şekilde Avrupa güç dengelerini de gözeterek Almanlara verdi. Bilahare Bağdat hattına bağlanması planlanan Hicaz Demiryolu hattı ise Abdülhamid Han’ın “Benim eski rüyamdır.” dediği, Mukaddes Topraklar ile maddî ve manevî bir bağdı. Hicaz hattının inşaatında yabancı devlet ve şirketlerden yardım istenmeyecek ve bu iş tamamen millî kaynaklardan istifadeyle inşa edilecekti. Anadolu insanının desteğiyle ayrı bir hazine oluşturuldu. İstanbul’dan başlayan hat; Şam üzerinden Medine’ye, oradan Mekke’ye ve Cidde’ye kadar uzanacaktı. Bu demir yolu inşası ile Hac yolculuğu çok kolay bir hale geliyordu. Hazreti Peygamber (sav.)’e hürmetinden dolayı raylara keçe bağlatıyor, sükût halinde Medine-i Münevvere’ye erişiliyordu. Demir yollarını normal standartlarından farklı yaptırmak suretiyle sömürgeci devletlerin kullanmasını engelliyor, kendi mührünü ise raylara bastırıyordu. Aynı zamanda şimendiferlerin su ihtiyacı için havuzlar inşa ediyor, böylece insanlar ve hayvanların yani tüm mahlûkatın da su ihtiyacını karşılıyordu.

Sultan Abdülhamid, büyük siyasi meseleler ve yüklü miktarda dış borçla devraldığı devleti en kısa sürede hemen her sahada ilerletmek ve halkın eğitim seviyesini yükseltmek için memleketin en ücra köşelerine kadar bir dizi imar faaliyetine girişmiştir. Mimarlık eğitiminin müstakil bir okulda verilmeye başlanması ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılması onun devrindedir. Bunların dışında hastane, türbe, cami, çeşme ve binlerce tarihî eser de tamir edilmiş, bu sayede ömürleri uzamıştır. Aynı zamanda İkinci Abdülhamid Han devrinde mimari üslupta bir millîleşme söz konusudur. Sultan Abdülhamid'in dış siyasette gittiği yol, denge politikasıydı. Avrupalı devletlerin dünyayı kendi aralarında paylaşmak istediklerinin farkındaydı. Kendi ifadeleriyle, "Bunların karşısında tek başına duramazdı ve yapabileceği tek şey, aralarındaki rekabetten istifadeyle daha büyük lokma ümidiyle her birini diğerine düşürmekten ibaretti.". Bu sayede vatanını, Avrupalı devletlere yem olmaktan uzun yıllar korudu. Takip etmiş olduğu dâhi siyasetle Kudüs'te bir İsrail devleti kurulmasına engel oldu. "Biz orayı kanla aldık, kanla veririz." demek suretiyle bir karış toprak parçasının dahi kıymetini tüm dünyaya göstermiştir. İslâm Halifesi unvanıyla Ümmet-i Muhammed'i koruma ve kollama noktasında zirveyi yakalamış, dünya Müslümanlarına Afrika'dan Asya'ya, Orta Doğu'dan Uzak Doğu'ya, Anadolu'dan Avrupa'ya yardımlar ve destekler göndermiştir.

Ünlü Alman devlet adamı Bismark'a göre; dünya siyasetini yüz puan üzerinden değerlendirirsek yüzde beşi kendisinin, yüzde doksanı Sultan Abdülhamid Han'ın, yüzde beşi dünyadaki diğer devlet adamlarınınındır. Huntington'a göre o; dünya çapında bir siyasî deha idi. İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey'e göre, "Dış ve iç güçlere, bunların oyun biçimleri ve kullanılma usulleri konusunda insan zekâsının en üst sınırlarına ulaşmış bir hükümdardı." Alman İmparatoru II. Wilhelm onun hakkında, "Ben politikayı Abdülhamid'den öğrendim." diyordu. Sultan Abdülhamid Han, her şeyi devleti ve milleti için yapıyordu. Hem iç hem dış hainlere karşı amansız mücadele veriyordu. Döneminin bazı aydınları, devlet adamları, komutanları, saray mensupları onu anlayamıyor, idrak edemiyor hatta aleyhinde yazılar yazıp nutuklar söylüyorlardı. Batı'nın silahşörlüğünü bilerek veya bilmeyerek üstlenen güya bu aydınlar bu memlekete hatta İslâm coğrafyasına zarar veriyorlardı. Bir kısmı ise çok sonra hatalarını fark edebileceklerdi. Şu bir gerçektir ki; Sultan Abdülhamid Han, bu millete ahiretten bile istimdat eder, onun torunları da onun davasına sahip çıkar, Anadolu halkı onun kıymetini bir asır sonra da olsa idrak ederek bu davaya sahip çıkar, bu millet yeni Abdülhamidler yetiştirir, Abdülhamidlere layık hizmetlerde bulunmaya devam eder... Ecdada layık olmamız ve layık kalmamız temennisiyle...

AFRİKA'DA BATI EMPERYALİZMİ: ZULME KARŞI DİRENİŞ

Afrika, günümüz dünyasında güya çağdaş, medenî ve gelişmiş devletlerin güncel sömürü toprakları olmuş vaziyette. Bölge salgın hastalıktan, savaştan, baskıdan, şiddetten, zulümden açlıktan, kırılmakta... Diğer taraftan ise zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklarına sahip. Bu hâl insanlığın bir noktada dikkatini celp ederken, küresel güçlerin iştahını kabartıyor... Geçmişe doğru uzandığımızda buraya medeniyet elini uzatanın Osmanlı olduğunu görüyoruz. Osmanlı Devleti'nin Afrika ülkeleriyle ilişkisi, İber Yarımadası'nda Endülüs medeniyetinin yıkılması sürecinde başlamıştı.

Osmanlıların Afrika'ya ulaşmaları 16. yüzyılda gerçekleşti ve ilk adım Mısır'da oldu. 1517'de Mısır'ın alınmasıyla oradaki Memlûk Dönemi sona erdi. Türk denizcileri Oruç ve Hızır Reisler önemli hizmetler yaptılar. 1520'de Cezayir, 1534'te Tunus ve 1551'de de Trablusgarp Osmanlı hâkimiyetine girdi.

Bu gelişme Osmanlıları, Akdeniz'de deniz yollarını denetim altına almaya ve öteki Kuzey Afrika ülkelerini fethetmeye yöneltmişti. Mısır Seferi'nin Batı Asya ve Kuzey Afrika açısından önemli sonuçları olmuştu. Osmanlı'nın Mekke ve

Medine'yi sınırları içine alması, Osmanlı Devleti'ne İslâm dünyasının lideri olmak gibi bir prestij kazandırmıştı. Aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nin Irak ve Mısır'a yerleşmesi, Hindistan yolu gibi dünya için son derece stratejik öneme sahip olan bir hattın sahibi olmuştu. Irak'ı alan Osmanlı, Basra Limanı'na sahip olarak stratejik bir avantaj daha sağlamıştı. Daha önce Mısır'da egemen olan Memlûk Sultanlığı, Ümit Burnu'nu dolaşarak Hindistan yolunu ele geçirmeye çalışan Portekizlilerin Doğu Afrika ve Kızıldeniz'de yarattığı tehdidi önlemede, yardımcı olması yolundaki çağrılara yanıt vermekle birlikte başarı sağlayamamıştı. Osmanlı ise Avrupalıların Asya'ya girmelerine engel olamadı ama Doğu Afrika'ya (bugünkü Sudan ve Etiyopya kıyılarına, Somali, Eritre ve Cibuti'ye) yerleşmişti. Osmanlı'nın Afrika'daki varlığı Mısır'da egemen olmasıyla da kuvvet kazanmıştı.

Osmanlı Müslümanların Güvenliğini Sağladı

Avrupalıların Ümit Burnu'nu dolaşıp Hint Okyanusu'na çıkarak Hindistan'a varmalarının oluşturduğu tehdit karşısında; Osmanlı bu güçlerle gerek okyanusta, gerek Afrika kıtasında mücadeleye başladı. Bu münasebetle Kanunî Sultan Süleyman devrinde 4. Hint Seferi sırasında Habeşistan fethedilerek Habeş Eyaleti kuruldu. Kızıldeniz'deki Osmanlı faaliyetleri, Hindistan Seferi için hazırlanan donanmanın Süveys'ten kalkarak Sevâkin'e çıkarma yapması ve burada ileri bir deniz üssü kurmasıyla

başladı ve gelişti. Kızıldeniz sahilleri ve Habeşistan üzerinde tam kontrol sağlanarak Zeyla'da yeni bir deniz üssü kuruldu. Osmanlı Devleti'ni Asya ve Avrupa'da uğraştırmakta olan meseleler, merkeze uzak kalan bu bölgelerde yeni teşebbüslere geçilmesine fırsat vermedi. Osmanlı Afrika'yı "Güney Amerika" olmaktan kurtardı. Osmanlı; Doğu ve Batı Akdeniz'de Avrupalı Hıristiyan devletlere karşı İslâm dünyasının koruyuculuğunu üstlendi. Cezayir ve Kuzey Afrika, Osmanlı sayesinde İspanya ve Portekiz'den kaynaklanan büyük bir felaketten kurtuldu. Aynı dönemde, İspanya'nın Güney Amerika'da işgal ettiği devletlere uyguladığı politika tam bir soykırım idi. Eğer İspanya Cezayir'den başlayarak Kuzey Afrika'yı işgal etmeye muvaffak olsaydı, Endülüs ve Güney Amerika'da yaptıklarını orada da yapması kuvvetle muhtemeldi. Bu bölgelerde Endülüs'te yaşanan medeniyet Vandalizm'i, insan kırımını ile kültürel ve dinî hezimetin yaşanmasını kısmen engellemişti. Osmanlı, Afrika'daki İslâm halklarını ve medeniyetini korumak için harekete geçti. Avrupa'da ise bizzat kendisi bir medeniyet tesis etti. Yeniden şehirler kurdu, adalet ve eğitim sistemini Avrupa'ya taşıdı. Osmanlı Devleti'nin, 16. yüzyılda Afrika ve Arap Yarımadası siyaseti sadece güney sınırlarını güvenlik altına almak için değildi. Bundan daha önemlisi, Kutsal Kentler yani Mekke-i Mükerrerme ve Medine-i Münevvere ve adı geçen coğrafyada yaşayan Müslümanların güvenliği idi.

Osmanlı, yardım isteyenlerin seslerine kulak vermiştir. Osmanlı, güçlü olduğu dönemlerde kendi kendini yönetebilen ve herhangi bir tehdit karşısında zayıf kalmayan devletler ve emirlikleri ele geçirme gayreti gütmemişti. Faslılar Osmanlı Devleti'nin yardımına ihtiyaç duymadan yaşayabilmişlerdi; Zanzibar, Harar Emirliği ve Darfur Sultanlığı da aynı şekilde... Daha doğrusu, Osmanlı'nın hem doğal olarak gidemediği hem de kendisine ihtiyaç duyulmayan yerlerdi. Örneğin, bugünkü Somali, Etiyopya ve Kenya topraklarının bir kısmında egemen olan Harar Emirliği...

Zanzibar Sultanlığı Umman Sultanlığı'nın ikiye ayrılmasıyla 18. yüzyılın başından itibaren güçlenmişti. İngiliz sömürgeciler gelip faaliyete başlayana kadar etkin bir devletti. 1880'li yıllara değin Darüsselam'dan Uganda'ya kadar yayılan bir devletti.

Zanzibar'a Kısa Bir Bakış

Osmanlı Devleti 16. yüzyıldan itibaren Doğu Afrika sahilleri ile irtibat içerisindeydi. Piri Reis ve Ali Reis gibi önemli denizciler, bu bölgelerde faaliyetlerde bulunur hatta Piri Reis Kitab-ı Bahriye isimli eserinde Zanzibar'dan bahseder. Ancak Zanzibar Adası ile olan resmî ilişkiler 1877-1878 yıllarında yapılan Osmanlı-Rus Savaşları esnasında başlar. Osmanlı Devleti, bu savaşlarla yitirmeye başladığı itibarını dünya çapındaki Müslümanlarla irtibat kurarak yeniden canlandırmaya çalışır. Sultan

II. Abdülhamid Dönemi'nde bu konu üzerine yoğun çalışmalar başlatılır. Sultan II. Abdülhamid, gerek Asya ve gerekse Afrika'daki tüm devletlerle iletişim kurmaya çalışır. II. Abdülhamid, bu amaçla Zengibar Sultanlığı'nın da yeniden dostluğunu ve yakınlığını kazanmak ister, bu konuda ilk teşebbüs Osmanlı Devleti'nden gelir ve bu dostluk 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam ettirilir. Zengibar ile ilk ilişkiler ziyaretlerle başlar. Zengibar Sultanlarından olan Sultan Berkaş, Avrupalı devletleri ziyaret için çıktığı seyahatin dönüşünde Osmanlı topraklarından olan Mısır'ı ziyaret etmek ister. Mısır'da büyük bir misafirperverlikle karşılanır. Hac görevini de yerine getirmek isteyen Sultan Berkaş Mekke'ye gitmek ister. Sultan Abdülhamid, Hicaz valisinden Zengibar Sultanı'nın Osmanlı Devleti'ne yaraşır bir şekilde karşılanmasını ister ve Hicaz valisi bu konuda birçok kişi görevlendirir ayrıca Zengibar Sultanı için yapılan her harcama ayrıntıları ile kaydedilerek Maliye Nezareti'ne bildirilir. Bu ziyaretlerle Osmanlı Devleti ve Zengibar Sultanlığı arasındaki ilişkiler için sağlam bir temel atılır. Sultan II. Abdülhamid 1878 yılında Emin Efendi isimli bir zatı da Zengibar'a göndererek ilişkileri pekiştirir.

Sultan II. Abdülhamid, Zengibar Adası'nda yapılan büyük sömürge hareketinden rahatsızlık ve üzüntü duyarak bir elçi daha gönderir. Ancak Avrupalı devletler Osmanlı Devleti ile Zanzibar arasında gelişen bu ilişkilerden rahatsızlık duymaya

başlarlar, gönderilen bu elçi Avrupa basınında geniş yer kaplar ve eleştirilere maruz tutulur. Osmanlı'nın buraya elçiler göndermesinin Almanya'ya desteklemek için olduğu yazılır. Osmanlı Devleti ise bu durumu; Osmanlı'nın dünyadaki bütün Müslümanlarla irtibat kurabileceği ve bunun hiçbir yabancı devleti ilgilendirmeyeceği, gönderilen elçinin Almanya için değil Osmanlı için gönderildiği şeklinde açıklar. Kısa bir süre sonra ise Mehmed Rüşdi, Zengibar Adası'na elçi olarak gönderilir. Mehmed Rüşdi bu ziyareti hakkında tafsilatlı bilgi verirken Avrupalıların bölgeyi ziyaret eden Osmanlı elçileri hakkında duydukları rahatsızlığa da işaret eder.

Zengibarlı Müslümanların Hicaz Demiryolu'nun yapımı için katkıda bulunmaları, Zengibar Sultanlarının Cuma hutbelerinde halifenin adını okutmaları, Zengibarlılara yardım için Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin burada da açılması iki devlet arasındaki ilişkileri, Zengibar halkının Osmanlı Devleti'ne olan sevgi ve bağlılığını anlayabilmemiz için önemli göstergelerdendir. Bölgenin kültür ve medeniyetine katkı sağlamak amacıyla, özellikle ticari ve tasavvufî hareketlere destek verilmiştir. Diğer taraftan ise burada sömürgeci saldırılara karşı ortak bir bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. O yüzden Afrika'daki birçok ulusal kurtuluş mücadelesi dini ve tasavvufî karakter içerir. Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'sinde Zengibar: Piri Reis'in anlatımına göre,

Zengibar'ın da içerisinde bulunduğu Afrika sahil şehirleri ve özellikle Mogandişu'da çok zengin altın kaynakları bulunur ve Portekizliler buradan gemilerle ülkelerine altın taşırlar. Zengibar'ın siyah insanların memleketi olduğunu, "Zengibar" kelimesinin de böyle bir çağrışım yaptığını ve Farsça Zencibar'dan "siyah insanların memleketi" gelmiş olabileceğine işaret eder.

Sonuç

Batı eksenli kaynaklarda Osmanlı aleyhine iddialar bulunmaktadır, bilhassa Osmanlı Dönemi'ni karanlık dönem olarak tarif eden çokça literatür görmekteyiz. Fakat bu iddialar doğru değildir. Kuzey Afrika'da Türk hâkimiyeti devrinin geri kalmaya sebep teşkil ettiği, zorba bir dönem olduğu ve Türklerin genelde idareleri altına aldıkları yerleri geliştirme düşüncesine sahip olmadıkları şeklinde bazı suçlamalar; Osmanlı arşiv kaynaklarının yeterince incelenmediğini veya konuya maksatlı yaklaşıldığını göstermektedir. Zira ırkçılığa dayanan ve kendi kültürünü empoze eden Fransız sistemiyle mahallî kültürlerin gelişmesine yardımcı olan ve yönetimi altındaki bölgelere idarî özerklik tanıyan Osmanlı sisteminin karşılaştırılması halinde Osmanlı devri hakkında daha objektif değerlendirmeler yapılacaktır. Maalesef bugün tam olarak ne bu coğrafyada yaşayanlar ne de Türkiye'de yaşayanlar tam olarak Afrika'daki Osmanlı mirasından haberdar değillerdir. Afrika ve Afrika ülkelerinin

tarihi Osmanlı belgeleri ve kaynakları kullanılmadan yazılamaz. Yazılması da mümkün değildir. Fakat maalesef yazılmıştır. Osmanlı asırları ya önemsenmemiş ya da kayıp asırlar suçlamasına maruz bırakılmıştır.

19. yüzyılda yeni sömürgecilik hareketi başladığında, Osmanlı Avrupa'daki topraklarını Rusya ve Avusturya ordularına karşı savunma konusunda çeşitli zaaf lar gösterdi ve dramatik mağlubiyetlerle karşılaştı. Bu bakımdan Afrika'da Avrupalı devletlerin başlattıkları saldırgan ve yayılcı politikaları önlemek konusunda yetersiz kaldı. Kuzey Afrika'da kendi egemenliğindeki toprakları hedef alan, başta Fransız sömürgeciliği olmak üzere, İtalyan ve İngiliz saldırılarına arzu ettiği şekilde karşılık veremedi. Batı sömürgeciliği Afrika'da çok acımasız bir şekilde insan haklarına aykırı uygulamalara imza atmıştır. Belçika Afrikası denilen bölgede yeterli kauçuk toplamadığı için eli ve ayağı çapraz kesilen 5 yaşındaki kız çocuğu fotoğrafı hâlâ zihinlerdedir. Yapılan zulümler gayri insanî olup çok acımasızdır. Ama her zulüm unutturulmaya çalışılmıştır. Mısır'da 1907 yılındaki Danşüvay Olayı sebebiyle haksız yere idam edilen kişiler ve Mısır'daki İngiliz Konsolosu olan ama fiilen vali gibi hareket eden Cromer, falaka ve kırbaç cezasını işgalden sonra kaldırmakla övünüyordu. Ama bu cezaları haksız yere tüm köylülere uyguladı. Olanca imkânlarıyla algı yanılması yaptılar ama

gerçekleri gizleyemediler. Bu iki olay Belçika ve İngiliz sömürgeciliğine büyük darbe indirdi. Fransızların sömürgeci yöntemleri Cezayir, Tunus, Batı Afrika'da zaten işkence ve katliamların çokça uygulandığı zalimliklerle dolu bir tarihtir. Bugüne gelince, zalimlikler aynı ölçüde devam ediyor. Ancak sahnedeki oyuncular farklı. Ne yazık ki dış güçlerin yazdığı senaryolar yerli aktörler tarafından oynanıyor ve uygulanıyor. Müslümanların daha dikkatli titiz ve bilinçli olmaları, uyanmaları gerekiyor. Zulme karşı direniş er veya geç güzel sonuçlar verecektir.

Kaynakça

Edward Said, Oryantalizm (Çev: Nezih Uzel), İstanbul 1998.

Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, IX. Cilt, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918), Ankara 1999.

Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İstanbul 2010.

Gürbüz Evren, "Genel Olarak Sömürgecilik Hareketleri ve Antiller Denizi, Pasifik ve Hint Okyanuslarındaki Fransız Sömürgeleri", Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği Bildiri Kitabı, Elazığ 2003.

OSMANLI'NIN HANEDANINA YÖNELİK HAİNLIKLER: DAMAT MAHMUD PAŞA İHANETİ

Cinayet

Abdülaziz'in Topkapı Sarayı'ndan Feriye Sarayı'na taşınışının ikinci günü (4 Haziran 1876) Osmanlı tarihinin en acı vakalarından biri yaşandı. O sabah Abdülaziz abdest alarak sabah namazına durmak amacıyla odasından dışarı çıktı. Daha sonra sarayda görevli Fahri Bey ile karşılaşp selamlaştıktan sonra odasına dönüp sakalını düzeltmek için bir ayna ve makas istediğini ilettil. Saraydaki diğer nöbetçiler eski Sultan'ı kontrol ettikten sonra durumu Valide Sultan'a bildirdiler. Valide Sultan, durumu kendi gözleri ile görmek için Abdülaziz'in yanına giderken kapının içeriden kitlendiğini gördü. Ayrıca içeriden de birtakım iniltiiler işitti. Kapı kırılıp içeri girildiğinde manzara gerçekten feciydi. Abdülaziz kolu sıvalı, başı açık olarak odanın yan minderi üzerinde yan tarafına yatmıştı. İki bileklerinden de kanlar fışkırıyor ve son nefesini vermek üzereydi. Yanı başında rahlenin üzerinde sayfası açık biçimde Kur'an-ı Kerim duruyordu. Durumu haber alan Hüseyin Avni Paşa kayığına atlayarak 20 dakika gibi bir sürede olay yerine ulaşır ve Sultan Abdülaziz'in cansız bedenini olay yerinden uzaklaştırır. Cenazenin otopsis

yapılması için Dr. Marko Paşa olay yerine gelen ilk doktorlardandır. Detaylı bir inceleme yapılmadan, Hüseyin Avni Paşa'nın isteği doğrultusunda bir rapor hazırlanır. Raporda imzası olan 19 doktordan yalnızca birkaçının Abdülaziz'in kesik bileklerini inceleme fırsatı bulduğu söylenebilir. Cenazeyi görmeden rapora imza atmayan bazı doktorların Serasker Hüseyin Avni Paşa tarafından rütbelerinin söküldüğü belgelerle sabittir. Rapor birçok açıdan yanlışlıklarla dolu olmasına rağmen, kesinlik belirten bir intihar vakası olduğuna dair bir cümle de yer almamıştır. Birçok adlî tıp uzmanı, bir kişinin iki bileğini kesme ihtimalinin olmadığı görüşünde birleşmiştir.

II. Abdülhamid Dönemi'nde kurulan Yıldız Mahkemesi sorgularında ve sonuçlarında bu vakanın intihar vakası olmadığı, aksine bizzat cinayet olduğu ispatlanmıştır. Feriye Sarayı'nda göreve başlayan üç bahçıvan Cezayirli Mustafa Pehlivan, Yozgatlı Pehlivan Mustafa Çavuş ve Boyabatlı Hacı Mehmet Pehlivan Çavuş, Hüseyin Avni Paşa tarafından görevlendirilmişler ve Sultan Abdülaziz'in katilleri olduğu mahkeme kararlarıyla sabitlenmiştir. Sultan Abdülaziz'in çıplak bedenini görebilen, Sultan Ahmet Camii vaizi ve başımamı Ömer Efendi'dir. Ömer Efendi Padişah'ın cenazesini yıkamış ve Abdülaziz'in kalbi üzerinde mor ve büyük bir leke olduğunu yeminle beyan etmiştir. Mahkemede teşhir edilen Padişah'ın hırkasının

kalbin üzerine isabet eden kısmındaki delik ise meseleyi daha da ciddi bir konuma getirmiştir. İşte bu ifade, olayın cinayet olduğu şüphesini daha da kuvvetlendirmiştir. Olayın bir intihar değil cinayet olduğunun anlaşılması ise II. Abdülhamid Dönemi'nde kurulan Yıldız Mahkemesi sonucunda ortaya çıkacaktır.

Damat Mahmud Celaleddin Paşa

Bahriye Nazırı Damat Halil Paşa'nın oğlu olan Mahmut Paşa, 1853 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. İki yaşında babasını kaybetti ve bir dönem babasının kâhyalığını da yapan Konya Valisi Ali Kemali Paşa'nın himayesinde iyi bir tahsil gördü. Eğitiminin ardından Babıali'nin çeşitli kademelerinde memurluk yapan, iki yıl da Paris sefaretinde görev alan Mahmut Paşa, Sultan II. Abdülhamid'in büyük kız kardeşi Seniha Sultan ile evlenerek Osmanlı Hanedanı'na damat olarak girdi. Bu evlilikle beraber vezaret rütbesi alan Mahmut Paşa, Adliye Nazırlığına getirilmiş, aynı zamanda padişahın müşavirlik görevini de üstlenmişti. Abdülaziz'in devrilip II. Abdülhamid'in tahta geçmesinden sonra onun en yakınları arasına katıldı, 30 Mart 1877'de vezirlik rütbesi aldı. 18 Nisan 1878'de Adliye Nazırı olarak Mehmet Sadık Paşa Kabinesi'nde görev aldı.

Abdülhamid'i tahttan indirmek üzere örgütlenmiş Skelyeri-Aziz Bey komitesi ile ilişkisi olduğu gerekçesi ile birkaç ay sonra Adliye Nazırlığı

görevinden alındı. Daha sonra bu komite ile bağlantısı olmadığı ortaya çıkınca kendisine Evkaf Nazırlığı ve Şura-yı Devlet üyeliği teklif edildi ancak bu görevleri kabul etmedi. Siyasetin gidişatını yakından takip edip Padişah'a aktarmak üzere eleştiri ve önerilerini kaleme aldı. Bağdat Demiryolu ihalesinin İngilizlerin ortak olduğu bir şirkete verilmesi için aracılık etmek istedi; imtiyazın Almanlara verilmesi öfke ve kırgınlığını arttırdı. İngiliz yanlısı bir hareket sergiledi.

Avrupa'ya Kaçış ve İhanet

1899 yılında II. Abdülhamid'e olan muhalefeti nedeniyle iki oğlu, Prens Sabahattin ve Prens Lütfullah'la birlikte Avrupa'ya kaçtı. Marsilya'ya, oradan, Paris'e gitti. II. Abdülhamid yönetimine düşmanlık besleyen Jön Türkler tarafından ilgiyle karşılandı. Bazı Jön Türkler'in hükümetle anlaşıp yurda dönmesinden sonra geride kalanlar arasında lider gibi görülmeye başlandı. Osmanlı'ya ciddi anlamda zararlar verdi. Batılı devletler tarafından kullanılmaya başlandı. Yıldız Sarayı, Mahmut Celalettin Paşa'nın, II. Abdülhamid'in yeğenlerini İstanbul'dan kaçırdığını, derhal yakalanıp iade edilmesini Fransız yetkililerden istedi. Ancak Fransız hükümeti bu talebi reddetti. Marsilya'dan Paris'e geçen Damat Mahmut Paşa, burada maddî açıdan tükenme noktasına gelmiş Jön Türklere yeni bir enerji katmıştı. Fransa'dan yayın yapan fakat ekonomik sıkıntılar nedeniyle kapanma noktasına

gelen Osmanlı Gazetesi Mahmut Paşa sayesinde yeniden hayat bulmuş, kendisinin ve oğullarının yazılarıyla birlikte Sultan II. Abdülhamid'e karşı yürütülen sert muhalefet kaldığı yerden devam etmişti. İshak Sükûti, ona gazetenin tüm hak ve sorumlularını teslim etti. Damat Mahmut Paşa, 1 Nisan 1900'de Osmanlı Gazetesi'nde Abdülhamid Han'a hitaben yazdığı bayram tebrikinde çok ağır bir dille saraydaki bayram merasimini eleştirdi. Prens Sabahaddin ve Prens Lütfullah Beyler de sert ifadeli ikinci bir mektup yayımladılar. Osmanlı Sarayı, damadını yurda döndürmek için her yolu denedi ve sonunda Paşa'nın mallarının zaptedildiğine dair haberler duyuldu. Paşa, bunu önemsemedi. Batı ile yakın ilişkileri devam ettirdi ve Osmanlı aleyhtarlığını artırdı. Bunun üzerine II. Abdülhamid, yaverlerinden Ferik Ahmet Paşa'yı bir heyetle beraber Cenevre'ye Mahmut Paşa ile görüşmeye gönderdi. Uzun müzakerelerden sonuç alınmadı ve Damat Mahmut Paşa İstanbul'a dönmeyi reddetti.

Masraflarını üstlendiği Osmanlı Gazetesi'ni Londra'da çıkarmak için oğulları ile 29 Mayıs 1900'de İngiltere'ye gitti ve 1 Temmuz 1900'den itibaren gazeteyi Londra'da yayımladı. İstanbul'a dönmesini talep eden Saray ile arasında gittikçe sertleşen pazarlık ve yazışmalar gerçekleşti. Damat Mahmut Paşa ve oğulları İstanbul Hükümeti'nin baskıları sonucu Londra'dan da ayrıldı ve Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'nın davetiyle Mısır'a gitti. Orada, Hoca

Kadri Efendi'nin idare ettiği, "Kânûn-i Esâî Gazetesi"nin çıkarılmasına yardım etti. Asâf mahlasıyla yazdığı şiirlerini toplayan Divanı'yla, Tezkire-i Ulemâ adlı eserini Kahire'de bastırıldı. Osmanlı Sarayı, Paşa'yı geri döndürme çabalarına devam etti. Hıdiv de Paşa ve oğullarını İstanbul'a dönme konusunda ikna etmeye çalıştı. Ama bir sonuç alınamadı. Mısır Hıdivi ile arası bozulunca Mısır'dan ayrılarak Paris'e döndü. Paris havasına intibak edemediği için Korfu Adası'na gitmesi Yunan-Osmanlı ilişkilerinin gerginleşmesine sebep oldu. Damat Mahmut Paşa Korfu'da rahatsızlandı ve adadan ayrıldı. Bütün Jön Türk gruplarını içine alan bir kongre düzenlemeye çalışan oğullarına destek verdi. I. Jön Türk Kongresi, 4 Şubat 1902'de Fransa'da gerçekleşti. Mahmud Paşa, kongrenin fahri önderi oldu. Osmanlı'ya karşı elinden gelen tüm çalışmaları yaptı. Zehrini kustu, Batı'yla ortak hareketlerde bulundu.

Kaçınılmaz Son

Damat Mahmut Celalettin Paşa, Brüksel'de 17 Ocak 1903'te vefat etti. Sultan II. Abdülhamid, eniştesinin cenazesini İstanbul'a getirmek istiyordu. Bunun için Paris Elçiliği görevlendirilmiş, na'sın bir an evvel yurda getirilmesi emredilmişti. Fakat oğulları cenazenin yurda getirilmesi konusunda bir türlü ikna edilemiyordu. Nihayet Mahmut Paşa'nın na'sı 30 Ocak günü Paris'teki Türk Mezarlığına defnedildi. Ancak buna rağmen Saray, cenazenin

İstanbul'a getirilmesi konusunda ısrarcıydı. Sonunda bu mesele Fransız mahkemelerine intikal etti.

Osmanlı diplomatları Paşa'nın cenazesini alabilmek için Seniha Sultan'ın mahkemeye yazılı ifade vermesi de dâhil tüm hukukî yolları deniyordu. Ancak Prens Sabahattin ve kardeşi, babalarının cenazesini vermemekte kararlıydı. Fransız kamuoyunu da bir ara meşgul eden bu dava sonunda mahkeme, konunun dinî muhtevasını da düşünerek yetkisizlik kararı aldı.

Bu karar, Mahmut Paşa'nın cenazesinin İstanbul'a götürülemeyeceği anlamına gelmekteydi. Damat Mahmut Paşa'nın cenazesi Fransa'da Père Lachaise Mezarlığı'ndaki Türk Kabristanı'na defnedildi. Cenaze merasimi Jön Türkler'in mitingine dönüşmüş; mezarın başında okunan ateşli konuşma metinleri Osmanlı Gazetesi'nde yayımlanmıştır. Osmanlı aleyhtarlığı Batı ittifakı ile gün yüzüne çıkmış, Osmanlı'yı tüm dünyaya kötülemeye çalışmışlardır. Damat Mahmut Paşa'nın cenazesi yurda ancak İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra, 2 Ağustos 1908'de gelebildi. Prens Sabahattin o tarihte İstanbul'a gelmiş, babasının na'sını da toplanan büyük kalabalık eşliğinde, Eyüp'te aile kabristanına defnetmişti.

Kaynakça

Belkıs Altuniş Gürsoy, Damat Mahmud Celaleddin Paşa, IX. Eyüp Sultan Sempozyumu (Mayıs 2005).

Gülser Oğuz, "İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Yayın

Organı Osmanlı Gazetesi". Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi İstanbul 2007.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Sultan Abdülaziz Vak'asına Dair Vakanüvüs Lütfi Efendi'nin Bir Risalesi, C. LI, 1943.

Ömür Ceylan, Asaf Divanı Hanedanda Bir Asi: Damad Mahmud Celaleddin Paşa Hayatı, Edebi Kişiliği, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

Ramazan Balcı, Beyaz Atlının Ölümü Sultan Abdülaziz, Nesil Yay., İstanbul 2007.

Yılmaz Öztuna, Bir Darbenin Anatomisi, Babıali Kültür Yay., İstanbul 2010.

SULTAN I. ABDÜLMECİD HAN

Sultan Abdülmecid (25 Nisan 1823, İstanbul-26 Haziran 1861, İstanbul) 31. Osmanlı padişahı ve 110. İslâm halifesidir. II. Mahmut'un Bezmialem Sultan'dan olan oğludur. Osmanlı Devleti'nin son dört padişahının babası olup, en çok sayıda oğlu padişahlık yapan padişaktır. Sultan I. Abdülmecid, babasının arzusu yönünde bir eğitim ve terbiye gördüğü için ıslahatçı fikirlere sahipti. Batı dünyasına karşı hayranlık besliyordu. Babasının vefatı üzerine, henüz 17 yaşında iken Osmanlı tahtına oturdu. Devletin ilerleyişi için Avrupaî hayat tarzının ülke çapında yaygınlaştırılmasını istedi. Saltanatının henüz dördüncü ayında ilan ettiği Gülhane Hatt-ı Hümayunu sebebiyle Tanzimat Dönemi padişahı olarak şöhret bulmuştur. Adil, merhametli, ıslahatçı, yenilikçi bir insan olan Sultan I. Abdülmecid, 25 Haziran 1861 tarihinde, 39 yaşında iken İstanbul'da veremden dolayı vefat etti. Yavuz Sultan Selim'in türbesi yanındaki mezarına defnedildi.

Sultan II. Mahmut ölüm döşeginde iken, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmış olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa Osmanlı kuvvetlerini Nizip'te yenilgiye uğratmıştı. Sultan I. Abdülmecid böyle karmaşık bir

ortamda tahta çıktı. Mısır Sorunu, Rus donanmasının Hünkâr İskeleyi Antlaşması'na uyararak İstanbul'a gelmesi üzerine bir Avrupa sorunu haline geldi. Başta İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya olmak üzere Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti ile Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa arasındaki Mısır Sorunu'nu çözmek için bir konferans düzenlediler.

Avrupa devletleri Mısır'da güçlü bir yönetim istemiyorlardı. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya karşı Osmanlı Devleti'nin tarafını tuttular ve bu ortamda Londra Sözleşmesi imzalandı (1840). Buna göre; Mısır Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacak, ancak yönetimi Mehmet Ali Paşa ve oğulları yürütmeye devam edecekti. Mısır 80.000 altın vergi ödeyecekti. Suriye, Adana ve Girit tekrar Osmanlı yönetimine bırakılıyordu.

Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın süresi bitince, Londra'da yeniden konferans düzenlendi (1841). Toplantıya Osmanlı Devleti'nden başka Rusya, Fransa, İngiltere, Prusya ve Avusturya katıldı. Konferansta alınan kararlara göre, Boğazlarda egemenlik hakkı Osmanlı Devleti'ne ait olacak, ancak barış döneminde hiçbir savaş gemisi boğazlardan geçmeyecekti. Bu antlaşma ile Fransa ve İngiltere Akdeniz'deki güvenliklerini sağlamış oluyorlar, Osmanlı Devleti'nin Boğazlar üzerindeki kayıtsız şartsız haklarına kısıtlama geliyordu. Rusya ise Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile Boğazlar üzerinde sağladığı üstünlüğü kaybetmiş oluyordu.

Tanzimat Fermanı

Sultan I. Abdülmecid tarafından Londra Elçiliğinden alınıp Hariciye Nazırlığına getirilen Mustafa Reşit Paşa, Avrupa siyasetini iyi bilen bir devlet adamıydı. Tanzimat hareketinin bugüne kadar yapılan ıslahatlardan farklı olduğunu Sultan I. Abdülmecid'e kabul ettirdi. Tanzimat Fermanı; Topkapı Sarayı'nın Gülhane Bahçesi'nde düzenlenen ve yabancı elçilerle devlet adamlarının hazır bulunduğu bir toplantıda, Mustafa Reşit Paşa tarafından Kasım 1839 tarihinde ilan edildi. Tanzimat Fermanı'na tarihimizde Tanzimat-ı Hayriye veya Gülhane Hatt-ı Hümayunu da denir. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği önemli yenilikler şunlardı: Müslüman veya gayrimüslim olan herkesin can, mal, namus güvenliği devlet garantisi altına alınacak, vergiler herkesin gelirin'e göre düzenli bir şekilde toplanacak, askerlik belirli bir düzene göre olacak, mahkemeler herkese açık olacak ve mahkeme kararı olmadan kimse idam edilmeyecek, herkesin mal ve mülk sahibi olması ve bunu miras olarak bırakabilmesi sağlanacak, rüşvet ve iltimas kaldırılacak, kanun gücünün her gücün üstünde olduğu kabul edilecekti.

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nde anayasal düzenin başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Bu fermanla Sultan I. Abdülmecid, kendi gücünün üzerinde bir güç olduğunu kabul ediyordu. Tanzimat Fermanı ile azınlıklara bazı haklar

verilmişti. Bu hakları bahane eden Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya devam ettiler. Oysa Tanzimat Fermanı, bir anlamda bu tip müdahaleleri önlemek için ilan edilmişti.

Islahat Fermanı

1856 yılında yapılan Paris Antlaşmasına göre; Osmanlı Devleti bir Avrupa devleti sayılacak, toprakları Avrupa devletlerinin garantisi altında olacaktı. Karadeniz'de her iki tarafın da savaş gemileri bulundurulmayacaktı. Taraflar aldıkları yerleri birbirlerine geri vereceklerdi. Islahat Fermanı, Paris'e ek olarak kabul edilmiş ferman özelliğindedir.

Islahat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin bir iç düzenlemesi olmakla beraber, Rusya ve Avrupa'nın iç işlerine karışmasını önlemek amacıyla ilan edilmiştir. Bu ferman, Paris Konferansı'nın başlamasından hemen sonra, İstanbul'da yabancı devlet temsilcilerinin huzurunda okunarak açıklandı. Bu fermanla gayrimüslimlere daha fazla hak verilmiş, Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmayacaklarını Paris Antlaşması'yla kabul etmelerine rağmen sözlerinde durmamışlar ve bu fermanı bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmışlardır.

Otuz dokuz yaşında vefat eden Sultan I. Abdülmecid, Osmanlı İmparatorluğu'nun her bakımdan Avrupalılaşması için yapılan hareketlere daima yardımcı olmuş, bu hareketler sonucu,

padişahın yetki ve otoritesinin azalmasına rağmen bu duruma itiraz etmemiş, ülkede gazete çıkarılmasına, özgürlük fikirlerinin yayılmasına, yeniliğin yerleşmesine, memlekette meşrutiyet havasının esmesine engel olmamıştır.

Batılılaşma faaliyetleriyle öne çıkan Sultan I. Abdülmecid, aynı zamanda Haremeyn'de birçok imar faaliyetine imza atan padişaktır. Yaptığı hizmetleri şu şekilde izah edebiliriz:

Mekke-i Mükerrerme'ye Hizmetleri

Sultan Abdülmecid, 1839'da tahta çıktıktan kısa bir süre sonra Haremeyn'de imar faaliyetlerine başladı. 1842'de Kâbe'nin içi elden geçirildi ve eskiyen mermerler yenileriyle değiştirildi. 1852'de Hacerü'l-Esved, ortasında 27 cm çapında yuvarlak bir açıklığın bulunduğu altın bir mahfaza içine alındı. Kâbe'nin kuzey duvarına bakan, yarım daire şeklindeki yaklaşık 130 cm yüksekliğindeki Hatim adı verilen duvar yenilendi. Mescid-i Haram'daki revakların üzerindeki bütün kubbeler elden geçirildi. Tavaf alanı Metaf'ın dört bir tarafına eşit mesafelerde hurma ağacı şeklinde birer kandillik konulmak suretiyle tavafın aydınlık bir ortamda yapılması sağlandı. Ayrıca Harem-i Şerif'in bütün kubbelerinin altına boydan boya üç binden fazla kandil asıldı. Böylece kumluk bölümünde namazlar aydınlıkta kılınmaya başlandı.

Mekke'de Hz. Peygamber (sav.) ile Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali, Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in

doğdukları evler tamir edildi. Cennetü'l-Mualla'nın etrafı duvarlarla çevrildi ve buradaki bazı türbeler elden geçirildi. Mekke'deki birçok medrese, mescit ve tarihî eser tamir edildi. Ayrıca Mekke'nin sayfiyesi olan Taif'te Hz. Peygamber (sav.)'in sığındığı mekâna yaptırılan Mescid-i Kebîr ile diğer tarihî eserler yenilendi.

Medine-i Münevvere'ye Hizmetleri

Medine'nin en önemli su kaynakları ve Medine Kalesi tamir edildi. Şehrin tek hastanesi geliştirilerek daha iyi hizmet verilmesine yönelik tedbirler alındı. Cennetü'l-Baki Kabristanı ve Uhud Şehitliği'nde tamirat ve düzenlemeler yapıldı. Hicret sırasında Hz. Peygamber (sav.)'in misafir olduğu Kuba'da ilk inşa ettiği mescidi Kubâ Mescidi tamir edildi. Yıkılma tehlikesine karşı dış duvar payandalarla desteklendi. Medine ve çevresindeki birçok mescit ve tarihî bina ya tamir ettirildi ya da yeniden yapıldı. Peygamber Efendimiz (sav.)'in kendisinin de bizzat çalışarak Medine'de ilk yaptırdığı cami olan Mescid-i Nebevî'de en büyük imar faaliyeti de Sultan I. Abdülmecid zamanında gerçekleştirildi.

Mescid-i Nebevî'yi Yeniledi

Medine-i Münevvere'de görevli Davud Paşa'nın Mescid-i Nebevî'nin yaklaşık dört asırlık bir süreden beri tam bir imardan geçmediği şeklindeki mektubu üzerine bir rapor hazırlatan Sultan Abdülmecid, 1849 sonlarında mescidi yeniden inşa etmeye karar verdi. Sultan Abdülmecid, sarayda düzenlediği hat

yarışmasında birinci olan Abdullah Zühdü Efendi'yi Mescid-i Nebevî'nin yazılarını yazmakla görevlendirdi. Sultan Abdülmecid, Mescid-i Nebevî'yi Osmanlı selatin camileri gibi dört sütun üzerinde tek kubbeli olarak yaptırmak istemiş ancak Mescid-i Nebevî'nin özel durumu sebebiyle bundan vazgeçmek zorunda kalmıştı. Hz. Peygamber (sav.), bir hadis-i şerifinde; eviyle minberi arasındaki Ravza-i Mutahhara'nın cennet bahçelerinden bir bahçe olduğunu söylemiştir. İslâmiyet'in ilk döneminden hatıralar taşıyan Ravza-i Mutahhara'nın korunması ve diğer bölümlerden farklı olduğunun gösterilebilmesi için Mescid-i Nebevî'nin tek kubbeli olarak yapılması uygun bulunmamıştı.

Mescid-i Nebevî'nin, batı duvarı, minber, mihraplar ve ana minare sağlam ve orijinal olduğundan hiç dokunulmamış, geriye kalan her şey onarıma alınmıştı.

Babü's-Selam, muhteşem bir güzellikte yeniden yapılırken, her büyük onarımı yapan sultanlar gibi mescide yeni bir kapı eklendi, adına Sultan Abdülmecid anısına Mecidiye Kapısı denildi. Bu kapının bulunduğu tarafta yapılan minareye de Mecidiye adı verildi.

Beş kapısı olan Mescid-i Nebevî'nin zeminine mermer döşendi. Taş rengine benzer bir şekilde boyanan sütunların başlıkları altınla süslendi ve sütunlar üzengiler üzerinde birleşen kirişlerle birbirine bağlandı. Sütun başlıkları altınla

süslenirken kible duvarı Osmanlı çinileriyle kaplandı. 1851'de başlayan çalışmalar 1861'de bitirilmiştir.

Kâbe'nin Altınoluğu

Hz. Peygamber (sav.) 35 yaşında iken Kâbe-i Şerif'in kuzey duvarının üstüne de bir oluk yerleştirilmişti. Kâbe'nin oluşu daha sonraki asırlarda tamir edildi veya değiştirildi. İlk defa Emevi Halifesi Velid'in emriyle Mekke Valisi tarafından altınla kaplatıldı. Kanuni, 1553'te gümüş levhayla kaplı bir oluk gönderdi. Dördüncü Murad bu oluşu yeniden altınla kaplattırdı.

Sultan Abdülmecid, Türkçede Altınoluk diye anılan Mîzâbü'l-Kâbe (Mîzâb-ı Kâbe) ve Mîzâbü'r-Rahme (Mîzâb-ı Rahmet) denilen Kâbe'nin oluşunu yeniledi. 1857'de yerine konulan bu oluk, halen Kâbe'deki yerindedir.

Kaynakça

Ahmet Cevdet Paşa (Sadelerştiren: Yusuf Halaçoğlu) Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât), İstanbul 2010.

Erol Güngör, Tarihde Türkler, İstanbul 1989.

İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ankara 1972.

Mustafa Küçükaşçı, Sultan Abdülmecid Sempozyumu "Sultan Abdülmecid'in Haremeyn'e Hizmetleri" Hakkında Tebliği.

Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul 1970.

<http://www.msxllabs.org/forum/osmanli-imparatorlugu/20444-osmanli-padisahlari-sultan-birinci-abdulmecid.html#ixzz2YzxyZrpr>

SULTAN ABDÜLAZİZ

Sultan Abdülaziz, 1861 yılında 32. Osmanlı Padişahı olarak tahta çıktığında henüz 31 yaşındaydı. Şehzadelik yıllarında, mütevazı bir hayat tarzı benimseyeceğini, israfa karşı politikalar uygulayacağını söyleyip insanların takdirini toplamış ve nitekim sözlerinde de durmuştur. Nihayetinde Sultan Abdülaziz hem mali açıdan Avrupa'ya karşı borç içinde bir Osmanlı Devleti teslim almış, hem de saltanat hususundaki sorunları beraberinde getiren yeni bir dönemi yönetmek durumunda tahta oturmuştur.

Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati

Sultan Abdülaziz, Avrupa'yı sadece seyahat ve ikili ilişkiler kurmak amacıyla ziyaret eden ilk Osmanlı Padişahıdır. Seyahat 46 gün sürmüştür. İlk davet Fransa İmparatoru III. Napolyon'dan, onur konuğu sıfatıyla gelmiş, daha sonra İngiltere Kraliçesinin daveti bunu takip etmiştir. Elli altı kişiden oluşan bir heyet şeklinde Avrupa'ya seyahat etmişlerdir. Bu seyahat, Osmanlı Devleti'nde bir ilk ve son olmuştur. Bu gezi neticesinde, birçok yenilik ve ilerlemeye öncülük edecek fikirler edinilmiştir. Bir Osmanlı padişahı olarak Avrupa'ya seyahat davetinden sonra Sultan Abdülaziz bu davete olan cevabı vermekteki zorluğunu Başmabeyincisi

Mehmet Bey'e şöyle aktarır: " Zaman zaman ne isterdim, bilir misin? Ya Kapalıçarşı'da ya Asma altında küçük bir dükkânı olan esnaf ya bir zanaatkâr olayım, sabah evimden çıkayım, işime geleyim, akşam Allah ne verdi ise onunla çoluk çocuğumun nafakasını alayım. Şu Ali ile Fuad ille de Frenkistan'a gitmeli derlerken de ne isterdim bilir misin? Cebinde harçlığı olan hali vakti yerinde unvansız, makamsız kişi olarak Avrupa'ya gitmek. Ben de istemez miyim oraları görmek? Amma gel gelelim, bu koskoca ülkenin padişahısın, cümle âlemin gözleri senin üzerinde. Neylersin ki bu tac u tahtın da esareti var." Ayrıca Sultan Abdülaziz, 3 Nisan 1863 senesinde Mısır'a, Yavuz Sultan Selim'den sonra ayak basan ilk Osmanoğlu olarak tarihe geçmiştir. Bu ziyaret esnasında at üzerinde Kahire'yi gezen padişaha halk yoğun şekilde sevgi gösterilerinde bulunmuştur.

Sultan Abdülaziz'in Katline Doğru

Osmanlı Devleti Batı'ya karşı imajını yenilemiş, donanmasını güçlendirmiş, yeniden cihan devleti olma yolunda ilerlerken içeriden ve dışarıdan müdahalelerle tekrar boyunduruk altına alınmak istenmiştir. Bu sürece giden yolda, devlet bürokrasisi ve sıkıntılı siyasî yapı, 1871 senesinde Sadrazam Ali Paşa'nın vefatıyla başlamıştır. Maalesef bu kadar büyük bir cihan devletinin yönetilmesi kolay değildi. Güçlenen Osmanlı Devleti içeride, yetkileri Tanzimat'la birlikte artan hırslı ve kötü niyetli

bürokrat ve paşaların ortaya çıkması ile padişahın otorite boşluğundan faydalanarak har vurup harman savuran bu bürokrat ve paşalarla uğraşmış, dışarıda ise güçlenen Osmanlı'nın artan düşmanları, bu paşaları kullanarak doğrudan ya da dolaylı müdahaleleriyle Osmanlı Devleti'nin eski günlerine dönmesine müsaade etmemişlerdir. 1876 Darbesi ve Sultan Abdülaziz'in katline giden yolda, ülkedeki siyasî istikrarsızlık ana sebeplerden biriydi. 1871 senesinden sonra, yani 11 sene içinde 1882'ye kadar, tam 24 hükümet değişmiş durumdaydı. Padişah üzerinde çok önemli bir etkisi olan Tanzimat hükümetlerinin bu denli istikrarsız ve farklı oyunlar içinde olması, Osmanlı Devleti'nin sonunu getiren bu elem verici hadiseye 1876 Askerî Darbesi ve Sultan Abdülaziz'in öldürülmesine giden acı olay zemin hazırlamıştır.

Bu siyasî istikrarsızlıklara ek olarak isyanların çıkması Osmanlı'yı zor duruma düşürmüştür. Karadağ isyanı, Sırp isyanı, Eflak-Boğdan olayları, Bosna Hersek isyanı, Bulgar isyanı, Girit isyanı, Yemen isyanı, Lübnan olayları ve Mısır'daki veraset sorunu Osmanlı Devleti'nde bazı iç karışıklıklara ve otorite kaybına yol açmıştır. Özellikle Mısır'daki veraset sorunu Osmanlı Devleti'nde padişahın otoritesini sarsan önemli bir olaydır. 1863 senesinde Yavuz Sultan Selim'den sonra Mısır topraklarına ayak basan ilk Osmanoğlu olan Sultan Abdülaziz'in tek amacı, Mısır'a sahip çıkmak ve merkeze olan

bağlılığını güçlendirmektir. Oysaki 1867 senesinde Mısır Valiliği babadan oğula geçerek, Mısır valilerine “Hıdiv” unvanı verilmiş, Mısır Hıdivleri iç işlerinde tam yetkiye kavuşmuştur. Bu olay, çok derin bir otorite yıkımına neden olmuştur.

1876 Darbesi Gerçekleşiyor

Darbe 31 Mayıs 1876 tarihinde yapılacaktı. Velihaht Murad, askerin gelip kendisini dışarı çıkarmasını emretti. Darbe başarı kazanmazsa, amcasına karşı masum olduğunu iddia edecekti. Ancak Süleyman Paşa'nın Hüseyin Avni Paşa ile görüşmesi neticesinde darbenin bir gün öncesine, 30 Mayıs sabahına alınması, veliahda haber verilmedi. Hüseyin Avni, Midhat ve Rüşdü Paşalarla Hayrullah Efendi, darbenin öğle vakti yapılmasında çok ısrar ettiler. Çünkü o sırada dördü de kabine toplantısında, Bab-ı Ali'de bulunacaklardı. Darbe başarısız oldu takdirde, suçu Süleyman Paşa ile Harbiye öğrencilerinin üzerine atıp kendi şahıslarını sigortalamak istiyorlardı. Süleyman Paşa ise eylemin sabaha karşı gerçekleştirilmesi gerektiğini bildirdi. 300 Harbiye talebesi ve Türkçe bilmeyip İstanbul'a yeni gelen Suriyeli Arap bölükleri ile Dolmabahçe Sarayı'na geldi. Bunlara, düşmanlara karşı padişahı korumak için Saray'ın muhasara edileceği söylenmişti.

Nitekim darbe gerçekleşmiş ve Sultan Abdülaziz tahtından indirilmişti. Daha sarayda iken Sultan Murad cülûs toplanının seslerini işitmiş ve kaderine

razı olarak, darbeyi bizzat gerçekleştiren Süleyman Paşa'ya refakat ederek kayıklara binmeye doğru yol almıştır. 30 Mayıs 1876 yılında gerçekleştirilen bu darbe, şeyhülislâmın fetvası ile halka duyurulacak ve yeni padişah ilan edilecekti. Bu nokta da Şeyhülislâm Hayrullah Efendi'nin bu darbedeki önemi artmaktadır. Hayrullah Efendi ise istenilen fetvayı yayımlar.

“Halife olan kişi, deli ve politikadan anlamaz olup, devlet hazinesini milletin takat ve tahammül edemeyeceği mertebede şahsî masraflarına sarf etmekle, din ve dünya işlerini karıştırmakla yani dinden sapmakla makamında kalmış olsa, tahttan indirilmesi lazım olur mu? Cenab-ı Hak bilir ki, olur.”

Fetvada belirtildiği gibi, bir padişahın tahttan indirilmesi için bir padişahın hem aklen hem de dinen kusurlu olması gerekir. Halk üzerinde bu sözlerin tesiri çok büyüktür. Bu fetvayı yazması için önce Peygamber Efendimiz'in torunlarından Şerif Abdülmuttalib Efendi ile irtibata geçildi. Ancak Abdülmuttalib Efendi buna rıza göstermedi.

Sultan Abdülaziz Cinayeti

Abdülaziz'in Topkapı Sarayı'ndan Feriye Sarayı'na taşınışının ikinci günü (4 Haziran 1876), Osmanlı tarihinin en acı vakalarından biri yaşandı. O sabah Abdülaziz abdest alarak sabah namazına durmak amacıyla odasından dışarı çıktı. Daha sonra sarayda görevli Fahri Bey ile karşılaşp

selamlaştıktan sonra odasına dönüp sakalını düzeltmek için bir ayna ve makas istediğini ilettiler. Saraydaki diğer nöbetçiler eski Sultanı kontrol ettikten sonra durumu Valide Sultan'a bildirdiler. Valide Sultan, durumu kendi gözleri ile görmek için Abdülaziz'in yanına giderken kapının içeriden kilitlendiğini gördü. Ayrıca içeriden de birtakım inilti işittiler. Kapı kırılıp içeri girildiğinde manzara gerçekten feciydi. Abdülaziz kolu sıvalı, başı açık olarak odanın yan minderi üzerinde yan tarafına yatmıştı. İki bileklerinden de kanlar fışkırıyor ve son nefesini vermek üzereydi. Yanı başında, rahlenin üzerinde sayfası açık biçimde Kur'an-ı Kerim duruyordu.

Durumu haber alan Hüseyin Avni Paşa, kayığına atlayarak 20 dakika gibi bir sürede olay yerine ulaşır ve Sultan Abdülaziz'in cansız bedenini olay yerinden uzaklaştırır. Cenazenin otopsisinin yapılması için Dr. Marko Paşa olay yerine gelen ilk doktorlardandır. Detaylı bir inceleme yapılmadan, Hüseyin Avni Paşa'nın isteği doğrultusunda bir rapor hazırlanır. Raporunda imzası olan 19 doktordan yalnızca birkaçı Abdülaziz'in kesik bileklerini inceleme fırsatı bulduğu söylenebilir.

Cenazeyi görmeden rapora imza atmayan bazı doktorların, Serasker Hüseyin Avni Paşa tarafından rütbelerinin söküldüğü belgelerle sabittir. Rapor birçok açıdan yanlışlıklarla dolu olmasına rağmen, kesinlik belirten bir intihar vakası olduğuna dair bir

cümle de yer almamıştır. Birçok adlî tıp uzmanı bir kişinin iki bileğini kesme ihtimalinin olmadığı görüşünde birleşmiştir.

II. Abdülhamid Dönemi'nde kurulan Yıldız Mahkemesi sorgularında ve sonuçlarında bu vakanın intihar vakası olmadığı, aksine bizzat cinayet olduğu ispatlanmıştır. Feriye Sarayı'nda göreve başlayan üç bahçıvan Cezayirli Mustafa Pehlivan, Yozgatlı Pehlivan Mustafa Çavuş ve Boyabatlı Hacı Mehmet Pehlivan Çavuş; Hüseyin Avni Paşa tarafından görevlendirilmişler ve Sultan Abdülaziz'in katilleri olduğu mahkeme kararlarıyla sabitlenmiştir. Sultan Abdülaziz'in çıplak bedenini görebilen, Sultan Ahmet Camii vaizi ve başımanı Ömer Efendi'dir. Ömer Efendi, padişahın cenazesini yıkamış ve Abdülaziz'in kalbi üzerinde mor ve büyük bir leke olduğunu yeminle beyan etmiştir. Mahkemede teşhir edilen padişahın hırkasının kalbin üzerine isabet eden kısmındaki delik ise meseleyi daha da ciddi bir konuma getirmiştir. İşte bu ifade, olayın cinayet olduğu şüphesini daha da kuvvetlendirmiştir. Olayın bir intihar değil cinayet olduğunun anlaşılması ise II. Abdülhamid Dönemi'nde kurulan Yıldız Mahkemesi sonucunda ortaya çıkacaktır.

İntikamın Alınması

Sultan Abdülaziz ve ailesi saraydan kayıklarla Topkapı Sarayı'na götürülürken padişahın hanımlarından Neş'erek Kadın Efendi'nin

omzundaki şal da çekilmiş ve geri verilmemişti. Sağanak yağmurlu bir havada bu muameleye maruz kalan Neş'erek Kadın Efendi, daha sonra rahatsızlanarak Abdülaziz'den bir hafta sonra vefat etmiştir. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, ardından katledilmesi ve Neş'erek Kadın Efendi'nin vefatı dönülmez intikam hislerinin oluşmasına neden olmuştu.

İntikam fikrindeki kimse, Abdülaziz'in kayınbiraderi olan, Neş'erek Sultan'ın kardeşi Çerkez Hasan Bey'dir. Bu olaylara sebep olan darbeci paşalar ve diğer askerlere karşı intikam duygusuyla 15 Haziran 1876 günü Mithat Paşa'nın konağını basmaya karar verir.

Konakta toplantı yapılmaktadır. Toplantıya Mithat Paşa başta olmak üzere toplam 13 kişi katılmıştı. Konağa silahla baskın yapan Çerkez Hasan, Hüseyin Avni Paşa ve Raşid Paşa olmak üzere 5 kişiyi öldürmüş, 10'a yakın kişiyi de yaralamıştır. Kendisi ise 17 Haziran 1876 günü sabah namazından sonra Bâyezîd Meydanındaki Serasker Kapısı'nın önündeki dut ağacına asılarak idam edilmiştir. Cesedi iki gün teşhir edildikten sonra Edirnekapı Mezarlığına defnedilmiştir.

Korkusuzca hareket etmiş, hunharca öldürülen kayınbiraderi, Abdülaziz Han'ın öcünü almış, sonra da direnmeyerek teslim olup idam edilmiştir. Abdülhamid Han tahta geçince Çerkez Hasan'a bir mezar yaptırıp kitabesini yazdırmıştır.

Kaynakça

Nejdet Gök, Mütercim Halim Efendi'nin Notları Çerçevesinde Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ve Sonuçları, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2012, S. 7.

Cemal Kutay, Avrupa'da Sultan Aziz, Şile Matbaası, İstanbul 1970.

Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1978.

Yılmaz Öztuna, Bir Darbenin Anatomisi, Babıali Kültür Yay., İstanbul 2010.

Abdullah Özkan, Osmanlı Tarihi, Boyut Yay., İstanbul 2009.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Sultan Abdülaziz Vak'asına Dair Vakanüvis Lütfi Efendi'nin Bir Risalesi, C. LI, 1943.

Ramazan Balcı, Beyaz Atlının Ölümü Sultan Abdülaziz, Nesil Yay., İstanbul 2007.

Aziz Üstel, Abdülaziz Han'ın Öcünü Alan Çerkez Hasan Bey, TIMETURK, 31 Mayıs 2012.

**"EDİB, ÂBİD, ZÂHİD" BİR OSMANLI
HANİMEFENDİSİ: ÂDİLE SULTAN**

Yüzün mir'at-ı kibriyâdır yâ Rasûlallah

Vücûdun mazhar-ı nûr-ı Hudâ'dır yâ Rasûlallah

Şefâatde delâletdir niyâzım ehl-i beytinden

Delâletde saâdetdir niyâzım ehl-i beytinden

Günahkâr ümmetin eshâb ü âlinden meded ister

Benim ancak dehâletdir niyâzım ehl-i beytinden

Âdile Sultan Divânı

Âdile Sultan, Osmanlı padişahlarının otuzuncusu olan Sultan II. Mahmut'un kızıdır. 29 Mayıs 1826 tarihinde İstanbul'da Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nde dünyaya gelmiştir. Annesi Zer Nigar Kadın'dır. Âdile Sultan'ın annesi Zer Nigar Kadın çok iyi bir eğitim görmüş ve kızını da bu doğrultuda yetiştirmiştir. Fakat Âdile Sultan, henüz küçük yaşta iken annesini kaybetmiştir. Babası onu zevcelerinden Hâce Nev Fidan Kadın'a emanet etti. Onun iyi bir surette yetiştirilmesini istedi. Nev Fidan Kadın öz annesi gibi itina gösterdi ve onun çok iyi bir eğitim ve kültür almasını sağladı. Âdile Sultan, sarayda çok iyi bir eğitim görmüş, daha sonra da 1845 yılında kaptan-ı derya ve sadrazam olan Mehmet Ali Paşa ile evlenmiştir. Düğünleri 19. yüzyılın en muhteşem

düğünü olarak tarih sayfalarına geçmiştir. Aile bağları kuvvetli, dindar ve mütevazı bir Osmanlı kadını olan Sultan, kadınların haremden dışa açılmalarına öncülük etmesinin yanında, yardımseverliği ve insan sevgisi ile İstanbullular tarafından çok sevilmiştir. Âdile Sultan'ın mektep, hastane, yetimhane ve fukara evlerini tamir ettirmesi, çocukların okuması için gayret sarf etmesi, kurumuş çeşmelere su getirtmesi, gelinlik kızlara çeyizler yaptırması halk arasında vefatından çok sonra bile övgü ve takdirle anılmıştır.

II. Mahmut gibi bir padişahın kızı, Sultan Abdülmecid ile Sultan Abdülaziz'in kız kardeşi ve V. Murat, II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat ve VI. Mehmet Vahdettin'in halası olan Âdile Sultan, kültür değeri çok yüksek olan bir aile içerisinde yetişmiştir. Aile efradı tarafından da çok sevilen bir şahsiyettir. Özel olarak Arapça, Farsça ve edebiyat öğrenimi almıştır. Âdile Sultan, çocukluk dönemlerinde ve gençlik çağında aldığı bu çok yönlü eğitim ve kültür sayesinde hayatı boyunca karşılaştığı pek çok sıkıntılara rağmen bir divan vücuda getirmeyi başarabilmiştir. Âdile Sultan, Osmanlı hanedanı içinden yetişen ve padişah kızı olarak divan tertip etmiş olan tek hanım şairimizdir. İnce ruhî yapısı ve fikriyatı hanımlar üzerinde derin izler bırakmıştır. Onun bu özelliği, kendisini diğer hanımlardan ayırmaktadır. Âdile Sultan'ın yaşadığı dönemlerde Tanzimat edebiyatı hâkim durumda idi. Osmanlı

İmparatorluğu hudutları içinde bilhassa memleket içinden gelen zaruretler, dışarıdan yapılan tazyikler neticesi olarak, hayatın her kesiminde olduğu gibi, fikir, duygu ve sanat sahasında da yeni cereyanlar baş göstermişti. İşte bu oluşumlar neticesinde Tanzimat edebiyatı adı verilen yeni bir edebiyat akımı meydana geldi ve bu akım pek çok kimseyi etkiledi. Şüphesiz Âdile Sultan da bu edebiyattan nasibini almıştır. Âdile Sultan'ın yaşadığı dönemin sonlarına doğru Divan edebiyatı sönmeye yüz tutmuştu. Belki de o, eski geleneğin devamından yana idi. Bunun için de kendi çağında bir divan vücuda getirmeyi denedi ve bunda da muvaffak oldu. Âdile Sultan büyük bir ihtimalle hanedan içinde yetişen ve divan yazan kadın şairlerin hem ilkini ve hem de sonuncusunu temsil etmektedir. Divanını incelediğimizde onun geleneklere bağlı bir şair olduğunu hemen anlıyoruz.

Âdile Sultan, tek çocuğu Hayriye Sultan'ı 1865'te İşkodralı Mustafa Şerîfî Paşazade Rıza Bey'le evlendirmiştir. 1869'da kocasını, kısa bir süre sonra da kızını kaybetmiştir. Nakşbendî Tarikatı şeyhlerinden Bâlâ Tekkesi Şeyhi Ali Efendi'ye (ö. 1877) intisaplıdır. "Tahassürnâme", "İftiraknâme" gibi manzumeleriyle ve bazı mersiyelerinde ruhunun elemelerini terennüm edebilmiştir. 200 beyitten fazla olan bu şiirler arasında tasavvufî parçalar da görülür. "On iki pir" hakkında methiyeler yazan ve bilhassa Şah-ı Nakşbendî'ye

karşı derin bir hürmet hissi taşıyan Âdile Sultan, hece vezniyle ve Yunus ilâhîleri tarzında manzumeler de yazmıştır. Dindarlığı ve yardımseverliğiyle tanınan Âdile Sultan'ın Fındıklı'daki sarayı âlim ve şeyhlerin sık sık toplanıp sohbet ettikleri, muhtaç ve fakirlerin her zaman başvurduğu bir yer hâline geldi. Âdile Sultan'ın şiirlerinin büyük bir bölümü dinî-tasavvufî bir mahiyet taşır. Münacat, na't, mersiye, ehl-i beyt ve ashap ile tarikat kurucularının methiyelerinden meydana gelen bu şiirlerin yanı sıra, babası, kocası, kızı ve kardeşleri için yazdığı manzumeler de divanında geniş bir yer tutar. Her şeye rağmen, onun yaşadığı devir ve saray hayatı göz önüne alınırsa, şiir dalındaki başarısı takdire şayandır. Âdile Sultan, divanında bütün eski şairlerin divanlarındaki tarzı örnek alarak, münacat, na't mersiye ve gazel gibi mevzuları sıralamıştır. Âdile Sultan'ın hemen bütün manzumelerinde hâkim fikir sanattan ziyade, çok kuvvetli bir din aşkı, Allah ve Peygamber aşkı, İslâm büyüklerine, ehlullâha, tarikat ve tarikat ehline muhabbeti, Osmanlı'ya ve ailesine bağlılığıdır ki sanattan çok irşada önem vermiştir. Şiiriyle ilgili aşağıdaki örnek, samimiyet ve muhabbetinin göstergesidir.

*Hak yoluna cân verdiler
İncitme hiç dervişleri
Cânân yolunu buldular
İncitme hiç dervişleri*

Âdile uzatma sözünü

Derviş ide-gör özünü

Tâ göresin Hak yüzünü

İncitme hiç dervişleri

Âdile Sultan, kendisine çağdaş olan birçok şairle nispetle şiirlerinde sade bir lisan kullanmaya özen göstermiştir. Fazla sanata kaçmadan, çok ağır terkipler kullanmadan, zamanının insanlarının rahat anlayabileceği ifadeler kullanmıştır. Bu bakımdan Âdile Sultan, divanını halk lisanına daha yakın bir tarzda kaleme almıştır, dememiz mümkündür. İşte bu sebeple onun divanı Türk dili ve edebiyatı bakımından değerlidir. Özellikle devrinin lisan yapısını bize aktarmaktadır. Âdile Sultan Türk kültürü ve dilinin yayılmasına da hizmet etmiştir. Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanunî Sultan Süleyman'ın divanını "Muhibbî Divanı" adıyla ilk olarak o bastırmıştır. Şiirlerinden, yaşantısından ve yaptığı hayırlardan anladığımıza göre Âdile Sultan, muhabbet ehli, edip, âbid, zâhid ve takva sahibi bir kimsedir. Eyüp Sultan Hazretleri'nin kabrinin sağ tarafında, kadınlar mescidi diye adlandırılan bir oda vardır. Âdile Sultan her sene Ramazan ayı boyunca burada itikâfa girmeyi âdet edinmişti. Bu odayı muhtelif zamanlarda tamir ettirmiş ve bakımını yapmıştır. Âdile Sultan'ın yazdığı Eyüp Sultan'la alakalı bir kasidesi vardır. Dokuz beyit olarak yazılmış bulunan bu kasideden bazı beyitleri şunlardır:

Budur lutf ü kerem-kârı Ebâ Eyyûbe'l-Ensârî
 Rasûlullah alemdârı Ebâ Eyyûbe'l-Ensârî
 Kerâmet-pîşe himmet-sâz saadet kânı ser-efrâz
 Ulüvv-i şânile mümtâz Ebâ Eyyûbe'l-Ensârî
 Şefâ'at kıl inâyet kıl bizi Hakk'a delâlet kıl
 Derûnum pür-letâfet kıl Ebâ Eyyûbe'l-Ensârî
 Sana bu Âdile bende kapında has bir efkende
 Kerem kıl etme şermende Ebâ Eyyûbe'l-Ensârî

Âdile Sultan eşini ve kızını kaybettikten sonra kaleme almış olduğu şiirin bir kısmı şu şekildedir:

Dervişim, kendi başıma yine sultân gezerim
 Âlem-i aşkda seyyâh olup her ân gezerim
 Pâdişâh saltanât-ı dehr için kayd çeker
 Kayd-ı nâmâsu geçip, ben dahî uryân gezerim
 Ne dilimde olur evrâd ne elimde tesbîh
 Ne velîyim, ne deliyim yine vîran gezerim
 Gâh Mecnân gibi dağlar aşarım Âdile ben
 Aşka sâzân olup, gamla perîşân gezerim

Âdile Sultan, aşağıdaki şiiri Sultan Abdülaziz Han'ın vefatından/hunharca katledilmesinden sonra kaleme almıştır:

Nasıl yanmam kim, oldu olanlar Şâh-ı Devranâ
 Bilinmez oldu hâli, kıydılar ol zill-i Yezdân'a
 O gitdi mülk-i ukbâya, firâkı geçti tâ câna
 Saraya velvele saldı, cihânı koydu efgâna

*Cihân mâtem tutup kan ağlasın Abdülaziz Hân'a
Meded Allah, mübârek cismi ki, boyandı al kana
Nasıl, hemşîresi bu Âdile yanmaz o Hâkân'a
Ki, kıydı bunca zâlimler karındaşı cihan-bâna*

1898 senesi Ocak ayında vefat edince, kocası Mehmet Ali Paşa'nın Eyüp'teki türbesine defnedilmiştir. Âdile Sultan, yetmiş üç sene yaşamıştır. Âdile Sultan'ın türbesi İstanbul Eyüp'te, Bostan İskelesi yakınındadır.

Kaynakça

Âdile Sultan, Âdile Sultan Divanı.

Ahmet Hamdi Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 2012.

Fuat Köprülü, Divan Edebiyatı Antolojisi, İstanbul 1931.

Elif Naci, "Türk Sarayında Müstesna Bir Prenses: Âdile Sultan", Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul.

İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Cilt, İstanbul 1988.

İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, Tercüman Gazetesi Kültür yay, c. 1. İstanbul 1982.

M. Çağatay Uluçay, Padişahların Kadınları ve Kızları, Ankara 1980.

M. Celâlettin Atasoy, Kandilli 'de Tarih, İstanbul 1982.

Özdemir Hikmet, Âdile Sultan Divanı, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1996.

Tahir Olgun, Âdile Sultan, İslâm Türk Ansiklopedisi, c. 1, İstanbul 1941.

PETROL – OYUN – MÜCADELE

İngiltere'nin Uzak Doğu'daki sömürgelerine ulaşmada en kısa yol olan Orta Doğu, 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması ve XIX. yüzyılın sonlarında bölgede önemli petrol rezervlerinin bulunmasıyla daha da önem kazandı. Almanya'nın Osmanlı Devleti'yle yakın ilişkiler kurarak Hicaz Demiryolları projesiyle de bölgede üstünlük sağlaması İngiltere'yi tedirgin etti. II. Abdülhamid Dönemi'nde İslâmcılık politikası ve tehlike olarak görülen Şerif Hüseyin'in İstanbul'da tutulmasıyla milliyetçiliğe bağlı ayaklanmaların bu bölgede görülmesi engellenmeye çalışıldı. Ancak İttihat ve Terakki yönetimi ile bu politikanın terk edilmesi ve Şerif Hüseyin'in bölgeye gönderilmesi İngilizlere istenen fırsatı verdi. Böylece İngilizlerin kışkırtmaları sonucunda Orta Doğu'da yerel liderler devlete karşı ayaklanmaya başladılar. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin bu bölgeye gönderdiği ajanlarla bu ayaklanmalar daha da arttı ve Türklere karşı bazı bölge liderleri İngiltere'nin yanında yer aldı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra daha da güçlenen İngiltere, Orta Doğu'dan aldığı en büyük payla bölgenin hâkim gücü oldu. II. Dünya Savaşı'na gelinen noktada önce Almanlar, sonrasında komünist blok İngilizlerin Romanya petroleri

üzerindeki hegemonyasına son vermiştir. Fakat Almanlar ve İngilizler boş durmayıp bu sefer Musul'u hedef almışlardır. Neyse ki Ulu Hakan dehası, Musul petrol sahasını "Memalik-i Şahane-Padişah mülkü" ilan edip gizli eylem planlarına geçit vermeyecektir. Böylece Musul'da petrol imtiyazı elde etmek isteyen devletlerin hevesleri kursaklarında kalacaktır. Hatta bu arada İngilizlerin uzak-şark petroleri hususundaki tazyiklerinin her geçen gün artması karşısında Sultan Abdülhamid Han Almanların imtiyazını genişletip İngilizlerin direncini kıriverecektir. Tarihe Akabe meselesi olarak geçen hudut ihtilafıyla ilgili İngilizlerin sert notası, padişahın manevraları sayesinde Almanların kendi safımızda yer almasını sağlayıp umutları suya düşecektir.

Petrol, Osmanlı'ya pahalıya mal olmuştur. Artık işbaşında Sultan Hamid yoktur. İttihat ve Terakki'nin bildik o entrikalarıyla padişah hal edilip kendi iktidarlarını gerçekleştirdiklerinde tüm dengeler altüst olacaktır. Sadece iktidar değişikliği olsa iyi, İttihat ve Terakki devriyle petrol sahaları Memalik-i Şahane'den alınıp 600 senelik Devletimizin sonu hazırlanmıştır. Petrole sahip olabilmek adına dost bildiğimiz Almanlar bile Rusya, İngiltere ve Fransa'nın safında Osmanlı'yı mahkûm etmişlerdir. Zaten petrolün kıymetini bilseydik, 1890 yılında bir İrade-i Seniyye ile Memalik-i Şahane arazisi olarak ilan edilen metne

dayanarak Musul petrol arazisini, yabancı mihrakların eline vermezdik. Pekâlâ, bizde bu kıymetli hammaddeden istifade eder ve daha çok hisseye sahip olabilirdik. Ama gel gör ki; ortada böyle bir usta akıl yoktu. Tabii diplomatik deha olmayınca maalesef Lozan'da ve sonrasında Musul meselesi bir oldubittiyle bize %10 hak tanınarak geçirilmiştir. Şayet buna başarı denebilirse...

Günümüze kadar devam eden kavgaların ardındaki asıl sihirli değnek petroldür. Petrol kavgası bitmez, bu süreç devam ettikçe bitmeyecektir de... ABD'nin Saddam'ın Kuveyt işgalini bahane edip güya insani yardım adı altında Irak semalarında sivil asker ayırımı gözetmeksizin bomba yağdırması bunu teyit ediyor. Meğer işin içinde Büyük Orta Doğu Projesi gereği, Amerika'nın Orta Doğu'daki petrol yatakları üzerinde çıkar ilişkilerinin sekteye uğramaması hesabı varmış. Petrolün kokusunu aldığı günden bu yana Orta Doğu'dan ayağını hiç kesmediği gibi oralarda menfaatlerini yürütecek iş birlikçiler bulmayı da ihmal etmedi. Zira Batılı petrol şirketleri dün olduğu gibi bugün de Orta Doğu'da cirit atıyorlar. Dünya, enerji ihtiyacını karşılamak isteyen ülkelerin çeşitli politikalarına sahne olmaktadır. Günümüzde en çok tüketilen enerji kaynaklarının başında petrol bulunmaktadır. Petrol, hayatımıza öylesine yerleşmiş durumda ki artık onsuz yaşayamayacağımız bir düzene girmiş

bulunmaktayız. Dünyanın gözü Orta Doğu petrolünün üstünde diyebiliriz. Çünkü petrol fiyatları ticari dengeleri, enflasyon oranlarını ve ekonomik faaliyet seviyelerini etkilemektedir. Petrolün böyle etkileri olması dünya için çok önemli olduğundan büyük güçlerin Orta Doğu'da petrol çıkarları her zaman büyük olmuştur.

Petrolün kontrolünü sağlamak çok büyük politik güç sağladığından dolayı İngiltere, ABD ve diğer büyük güçler için Orta Doğu petrolü ekonomik ve politik güç açısından hayati bir öneme sahiptir. Bu sebeple ki Orta Doğu'da rant merkezli oyunlar ve tuzaklar bitmez, Batı emperyalizminin kan içiciliği hunharca ve hoyratça devam eder. Ama oyunun üzerinde bir oyun olduğunu, tuzak kurucuların en güzel ve hayırlısının Cenab-ı Allah olduğunu ilerleyen zamanlar gösterecektir. Batı dünyasının, İngiltere ve ABD'nin zor günler yaşayacağını önümüzdeki elli yılda tüm dünya izleyecektir. Çünkü reelde Batı'yı zor günler beklemektedir. Bunun için bizlerin, ülkemizin, hatta İslâm coğrafyasındaki tüm Müslümanların istikametleri sağlam olmalı, Batı dünyasının oyunlarını görmeli ve bu oyunlara, tuzaklara düşmemelidir. Kapitalizme ve kapitalist ruha hayır demeli, İslâm kardeşliğine ve idealizmine sarılmalıdır. Ecdadımıza layık bir torun olmak ve yaşayabilmek temennisiyle...

SULTAN V. MEHMET REŞAT

V. Mehmet Reşat, Osmanlı İmparatorluğu'nun 35. padişahı ve 114. İslâm Halifesidir. II. Mahmut'un torunu, Sultan Abdülmecit'in üçüncü oğludur. Annesi Gülcemal Kadın Efendi'dir. 31 Mart Olayı'nın ardından, 1909'da, II. Abdülhamit Meclis-i Milli tarafından tahttan indirildi ve 65 yaşında olan Veliâht Mehmet Reşat, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteğiyle tahta çıkartıldı. Saltanat adı olarak, asıl adı olan "Reşad" değil, "Mehmed" adının kullanması kararlaştırıldı. Cülus töreni Beyazıt'ta bulunan, Sirkeci'ye, oradan Beyazıt'a geçerken yolun iki tarafında dizili İstanbullular tarafından coşkunlukla alkışlandı. Biat duasından sonra yaptığı konuşmada, "Hürriyetin ilk padişahı benim ve bundan müftehirim." demiş ve bundan sonra "Meşrutiyet Padişahı" olarak anılmaya başlanmıştır.

5 Mayıs 1909'da, II. Abdülhamit'in son sadrazamı olan Ahmed Tevfik Paşa İttihad ve Terakki Cemiyeti üyelerinin zorlamaları ile istifa etti ve yeni hükümet Hüseyin Hilmi Paşa sadrazamlığı altında kuruldu. 10 Mayıs 1909 günü V. Mehmed için Eyüp'te kılıç alayı yapıldı. Padişah, Dolmabahçe'den "Söğütlü" yatına bindi ve Boğaz ve Haliç üzerinden denizden Eyüp'e gitti. Eyüp Türbesi'nde Şeyhülislâm Sahip

Efendi ve Konya Mevlevî Dergâhı Postnişini Abdülhalim Efendi tarafından Sultan Osman'ın kılıcını kuşandı. Sonra saltanat arabasına binen V. Mehmet, Fatih Camii'nde Fatih'in türbesini ziyaret etti. Sonra yine saltanat arabası ile Dolmabahçe Sarayı'na döndü. Padişahlığı sırasında devlet yönetimi daha çok İttihat ve Terakki Partisi'nin genç ve dinamik ileri gelenlerinden Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa'nın elinde kaldı. Bu liderlerin yeni padişahı çok sevdikleri gösterileri yapılmaktaydı. Piyasaya onun adını taşıyan "Reşat Altını" sürüldü. Birçok İstanbul semtine, Anadolu kasaba ve köylerine "Reşadiye" adı verildi. V. Mehmet, ilk saltanat günlerinde adi suçluların ve özellikle 31 Mart Olayı ile ilişkili ve İttihad ve Terakki Partisi aleyhtarı siyasi suçluların kentin meydanlarında asılmalarına onay vermeyeceğini mabeyn üyelerine ısrarla bildirmesine rağmen sonunda iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Fırkası idarecilerinin ısrarlarına karşı gelemeyip bunlara onay vermek zorunda kaldı.

Sıkıntılı Dönem

1910'da Arnavutluk İsyanı çıktı ve bu ayaklanma 1 Ocak 1911'de üzerine gönderilen Harbiye Nazırı Memduh Şevket Paşa komutasındaki güçler tarafından bastırıldı. 1908'de Girit Parlamentosu üyelerinin başbakanın tatilde olmasını ve İkinci Meşrutiyet'in kurulmasını fırsat bilerek Yunanistan'la birleşme oyu vermelerinden sonra

güven sarsıldı, problem başladı. Kozmopolit Efendi'nin sahibi ve Ahmed Samim Bey'in başyazarı olarak çıkarılan "Sada-yı Millet" gazetesinin Patrikhane lehine çalıştığı söylentileri yayılması üzerine, 9 Haziran 1910'da Ahmed Samim Bey bir suikasta hedef olarak Bahçekapı'da vurulup öldürüldü. 6 Şubat 1911'de devlet idaresinin merkezi olan Babıali'de yangın çıktı, Sadrazamlık ile Hariciye Nezareti daireleri kurtulup Şura-yı Devlet, Dâhiliye Nezareti, Mektupçu, Teşrifatçı, Beylikçi, Sadaret Kalemî daireleri ile Vak'anüvis daireleri tamamen yandı. 5 Haziran 1911 günü, Sultan V. Mehmet denizden "Barbaros" zırhlısı ile Rumeli gezisine başladı. Selanik, Üsküp ve Priştina'yı ziyaret etti. Kosova'da bulunan cediti I. Murad'ın türbesi olan Meşhed-i Hüdevendigâr'da 100.000 kişinin katıldığı bir cemaatle cuma namazı kıldı.

Trablusgarp (Libya)

16. yüzyılda başlayan sömürgeleştirme hareketlerinin dışında kalan İtalya, Fransız İhtilali'nden sonra 1870 yılında siyasi birliğini geç olarak sağladığında sömürgelerin çoğu İngiltere ve Fransa tarafından paylaşılmıştı. 1881'de Fransa'nın Tunus'u işgali, ardından da İngiltere'nin 1882'de Mısır'ı ele geçirmesinden sonra İtalya, Kuzey Afrika'da kalan son Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'la ilgilenmeye başlamıştı. 1898 yılında İngiltere ve Fransa arasında, sömürgelerin paylaşımı yüzünden çıkan Faşoda Buhranı sonunda Kuzey

Afrika'nın paylaşımı yapıldı ve böylece Trablusgarp da İtalya'ya bırakıldı. İtalya, Osmanlı Devleti'ne bir ulti-matom vererek, Trablusgarp'ın kendisine bırakılmasını istedi. İtalyanların bu isteği reddedilince Trablusgarp ve Bingazi işgal edildi (1911).

Temmuz 1912'de İtalya, Çanakkale'de Osmanlı istihkâmlarını denizden topa tuttu. Ayrıca Ege Denizi'ndeki 12 adaya asker çıkardı. Mustafa Kemal ve Enver Bey Trablusgarp'a geçerek Derne ve Tobruk'ta zaferler kazandılar. Balkan Savaşlarının başlaması üzerine İtalyanlarla barış imzalandı ve savaş sona erdi. Uşi Antlaşması'na göre, Trablusgarp ve Bingazi İtalya'ya verildi. 12 ada, Yunanistan'ın işgal etmemesi için geri verilmek üzere İtalya'da bırakıldı.

Trablusgarp Savaşı, ilkler sebebiyle de ilginç bir savaştır. Dünya tarihinde ilk kez uçakların savaş aracı olarak kullanılması bu savaşa rastlar. Biz ise Kuzey Afrika'daki son toprak parçamızı kaybetmiş olduk.

Halâskârân-ı Zabıtan

Arnavut İsyanı sırasında, İstanbul'daki siyasi muhalefetle ve ordu içinde "Halâskârân Zabıtan" adı verilen grup arasındaki ilişkiler önemlidir.

Balkanlar ve özellikle Arnavutluk ve İzmir'deki kıtaların subayları, İttihat ve Terakki Partisi aleyhinde siyasi baskıya giriştiler. "Halâskârân Zabıtan" adına Bostancı'da bir toplantı yapıldı. Bu

toplantıya Ferit Paşa, Suphi Paşa ve Zeki Paşa güya aracı olarak katıldı. Melamiler Şeyhi Terlikçi Salih Efendi gibi Hürriyet ve İtilaf Partisi elemanları da toplantıda bulundular. Bu toplantıda bir beyanname yayımlandı.

Beyannamede hükümetin istifası istenmekteydi. Ayrıca Meclis-i Mebusan Başkanı Halil Bey'in evine hükümetin düşmesini sağlamak için gizli bir tehdit mektubu gönderildi. Harbiye Nazırı ve Bahriye Nazırı'nın istifaları üzerine 16 Temmuz 1912'de Mehmet Said Paşa sadrazamlıktan istifa etti. Yerine en kıdemli olarak Ahmet Muhtar Paşa "Büyük Kabine" adı verilen yeni bir hükümet oluşturdu. Bu hükümet, partiler ve siyasal görüşler üstü bir politika uygulamayı hedeflemişti. Fakat Balkan Savaşı çıkması dolayısıyla bu hedefine yetişmede başarılı olamadı.

4. Meclis-i Mebusan dağıtıldı. Sıkıyönetim ilan edildi. Ahmet Muhtar Paşa istifa etti, yerine Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa getirildi.

Balkan Savaşları

Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan çıkarmak isteyen Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ Trablusgarp Savaşı'yla uğraşan Osmanlı Devleti'ne savaş açtılar.

Osmanlı Devleti ise ordularını terhis etmişti. I. Balkan Savaşı sırasında birçok cephede birden savaşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti ağır yenilgiler aldı. Bulgarlar Çatalca'ya kadar

ilerlediler, Yunanlar Selanik'i işgal etti. Bu olaylardan faydalanan Arnavutluk bağımsızlığını ilan etti. Osmanlı Devleti'nden aldıkları toprakları kendi aralarında paylaşırken anlaşmazlık içerisine girdiler.

Sırbistan, Yunanistan ve Romanya, Bulgaristan'a karşı savaşa başladı. Osmanlı Devleti bu fırsattan Edirne'yi kurtardıktan sonra Meriç'e kadar ilerledi ancak, Avrupalı devletlerin müdahalesi ihtimaline karşı daha fazla ileri gitmedi.

II. Balkan Savaşı sonunda yapılan İstanbul Antlaşması ile Edirne ve Kırklareli Osmanlı Devleti'ne geri verildi. Kavala ve Dedeağaç ise Bulgaristan'da kaldı. İki devlet arasında Meriç Nehri sınır oldu.

Balkan yenilgisini iç planda; sınırların daralması, prestij kaybı, ulusçuluk düşüncesinin uyanışı, İttihat ve Terakki iktidarının kuvvetlenmesi noktaları ile değerlendirirken dış planda ise Asya'daki Osmanlı eyaletlerinin paylaşılması fikri ve Doğu Avrupa'da dengesizlik noktaları ile sınıflandırmak gerekmektedir.

Sonuç olarak; Osmanlı Devleti'nin prestijinin sarsıldığı bu savaşlar, Balkanları başta "sınır" ve "azınlık" sorunları olmak üzere bir dizi sorunla karşı karşıya getirirken; yakın dönem Türk tarihine askerî, siyasî, kültürel ve demografik problemler bırakmıştır.

Cihad-ı Ekber ve Sonuçları

1914'ün 14 Kasım sabahı fetva, Süleymaniye'deki Meşihat makamından Fatih Camii'ne büyük bir merasimle götürüldü ve cemaate "Fetva Emini" Ali Haydar Efendi tarafından okundu. Cihad ilan edildiğini öğrenen halk, bayraklar, sancaklar ve dualarla sokaklara fırladı, minarelerden salâ verildi.

Cihad-ı Ekber, Türkçe (Osmanlıca), Arapça ve Acemce ilan edilmiştir ve ilk bölümü ise şu şekildedir: "İslâmlık aleyhine düşman hücumu vaki ve İslâm memleketlerinin gasp ve yağma edilmesi ortaya çıkınca İslâm padişahı bütün halkı silah altına almak suretiyle cihadı emrettikçe ayetlerin hükmünce bütün Müslümanlar üzerine cihat farz olup genç ihtiyar, piyade ve süvari olarak bütün memleketlerdeki Müslümanların mal ve canıyla cihada başvurmaları farz-ı ayn olur mu?"

El cevap: Olur."

Bir hafta sonra, fetvanın İslâm dünyasına duyurulması maksadıyla bir beyanname yayınlandı. Metnin altında Şeyhülislâm Ürgüplü Hayri Efendi'nin, daha önce şeyhülislâmlık yapmış olan üç kişinin, on bir kazaskerin ve devrin önde gelen on dört din âliminin imzası vardı. Ancak, büyük ümitlerle ilan edilen "Cihad-ı Ekber" hiçbir işe yaramadı ve kimseler ciddiye almadı.

Cihad ilan edildiğini sarayında öğrenen eski padişah II. Abdülhamit, "Şevketlû biraderim yanlış yaptı; bu büyük bir silah idi, kullanılmadıkça daha

da büyük görünürdü. Asla kullanılmamalıydı...” demişti.

Son dönemin sadrazam ve genelkurmay başkanlarından Ahmet İzzet Paşa da; “Bazı şöhretler vardır ki, potansiyel olarak kaldıkça güce sahip olurlar. Biz çocukluğumuzdan beri Sancak-ı Şerif çıkarılır, mukaddes cihat ilan edilirse İslâm dünyası ayağa kalkar, dünya birbirine geçer diye iştir dururduk. Böyle gereksiz ve zamansız bir şekilde bu fetvanın ilanı, hilafetin elindeki bu tehdit silahının önemini de ne yazık ki yok etti. Bu fetvadan haberdar olur olmaz, mahkûm olduğu üzücü sonucu pek çoğumuz daha önceden anladık.” demiştir.

Cihad ilanı, beklenildiğinin aksine, Kutsal Topraklar sayılan Arabistan'da Halife-i Müslimin'e ve Osmanlı Devleti'ne karşı tepki doğurdu. Ne zamandır İngilizlerin parasıyla beslenen ve onlardan "krallık" sözü alan Mekke Şerifi Hüseyin, ardı ardına verdiği iki fetva ile bu cihada karşı koydu ve akabinde Arap isyanını başlattı. Düşman ise, Hintlisinden Senegallisine dünyanın her yerinden devşirdiği Müslüman askerleriyle Osmanlı ordusunun karşısına çıktı. Birinci Cihan savaşı ise çok çetin ve kanlı geçmiştir.

V. Mehmet Reşat'ın saltanatı 9 yıl sürdü. 3 Temmuz 1918 tarihinde kalp yetmezliğinden vefat etti. Kendisi, sağlığında Mimar Kemalettin Bey'e yaptırdığı Eyüp'teki Sultan Reşat Türbesi'nde yatmaktadır.

Kaynakça

Şevket Süreyya Aydemir, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1908-1914), Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

Halit Ziya Uşaklıgil, Saray ve Ötesi, Özgür Yayınları, İstanbul 2012.

Ali Şükrü Çoruk, "100. Yıldönümünde Bir Gazeteci Suikasti", Mostar, nr. 64, s. 54-58, Haziran 2010.

Necdet Sakaoğlu, Bu Mülkün Sultanları, Oğlak Yayıncılık, İstanbul 1999.

Cevdet Küçük "Balkan Savaşı", TDVİA, İstanbul 1991.

Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983.

22 Zilhicce 1332 - 29 Teşrînievvel 1330 Tarihli Cihad-ı Ekber ilanının İlk bölümünün Türkçe Çevirisi.

<http://www.gnoxis.com/v-mehmet-resatin-cihat-ilani-49071.html>

UNUTTURULMAYA ÇALIŞILAN ŞANLI TÜRK ZAFERİ: “KUTÜ’L-AMARE”

Birinci Dünya Savaşı tarihin gördüğü en kanlı savaşlardan biriydi. Osmanlı Devleti de bu savaşta birden fazla cephede savaşmaktaydı. Bu cephelerden biri de Irak Cephesi’ydi. Irak Cephesi, İngilizlerin petrol sahalarını ele geçirmek amacıyla Bahreyn’i ve Basra’yı işgali üzerine açılmıştır. Bu coğrafya İngilizlerin bir damla petrol için bir insan katledecekleri çok önemli bir coğrafyadır. Hindistan’daki sömürgelerinin güvenliği için de Irak oldukça önemliydi. Aynı zamanda Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit Han’ın hayata geçirdiği Hicaz Demiryolu da İngilizleri rahatsız ediyordu. İngilizler, Irak’a sefer düzenlemiş, bölge hâkimiyeti için her şeyi göze almışlardır.

İngilizler, Irak Seferi’nin başında Osmanlı’ya karşı üstünlük sağlayarak Bağdat’a doğru ilerlemeye başlamışlardır. Çok geçmeden bu ilerleyiş yavaşlamış ve durdurulmuştur. Başkomutan Vekili Enver Paşa, Irak cephesinin başına Süleyman Askerî Bey’i getirmişti. Süleyman Askerî Bey, bölgedeki yerel güçleri de örgütleyerek İngilizleri durdurmayı planlıyordu. İngilizlerin ilerleyişine rağmen İttihat ve Terakki kuvvetleri destek olarak bölgedeki güçlerini kolordu seviyesine çıkarmıştı. Süleyman

Askerî Bey'e ait Osmanlı birlikleri Nasırıye'yi ele geçirip, Şuayibe bölgesinde İngiliz birliklerine saldırdı. Ancak imkânsızlıklar neticesinde Osmanlı askerleri zayıf düşüyordu. Büyük kayıpların ardından geri çekilmek zorunda kalındı. Durumu gururuna yediremeyen Süleyman Askerî Bey hayatına son verdi.

Kutü'l-Amare'de Nurettin Bey ve Mirliya Halil Paşa

İngilizlerin Irak'taki kuvvetlerinin başına General Townshand getirildi. Aynı zamanda Osmanlı kuvvetlerinin başında da Nurettin Bey bulunuyordu. Irak savunması için hazırlık yapılıyordu ancak Osmanlı birliklerinin imkânları sınırlıydı. Bu sırada İngilizler 31 Mayıs'ta ilerleyişe başlamışlardı. 3 Haziran'da Amare'yi, 25 Temmuz'da Nasırıye'yi ele geçirmişlerdi. Aynı zamanda da İngiliz casusları Araplar arasında propaganda yapıyorlardı. İngilizler Arapları, Osmanlı zulmünden kurtaracaklarını iddia ediyorlardı. İngilizler kazandıkları başarılarla Bağdat'a doğru ilerlemek istiyorlardı ancak ikmal aldıkları denizden de uzaklaşmak istemiyorlardı. General Townshand kendine emir gelmeden hareket etmemişti. Beklediği emir ise 23 Ağustos 1915'te geldi. Talimatta Osmanlı birliklerinin imhası, Kutü'l-Amare'nin işgali isteniyordu. Kendisi ilerlemeyi tehlikeli görmesine rağmen bir an önce Bağdat'ın ele geçirilmesini lüzumlu gören üstlerinin emriyle harekâta devam eden General Townshend, 29 Eylül

1915'te Kutü'l-Amare'ye girdi. Osmanlı kuvvetleri ise geri çekilerek Albay Sakallı Nurettin Bey komutasında "Selman-ı Pak"ı tahkim etmeye başladı. Tahkimat sürerken cepheye Enver Paşa'nın amcası Mirliya Halil Paşa'nın bir kolorduyla gelmesi, kötü gidişatı tersine çevirdi ve General Townshend, 4500'den fazla kayıp vererek Kutü'l-Amare'ye ricat etti. Dicle Nehri sahilindeki bu kasaba coğrafi konumu sebebiyle İngiliz-Hint Ordusu için adeta bir kapandı. Burada mevzilenmekten başka çaresi kalmayan General Townshend, kasabayı tahkim ederken, Mirliya Halil Paşa ise kuşatma çemberini kapatmak için birliklerine manevra emri verdi.

Düşmanın içinde bulunduğu durumun farkında olan Mirliya Halil Paşa, çemberi kapattığı sırada İngilizlere teslim olmaktan başka çareleri olmadığını bildirdi. Bu teklifin reddedilmesi üzerine de 7 Aralık 1915'ten 29 Nisan 1916'ya dek sürecek olan 143 günlük Kut Kuşatması başladı. Kuşatma hattını yarmak için girişimlerde bulunan General Townshend, sadece Osmanlı askerleriyle değil kendi ordusu içinde meydana gelen sorunlarla da mücadele etmek zorunda kaldı. Çünkü 6. tümenin içinde bulunan Hintli askerler, özellikle Müslüman Patanlar din kardeşleri olan Türklere karşı savaşmak istemedikleri için disiplin sorunlarına, firarlara ve isyanlara sebep olmaktaydı. Bildiriler yazdırarak Müslüman askerleri Halifenin ordusuna katılmaya teşvik eden Mirliya Halil Paşa, gayri Müslim

askerleri de İngiliz emperyalizmi üzerinden isyana davet etti.

Hem Kutü'l-Amare'deki hem de onlara yardıma gönderilen İngiliz ordularının ağır zayıatlarla neticelenen başarısızlığı, Kutü'l-Amare'de erzakın azalmasına bağlı olarak açlık ve hastalıklara neden oldu. Sebze, meyve ve konservelerin tükenmesi üzerine önce öküzler yendi. Bunlar da bitince İngiliz askerleri at ve katırları yemeye başladılar. Dinî inançları gereği bunları yemeyerek aç kalan Hintli askerlerin sağlığı ise günden güne kötüleşti. General Townshend, Hintlilere at eti yedirebilmek için Hindistan'daki İngiliz yetkililerden at eti yemenin caiz olduğuna dair dinî liderlerden fetvalar aldırdı ancak at eti yemeyi reddeden Hintli askerler güçten düştüler.

İngilizler, ünlü ajan Lawrence'ı görüşme yapması için Halil Paşa'ya göndermişti. İki milyon sterlin teklif eden Lawrence'ı, nazıkçe reddeden Halil Paşa, bu şanlı zaferi hiçbir şeye değiştirmek istemiyordu. 29 Nisan günü teslim olunmazsa saldırıyı kuvvetlendireceklerini ilettiler. İngiliz hatlarının cephaneliği yok ediliyordu.

Kutü'l-Amare'de İngilizler Teslim Oldu

29 Nisan günü iki İngiliz subayı Osmanlı mevziine gelerek generalleri Townshand'ın koşulsuz teslim olduğunu bildirdi. 29 Nisan 1916'da Binbaşı Nazmi Bey Komutanı'nın piyade alayı Kutü'l-Amare'ye giren ilk Türk birliği idi. Aynı gün içinde

Hükûmet Binası'na Türk Bayrağı çekildi. Halil Paşa, kılıcını uzatan General Towshand'a "Bunlar şimdiye kadar sizindi, bundan sonra da böyle olacak." dedi. O gün beş general olmak üzere, on üçü üst düzey subay, dört yüz seksen bir subay ve üç bin üç yüz dokuz İngiliz askeri esir alındı. Bu zafer, İngilizlerin gördüğü en korkunç yenilgiydi. İngilizler için utanç sayfasıydı, bu yenilgi aynı zamanda İngiltere'nin yenilmezlik imajını zedeliyor, ne yapacaklarını bilemiyorlardı.

Kut Bayramı İlan Edildi

Halil Paşa askerlerine yaptığı konuşmasında "Bugünü Kut Bayramı ilan ediyorum." demiştir. İstanbul'da da bayram havası sürüyordu. Bu zafer nedeniyle Halil Paşa, birinci derece Osmanlı nişanı ile 43. Alay Sancağı da altın ve gümüş madalyayla ödüllendirilmiştir.

Kutü'l-Amare Zaferi, 1952 yılına kadar bir bayram olarak kutlanmaktaydı. Ancak anlaşılamayan ve açıklanmayan nedenlerle ve özellikle NATO topluluğuna girildikten sonra bu kutlamalara son verilmiş, Kut Zaferi unutulmuştur.

Kutü'l-Amare, İngilizlerin unutmadığı ama bize yüz yıldır unutturulmaya çalışılan şanlı Türk zaferidir. Büyük Türk komutanı Halil Paşa, daha sonra soyadı kanunu çıkınca bu zafere izafeten Kut soyadını almıştır. Bu galibiyetin önemli olmasının bir nedeni de köklü askerî geleneğe sahip olan İngiliz ordusunun tarihinde görülmedik biçimde bir kitlesel

teslim oluşu gerçeğidir. Diğer gerçek ise İngilizlerin karşısında, kendilerinden daha eski bir askerî geleneğe sahip olan ve değerini takdir edemedikleri Türk Ordusu'nun unutulmayan başarısıdır.

Sonuç

Irak Cephesi'nde tüm imkânlarını seferber etmesine rağmen İngiliz itibarı yerle bir olmuştur. İngilizlerin Çanakkale'den hemen sonra böyle bir yenilgiye uğratılması, Türk kamuoyunda yıllardır İslâm dünyası üzerine çökmüş İngiliz baskısının yerle bir olması olarak değerlendirilmiştir. İngilizlerin itibarını ayaklar altına alan bu zafer, dünyanın her yerinde haykırılmalı ki İngiliz sömürge düzeninin çökeceği realitesi anlaşılsın.

Bu zaferle İngiltere'nin cihan imparatorluğuna dehşetli bir darbe indirildiği düşünülmüştür. Basın, Kutü'l-Amare Zaferi'ni İngilizler için askerî ve siyasi açıdan büyük bir yenilgi olarak görmüştür ve İngiltere'nin Şark'taki itibarının sarsıldığı ve İslâm dünyası üzerinde sahip olduğu nüfuza büyük bir darbe vuracağı ortadadır. Bu sebeptendir ki Türk-İngiliz Savaşı hâlâ devam etmektedir. Bitmeyen bir mücadele, bir savaş aynı sıcaklıkta günümüzde de kendisini göstermektedir.

Irak'taki galibiyetiyle Türk Ordusu, Ruslara yardımı bir kere daha önlemiş ve harbin genel gidişatı üzerinde etkisi olacak büyük bir muvaffakiyet kazanmıştır. Türk Ordusu'nun Kut'u kuşatarak almasının yanı sıra yardıma gelen İngiliz

kuvvetlerini mağlup etmesi de ayrı bir zafer olmuştur.

Kaynakça

Atatürk Araştırma Merkezi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, c.1, Ankara 2012.

İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c. 4, 2. baskı, İstanbul ty.

İsmet Üzen, “Türklerin Kutü’l-Amare Kuşatması Sırasında İngiliz Ordusu’nda Bulunan Hintli Askerlerin Tutumu (Aralık 1915-Nisan 1916)”, Akademik Bakış, C. II, İstanbul 2008.

Serdar Sakin, “Birinci Dünya Savaşı’nda Irak Cephesi’nde Osmanlı Devleti ile İngiltere Arasındaki Çarpışmalar (1915)”, Akademik Bakış, c. 2, İstanbul 2008.

Tarık Saygı, İngiliz Generali Townshend ve Türkler, İstanbul 2011.

MEDİNE MÜDAFAASI: GERÇEK BİR KAHRAMAN; ÖMER FAHREDDİN PAŞA

Anne tarafından Akıncı Beyi Bali Bey'in soyundan olan Ömer Fahreddin Paşa, 1868'de Tuna Nehri kıyısında Rusçuk'ta doğmuş, Cihan Harbi'nin sonunda, bütün Anadolu'nun “Eyvah bunca şehitlere, bunca fedakârlığa rağmen, artık her şey bitti.” feryadıyla karanlıklara gömüldüğü günlerde, uzaklardan, Ravza-i Mutahhara'dan bir fecir yıldızı gibi parlamıştır.

Fahreddin Paşa ve Medine Müdafası başta olmak üzere cepelerde bulunan askerler, sadece düşmanla değil, nereden geleceğini bilmedikleri ihanetlerle, hainliklerle, casuslarla da savaşıyorlardı. Lâkin tüm bunlardan da önemlisi, belki de, açlık tehlikesiyle, hastalıkla ve yoklukla da savaşmalarıydı. Fahreddin Paşa, demiryolunda nöbet tutan askerlerin her gün üçer beşer güneş çarpmasından öldüğünü görür. Önce nöbet saatini yarım saate kadar indirir. Sonra, her nöbetçi askerin yanına bir saka koyar. Yani nöbete iki kişi çıkılır, biri saka. Bir de “samyeli” korkusu, tehlikesi vardır. Serinlemek için akşamları göğsünüzü açtığınızda; vücudunuza giren mızrak gibi yel, öldürücü hastalıklara dönüşüyor. Bir de incecik, sıcacık çöl

kumu, boğaz ve burun deliklerinden kupkuru tabaka oluşturup, nefes almayı imkânsızlaştırır. Her karakolumuza günde ancak birkaç matara su verilebiliyordur. Hurma sepetleri şemsiye diye kullanılır!...

Fahreddin Paşa'nın günlük emirlerine baktığımızda, başta sıtma olmak üzere yüzlerce hastalığın kol gezdiğini anlıyoruz: “Ağız yaralarından diş etleri çürüyor ve dişler dökülüyor. Yemekler lâyıkıyla öğütülemiyor. Mide ve bağırsak hastalıkları, hazımsızlıklar, ishaller baş gösteriyor. Vücut zayıf düşüyor. Her hafta bütün erlerin ağızları doktorlar tarafından muayene edilecek. Ağız yaralarının tesirleri erlere akılları ereceği gibi anlatılacak. Ağızları kirli ve yaralı askerlere günde iki üç defa koku giderici ilaçlar ile sulandırılmış tentürdiyot gibi karışımlarla gargaralar yaptırılacak.”

Medine Müdafaası

Fahreddin Paşa'nın savunduğu Medine dışındaki hemen hemen bütün merkezler, asilerin eline geçmişti. Medine, kuşatma altındaydı. Fahreddin Paşa komutasındaki Hicaz Seferî Kuvvetleri, Medine kuşatmasını püskürttü. İngilizlerin büyük ümit bağladığı isyancı kuvvetler, sayıca üstünlüklerine rağmen bozguna uğramış, Fahreddin Paşa fiilen katıldığı savunmanın ardından Medine'yi kontrol altına almıştı. Osmanlı'nın, Filistin ve Hicaz'ı aynı anda savunacak gücü kalmayınca; Kudüs'ü

kurtarmak için Medine'deki kuvvetlerin Filistin'e kaydırılmasına karar verilmişti. Medine'nin boşaltılması haberini alan Fahreddin Paşa, Cemal Paşa'ya şu telgrafi çekmiştir: "Bu mukaddes şehri, Hazret-i Peygamber'in Ravza-i Mutahhara'sını mühim ağırlıkların sevkinden sonra, son dakikaya kadar muhafaza ile ecdadımızın Medine'ye, anavatanın kıblegâhına yerleştirmiş oldukları bayrağımızın bana kaldırılmamasını kemâl-i hürmetle istirham ederim."

Fahreddin Paşa, hiç değilse Medine'nin savunması için kendisine bir piyade alayı ve bir batarya bağışlanmasını talep edecek; askerî strateji gereği Medine'nin boşaltılması kararını verenlerden Cemal Paşa, Fahreddin Paşa'nın; Enver Paşa da, Talat Paşa ve Padişah'ın etkisiyle kararlarını değiştireceklerdi. Bu biraz da hissî bir tavır anlamına geliyordu. Enver Paşa ile Cemal Paşa ilk önce istemeye istemeye, harp durumu gereği verdikleri boşaltma kararından, sadece kalplerinin sesini dinleyerek vazgeçmişler, Fahreddin Paşa'nın çılgınlığına kayıtsız kalamamışlardı. Medine boşaltılmayacak ve sonuna kadar da savunulacaktı.

Bu yeni durum karşısında yeni tedbirler alınması gerekiyordu. Medine'de silahlı kuvvet dışında bulunan ve artık beslenmeleri güçleşen kimselerin, fazla yük olmamaları için çıkarılıp Şam'a gönderilmeleri gerekiyordu. Fahreddin Paşa yağma ihtimaline karşı Medine'de Hazret-i Peygamber

(sav.)'in kabrinde bulunan “Mukaddes Emanetler”in İstanbul'a nakledilmesini teklif etti. Çünkü Medine'nin İstanbul'la irtibatını sağlayan demiryolu kısmen yağmacıların eline geçmiş, ulaşımın zorlaşması ve Anadolu'yla irtibatın kesilmesi söz konusu olmaya başlamıştı. Paşa, bir komisyon kurarak tek tek kontrol ettiği mukaddes emanetleri, sağ salim İstanbul'a ulaştırıyordu. Mukaddes emanetlerin yanında, hasta ve tebdil-i havalı erler, subay ve memur aileleri, bin kadar subay, er, memur, Mevlevî sıhhiye bölüğü, 130. Alay'ın bir taburu da Medine'den gidiyordu. Yerli ahalinin de bir kısmı şehir dışına çıkınca, toplam nüfus 40 bin eksilmişti.

Rahmet – Bereket

Fahreddin Paşa, elinde kalan az sayıda kuvvetle hem bu çöl yolunu hem de Medine'yi müdafaaya devam etti. Fakat Hicaz Demiryolu'nun Medine'ye yakın olan Tebük-Medain arasındaki istasyonunun düşman eline geçmesinden sonra Medine Kalesi isyancılar tarafından kuşatıldı. Hiçbir yerden yardım alamaz durumda olan halk ve asker arasında açlık ve hastalık hüküm sürmeye başladı.

Hurmadan başka yiyebilecek hiçbir şey kalmamıştı. Medine açlıkla boğuşurken birdenbire gökyüzünden çekirge yağmaya başladı. Herkes elde kalan bir avuç tahılın, hurma ağaçlarının mahvolacağını düşünerek çekirgelere korkuyla bakıyor; “Eyvah, Medine şimdi bitti!” diye ah

çekiyordu. Fahreddin Paşa ise Afrika'dan Sina'yı geçerek Medine'ye musallat olan çekirgeleri nimet olarak değerlendirmişti. Ona göre bu bir afet değil, göklerden gelen bir ikramdı.

Paşa, okuduğu eski kitaplar arasında, Hazret-i Peygamber (sav.) Dönemi'nde de Hicaz'da böyle bir çekirge istilasının olduğunu ve Peygamberimiz'in çekirge ile ilgili birtakım hadislerinin bulunduğunu hatırladı. Bu hadisleri arayıp bulan Fahreddin Paşa, buradan hareketle, çekirge yemenin sünnet olduğuna hükmederek bunu askerlerine aktardı. Çekirge kurusunu çerez gibi yerken, çekirge unundan ekmek yapıp günlerce bu şekilde beslendiler. Gökten yağan çekirgeler, rahmet ve bereket olmuş, müdafaaya büyük katkı yapmıştı.

Askerlerine şöyle diyordu Paşa: "Serçe kuşundan ne farkı var? Yalnız tüysüzdür. Fakat serçe gibi kanatlı ve uçar ve yeşilliklerle beslenir. Serçe gibi huysuz, serçe kadar asabi, yediği şeyleri titizlikle seçer, temiz ve taze şeyler yer. Hem de tiryaki ve keyif sahibidir.

Tütün ve limondan pek zevk alır. Sonra topluca yaşamayı sever. Nereye gitse, hep beraber, kafile hâlinde gider, birbirinden ayrılıp dağılmazlar. Tıpkı serçeler gibi... Hicaz ve Yemen Araplarının başlıca gıdası çekirgedir. Bedeviler sağlamlık ve çevikliklerini çekirgelere borçludurlar." Fahreddin Paşa, askerinin hem moralini yüksek tutmak hem de açlığını gidermek için tüm bilgi ve birikimini ortaya

koyuyordu. Kavurucu sıcak altında, düşmanla ve yoklukla mücadele de böylece sürüyordu.

Mondros Ateşkesi'ne Karşı Örnek Mücadele

Şam işgal edilmişti. Osmanlı İmparatorluğu Filistin, Lübnan, Suriye, Irak ve bütün Arabistan'ı fiilen kaybetmişti. Bir tek Medine direniyordu. İşte böyle bir durumda, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkesi imzalandı. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa imzalı acele bir telgrafla Osmanlı Ordularına şöyle duyuruldu: “Dört seneden ziyade din ve namus uğrunda akıllara sığmayacak fedakârlıklar gösterildikten sonra, içinde bulunduğumuz devletler birliğinin mağlubiyet ve büyük güçsüzlüğe uğraması Osmanlı Devleti'mizi, İtilâf Devletleri'yle antlaşma yapmaya zorladı.”

Antlaşmanın bir maddesinde, Hicaz ve Yemen'de bulunan Osmanlı Kıtaları ve garnizonlarının en yakın İtilâf Devletleri kumandanına teslimi şartı bulunmaktaydı. Mütareke haberi değişik kanallardan Medine'ye yayıldığında, Fahreddin Paşa askerlerini ve Medine'nin ileri gelenlerini Harem-i Şerif'te topladı. Topluca kılınan öğle namazından sonra, Fahreddin Paşa, Ravza-i Mutahhara'nın gümüş parmaklığı önünde, bir müddet durup kendinden geçmişçesine dua ettikten sonra, büyük bir al sancağı göğsüne dolayarak, minbere çıktı. Nefesler tutulmuş, tüm dikkatler Paşa'ya verilmişti. “Ey Nas! Size bin üç yüz yıl öncenin bu kubbeleri cınlatan ilâhî, mukaddes sesiyle hitap ediyorum. Ve

mübârek kabrinde diri olan Peygamber-i Zîşanı­mızı Hazret-i Muhammed (sav.) huzurunda ahd ü peyman ederek diyorum ki: “Biz ne kadar kuvvetli düşmanlar karşısında bulunursak bulunalım, Allahu Teâlâ'nın izni ve Rasûlü Ekrem'in şefaati ile zerre kadar fütur getirmeden mukaddes bildiğimize mücadelemize devam edeceğiz. İngiliz altınlarına karşılık İslâm kanı dökmekten zevk alan karşımızdakiler, Medine'nin Suriye ile yegâne bağlantısı olan demiryolunu muhtelif yerlerden kestikten sonra Bedevilerin şehre erzak getirmelerini men ile Medine'yi cebren alacaklarından bahisle, şimdiden teslim olmamızı teklif ediyorlar.

Ey Nâs! Malûmunuz olsun ki, seçî ve kahraman askerlerim, bütün İslâm'ın sırtını dayadığı yer, manevî gücünün desteği, Hilâfetin gözbebeği olan Medine'yi son fişegine, son damla kanına, son nefesine kadar muhafazaya ve müdafaaya memurdur. Bu asker Medine'nin enkazı ve nihayet Ravza-i Mutahhara'nın yeşil türbesi altında kan ve ateşten dokunmuş bir kefenle gömülmedikçe, Medine-i Münevvere Kalesi'nin burçlarından ve nihayet Mescid-i Saadet minareleriyle yeşil kubbesinden al sancağı alınmayacaktır! Allahu Teâlâ bizimle beraberdir. Şefaâtçimiz O'nun Rasûlü Peygamberimiz Efendimiz'dir. Ey bütün tarihi eşsiz kahramanlıklar, şan ve şerefle dolu Osmanlı Ordusu'nun yiğit zabitleri! Ey her cenkte cihanı tir tir titretmiş, asla kimseye boyun eğmeyerek daima

namus ve din borcunu kaniyla ödemiş kahraman Mehmetçiklerim, kardeşlerim, evlatlarım! Gelin, hep beraber Allah'ın ve işte huzurunda huşû ve vecd içinde gözyaşları döktüğümüz Peygamberinin karşısında hep beraber, aynı yemini tekrar edelim ve diyelim ki, Ya Rasûlallah, biz seni bırakamayız!"

Bir ânda sanki gökler gürelemiş, yer yerinden oynamıştı. Kubbelere yeminlerle çınliyordu. Son sözünü gözyaşları içinde haykıran Paşa, minberden ağır ağır inerken kendisini Mehmetçiğin kollarında buldu. Allah Rasûlü'nün huzurunda, kumandan da, subay da, er de Allah Rasûlü'nün ümmetiydi. Âdeta bir bayram sabahı gibi neşe vardı, herkes birbiriyle kucaklaşıyordu. Fahreddin Paşa, 6 Kasım 1918'de Ahmet İzzet Paşa'dan gelen emre net bir cevap vermemişti. Paşa oralı bile değildi. Askerleri gerekli müdafaa tedbirlerini almaya sevk ediyordu. Fahreddin Paşa, gökyüzünü bir alev gibi kaplayan güneş altında, bir damla su için çatlak dudaklarıyla matara ağzlarına yapışan Mehmetçikle birlikte bir destan yazıyor; Medine'den Millî Mücadele'ye de taşınacak olan bir meşale yakıyor, teslim olmuyordu!

Osmanlı Devleti'nin silâh bıraktığı Mondros Ateşkesi'nden sonra, 70 gün Medine'nin savunmasını terk etmeyen Ömer Fahreddin Paşa, "Ya Rasûlallah! Ben seni nasıl bırakırım?" yakarılarıyla Ravza-i Mutaharra'nın başında bekliyordu. Peygamber Efendimiz (sav.)'le son kez vedalaşmaya giden Paşa, birdenbire yaverine "Burada kalacağız!" dedi.

Ancak; İngilizlerin, Paşa'nın teslim olması yönünde artık çok büyük bir baskısı vardı. Kaderdi... Takdir-i İlâhî idi. Bunlara rağmen; Paşa, kılıcını düşmana teslim etmiyor, Hazret-i Peygamber (sav.)'in mescidine emanet olarak bırakıyordu.

Kaynakça

Feridun Kandemir, Fahreddin Paşa'nın Medine Müdafaası "Peygamberimizin Gölgesindeki Son Türkler", 4. Basım, Yağmur Yayınları, İstanbul 2006.

Hayreddin Soykan, "Halkın Kahraman veya Rol Modeli İhtiyacı Üzerine", İstanbul 2010.

Bkz. Mondros Ateşkesi Maddeleri.

Necip Fazıl Kısakürek, Hitabeler, 9. Basım, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2007.

Necip Fazıl Kısakürek, Kanlı Sarık, 10. Basım, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2007.

SON HALİFE'NİN ÜZÜCÜ ÖYKÜSÜ

İkinci Abdülmecid 29 Mayıs 1868'de İstanbul'da doğdu. Babası Sultan Abdülaziz'in 1876'da tahttan indirilmesinden sonra II. Meşrutiyetin ilânına kadar sarayda kapalı bir hayat yaşadı. Bu sırada yabancı dil öğrendi. Güzel sanatlarla, özellikle resimle ilgilendi. Amcasının oğlu Mehmet Vahdeddin'in 4 Temmuz 1918'de tahta çıkması üzerine veliaht oldu. Kuva-yı Milliye lehinde beyanlarda bulundu. Hatta bir ara Ankara'ya gitmesi bile söz konusu oldu. Fakat millî harekâtın başına hanedandan birinin geçmesini istemeyen İngilizler onu göz hapsine aldılar.

Son Halifenin Seçilmesi ve Biat

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Kasım 1922 tarih ve 431 sayılı iki maddeden oluşan bir kanunla saltanat ve hilâfeti birbirinden ayırarak saltanata kaldırdı. Böylece İstanbul hükümetine son vermek yoluna gidilmiş oldu. Aynı kanunun ikinci maddesinde ise halifeliğin Osmanlı hanedanına ait olduğu, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu makama hanedanın ilim ve ahlâk bakımından en lâyıf olanının seçileceği ifade edilmekteydi. Ancak, 1 Kasım'da saltanata elinden alınan Vahdeddin'in halife seçildiği de açıklanmamıştı. Vahdeddin iki gün sonraki cuma selâmlığına hem halife hem de padişah sıfatıyla çıktı. Nihayet TBMM'nin kendisini 16

Kasım'da "ihânet-i vataniye" ile suçlamasıyla 16-17 Kasım 1922 gecesi bir İngiliz zırhlısı ile Türkiye'yi terk etti.

Bu hadise üzerine hilâfet makamının boşaldığına hükmeden Türkiye Büyük Millet Meclisi, 18 Kasım 1922 tarihinde Abdülmecid Efendi'yi halife seçti. Toplam 162 oy kullanılan oylama sonuçları şu şekildeydi: Abdülmecit Efendi: 148 oy, Şehzade Abdürrahim (II. Abdülhamid'in oğlu): 2 oy, Şehzade Selim (II. Abdülhamid'in oğlu): 3 oy, Çekimser: 9 oy. Yapılan oylama sonunda Abdülmecit Efendi halife seçildi. Bu olayı ilginç yapan diğer bir konu ise Hz Ali'den sonra ilk kez İslâm tarihinde yine bir halifenin seçimle belirlenmesiydi. Abdülmecit Efendi'ye halife seçildiği hemen bildirildi. Fakat Mustafa Kemal TBMM tarafından seçilen halifenin yetkilerinin ve davranışlarının kontrollerinde olmasını istiyordu. Kendisine bütün İslâm halifelerinin haiz olduğu "Emîrû'l-mü'minîn" unvanı yerine "Halîfe-i Müslimîn" unvanının verilmesi kararlaştırıldı. 24 Kasım 1922 Cuma günü Topkapı Sarayı'ndaki Hırka-i Şerif Dairesi'nde yeni halifeye biat edildi. Halifenin seçiminin ardından TBMM adına bir heyet Bağdat Kasrı'na giderek burada bulunan yeni halifeye kırmızı bir atlas kese içinde seçim mazbatasını ve Kutsal Emanetler dairesinin anahtarını teslim etti. Sonrasında beraberce Hırka-i Şerif ziyaret edildi ve biat merasimi tamamlandı. Son halife Abdülmecit böylece görevine başladı. Ankara

hükümetinin temsilcisi Refet Paşa ile Hoca Müfit Efendi'nin de dâhil olduğu mebuslardan müteşekkil bir heyet de hazır bulundu. Fatih Camii'nde yeni halife adına Müfit Efendi tarafından ilk defa Türkçe hutbe okundu. "Küçük cihaddan büyüğüne döndük." mealindeki hadis-i şerifi konu alan hutbede, "Büyük cihad" cehalete karşı savaş diye yorumlandı. Yeni halife İslâm âlemine bir beyanname neşrederek kendisini seçen meclise teşekkür etti.

Halifeliğin Kaldırılması ve Sürgün

Saltanatsız halifeliğin ne olduğu konusunun tartışılması ise bir muhalefet cephesi oluşturdu. Cumhuriyetin ilânına kadarki dönemde, halifenin devlet başkanı sayılıp sayılamayacağı yolunda değişik görüşler ortaya çıktı. Ankara hükümetinin İstanbul'daki temsilcisi Refet Paşa, 19 Kasım 1922 tarihli bir yazı ile, Abdülmecid Efendi'nin "Halîfe-i Müslimîn ve Hadimü'l-Haremeyn" unvanını kullanmak, Cuma günleri selâmlık resmine çıkmak ve Fatih'in sarığı gibi sarık sarmak, İslâm âlemine neşri istenilen beyannamenin bir de Arapçasını neşretmek talebinde bulunduğunu, Sultan Vahdeddin'i takip hususunda mazur görülmesini istediğini Ankara'ya bildirdi. Mustafa Kemal Paşa ise Abdülmecid'in Fatih'in sarığı yerine redingot giyebileceğini bildirdi. Fakat "Halîfe-i Müslimîn" yerine "Halîfe-i Rasûlullah" tabirini kullanması, imzasını da Abdülmecid bin Abdülaziz Han tarzında

yazması uzun tartışmalara sebep oldu. Bununla saltanat fikrinin ortadan kalkmadığı ileri sürüldü. Bu sırada 21-27 Aralık 1922 tarihinde toplanan Hint Hilâfet Konferansı Abdülmecid'in halifeliğini tasdik ve kabul etti. İlk günden başlayan bu gerginlik Halife Abdülmecid'in nişanlarını takarak Cuma alaylarına çıkması, hilafet kurumuna ayrılan tahsisatın artırılmasını istemesi ve yabancı elçileri kabul etmek istemesi ile gitgide arttı. Ayrıca o günlerde Hint Müslümanlarının liderlerinden Emir Ali ve Ağa Han'ın Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği, halifenin konumunun güçlendirilmesi gerektiği yönündeki mektup, ülkenin iç işlerine müdahale olarak görüldü ve rahatsızlığı daha da artırdı.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilân edilince hilâfet ve halifenin durumu yeniden gündeme geldi. Gazetelerde halifenin istifa edeceğine dair haberler çıktı. Tartışmalar başladı. Dış unsurlar da tartışmalara dâhil oldu. 8-9 Aralık 1923 gecesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gizli bir toplantı yapılarak İstanbul'a bir İstiklâl Mahkemesi heyetinin gönderilmesine karar verildi. Mecliste bütçe görüşmeleri sırasında hilafetin ilgası ve hanedanın yurt dışına çıkarılmasına dair Urfa Mebusu Saffet Bey ve elli üç arkadaşı tarafından verilen kanun teklifi müzakere edildi. Ali Fethi Bey'in başkanlığında toplanan meclis, "Böyle bir hareketin İslâm âlemini üzeceği, bundan ancak İngilizlerin memnun kalacağı ve hilafetin Türkiye için lüzumlu

bir müessese olduğu" yolundaki itirazlara rağmen, 3 Mart 1924 tarihinde halifeliği kaldıran ve Osmanlı hanedanını yurt dışına çıkarmayı öngören 431 sayılı kanunu kabul etti.

Abdülmecid Efendi, yanında oğlu Ömer Faruk, kızı Dürrüşehvar, çocuklarının hocası Salih Keramet Nigâr, iki kadınefendi, özel kâtibi Hüseyin Nakip ve doktoru Selâhaddin Bey olduğu halde, aynı günün gecesi otomobille Çatalca'ya götürülerek buradan trene bindirildiler. Trene binerken vali tarafından kendisine verilen zarfın içinden 2000 sterlin ile birlikte İsviçre hükümetince vize edilmiş ve yalnız çıkış için verilmiş olan pasaportların çıkması üzerine, İsviçre'nin Lemman Gölü kenarında bulunan Territel kasabasındaki Büyük Alp Oteli'ne telgraf çekilerek yer ayırıldı. Otele yerleştikten sonra pek çok Avrupalı gazeteci, halife ile röportaj yapmak üzere buraya akın etti. Avrupa basını, Abdülmecid'in milletini çok sevdiğini, mütevekkil ve metin göründüğünü, kendisini vatanından ayıranlar hakkında herhangi bir tenkitte bulunmadığını yazıyordu. Çeşitli Müslüman ülkelerden Abdülmecid'e gelen telgraflarda hilâfetin kaldırılmasından duyulan üzüntü dile getiriliyor, bu konuda gelişen olaylar hakkında ayrıntılı bilgi isteniyordu. Abdülmecid Efendi bu telgraflara bir cevap olmak üzere, 11 Mart 1924 günü haber ajansları vasıtasıyla bir beyanatta bulundu. Burada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararını yersiz ve

yolsuz bulunduğunu, kararı hükümsüz saydığını bütün Müslüman cemaatlerine duyurduğunu ilân ettiği gibi, ayrıca bir dinî şûranın toplanmasını istediğini ve bu mukaddes müessesenin ihyası için Müslümanlardan yardım beklediğini bildirdi. Bu beyanatının üzerinden dört beş gün geçtikten sonra İsviçre Hariciye Vekilinin Yakınoğu Şubesi Müdürü Abdülmecid'i ziyaret ederek, beyanatının Türk hükümetince iyi karşılanmadığını ve İsviçre hükümetinin de bu gibi faaliyetlere izin vermeyeceğini bildirdi.

Ekim 1924'te Fransa'ya geçen ve Niş şehrinde sakin bir hayat sürmeye başlayan Abdülmecid Efendi burada kendisini ibadete verdi. Daha sonra Paris'e yerleşen Abdülmecid Efendi, II. Dünya Savaşı'nda Paris bombalanırken 23 Ağustos 1944'te hayata gözlerini yumdu.

Son Halifenin İbretlik Sonu

Halife Abdülmecid, 3 Mart 1924 gecesi, sürgüne gönderilmek için zorla saraydan çıkarılıyor, kendisini almaya gelen Vali ve Emniyet Müdürüne söyledikleri ise bir hayli manidar. Vali Haydar Bey'e 'Mademki milletin ve memleketin selameti için çalışıyorsunuz, Allah muvaffak etsin.'. Emniyet Müdürü Sadettin Bey'e de 'Ben yine bu millete dua edeceğim. Ölsem dahi mezarımda kemiklerim bu milletin refahı ve saadeti için duaya devam edecektir.' Ülkenin bekası ve selameti için sürgüne gönderildiği anda bile dua eden, iyi dileklerde

bulunan Halife Abdülmecit 23 Ağustos 1944'te sürgünde bulunduğu Paris'te vefat etmişti. Giderken, "Ölsem dahi mezarımda kemiklerim bu milletin refahı ve saadeti için duaya devam edecektir." dediği ülkesi, canlısından değil ölüsünden bile çekindi ve Türkiye'ye defnedilmesini kabul etmedi.

Abdülmecit'in kızı Dürrüşehvar Sultan Berar Prensesi sıfatıyla İstanbul'a gelerek Savarona yatında İsmet İnönü'yü ziyaret etmiş ve kendisinden babasının vatan toprağına gömülmesini rica etmiştir. Altı asır cihanı aydınlatan bir neslin son temsilcisinin bu vatan toprağına gömülmesi isteğı; halk tarafından mezarının bir ziyaret yerine dönüştürebileceğı endişesiyle İsmet İnönü tarafından reddedilmiştir. Bu yüzden cenazesi Paris Camii'nde 10 yıl tahnit edilmiş olarak beklemiş ve cami müteveli heyetinin cenazeyi daha fazla tutamayacaklarını bildirmesi üzerine, Hindistan Hükümeti'nin araya girmesiyle, Suudi Arabistan makamlarından izin alınarak Medine'deki Cennetü'l-Baki Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Sürgün yıllarının başlangıcını, çile dolu yılları incelendiğinde çekilen onca sıkıntıya rağmen hanedanın yaşamını onurlu bir şekilde sürdürmek için çabaladığını, kimliğinden, benliğinden taviz vermediğini ve kendilerini sürgüne gönderenler hakkında bile kötü konuşmadıklarını, bu durumu "milletin selameti için" diyerek kabullendiklerini görüyoruz.

Kaynakça

Afet İnan, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Ankara 1977.

Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, İstanbul 1957.

Ayşe Osmanoğlu, Babam Abdülhamid, İstanbul 1960.

<http://www.ceddinizosmanli.net/son-halife-abdulmecid-efendinin-mezarini-inonu-istemedi/>

İsmail Hami Danişment, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1961.

Kadir Mısıroğlu, Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler, İstanbul 1972.

Kadir Mısıroğlu, Osmanoğulları'nın Dramı, İstanbul 1979.

M. Kamran Ardağ, Hilâfet Meselesi, İstanbul 1955.

Mahmut Goloğlu, Halifelik ne idi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı? Ankara 1973.

Mehmet Emin Bozarslan, Hilâfet ve Ümmetçilik Sorunu, İstanbul 1969.

Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Ankara 1981.

Razi Yalkın, "Son Halife Abdülmecid ve Hanedan-ı Âl-i Osman İstanbul'dan Nasıl Çıkarıldı", Tarih Dünyası Dergisi, s. 1, İstanbul 1950.

Salih Niğâr Keramet, Halife II. Abdülmecid, İstanbul 1964.

Şadiye Osmanoğlu, Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri, İstanbul 1966.

SON OSMANLI PADİŞAHI SULTAN VAHDEDDİN

Sultan Abdülmecid Han'ın en küçük oğludur. Küçük yaşta anne ve babasını kaybettiğinden, ağabeyi II. Abdülhamid'in himayesinde yetişti. Çok zeki ve nitelikteydi. 4 Temmuz 1918'de ağabeyi Sultan Reşad'ın vefat ettiği gün padişah ve halife oldu. Saltanata geçtiğinde I. Dünya Savaşı'nın korkunç sonuçları ile karşılaştı. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra Osmanlı Devleti'ni sebepsiz yere savaşa sokan, milyonlarca vatan evladını cephelerde eriten Talat, Enver ve Cemal Paşalar yurt dışına kaçtılar.

İttihatçı liderlerin baskısından kurtulan Sultan Vahdeddin'in elinde ancak düşmanlara teslim edilmiş bir milleti idare etmek kaldı. İstanbul, 16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri tarafından işgal edildi. Yunanlılar İzmir'e, İtalyanlar güneybatıya, Fransızlar da Güney Anadolu'ya girdiler. Sultan Vahdeddin 11 Mayıs 1920'de düşmanların hazırladığı ve Anadolu'nun işgalini ihtiva eden Sevr Antlaşması'nı bütün baskılara rağmen imzalamadı. Osmanlı ordusu tamamen dağıtıldı. Medine Muhafızı Fahri Paşa, 12. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa ve Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa gibi değerli kumandanlar Malta'ya sürüldüler. Padişah'ın şahsını

korumak için yalnız yedi yüz kişilik maiyyet-i seniyye kıtası bırakıldı. Sultan bu taburu Ayasofya etrafındaki sipere sokup camiye çan takmak veya müze yapmak isteyenlere ateş etmeleri emrini verdi.

İşgal altındaki İstanbul'dan vatanın kurtarılmayacağını anlayan Vahdeddin, güvendiği kumandanları Anadolu'ya göndermek istedi. Ancak bunlar; "Dış dünyaya karşı harp edilmez. Bu iş olmaz." diyerek gitmeyi reddettiler. Sultan'ın kurtuluşun Anadolu'dan gerçekleşeceğine ümidi tamdı. Bir ara kendisi gitmeyi düşündü ise de, İngilizler "Eğer Anadolu'ya geçersen İstanbul'u Rumlara işgal ettirir, taş üstünde taş bırakmayız." diyerek engellediler. Bunun üzerine bir gün saraya çağırdığı Mustafa Kemal'i; "Paşa! Paşa! Şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin. Asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. Devleti kurtarabilirsin!" sözlerinden sonra, büyük yetkilerle Anadolu'ya gönderdi. Böylece İstiklal Mücadelesi başlamış oldu.

Mareşal Fevzi Çakmak'ın ifadeleriyle Vahdettin'in Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya millî mücadeleyi başlatması için gönderdiğini anlatan bir hatırasını nakledeyim:

"Mütareke senesinde, bir Cuma selamlığından sonra Sultan Vahdettin beni huzuruna kabul etti.

'Paşa, dedi. Durumu görüyorsunuz. Bu işler ancak Anadolu'da teşkilatlanarak kurtarılabilir. Bana Anadolu'da teşkilat kuracak, memleketi şu karanlık

durumdan kurtarabilecek Paşaların bir listesini yapıp getirin.'

Ertesi Cuma, yine selamliktan sonra huzuruna girip hazırladığım listeyi verdim. Dikkatle okuduktan sonra, bir müddet sustu. Sonra yarı kapalı gözleriyle ağır ağır, tane tane konuşmaya başladı:

'Paşa, Mustafa Kemal Paşa hırsız mıdır?' 'Haşa Padişahım.' 'Bir namussuzluğu, ahlaksızlığı var mıdır?' 'Haşa Padişahım.' 'Beceriksiz ve kabiliyetsiz midir?' 'Hayır Efendim. O hepimizden bilgili, kabiliyetli ve dinamiktir.' 'O halde bu listeye niçin onun adını yazmadınız?' Hiç düşünmeden cevap verdim: 'Padişahım, Mustafa Kemal Paşa yenilik, bilhassa öteden beri Cumhuriyet taraftarıdır.'

Padişah, elindeki kâğıdı atar gibi masanın üzerine bıraktı... Ayağa kalkıp pencereye döndü. Limanda demirli İtilaf devletleri (İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan) gemilerini göstererek: 'Paşa, Paşa... Bu gemileri görmek kanıma dokunuyor. Bu memleket kurtulsun da isterse Cumhuriyet olsun... Kendine selamla birlikte tebliğ ediniz, haftaya Cuma günü Mustafa Kemal Paşa'yı göreceğim.'

Mustafa Kemal'i Anadolu'ya Sultan Vahdettin Gönderdi

Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya gitmeden önce, zamanın Dâhiliye Vekâleti'nden harcırah almış ve bu özel harcırah karşılığında da kendi el yazısıyla bir makbuz yazıp imzalamıştır. Sultan Vahdettin'in

Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben yazdığı bir fermanla da Anadolu'ya gitmesi ve orada yeni kuvvet teşkil ederek istila kuvvetlerine karşı faaliyete geçmesi istenmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Halife ve Padişah Vahdeddin'in fermanıyla ve ödenen özel harcırahla gönderildiğini ispatlayan deliller arasında da, Sivas ve Erzurum Kongrelerinin önceden tertiplenmiş olması gösterilmektedir. Mustafa Kemal'in Erzurum ve Sivas'a girdiği anda, zaten hazırlık çalışmalarının yapılmakta olduğu bilinmektedir.

Hatt-ı Hümayun

"Yaverlerimden Kurmay Tuğgeneral Mustafa Kemal Paşa'ya:

Umumi harbin müttelikler hesabına kaybedilmesi üzerine doğan siyasî durum, büyük atalarımın mülkünü ve hilafet ve saltanat makamını çetin ve korkulu bir yere sürüklendiği, hükümetinin kararıyla atandığınız muntikadan asayişini sağlamak ve şahane rıza ve dileğime aykırı hallerin meydana gelmesini engelleyerek ve topyekûn korkulu şeylerin def'ine cehd ve gayret göstererek milletimin dokunulmazlığını gerçekleştirmek ve memleketimin saldırgan ellerden kurtarılmasını sağlamak için tek vücut halinde davranılmasını, selamıyla beraber asker ve memurlara ve halka bildirmek üzere irade ettim. Mehmet Vahidüddin."

"Mustafa Kemal'in Anadolu'ya Milli Hareketi başlatmak için Padişah Vahdeddin tarafından

gönderildiğini teyit ve itiraf edici mahiyette bizzat kendisince saraya çekilen bir telgraf ve bu telgrafın 1. TBMM’de okunan ve zapta geçen metni aynen şöyledir: “Mülk ve memleket sahibi zat-ı şahanelerinin arzu ve dileklerinden aldığım azim ve iman ile aciz vazifeme devam etmekteyim.”

Sultan Vahdettin’in İstanbul’dan Ayrılışı ve Sürgünü

Kurtuluş Savaşı, 13 Ekim 1922’de Mudanya Mütarekesi ile sona erdi. Bu sırada, İstanbul henüz İtilaf Devletlerinin askerî işgali altındaydı. 6 Ekim’de TBMM ordusunu temsilen Refet Bele komutasındaki bir askeri birlik İstanbul’a girdi. Bu günlerde basın organları Vahdeddin aleyhinde geniş çaplı ve kamuoyunda etki yapan yayınlarda bulundular. 1 Kasım 1922’de TBMM, çıkardığı iki maddelik bir kanunla saltanati kaldırdı. 4 Kasım’da son sadrazam Ahmed Tevfik Paşa istifa etti. 5 Kasım’da Refet Paşa, Babıali’deki bakanlıklara gönderdiği bir genelgeyle işlerine son verildiğini tebliğ etti. 17 Kasım sabahı Vahdeddin, küçük oğlu Ertuğrul ve haremının mensuplarıyla birlikte Dolmabahçe Sarayı’ndan bir kayığa binerek Boğaziçi’nde demirlemiş olan bir İngiliz zırhlısı ile Malta’ya gitmiştir.

İngilizler Vahdeddin’in İngiltere’ye gelmesini kabul etmediği için bir süre Malta’da kaldı. 1922 sonunda Hicaz Kralı Hüseyin’in daveti üzerine hacca gitti. 20 Nisan 1923’e dek Hicaz’da kaldı. İngiltere’nin baskısı üzerine buradan ayrıldı. Bir süre

İtalya'nın Cenova kentinde yaşadı. 11 Haziran 1923'te San Remo kasabasında Mısır kraliyet ailesinden bir prensin maddî yardımıyla kiralanan bir villaya taşındı. Bu dönemde başlangıç bölümünü kendi el yazısıyla yazdığı, kalan bölümlerini yakınlarına dikte ettirdiği anılarını kayda geçirmiştir. İlginç bilgiler vermiştir. Kaçmadığını, hayatını emniyette görmediğinden vekili olduğu şanı yüce peygamberin yaptığını yaparak "Hicret" ettiğini belirtmiştir. Kızdığı anlaşılan bazı satırlarda "Kemalilerden, Celâlılerden kaçtım." gibi değişik ifadeler kullanmıştır. En büyük hatasının, dünürü Tevfik Paşa, Damat Ferit Paşa, İzzet Paşa, Ali Rıza Paşa gibi devlet adamlarını sadrazamlığa getirerek bu kişilerden medet ummak olduğunu belirtmiştir. Millet'in bugünkü rejimi (Cumhuriyet) kabul edip etmeyeceğini tarihî bir misalle ifade ederek şu ilginç örneği vermiştir: "Emeviler Dönemi'nde Halife, Hazret-i Hüseyin'e karşı bir sefer düzenlemek için asker toplamak ister. Halifenin müşavirleri arasında bulunan sözü geçen bir zat, 'Efendimiz, müsaade ediniz, ahaliyi bir tartayım, test edeyim sonra size müşahedemi arz edeyim, ondan sonra dilediğinizi yapınız.'" der. Onayı alan zat, şehrin meydanında halkı toplar ve "Ey ahali, bu hafta Cuma namazı Salı günü kılınacaktır, herkes camide toplansın." der. Halkın Cuma namazına niyet camide hınca hınç toplandığını gören vezir derhal huzura çıkar ve 'Efendimiz, Cuma namazını Salı günü kılmayı kabul eden bu halktan asker toplayabilirsiniz. Katiyyen

imtina etmeyiniz." der." Yani halk nasıl bir idareye layık ise o şekilde yönetilebileceğinin mesajını vermiştir.

Vefatı ve Mezarı

Sultan Vahdeddin, o gece akşam yemeğinden sonra ailesini, hazinedarlarını odasına toplamış ve geç vakitlere kadar pek tatlı ve neşeli sohbetlere dalmışlardı. Sultan Vahdeddin, bu tatlı sohbetleri en hararetle yerinde keserek:

– Haydi, yatsı namazınızı kılınız da geliniz. Sohbetimize yine devam ederiz, demiş ve kadınlar kalkıp namazlarını kılmak üzere dışarı çıkmışlar. Bu esnada Sultan Vahdeddin, daima yanında bulunan ve hizmetlerine bakan son zevcesi Nevzat Hanım'a seslenerek:

– Biraz safram kabarıyor, bana bir tas getir, demiş. Derhal getirilen tase pek az miktarda ve sarı bir safradan ibaret istifra ettikten sonra: "Aman şu leğeni dök de şurada pis pis kokmasın." demesi üzerine Nevzat Hanım leğeni musluğa dökmüş ve acele ile odaya döndüğü zaman Sultan Vahdeddin'i uzandığı şezlongunun üzerinde cansız bulmuştu.

36. Osmanlı Padişahı Sultan Vahdeddin, ülkesinden uzakta geçen üç buçuk senelik bir "zorunlu sürgünden" sonra İtalya'nın San Remo şehrinde bu şekilde vefat eder. Vefat haberinin yayılması üzerine Manolya Villası'nın önü ana baba günü olur. Gelenlerin çoğu San Remo sakinleridir. Fakat gelenlerin içinde villaya doğru koşan birileri

daha vardır: Alacaklılar... Sultan Vahdeddin'in İstanbul'dan ayrılırken yanında bulunan yirmi bin altın çoktan bitmiş ve aylardan beri elde avuçta takı, ziynet adına ne varsa satılmış, bunlar da yetmemiş, bir yandan da San Remo esnafına borçlanılmıştır.

Sultan'ın vefatının akabinde İtalya hükümeti çeşitli şaibeleri engellemek için Sultan'ın otopsisini ister. Lâkin otopsiyi İtalyanlar yaptırmasına karşın parasını Sultan'ın ailesi ödemek zorundadır. Bu otopsinin parası dahi ancak çok sonraları ödenir. Prens Sami Bey, Sultan olan dayısının cesedine bir ceviz tabut yaptırır. Sultan'ın cenazesi Şehzade Faruk ile Seccadecibaşı tarafından yıkanır ve tabuta yerleştirilir. İşte bir yanda Sultan'ın naaşı yıkanırken bir yandan da miktarı belli olmayan borçların alıcıları olan esnafın patırtısı gürültüsü ayyuka çıkar. Üstelik yanlarında icra memurlarını da getirmişlerdir. Amaçları sabık Padişah'ın cenazesini borçlarından dolayı haczettirmektir. Nitekim hane halkına yüksek sesle ağlamaları emredilir ve o curcuna içinde Sultan Vahdeddin'in uzun süre evde mahsur kalan naaşı sandığa konularak hiç açılmayan bahçe kapısından kaçırılıp arabaya konulur. Bozuk kaldırımlar üzerinden istasyona ulaştırılır.

Sultan'ın naaşı Şehzade Ömer Faruk'un refakatinde önce Beyrut'a ve oradan da Şam'a getirilip Sultan Selim Camii'nin bahçesine defnedilir. Uzun süre yaptırılmayan Sultan'ın mezarı, son dönemde yaptırılabilmiştir.

Sultan Vahdeddin'in San Remo'daki borçları ise bir rivayete göre kızı Sabiha Sultan tarafından, bir başka rivayete göre ise Hicaz Kralı Hüseyin ile Irak Kralı Faysal ve Mısır Prenslерinden Ömer Tosun Paşa'ların nakdî yardımlarıyla ödenmiştir.

Kaynakça

Vehbi Vakkasoğlu, Son Bozgun, TİMAŞ Yayınları, İstanbul 1990.

Dünyada ve Türkiye'de Sabah Gazetesi, 19 Mayıs 1977 Sayı: 2616.

Yeni Düşünce Gazetesi, 20 Mayıs 1988, s. 12. Sırrı Erkuş, Basında Basılanlar.

TBMM Zabıt Ceridesi C. 1, s. 4-5.

Geniş bilgi için bkz. Kadir Mısıroğlu, Osmanoğulları'nın Dramı, Sebil Yayınları, İstanbul 1974; Murat Bardakçı, Şahbaba, Pan Yayıncılık, İstanbul 1998.

İSPANYA'DA MÜSLÜMANLARA YAPILAN ZULÜM VE ETNİK KATLIAM

Endülüs Müslümanlarının 732 senesinden sonra sürüklendikleri Asabiye Savaşları, İspanya'yı İslâm'ın mutlak hâkimiyetinden çıkararak, kuzeyi Hıristiyanların güneyi ise Müslümanların hâkimiyetinde olmak üzere ikiye bölmüş, daha da önemlisi bu ülkeyi iki taraf arasında sekiz asır sürecek bir mücadele zeminine dönüştürmüştür. Bir başka deyişle Müslüman fatihler, kendi aralarında mücadeleye dalmakla adeta kendi düşmanlarını kendileri ihdas etmişlerdir. Emevilerin 756 senesinde Endülüs'ü bağımsız bir devlet haline getirerek siyasî birliğini sağlamaları, Hıristiyan ilerlemesine karşı ciddi bir engel teşkil etmiştir. Bu sayede çok erken tarihlerde gerçekleşebilecek bir çöküşün önüne geçmiştir. 976 senesine kadar Endülüs'ün siyasî birliğini başarıyla temin ve temsil eden Emevi hanedanı, bu tarihten itibaren güç ve nüfuzunu yitirmeye başlamış; Âmiriler ailesinin rakip bir güç olarak ortaya çıkışı, devletin bütün dengelerini altüst etmiş ve neticede sistemi çözüm üretemez hale getirmiştir. Merkezî idarenin bu acziyeti, neticede mahallî aristokrasilerin güçlenmesine ve ülkenin bölünmesine vesile olmuştur. Emevi halifeliğinin 1031 senesinde yıkılması üzerine, Müslümanlar

arasında ideal birliği ve ortak yaşama azmi kaybolduğu için, 1031-1090 seneleri arası Endülüs'te siyasî bölünmenin kemikleştiği yıllar olmuştur. Bu bölünme, tıpkı 732 senesi sonrasında olduğu gibi, Hıristiyan İspanya için ele geçirme fikrini yeniden gündeme getirmiştir. Endülüs'ün tamamının işgalini hedefleyen bu fikir uygulamaya konulurken tedriciliğe dayalı bir strateji takip edilmiştir. Bu strateji çerçevesinde, önce Müslümanların kendi aralarındaki ihtilaflar olabildiğince tahrik edilerek zayıf düşmeleri için çalışılmıştır. Bunu, zayıflayan ve kendiliğinden teslim olmaya hazır hale gelen Endülüs şehirlerinin işgali takip etmiştir. Bu süreç, en son 1492'de Gırnata'nın teslim alınmasıyla son bulmuştur. 1492'de Gırnata'nın işgaliyle hedefe erişen Hristiyan dünyasının dinî cephesi başlamıştır. Kendisinden başka herhangi bir dinin varlığına tahammül edemeyen İspanyol kilisesi, siyasiler üzerindeki nüfuzunu kullanarak, Hıristiyan hâkimiyetinde kalan Endülüs Müslümanlarına karşı Hıristiyanlaştırma kampanyası başlatmıştır. Engizisyon mahkemeleri, baskı, işkence ve katliam bu kampanyanın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Ancak, bütün bunlar, Müslümanları dinlerinden koparmak ve kilisenin isteği ölçüsünde Hıristiyan yapmak için yeterli olmamıştır. Bu durum da, Hıristiyan İspanya'yı, bir asırdır tatbik etmekte olduğu imha siyasetinin son adımını atmaya, yani Endülüs Müslümanlarını 1609 senesinde İspanya'dan sürmeye sevk etmiştir. Böylece, 1492'de

Yahudiler için kullanılan sürgün mekanizması, bu sefer Müslümanlar için harekete geçirilmiş ve bu suretle en az yarım milyon insan, kendi öz yurtlarından kovulmuşlardır.

Avrupa'da Hıristiyan işgalciler üstün bir medeniyetle karşılaştılar. İslâm daha fazla kentleşmiş, teknikte ileri, ruhsal olarak gelişmiş, dünyaya açık bir medeniyet idi. Avrupa'da İslâm nüfuzunun birçok alana yayılması Hıristiyan dünyasını çıldırtmaya yetiyordu. Öyle ki İslâm kültüründen Avrupa dillerine geçen kelimeler İslâm kültürünün Batı dünyasındaki izlerini gösteriyordu. Hıristiyanların Müslümanlara insafsızca, merhametsizce, acımasızca muamele etmelerinin altında biraz da bu entelektüel aşağılık duygusu yatmaktaydı. Kardinal Kimenes, 1499'da Granada'da 80.000 İslâm kaynağını meydanlarda yaktırmıştı. İşte Hıristiyan dünyasının bilime verdiği önem buydu. Bu tarihten üç yıl sonra da Müslümanları, Hıristiyanlığı kabul etmek, iltica veya ölüm seçenekleriyle karşı karşıya bırakmışlardı. Hıristiyan olmayı reddeden yarım milyon Musevî de sürgün edilmişti. Irkçılık çılgınlığına, Hıristiyan İspanya o tarihlerde yakalanmıştı. Hem ırkî hem dinî taassup ve baskı sınırsız bir şekilde devam ediyordu. 1258'de Moğolların Doğu'da ve Bağdat'ta yaptıkları tahribat ve ayrıca Hıristiyanların Müslümanları İspanya'dan sürgün etmeleri, İslâm dünyasının hâlâ acısını çektiği ekonomik ve kültürel duraksamanın temelini

oluşturmaktadır. Modern Avrupa, normal olarak hayal edemeyeceğimiz ölçüde İslâm kültüründen etkilenmiştir. Hristiyan dünyasının amacı ise bu kültür izlerini yok etmek, İslâm ve İslâm medeniyetine hayat hakkı tanımamaktır.

Türkiye’de Endülüs’e ilgi esas olarak Muhyiddin-i İbnü’l-Arabî’nin Anadolu’ya gelmesiyle başlar. İbnü’l-Arabî’nin eserleri ve tesiriyle, Endülüs’e ilgi gösterilmiş ve Endülüs’ten gelen yardım çağrılarına imkân ölçüsünde cevap verilmiştir. Hristiyan kuşatması ve baskısı altında zorda kalan Endülüslülerin Osmanlılardan yardım istemeleri karşısında Osmanlı Devleti’ne bağlı denizciler ve ara ara Kemal Reis gibi birkaç Kaptan-ı Derya vasıtasıyla İspanya-Portekiz kıyıları topa tutularak harap edilmiş, ticaret gemileri tacize uğratılmış ve İspanya’dan sürgün edilen Müslüman-Yahudi Endülüslüler gemilerle Osmanlı ülkesi topraklarına nakledilmiştir.

Yüz binlerce Müslüman Katledildi

Endülüs’te yüz binlerce Müslüman katledildi. Zorla Hristiyanlaştırılmış Müslüman bir ailenin torunu olan İspanyol tarih profesörü Rodrigo de Zayas, İspanya’da Müslümanlara karşı yapılmış korkunç katliamın bilançosunu 500 yıl sonra belgeleriyle gözler önüne serdi. İspanya Müslümanları ve ‘Devlet Irkçılığı’ adıyla yayınladığı kitapta, 756 sayfa boyunca Endülüs’te yüzyıllar önce yapılan zulümler, işkenceler belgelerle yazılı hale

getirildi, dünyanın gözü önüne sunuldu. Bu eserden parçalar sunalım, gözyaşlarının bile az kaldığı hıçkırıkları bir nebze de olsa ifadeye çalışalım.

İspanya Hristiyanlığın ki hedef, krallığın birleşmesi ve İspanyol Müslümanlığının kökünün kazanmasıdır, bu hedefe varmak için iki vasıta kullanılmıştır: Birincisi, 2 Ocak 1492 yılında Gırnata'nın düşmesiyle tamamlanan askerî işgal; ikincisi, Müslümanların zorla asimilasyonu, daha sonra da topluca sürgün edilmeleri. 1492'de İspanya Yahudileri sürgün edildi. Biraz daha az biliniyor ama aynı tarihte Endülüs'ün son kalesi olan Gırnata'daki Nasrî Emirliği tarihten silindi. Bundan sonra İslâm'ın İspanya'da jeopolitik hiçbir dayanağı kalmadı. Müslümanlar Katolik kralların egemenliğine ve insafına terk edildiler.

Müslümanlar, ikinci sınıf vatandaş haline getirilir. Çok geçmeden Morisk diye adlandırıldılar. Morisk, zorla Hristiyanlaştırılmış Müslüman anlamına gelir. Derken, onlar Sevilla'da 2 Ocak 1481 yılında kurulmuş olan Engizisyon'un korkunç pençesine düştüler. İşkence ve zulme uğradılar.

O dönemin Müslüman Endülüs'ü, Avrupa'da hiçbir zaman görülmemiş en parlak medeniyetin mirasçıları olduklarının bilincindeydiler. Kurtuba, geceleri aydınlatılan sokakları ve anestezi yoluyla ameliyatların yapıldığı hastaneleriyle bir milyon nüfuslu bir şehirdi. Hem de XII. yüzyılda! Bu halk, Hristiyan dünyası tarafından asimile edilmeyi

kesinlikle reddeder. Nedir bir Hıristiyan onların gözünde? Her şeyden evvel yıkanmayan biri. İşkence âletinin sembolü olarak haçı kullanan ve kan dökmekten zevk alan bir vahşi savaşçı. İbadet sırasında bile şarap içen ve bu şarabın bir peygamberin kanı olduğunu iddia eden bir zavallı. Murdar yiyeceklerle beslenen bir arsız. Nihayet, sevgi konusunda vaazlar veren fakat insanları hapseden, mallarına el koyan, işkence eden ve öldüren bir yüzüstü.

Krallığın her bir yanından toplanan Müslümanlar, yaya olarak limanlara getirilirler. Çocukları yollarda ölür açlıktan, susuzluktan ve bitkinlikten. Onları taşımak için Napoli'den, Ceneviz'den ve başka yerlerden kadırgalar getirilir. Çok geçmeden askerî filolar yetersiz kalır. Bunun üzerine şahıslara ait gemiler kiralanır. Kaptanlar, Moriskleri taşımak için kelle başı ücret alırlar. Fakat İspanyol limanlarından gözle görülmez olunca onları denize atmayı ve hemen dönüp yeni bir yükleme yapmayı daha kârlı bulurlar.

Şöyle bir düşünün: 1600 yılında İspanya Krallığı'nın nüfusu 8 milyondur. Moriskler'den 600.000'i sürüldü ve %75'i yolda öldü. Bu soykırıma bakılınca hemen hemen Nazi soykırımına benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Bugün İspanya'da bir tür gizli sansür var. Olaylar, metinler az çok biliniyor fakat bunların derin tahlili yapılmıyor. Teferruat olarak hiçbir zaman halka bu toplu sürgün sırasında

yüz binlerce ihtiyarın, çocuğun, hamile kadının acı çektiği ve öldüğü söylenmiyor. Tarih kitaplarımızda bunun adı bile geçmiyor.

Endülüs bizden imdat istediği zaman, biz henüz Akdeniz hâkimiyetini bile kurmuş değildik. Eğer Timur'un Anadolu'yu istilasını olmasaydı, İstanbul'un fethi daha önce müyesser olacak ve Endülüs'ün imdadına yetişecektik. Endülüs'ün imdadına yetişseydik ne olurdu? Bu, tarihin toptan değişmesi olurdu. Çünkü Endülüs, Avrupa'nın batısında, Osmanlı ise doğusunda: Avrupa iki taraftan kısıkaç altına alınmış demektir. Bir medeniyet, yani bizim medeniyetimiz, İslâm medeniyeti Avrupa'yı doğudan ve batıdan kuşatmış durumdaydı. Ve bu medeniyet, bir gün belki orta yerde, Viyana'da buluşacaktı. İşte o zaman tarih tümüyle değişecekti. Ve o günden sonra, Rönesans'ın oluşumu ve büyük İslâm devleti Osmanlı'nın bu yüzyılın başında çöküşü olmayacaktı.

Endülüs'te İslâmiyet

İspanya'da en hızlı yayılan din, İslâmiyet haline geldi. Bunun tek nedeni, Fas'tan gelen göçmenler değil. Birçok İspanyol da, yeni bir yol arayışını Müslüman olarak sürdürmeyi yeğliyor. İberya Yarımadası'nın son Mağribi kenti olan Granada da, İspanya'nın, hatta belki de Avrupa'nın İslâm merkezi haline geliyor. Ezan sesi, Granada'dan 500 yıl boyunca silinmişti. Bugünse, kentin tarihî semtinin bulunduğu Albaicin tepesinde bir cami inşa

ediliyor; San Nicolas Kilisesi'nin hemen yanında. Alhambra, Müslümanların, Hristiyanların ve Yahudilerin Mağribi Al-Andalus Devleti'nde barış içinde bir arada yaşamış olduklarının simgesi...

Aradan 500 yıldan uzun bir süre geçtikten sonra, bugün, İspanya'da Müslümanlık yeniden canlanıyor. Özellikle Endülüs'te birçok İspanyol, kültürlerinin Araplardan devraldığı mirası keşfediyor ve Müslüman oluyor. 1980'de Granada'da kayıtlı Müslümanların sayısı 200'ü ancak bulurken, bugün tahminen 5 ila 6 bin İspanyol ve göçmen, Müslümanlığı kabul etmiş durumda. Bu sayıya, Arap ülkelerinden gelen öğrencileri ve kentte resmen kaydı bulunmayan, dolayısıyla yasa dışı ikamet eden yabancıları da eklemek gerek. Toplumsal dönüşümden umduklarını bulamayanlar, özellikle öğrenciler, İslâmiyet'i bir alternatif olarak gördüler ve faaliyetlerini Granada'nın eski mahallelerinde yoğunlaştırdılar. Doğu ile Batı'nın anbean buluşması, Avrupa'nın dört bir yanından yeni Müslümanların Granada'ya akın etmesine neden oluyor.

Kaynakça

Endülüs Müslümanları-1, TDV, Ankara 1994

Endülüs Müslümanları İlim ve Kültür Tarihi, TDV, Ankara 1997.

Endülüs Müslümanları Medeniyet Tarihi, TDV, Ankara 1997.

Endülüs'ten İspanya'ya, TDV, Ankara 1996.

Lütfi Şeyban, *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*, İstanbul 2003.

Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA*, C.XI, 211-225.

Mehmet Özdemir, "Haçlı Ruhunun Endülüs'de Bir arada Yaşama Tecrübesine Menfi Tesirleri", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri*, İstanbul, İÜEF-TAM, 1998, s. 73-98.

Özaydın, Abdülkerim: "Âmirîler", *DİA*, C. III, 72-73.

Ramazan Şeşen, "Dâviye ve İsbîtiyye", *DİA*, C.IX, 19-21.

Rogrigo de Zayas, "Endülüs'te Yüz binlerce Müslüman Katledildi", (Çev: Cemal Aydın), *Endülüs'ten İspanya'ya*, TDV, Ankara 1996.

“KÜLTÜR” EMPERYALİZMİNİN BOYUTLARI VE MÜCADELENİN ZARURETİ

Emperyalizm, bir devletin başka bir devleti siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik yönden egemenliği altına almak istemesi, sömürgesi hâline getirmesidir. Kültür emperyalizmi ise bir toplumun kültürünün diğer bir toplum tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak tamamen değiştirilmesidir. Bugün sömürge deyince herkesin aklına Hindistan, Cezayir, Afganistan, Doğu Türkistan, Orta Doğu’daki ülkeler gelir ancak günümüzde sömürge yalnız ekonomik açıdan değil kültürel, sosyal ve insanî açıdan gerçekleşmeye başlamıştır. Bugün Amerika ve İngiltere gibi dünya ekonomisine yön veren devletler, kendi kültürlerini, bozukluklarını, ahlaksızlıklarını, fikriyatlarını bütün dünya gençliğine empoze etmekte ve bu durumun da normalleşmesini sağlamaya çalışarak birilerinin bu duruma karşı tavır takınmasını da gayr-i meşru hâle getirmektedirler. Bugün Amerika ve İngiltere’nin öncülüğünü yaptığı kültür emperyalizmi, insanlığın baş belası olmuştur. Dünyada küresel iletişim ağına erişen bütün insanlar, bu tehlikeli durumla karşı karşıyadırlar. Zira Amerika ve İngiltere ile Avrupa diğer bütün toplulukların, ırkların ve hatta dinlerin dahi en önemli olgularına, değerlerine tecavüz

etmekte ve bunları yeryüzünden kaldırarak kendi emperyal ve kapitalist sistemleri için daha uygun bir dünya oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Kendi Kültürümüzden Yabancılaşma

Kültür bir milletin özüdür. Milleti millet yapan niteliklerdir. O millete ait olan özelliklerdir. Eğer milletin kültürünü kontrol altına alabilirseniz o milleti istediğiniz şekilde yönetebilirsiniz. Bir devlet kendi kültürüne sahip çıkamaz ise asimile olur, diğer devletlerin egemenliği altına girer. İşte emperyalist devletlerin amacı da budur. Diğer ülkelerin kültürlerini yok ederek kendi kültürlerini benimsetmek, kabul ettirmektir. Hiç şüphesiz bu işi en iyi yapan emperyalistler; ABD, İngiltere ile diğer Avrupa ülkeleridir. Tabii emperyalizmin Doğu'su-Batı'sı olmaz. Çin'i ve Rusya'yı da unutmamak gerekir.

Kültür emperyalizmi için birçok yöntem bulunmaktadır. Giyim-kuşam, moda, tüketim, eğlence, yeni teknolojik buluşlar, sanayi, medya, görsel ve yazılı basın, TV programları, diziler ve filmler kültür emperyalizminde kullanılan en önemli yöntemlerdir. Çünkü bu saydıklarımız kitle iletişimde ön plandadırlar. İnternet dünyasını, sanal âlemi de unutmamak gerekir. Savaş yaparak bir ülke fethedilebilir. Ama bunun faturası çok ağırdır. Bunun yerine, yukarıda saydığımız yöntemlerle devletler egemenlik altına alınabilir ve sömürülebilir. Kültürü değiştirmek için dili de

değiştirmek gerekir. Dil, kültürün can damarıdır. Bu sebeple öncelikle kendi dilimizi çok iyi bilmeli ve sahip çıkmalı, nesillerimize öğretmeliyiz ki kendi toplumumuza yabancılaşmayalım. Çünkü yabancılaşmanın başlaması beyin göçü ve kimlik değişimi ile sonuçlanır. Bu sebeptendir ki dil eğitimi noktasında ciddi kararlar almalı; ilk, orta ve lise seviyesinde öncelikle kendi dilimiz ve kültürümüze yönelik eğitimler vermeliyiz.

Emperyalizm, son yıllarda diğerk çeşitlerinin yanı sıra kültür emperyalizmi şeklinde de tatbik edilir oldu. Bu emperyalizm çeşidinde milletlerin din, inanç, örf, âdet, gelenek, görenek, dil, zevk, sanat ve ahlak gibi üst değerleri hedef alınmaktadır. Kültür emperyalizminin tatbik edildiğı milletler yavaş yavaş ve ustaca tertiplenmiş uzun vadeli organizasyonlarla, millî, manevî, tarihî, ahlakî değerlerinden koparılarak dejenere edilmekte, kendilerine telkin edilen hâkim kültürün etkisi altında benliklerini kaybetmiş nesiller meydana getirilmektedir. Böylece milletlerin hakiki varlıkları sona erdirilerek uydu topluluklar ve insan yığınları meydana getirilmek istenmektedir. Bunun neticesi olarak siyasî ve ekonomik emperyalizm kolayca, savaşsız, herhangi bir direnme ve karşı koyma olmadan, uzun vadeli bir şekilde yerleştirilmek istenmektedir. Bu noktadan bakıldığında her geçen gün dünyada kültür savaşlarının arttığı, çeşitlendiğı ve şiddetlendiğı müşahede edilmektedir. Dünyada

birçok ÷lke, k÷ltür emperyalizminin pençesi altına d÷şm÷ş ve dejenere edilmiş olarak değęerlendirilmektedir. Bu milletler kayıp milletler, k÷ltürleri de tarihe karışmış k÷ltürler olarak isimlendirilmektedir.

K÷ltür emperyalizminin yakın tarihteki en ısrarlı ve devamlı uygulaması, kilise tarafından ortaya konan ve devam ettirilenidir. Kilisenin kontrolü altında özel olarak kurulan misyoner teşkilatları, misyoner okulları ve buralarda yetiştirilen misyonerler, dünyanın her tarafında her türlü vasıta ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu çalışmaların bazı Afrika ve Asya ÷lkeleri üstünde kısmî başarılarına rağmen, bilhassa İslâm ÷lkelerinde hiç muvaffak olamamaları, yeni usul ve tertipleri doğurmuştur. Bunlar arasında k÷ltür emperyalizmine tabi tutulan ÷lkelerin eğitim müesseselerine, tedrisat programlarına, ders kitaplarına ve eğitim şekillerine tesir ederek, arzu ettikleri fikir, düşünce ve anlayışları genç nesillere dayatmak en çok kullanılan yol olmuştur. Birçok ÷lkede tatbik edilen bu vahim tertibe eğitim reformu, yenilik, ilericilik, devrim ve buna benzer isimler verilerek gerçek maksadın sinsice gizlendiğı müşahede edilmektedir. Böylece yarı aydınlar ve kozmopolit nesiller meydana getirilmektedir. Ayrıca son yıllarda baş döndürücü bir süratle gelişen ve yeni yeni sistem ve cihazlarla çeşitlenen haberleşme vasıtaları bu tür k÷ltür emperyalizmi tatbikatlarının

en ucuz, en rahat ve en verimli aleti olarak kullanılmaktadır. Bunlar arasında kitap, gazete, mecmua, sinema filmi, tiyatro, plaklar, TV filmleri ve radyo yayınları en tesirlieleridir. Bu vasıtalar yoluyla seçilen konu üstünde telkin edilmek istenen fikir, düşünce ve anlayışlar devamlı ve çeşitli cepheleriyle tekrar edilmekte, insanlara cazip gelen şeyler arasında hissettirilmeden benimsetilmektedir. Bunun neticesi olarak çok kısa bir zaman sonra bu telkinlere muhatap olanların hâl ve hareketleri, giyinişleri, düşünceleri, anlayışları, hatta ibadet ve inançlarında büyük değişiklikler meydana gelerek kültür emperyalizmi yolunu tutanlar maksatlarına kavuşmuş olmaktadır.

Beyin Göçü ve Kimlik Değişimi

Kültür emperyalizminin dünya çapındaki bir diğer tatbikatçısı da Siyonist teşkilatlar olarak görülmektedir. Kaynağını Yahudi inançlarından alan bazı düşünce ve sistemler, çeşitli isimler altında bütün dünyaya yayılmış kuruluşlar kanalı ve eliyle insanlara empoze edilmektedir. Bu faaliyetlerin esasını, dinleri ortadan kaldırmak ve çeşitli yollarla millî ve manevî benlikleri unutturulmuş insanları Yahudi ırkına hizmet eder hâle getirmek teşkil etmektedir. Kültür emperyalizmi üstünde en çok çalışan ülkelerin başında; İngiltere, ABD, Rusya, Çin ve Avrupa ülkeleri gelmektedir. ABD ve İngiltere, hâkim oldukları bütün İslâm memleketlerinde yaptıkları gibi, İslâm âlimlerini, İslâm kitaplarını,

İslâm mekteplerini yok ettiler. Tam din cahili, ahlak yoksunu, tarihine düşman gençler yetiştirdiler. İngilizler, hâkim oldukları İslâm memleketlerinde eğitim veren mektepleri kapatırken kendi kültürlerini yayan kız ve erkek kolejleri açtılar. Kendilerine yandaş bulmak suretiyle o milletten gibi görünen riyakâr ve münafık nitelikli insanlara okullar ve kurumlar açtırarak kendi fikir ve ideolojilerini genç dimağlara yükleme gayretleri içerisinde oldular. Bu kolejlerde talebelerin dinlerine, ecdatlarının örf, âdet ve ahlaklarına karşı düşmanlık duyacak şekilde beyinlerini yıkadılar. Beyin göçü ve kimlik değişimlerini gerçekleştirmeye çalıştılar.

ABD ve İngiltere, bu düşüncelerini hâkim oldukları ülkelerde bizzat kendileri yahut piyonları olan kişilere tatbik ettirdiler. Hindistan, Orta Doğu ülkeleri ve Türkiye üzerinde pek çok oyunlar oynadılar. Emperyalizmi çok boyutlu olarak kullandılar, kullanmaya da devam etmektedirler. Bu sebeple eğitime ayrı bir önem verme gerekliliği zaruri hâle gelmiştir. Bu çalışmalarıyla birlikte haberleşme vasıtalarını, basın-yayın organlarını ve diğer aletleri en yüksek oranda kullanarak kendi arzularına uygun insan yığınları meydana getirmeye çalışmaktadırlar. Bu insanları dinlerinden, dillerinden, millî kıymet ve ahlakî değerlerinden, dünyayı, hayatı kendi kültürlerine uygun olarak anlayışlarından tamamen koparmayı hedef almaktadırlar. Hatta bu işi çok ileri derecelere

vardırarak beyin yıkama noktasına dayandırdıkları, beyinleri adeta programlanmış robot insan ve insan topluluklarını hedef aldıkları ve bunda da yer yer muvaffak oldukları da görülmektedir. Ülkemizde; TV programları, diziler, yarışmalar, eğlence programları, erotik klipler aşırı bir şekilde artmaktadır. Gençler ve çocuklar bu dizilerden, çizgi filmlerden çok etkilenmektedirler. İzdivaç programlarında uygunsuz tavır ve davranışlar, kendi geçmişlerini ve kimliklerini ifşa etmeler, kimle neyle ilişkiye girdiğini, mahremiyet duygusunu gözetmeksizin açıklamalar görebilirsiniz. Kendi kültürümüzü yansıtmayan bu tür TV dizileri ve programları, yabancı olduğumuz kültürleri bize empoze maksatlıdır. Bu hususta çok dikkatli olmak gerekmektedir.

Kültür emperyalizminin temelini, materyalist felsefenin esaslarını dünyaya yaymak ve hâkim kılmak teşkil etmektedir. Bu esaslar; Allahsızlık, dinsizlik, hiçbir ahlakî değere inanmamak, millî örf ve âdetlerden uzaklaşmak, vatan, bayrak, namus, özel mülkiyet gibi mefhumları reddetmek, aile müessesesini ortadan kaldırmak, dilleri ve millî kültürleri yok etmek şeklindedir. Kısacası emperyalizmin gayesi şu dört kelimedir: Parçala, hâkim ol ve sonra büsbütün boz ve yut.

Son yıllarda her geçen gün yaygınlaşan ve çeşitlenen haberleşme vasıtaları sebebiyle kültür emperyalizmine her fert tek tek muhatap olma

durumuyla karşı karşıyadır. Bu husus, milletler için çok büyük bir tehlike teşkil etmektedir. Bu bakımdan dinlere, insanî değerlere ve medenî faziletlere saygılı ve bağlı milletler bu tehlikeye karşı tedbirler almakta, kendi din, inanç, ibadet, örf, âdet, dil, ahlak ve sanat değerlerini titizlikle muhafaza etmeye ve yeni yetişen nesillere aktarmaya çalışmaktadır. Gerek Batı gerekse Doğu kaynaklı gelen kültür emperyalizminin sızmaya ve başarılı olmaya çalıştığı İslâm ülkelerinde de çeşitli tedbirler alınmaktadır. Bu tedbirler her geçen gün arttırılmakta, milletin ve yeni yetişen nesillerin millî, manevî, ahlakî, tarihî ve sosyal kıymetlere sahip çıkması için çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle son zamanlarda gelişen olaylar, ihanetler sonrasında görülmüştür ki emperyalizmi körükleyen bu devletlere karşı ciddi duruşlar gösterilmeli, tedbirler alınmalı ve hiç zaman kaybetmeden bu tedbirler uygulanmaya başlanmalı, hayata geçirilmelidir.

HAÇLI SALDIRILARI VE SÖMÜRGEÇİLİĞİN ÇOK BOYUTLU HALE GELMESİ

1071’de Bizans Ordusu Malazgirt Savaşı’nda ağır bir yenilgiye uğramıştı. Sonraki yirmi sene boyunca Türkler Anadolu’nun içlerine doğru ilerlemişler, evliyalar, âlimler ve dervişlerin gönülleri fethetmesiyle Anadolu’ya İslâmiyet yayılmış, bütün halklar mutlu bir hayata yelken açmışlardır. Ancak Bizans İmparatorluğu bu durumdan çok rahatsız olmuş, özellikle Papa’ya mektup yazarak Batı’ya acil yardım çağrılarında bulunmaya başlamıştı. Aslında Katolik Kilisesi ve Bizans arasındaki ilişki yüzyıllardır gergindi. Aralarındaki en önemli anlaşmazlık, İmparator’un Papa’nın üstünlüğünü kabul etmemesiydi. Yaklaşan Selçuklu tehlikesiyle İmparator köşeye sıkışmış, Papa’yla anlaşmayı kabul etmiştir. Ayrıca, eğer Konstantinopolis düşerse Avrupa’nın kapılarının açılacağını ve yakında Orta Avrupa’nın savaş alanına döneceğini söyleyerek Katolik dünyasını ikna etmiştir. Papa ise bu vesileyle Kutsal Toprakları kurtarmanın çok iyi olacağına ve Doğu’nun zenginliklerini ele geçirebileceğine inanıyordu. Böylece II. Urban 1095’te yaptığı ateşli bir konuşmayla Kutsal Toprakları kurtarmak için Kutsal Savaş ilan ettiğini açıkladı ve o zamana kadar tahmin edilemeyecek büyüklükteki saldırgan bir

kitleyi serbest bırakarak İslâm dünyası üzerine yönlendirdi. Bu saldırgan tutum ve acımasızca, barbarca hareketler sonrası yüz binlerce insan canından olmuş, sanat eserleri tahrip edilmiş, önemli coğrafyalar yakılıp yıkılmıştır. Bölgeye, iki yüzyıldan fazla bir süre Haçlı Seferleri yapıldı. Bazıları dinî duygularla kutsal toprakları hedefliyordu. Gerçekte ise zenginlikler, topraklar, ganimetler ve kilisenin elde edeceği şöhrete bağlı olarak nüfuzunu arttırmaktı. 12. yüzyıl boyunca tüm Avrupa'dan, hatta Norveç'ten ve Danimarka'dan bile Haçlılar geldi. İskandinavya'dan gelenlerin çoğu Kudüs'e varabilmek için Rusya büyüklüğünde yol kat ettiler. Art arda süren saldırıların en ünlüsü, efsanevi Aslan Yürekli Rişar'ın yürüttüğü Üçüncü Haçlı Seferi'ydi. 1187'de, Selahaddin Eyyubi Kudüs'ü Hıristiyanların elinden geri almıştı. Arslan Yürekli Rişar'a tarihteki en büyük dersi vermiş, bu toprakların Müslüman medeniyetine ait olduğunu göstermiştir. Dördüncü Haçlı Ordusu Bizans üzerine yürüyerek yarım yüzyıl Bizans'ı sömürmüştür ama Haçlıların hedefi İslâm dünyasıdır. On yıl sonra Papa tekrar saldırıları denedi. Bu ordu Mısır'da bir saldırı üssü oluşturmaya çalıştı. Bu, sıra dışı bir plandı ve sonunda Nil deltasının salgın hastalıklarla dolu ortamında gerçekleşmesi mümkün olmadı. Haçlı ruhu 14. yüzyılda, Kudüs için İslâm medeniyetiyle yaptığı mücadelede karşı koyamayıp düşmesiyle son buldu. Bizans İmparatorluğu darmadağın oldu. Yüz binlerce insan öldü ve Müslümanlar Avrupalıları

mutlaka püskürtülmesi gereken işgalciler olarak görmeyi öğrendi. Haçlı fikriyatı her zamanki gibi hırsa, idealizm çılgınlığına, dinsel bir nefrete; zulüm ve uzun bir acıya dönüştü.

Batılı güçler; İngiltere, Fransa, Almanya ve Kutsal Roma İmparatorluğu ile tüm Avrupa krallıkları, eski anlaşmazlıklarını bir kenara bırakarak kutsal seferde bir araya geldiler. Tüm Haçlı dünyası birleşerek ittifak kurdular. Bu ittifakları yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde de devam etmektedir. Muhtemelen gelecek asırlarda da aynı zihniyet ve fikriyatın görülmesi aşikârdır. Sanayi İnkılabı'ndan sonra sömürgecilik yarışı hızlanırken çok boyutlu bir hal almış, akıl almaz ölçüde saldırıları artarak devam etmiştir. Öyle ki Orta Doğu petroleri için girişilen mücadelede bir damla petrol için bir Müslüman öldürmekten çekinmemişler, zulümler artarak devam etmiştir. Sömürgeciliği ve Haçlı saldırılarını çok boyutlu hale getirerek İslâm dünyasını pasifleştirme ve uyuşturma siyasetine başlamışlardır. Kültürel etkileşim, medya, film, moda programları, yanlı kitap ve makaleler... Algı saptırmaları ve operasyonları ile Haçlı saldırıları soğuk savaş haline dönüşmüştür. Aslında sömürgeciliğin çok boyutlu olması sıcak savaştan öte cephe gerisinde yapılan mücadele ve psikolojik yıpratmayla devam ederken, teknolojinin her şeklinin kullanılması, biyolojik mücadelenin yapılması ve maşa tabir edeceğimiz

unsurlarla yıpratma ve yıldırma mücadelelerinin başlamasını sağladı. Bunun için de dimdik ayakta durarak tüm boyutlarla mücadelenin gerekliliğinin tarih içinde de günümüzde de zaruri olduğu görülmektedir.

Batı dünyasının oyunlarından birisi ise güya ekonomik anlamda kalkınmayı planlayarak ferdî refah ve zenginlik fikriyatını sinelere yerleştirerek, ferdiyetçiliği ve benlik duygusunu hâkim kılmak, toplumdaki güven fikrini azaltmaktır. Materyalist fikir çerçevesi içerisinde İslâm toplumlarını yönlendirmeyi amaçlamış, tüketici toplum olma doğrultusunda üretimler yapmış ve yapmaya devam etmektedir. Oysa bizim medeniyetimizin temelinde insan vardır. Kıymet maddeye değil insana verilir.

Benlik, ferdiyetçilik ön planda değil, dayanışma ve yardımlaşma ön plandadır. Burada ifadeye çalıştığımız en önemli unsur şudur: Haçlı zihniyeti ve sömürgecilik ruhunun en önemli faaliyeti bizleri, inanmış insanları kendi öz kültüründen uzaklaştırmak, dinî ve millî değerlerimizden kopararak kendimizi kendimizle yabancılaştırmayı amaçlamaktadır.

Şu unutulmamalıdır ki, biz onlardan olana kadar onlar bizden olmazlar. Bu sebeple akıllı, şuurlu ve uyanık olmak lazımdır. Nasıl ki Fatih Sultan Mehmet Han İstanbul'un fethinden sonra Ortodokslara haklar vererek kiliseler ittifakını parçalamıştır. Bu noktada ecdadımızı iyi anlamak gerekir. İttihatçıların

---

yaptığı, ülkeyi uçurumun kıyısına getiren ciddi hatalarını çok iyi idrak etmek gerekir. Kısacası asrımızın gereklerini iyi kavramalı, bilinçli ve şuurlu olmalıyız. Bu doğrultuda tüm gayret, fikriyat ve hissiyatımızla mücadele yapmamız zaruridir. Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

SULTAN II. ABDÜLHAMİD HAN'DAN LOZAN'A “MUSUL MESELESİ”

Musul petrollerinin bulunduğu coğrafya, Osmanlı Dönemi'ndeki idarî taksimata göre; 3 sancak (Musul, Kerkük ve Süleymaniye), 18 kaza, 25 nahiye ve 3 bin köyden oluşmaktadır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Musul vilayetinin kapsadığı alan 91 bin km²'dir. Musul vilayeti petroleri üzerinde 19. yüzyıldan beri büyük güçler arasında egemenlik, denetim altına alma ve imtiyaz elde etme politikaları çerçevesinde büyük bir rekabet yaşanmış, petrol uğruna binlerce günahsız insanın kanı dökülmüştür.

1870'lerde Osmanlı topraklarında Batılı uzmanların petrol incelemelerinde bulunduğunu, 1871'de Bağdat-Musul petroleri hakkında araştırmalar yapan Alman uzmanların hazırladığı raporların, bölgenin petrol potansiyelini ortaya çıkardığını ve daha sonraki yıllarda da çeşitli ülkelerin uzmanlarınca raporların düzenlendiğini görmekteyiz. Bu raporlar, hem hazırlayan uzmanların kendi hükûmetlerine, hem de İstanbul'daki saray yönetimine ulaşmaktaydı. Bu durum, İstanbul'daki yöneticilerin bölge petrolünü kendi şahsî denetimlerine geçirmek için çeşitli girişimlerde bulunmalarına yol açmıştır. II.

Abdülhamid o bölgedeki petrol yataklarını kendi kontrolü altına almak istemiştir. Amacı petrol yataklarını kontrol altında tutabilmektir. I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı topraklarında pek çok bölgede çeşitli maden imtiyazları verilmiş, özellikle Bağdat-Musul bölgesinde petrol imtiyazları için çeşitli başvurular yapılsa da olumsuz sonuçlanmıştır.

II. Abdülhamid'in Musul Politikası

Sultan II. Abdülhamid, 1876'da tahta çıktığında Hazine-i Hassa mülkleri ile ilgili yeni bir düzenleme yapmış, o zamana kadar alışlagelmiş saltanatın köklü geleneklerini değiştirmiş ve bu yeni düzenleme ile Hazine-i Hassa'nın gelirleri ve mülkleri artmıştır. Sultan II. Abdülhamid, Hazine-i Hassa'nın mülk ve gelirlerini idare etmek üzere bakanlık oluşturmuş ve bu bakanlığa Osmanlı Bankası'nın Müdürü Forster'ın tavsiyesi ile Agop Efendi'yi getirmiştir. II. Abdülhamid, Agop Efendi'nin önerisi sonucu, 1889'da çıkardığı iradeyle Musul vilayetindeki petrol ayrıcalığını kendi özel mülkiyetine katmıştır. Böylece, padişah ister kendi işletsin ister üçüncü şahıslara işletme hakkı versin; Musul petrolerinden elde edilecek gelir, Hazine-i Hassa'ya yani padişaha ait olacaktı. Ayrıca petrolün işletme hakkının üçüncü şahıslara verilebilmesi padişahın inisiyatifindeydi. Diğer taraftan, Alman şirketine verilmiş olan Anadolu demiryolu projesinin, Bağdat'a kadar uzatılması durumunda, bu şirketle yapılacak ayrıcalık sözleşmesinin de

Hazine-i Hassa nezaretince yapılması güvence altına alınmıştı. II. Abdülhamid 1898'de çıkardığı ikinci iradeyle Bağdat vilayetindeki petrol ayrıcalığını da kendi özel mülkiyetine katmıştır. 1898 tarihli irade ile hem 1889 tarihli irade teyit edilmiş hem de Bağdat vilayetindeki petrol ayrıcalığı padişahın özel mülkiyeti hâline getirilmiştir. II. Abdülhamid neden buna gerek duymuştur? Bunun nedenlerinden biri, bölgedeki aşiretlerin süregelen saldırılarına karşı buraların sultanın mülkü olduğunu hatırlatmak içindir. Bir diğer neden ise Anadolu Demiryolları Kumpanyası, Bağdat Demiryolu yapım hakkı ile beraber yapılacak demiryolunun iki tarafında yirmişer kilometrelik alan içerisinde bulunan madenleri işletebilecekti. Musul'dan geçmesi öngörülen demiryolu hattında zengin petrol yatakları vardı ve buradaki petrolün sultanın mülkiyetinde olduğunu göstermiş ve garanti altına almıştır.

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi üzerine yerine padişah olan Sultan Reşat'ın imzasıyla Hazine-i Hassa varlıklarını devlet hazinesine aktaran 1909 tarihli yeni bir ferman çıkarılmıştır. Bu ferman, ileride Mezopotamya petrolerine yönelik hukukî tartışmaların çıkmasına zemin hazırlamıştır; gerek İttihat ve Terakki Parti'sinin iktidara gelmesiyle alınan kararda ve gerekse padişah fermanında bu mal varlıklarının bedelli veya bedelsiz olarak devredildiğine ilişkin bir belge düzenlenmemiştir.

Ayrıca Defter-i Hakanî kayıtlarında ve tapu kayıtlarında bu mal varlıklarının devlet hazinesine aktarılmasıyla ilgili düzenlemelerin yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Sultan Mehmet Reşat'tan sonra tahta çıkan Vahdettin, 1920 tarihinde çıkardığı bir kararname ile önceden iradelerin millete devrettiği emlak, arazi ve imtiyazları tekrar Hazine-i Hassa'ya devir ve iade etmiştir. Bu kararname, TBMM'nin açılmasıyla beraber çıkarılan 7 Haziran 1920 tarih ve 7 sayılı kanun ile hükümsüz bırakılmıştır. I. Dünya Savaşı sonunda II. Abdülhamid'e ait olan arazinin çok büyük bir kısmı artık Osmanlı sınırlarının dışında kalmıştı. Öte yandan, bu toprakların hariçte kaldığı 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması'yla Osmanlı yönetimi tarafından da kabul edilmişti. Sevr Antlaşması'nın 240. maddesi ile II. Abdülhamid'in Osmanlı Devleti'nden ayrılıp başka devletlerin mülkiyetlerine geçen varlıklarının bu topraklarda kurulan devletlere bedelsiz intikal edecekleri hükmüne bağlanmıştır.

Lozan ve Sonrasında Musul Meselesi

Lozan Konferansı süresince Türk Hükûmeti, Türkiye'den toprak edinen devletlerin, bu topraklarda Hazine-i Hassa ya da Osmanlı Devleti adına kütüğe kayıtlı her türlü taşınır ve taşınmaz malları bedelsiz olarak edinmiş sayılacaklarına ilişkin hükmünden "Hazine-i Hassa" ifadesinin çıkarılmasını sağlamaya çalışmışsa da İtilaf Devletleri bu fikre yanaşmamışlardır. İtilaf Devletleri

II. Abdülhamid'in mallarının haksız kazanç olduğu gerekçesiyle devlet hazinesine katıldığını, gerçekten de bu malların devlet hazinesinden elde edilen paralarla oluşturulduğunu dolayısıyla şahıs malı olarak değil, devlet malı olarak değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Türk tarafı ise devrin doğru olduğunu ancak vârislerin dava açtığını ve ilk derece mahkemesi yargıçlarının onlardan yana karar verdiğini belirtmiştir. Türk Hükümeti'nin tüm gayretlerine rağmen, Lozan Antlaşması'nın da 60 ve 65. maddeleriyle de kabul edildiği üzere, Osmanlı Devleti'ne ait mallar ve padişah iradeleriyle devlet hazinesine aktarılan Hazine-i Hassa malları, bedelsiz olarak ardıl devletlere bırakılmıştır. İtilaf Devletleri'nin tutumunu ise mirasçıların haklarını mal varlıklarının bulunduğu ülkelerin mahkemeleri aracılığı ile çözmeleri ve kazanma şansları olmadıkları hatta davaların kabul edilmesinin bile çok düşük olasılık olduğu şeklinde ifade etmek mümkündür.

3 Mart 1924 tarihinde hilafetin kaldırılması ve Osmanoğlu ailesinin yurt dışına çıkarılması ile ilgili 431 sayılı kanunun 8. maddesinde, Osmanoğulları'nın millî sınırlar içindeki durumu şöyle karara bağlanmıştır: "Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi dâhilindeki tapuya merbut emvali gayrimenkulleri millete intikal etmiştir." Bundan sonra Osmanoğlu ailesi Türkiye

dışındaki mal varlıklarına yeniden sahip olabilmek için Abdülhamid soyundan gelenler "Hamit kolu", Abdülmecit soyundan gelenler ise "Mecit kolu" etrafında iki koldan, sermayedarlar ve şirketler aracılığıyla hukuki mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Osmanoğlu ailesi, Irak petrollerinde sahip oldukları hakların sağlanması için hem Irak hem de İngiltere Hükûmeti ile görüşmelerini sürdürmüş, taleplerini defalarca dile getirmişlerdir. Ancak bu girişimler başarılı olmamıştır. Diğer taraftan pek çok şirket veya sermayedar mirasçılarının peşini bırakmamış, Orta Doğu'daki Osmanlı ailesine ait mülklerin ve petrol haklarının elde edilmesi için çeşitli davalar açmış ve çeşitli petrol şirketleriyle görüşmüşlerdir. Daha sonra ailenin hisselerinin bir bölümü British Petroleum Company'e satılmıştır. Murat Bardakçı; "British Petroleum Company'nin aileye yaklaşık 20 yıl ödeme yaptığını, ödemelerin 1948 yılında adresin belli olmadığı gerekçesi ile bir bankaya yatırıldığını ve 1949'da da ödemelerin durduğunu" söylemektedir. British Petroleum Company ile aile arasındaki yazışmalar 1951 yılında kesilmiştir. Ancak ailenin konuyla ilgili davaları hâlihazırda devam etmektedir.

İngiltere Hükûmeti, II. Abdülhamid'in vârislerinin talepleri ve sahip oldukları mülklerin dökümü hakkında bilgi edinmek üzere Türk Hükûmeti ile görüşmelerde bulunmuştur. Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Fethi Okyar ile

İngiliz Hükûmeti arasında bu konu hakkında geçen yazışma, Türkiye'nin tutumunu belirlemesi açısından önemlidir. Bu yazışmada, Fethi Bey şunları ifade eder: Irak Hükûmeti, 15 Mart 1927 tarihli kanun yürürlüğe konduğunda bildiğim kadarıyla İngiliz Hükûmeti bu konunun sonucunu ilgilendiren temsil hakkını kullanmadı. Bu sessizlik benim görüşüme göre, Irak'taki manda yönetiminin sahibi olan devlet konumundaki İngiltere için bir hatadır. Lozan Antlaşması'yla hakların tamamının korunacağı anlayışıyla İngiltere Hükûmeti bu hakların korunacağını deruhte etti. Sonuç olarak İngiltere Hükûmeti bu konuda hatalı olup Türk Hükûmeti vârislerin haklarını desteklemekte haklıdır. Lozan Antlaşması'nın 60. maddesi konunun tek temel kaynağı olmasa da iddiaların temelini oluşturmaktadır. Lozan'ın 60. maddesinin yorumunda, iki ülke anlaşamazsa yapılacak en iyi şey, antlaşmanın müzakere tutanaklarına başvurmaktır. Bu şekilde çözüme erişilmediği takdirde izlenecek yol, ihtilafı hakem kararına götürmektir." Özetle Türk Hükûmeti, Türkiye sınırları dışında kalan Osmanlı ailesinin haklarını desteklemektedir ve bu tavrının yasal dayanağını ise Lozan Antlaşması kararları oluşturmaktadır.

Mirasçıların, Türk Hükûmeti ve TBMM'ye yaptıkları başvurular ve bu yönde açtıkları davaların gidişatı çok olumlu seyretmemiştir. Aile, Osmanlı Dönemi Musul petrolerinde kimi şahıslara tanınan

imtiyazların Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul edilmesini emsal göstererek kendi haklarının tanınmasını talep etmiştir.

Mirasçılarının petrolle ilgili hisselerini devretmeleri karşılığında ödeme yapılması için pek çok girişimcinin devreye girdiğini ve çoğunun da hüsrarla sonuçlandığı görülmektedir.

Sonuç

1877 yılında Hazine-i Hassa mülklerinin sayısı ve arazilerinin yüzölçümü artmış, bu arazilerin önemli bir kısmını da Mezopotamya bölgesi oluşturmuştur. Mezopotamya bölgesindeki arazilerin önemli bir kısmı, Bağdat ve Musul vilayetindeki petrol ve gaz kuyularıdır.

II. Abdülhamid zamanında padişah adına Bağdat, Basra ve Musul'da tapulanan toplam arazi miktarı 26.854.598'dir. Bunun, 17.770.368'i Musul'dadır.

II. Abdülhamid, Mezopotamya petrollerini şahsî mülkü hâline getirerek stratejik bir adım atmış ve böylece petrole yapılabilecek dış müdahalelerin önünü kesmeyi amaçlamıştır.

Kaynakça

Arzu Terzi, "Bağdat- Musul Petrolleri Üzerine Bir Değerlendirme", Irak Dosyası II, İstanbul 2003.

Arzu Terzi, Bağdat-Musul'da Paylaşılamayan Miras: Petrol ve Arazi (1876-1909), İstanbul.

Cemil Koçak, Abdülhamid'in Mirası, İstanbul 1990.

Hikmet Uluğbay, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Petropolitik, Ankara, De Ki Yayınları, 2008.

İsmet Bozdağ, Abdülhamid'in Hatıra Defteri, İstanbul 1975.

Meray Seha, Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, C. 3, İstanbul.

Murat Bardakçı, Son Osmanlılar (Osmanlı Hanedanının Sürgün ve Miras Öyküsü), İstanbul 1991.

Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş, Ankara 1988.

Vasfi Şenözen, Osmanoğulları'nın Varlıkları ve II. Abdülhamid'in Emlaki, Ankara 1982.

YUNAN VAHŞETİ VE ZULMÜ ANADOLU'YA SOYKIRIM

Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalamak zorunda kaldığı Mondros Mütarekesi'ni takip eden günlerde Rumlar, başta İstanbul olmak üzere Ege, Rumeli ve Doğu Karadeniz'de taşkınlıklar yaparak Türkleri taciz etmekteydiler.

13 Kasım 1918'de aralarında Yunanlıların ünlü zırhlısı Averof'un da bulunduğu İtilâf Devletleri filosunun İstanbul'a gelmesi, Rumları sevinçten çılgına çevirmiş, İstanbullu Ermenilerin de katıldıkları büyük taşkınlıklar bütün şehirde ve adalarda sabahlara kadar sürmüştü.

Yunanlıların Anadolu'nun Ege kıyılarını işgal ettikten sonra ileri harekâta devam ederek ele geçirmiş oldukları Trakya ve Anadolu'nun iç kesimlerinde yaşayan silâhsız ve savunmasız Türk halkına karşı yapmış oldukları vahşet ve zulümler, dünya zulüm tarihine belgelerle geçmiştir.

Olayların gelişmesine, vahşet ve cinayetlere bakılırsa, Yunanlıların, ele geçirmiş oldukları Türk topraklarında tek bir Müslüman kalmayacak şekilde Müslümanları katlederek soykırım gerçekleştirmek niyetinde oldukları anlaşılmaktadır.

Yunan Vahşeti

İşgal ettikleri yerlerde Müslüman halka akıllarına gelen en kötü işkenceleri yapmışlar, zulümleriyle sadizme varan davranışlar sergilemişlerdir. Bu işkenceleri görmek ve hatta işitmek bile en soğukkanlı insanın tüylerini ürpertecek derecede korkunçtur. Yunanlılar işgal ettikleri her yerde halkın mallarını gasp ve yağma ettikleri gibi, sahiplerini de kendilerinin icat ettiği işkencelerle öldürüyorlardı. Yunanlılar işgal ettikleri yerde ilk önce halka işkence yapıyorlardı. Yapılan vahşet ve işkencelerin, soygun ve tecavüz safhası geçtikten sonra geriye tek bir şey kalıyordu; o da evi, köyü, kent ve kasabayı ateşe vermektir. Nitekim bu düşünce ile gerek Anadolu'da gerekse Trakya'da birçok ev, iş yeri hatta bütün köy yakılmıştır. Yunanlıların özel olarak, yakmak ve yıkmak için yetiştirilmiş birlikleri vardı. Bunlar özel silah ve teçhizatla donatılmış, üniformalarında kırmızı bantlar taşıyan askerlerden oluşan birliklerdi.

İşkence arzusu, Yunan askerleriyle Rum ve Ermeni çetelerinin ilkel ve vahşî arzu ve duygularıdır. Öldürmeye kastettikleri kimseyi önceden çeşitli şekillerde işkenceye tâbi tuttıkları gibi öldürdükten sonra da, parçalama, organlarını kesme, koparma veya ağaçlara asma gibi insan dışı davranışlarıyla, nereden geldiğini kendilerinin de cevaplayamayacakları bir çeşit kin ve garaz duygularıyla yapıyorlardı. Hiçbir suçu olmayan,

tarlasında çalışan veya köyden kente gelen zavallı Türk halkını keyif için öldürüyorlardı. Öldürdükleri hamile kadınların karınlarını süngüyle yarıp, masum ceninleri çıkardıktan sonra parçalıyorlardı. Bütün bu günahsız insanların onlar nazarında bir tek suçu vardı: “Müslüman olmak ve Türk kanını taşımak.”

Yunan askerlerinin bu insanlık dışı hareketlerine Rum halk da iştirak etti. Hükûmet konağından ve kışladan esir alınarak çıkarılan sivil memur ve askerlerin rıhtıma götürüldüğü esnada yerli Rumlar, taş sopa ve demirlerle saldırmışlar ve birçok esiri feci bir şekilde öldürmüşlerdir.

Hızlarını alamayan Rumlar, öldürdükleri savunmasız insanların bedenlerini parçalayarak vahşi duygularını tatmin etmişlerdir. İçindekilerin esir alındığı kışla, hükûmet konağı ve diğer resmî daireler talan edilmiş, kalemlere varıncaya kadar hiçbir şey kalmamıştır. İzmir’in içinde ve dolaylarındaki تنها mahallelerde ele geçirilen Türk polis ve jandarmalar katledilmiştir. İşgalin ilk 48 saatinde İzmir ve banliyölerinde 2000’den fazla Türk katledildi. Kordon’da ve rıhtımda öldürülen ve yaralananların çoğu denize atılmıştır. Bu katliamdan on beş gün sonraya kadar körfezden cesetler çıkarılmış hatta zaman zaman birkaç cesedin birbirine zincirle, demir telle bağlı olduğu görülmüştür.

Yunanlılar, İzmir’den sonra 16 Mayıs’ta Urla’yı 17’de Çeşme’yi, 20’de Torbalı’yı, 22’de Menemen’i,

25'te Manisa, Bayındır ve Selçuk'u 27'de Aydın'ı, 28'de Tire'yi, 29'da Turgutlu ve Ayvalık'ı, 4 Haziran'da Nazilli'yi, 5'te Akhisar'ı, 12'de Bergama'yı işgal ettiler. Çünkü Yunanlılara göre bölgede tutunmanın tek yolu, buralardaki Türk gücünü ortadan kaldırarak onların daha doğuya çekilmesini sağlamaktı. Esasen Megalo İdea'nın amacına ulaşabilmesi için de böyle bir hareket tarzı gerekiyordu.

Avrupa kamuoyuna İzmir'i işgalin amacını bölgedeki asayişin temin etmek olarak duyuran Yunanistan, yeni işgallere de mazeret bulmakta zorlanmadı. İzmir'den kaçan sivil ve asker Türklerin intikam almak bahanesi ile iç kesimdeki Rumları katledebileceklerini belirterek Avrupa'dan gelebilecek olası bir tepkiyi bertaraf ediyordu. Bunun yanı sıra Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi de Yunanlılar için çok iyi bir kozdu.

Yunan işgal bölgesi genişledikçe Türk halkı üzerindeki zulüm, vahşet ve katliamlar da gittikçe şiddetlenerek artıyordu. Nitekim 15 Mayıs 1919 ve 9 Eylül 1922 tarihleri arasında kısa veya uzun vadede Yunan kontrolünde bulunan il, ilçe, kasaba ve köyler, bu feci olaylardan muhakkak nasibini alıyordu.

Toplu katliam yapmak, misli görülmemiş şekilde insan öldürmek veya işkence çektirmek henüz çocuk yaştaki kızlara ya da eli bastonlu ihtiyar kadınlara tecavüz etmek, camileri, evleri, iş yerlerini, tarlaları

yağmaladıktan sonra yakmak, hayvanları telef etmek, Yunan askerlerinin ve yerli Rumların yaptıklarının maalesef sadece ana başlıklarıydı.

Yunan İşgaline Karşı Tepkiler

Yunan askerlerinin Anadolu topraklarına ayak basması, tüm yurttaki şiddetli tepkilere yol açmıştır. Vatanın her yanından padişaha, hükûmete, Amiral Golthorpe'ya ve galip devletler temsilcilerine protestolar yağdırılmıştır. Medenî geçinen Batı'nın insanlık, adalet ve hakkaniyet duygularına hitaplarda bulunulmuştur. Yunan işgali Türk halkının daha da kaynaşmasına vesile olurken işgalin İzmir'den sonra Aydın, Manisa ve Balıkesir bölgelerine doğru yayılması tepkilerin de şiddetini arttırmıştır. Anadolu'nun her tarafında düzenlenen mitinglerde, binlerce Türk Yunanistan'a ve diğer İtilaf devletlerine lanetler yağdırmıştır. Hükûmetin ve padişahın teslimiyetçi tutumlarını da protesto etmişlerdir.

İstanbul'da ise durum biraz daha farklıdır. İtilaf devletlerinin bütün isteklerine boyun eğmeyi en doğru politika olarak saptayan padişah ve hükûmet mensupları, esasında İzmir'in işgal edileceğini tahmin edebiliyorlar fakat işgalcilerin Yunanlılar olacağını akıllarına bile getirmek istemiyorlardı. Ne var ki işgalden önce hiçbir tedbir almadığı gibi alınmasını da engelleyen hükûmet, işgalden sonra da genel olarak bu tavrını sürdürmüştür. İstanbul'daki halk ise Anadolu'da olduğu gibi mitingler

düzenleyerek işgali protesto etmişlerdir. Gerek sadarete, gerekse İtilaf devletleri mümessillerine çekilmiş olan protesto telgrafının amacına ulaştığı söylenemez. Yunanlılar Batı Anadolu'da daha da yayılarak işgal, zulüm ve katliam bölgelerini genişletmişlerdir. Yunanlıların bu faaliyetlerinin Türk halkı arasındaki kaynaşmayı arttırdığı muhakkaktır. Öz yurtlarındaki Yunan vahşetine karşı çıkan halkın heyecan ve galeyanı büsbütün alevlenerek genel bir halk ayaklanması manzarasına bürünmüştür. Bunun sonucu olarak da Türk halkı Kuvâ-yı Milliye ve daha sonra düzenli orduya yardımda bulunmak için ellerindeki bütün imkânlarla seferber olmuşlardır. Önce İzmir'in arkasından da Trakya'nın işgali, başta Müslümanlar olmak üzere bazı dost devletler tarafından tepkiyle karşılandı. Bize asıl yardım ve destek, Müslüman devletlerden, özellikle Hindistan Müslümanlarından gelmiştir. Bu Müslümanlar, aralarında topladıkları paraları Anadolu ve Trakya'da zulüm gören evsiz, barksız kalan insanlara gönderdiler. Yine Hind Müslümanları, Fas, Cezayir, gibi ülkeler, bu devletlerde sömürge kurmuş olan İngiliz ve Fransızları Yunanlılar'a destek verdikleri için protesto ettiler. Buralardaki İslâm âlimleri İngiliz ve Fransızlarla alışveriş yapmanın haram olduğu hususunda fetvalar verdiler. Hindistan Müslümanları, Delhi'de bir araya gelerek Avrupa devletlerinin uyguladıkları zalimane siyaseti kınadılar. İzmir ve Trakya'da çoğunluğun Türk ve

Müslüman olduğunu belirterek, İngiltere'nin Hindistan nazırı Mantono'ya bu iki yerin Türklere verilmesi için müracaat ettiler.

Sonuç

Yunanlıların asıl amacı, bir hayal ürünü olan "Megali İdea" hedeflerine ulaşmaktı. Bunun için Anadolu'nun Ege kıyılarını ele geçirerek hem bölgenin emniyeti ve hem de soykırım girişimleriyle Türk halkının imhası ve kalanların da Doğu Anadolu'ya sürülmesiyle Orta Anadolu'ya kadar uzanan Türk topraklarını ele geçirerek vatanın bu bölümünde Yunan egemenliğini sürdürmekti.

Bu hayalî emellerini gerçekleştirmek için yalnız istilâlarla yetinmeyip tek vücut olan Türk halkını da etnik gruplara ayırarak, vatani içeriden de parçalamaktı.

Bu düşünceyle aynı bayrak altında, aynı gaye uğruna vatanın bölünmez bütünlüğü için canını feda etmekten kaçınmayan Anadolu halkı arasında bir ayrıcalık yaratarak Türk halkını parçalayıp zayıflatmak gibi politik eylemlere de başvurmuşlardır.

Yunanlılar ileri harekâta başladıkları tarihten itibaren işgal ettikleri tüm sancak ve kazalarda konferans kararlarına ve taahhüt ettikleri şartlara kesinlikle uymamışlardır. Gittikleri her yerde yerleşip her türlü zorluğu çıkararak Osmanlı jandarmasının çalışmalarına hiçbir şekilde muvafakat etmemişlerdir.

Hükûmet konaklarını işgal ve Yunan bayrağı çekerek memurları başka yerlere nakle mecbur etmişlerdir.

Hatıra gelmeyen bin türlü oyuna zorlayarak Türkleri ticaretten men ile iktisadî hayatı yalnız Rumlara bırakmışlardır. Bu işgaller ve zulümler sırasında kurtulabilen halk, kendilerini daha emniyetli yerlere atmaya çalışıyordu.

Hatta bazı yerlerde daha Yunanlılar işgal etmeden köyleri boşaltmak mecburiyetinde kalıyorlardı. İşgal ettikten sonra Yunan zulmüne tahammül edemeyen Müslüman halkın büyük bir çoğunluğu çareyi kaçmakta buluyordu. Yunanlıların da zaten amaçları buydu. Çünkü bu sayede bölgede Türk nüfus azalacak, yerine Rum göçmenleri iskân edilecekti.

Yunanlılar üç sene kadar kaldıkları Batı Anadolu ve Trakya'da şu andaki değeriyle trilyona varan maddî zararda bulundular.

Lozan Anlaşması'yla tek bir kuruş bile tazminat ödemediler. Yaptıkları maddî zararın tazminatı olarak, küçük bir kasaba olan Karaağaç'ı bize bıraktılar.

Mukaddesatımıza ve ırzımıza yaptıkları tecavüzler ve zulümler, her zaman içimizde kanayan bir yara olarak kalacaktır. Her şeyden evvel, bütün dünya bilmelidir ki Anadolu toprağı baştan sona kadar Müslüman'dır, Türk'tür. Binlerce seneden beri Türk'ün öz vatanı, Türk'ün öz yurdudur.

Kaynakça

“Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi II,” Başbakanlık Devler Arşivleri Gen. Müd., Osmanlı Arşivi Daire Başk., Yay., Ankara 1996.

Kadir Mısıroğlu, “Yunan Mezalimi, Türk’ün Siyah Kitabı”, Sebil Yayınları, İstanbul 1969.

Metin Ayışığı, “30 Ağustos Zaferi ve İstanbul’daki Yankıları”, Tarih ve Toplum, Sayı, 105, Eylül 1992.

Mustafa Tayla, Batı Anadolu’da Yunan Mezalimi, Ankara 2001.

Selahattin Tansel, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, IV, Ankara 1974.

Talat Yalazan, Türkiye’de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi, II, Ankara 1994.

KUDÜS'ÜN İŞGALİ KAN VE GÖZYAŞI

Kudüs, Orta Doğu'da bulunan, dünyanın en eski şehirlerinden birisidir. Bir şehrin adı olmaktan çok, birçok anlamı içinde barındırır. Kudüs, 638 yılında Hz. Ömer (ra.) tarafından Bizanslıların elinden alınarak İslâm Devleti'nin topraklarına dâhil edildi. Hz. Ömer (ra.), Kudüs'ün anahtarlarını aldığı anda şehrin halkına, tam bir din hürriyeti ve güven içinde yaşayacaklarına dair yazılı eman vermiştir. Bu tarihten sonra Kudüs, Haçlı işgaline kadar sürekli İslâm devletlerinin hâkimiyetinde kaldı.

Selahaddin Eyyubî tahta çıktığında ilk iş olarak Şiî Fatimî idaresini ortadan kaldırdı ve hemen Orta Doğu'da çibanbaşı olan Haçlıları bölgeden atmak için, 1180'de büyük bir faaliyet içine girdi. Mısır'dan kuvvet topladı. Suriye'den de asker toplanmasını istedi. Haçlılar meselenin ciddiyetini anlayıp büyük ordu topladılar. Selahaddin Eyyubî, Haçlıları Hittin'de büyük bir bozguna uğrattı. Haçlı kral ve ileri gelen reislerinin çoğunu esir aldı.

Fetihler durmadı. İleri harekâta devam etti. Birinci Haçlı Seferi'nden (1096-1099) beri Haçlıların işgalindeki Kudüs şehrini hedef tayin ederek, yola çıktı. Eyyübîlerin muhasarasına dayanamayan Haçlılar, 1187 Eylül ayı sonunda teslim oldu.

Selahaddin Eyyubî, mübarek Kudüs şehrini teslim alınca; Birinci Haçlı Seferi sonunda, Haçlıların Müslümanları camilerde genç, ihtiyar, çocuk, kadın, erkek ayırt etmeksizin öldürüp, akan kan çile ve ızdıraplarına son verdi. Kudüs'ün 89 yıl sonra tekrar Müslümanların eline geçmesi, İslâm âlemini çok sevindirdi. Bütün Müslümanların gönlünde taht kurdu. Haçlıların tahrip ettiği şehri, yeniden imar etti.

Selahaddin Eyyubi'nin Haçlılara karşı mücadelesi sonunda, Papalığın propagandasıyla Avrupa kıtası ve Hıristiyan âleminde Müslümanlar üzerine sefer hazırlığı başladı. Papa III. Clemens'in teşvikiyle Fransa, İngiltere Kralları ile Almanya İmparatoru kumandasında Eyyubîler üzerine Üçüncü Haçlı Seferi (1189-1192) yapıldı. Selahaddin Eyyubî, bütün Avrupa'nın ve Hıristiyan âleminin seferber edilerek toplandığı orduya, 1192 Kasım'ına kadar devam eden uzun muharebelerle karşı koydu. Neticede İngiliz Kralı Arslan Yürekli Rişar, Eyyubîlere esir düştü. Selahaddin Eyyubî, Hıristiyanlara karşı büyük bir alicenaplık gösterdi. Arslan Yürekli Rişar'ı serbest bıraktı. Hıristiyanların kutsal mekânları ziyaretine müsaade etti. Hıristiyan âleminin bütün imkânlarını seferber ederek hazırladığı Üçüncü Haçlı Seferi, dördüncü yılın sonunda, hezimetle neticelenip geri döndüler.

400 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan Kudüs adaletle yönetildi, din, dil ve ırk ayrımı yapılmadı.

Huzur ve sükûn içinde yaşandı, hem şehir hem yaşayanlar mamur oldu. Lakin asırlar sonra kan gölü oldu, ayrımcılık ve fitne baş gösterdi çünkü İslâm'ın adalet ve şefkat membaından uzaklaşıldı, kan ve gözyaşı şehre hâkim oldu.

İsrail'in Kudüs'ü İşgali

Genişlemiş sınırlarıyla Kudüs, 1947'deki Birleşmiş Milletler Ayrılma Planı çerçevesinde uluslararası anlamda "özel statüye sahip bir bölge" olarak kabul edilmiştir. 1948 yılındaki savaş, Kudüs'ün İsrail kontrolündeki Batı Kudüs ve Ürdün kontrolündeki Doğu Kudüs olarak ikiye ayrılmasına yol açmıştır. 1967 yılında İsrail, Kudüs'ün geri kalanını da işgal etmiş ve burayı İsrail'in başkenti ilan etmiştir. BM Güvenlik Konseyi, 20 Ağustos 1980'de 478 sayılı kararıyla Kudüs'ün statüsünü değiştiren bütün eylemlerin "geçersiz ve yasa dışı" olduğunu ilan etmiştir.

Bugün BM üyesi olan çok sayıda ülke, Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımıyor. Bu nedenle birçok ülkenin büyükelçiliği halen Tel Aviv'de bulunmaktadır. Kudüs'ü başkent olarak kabul etmeyen Türkiye'nin İsrail Büyükelçisi de Tel Aviv'de görev yapıyor. İsrail bölge üzerindeki hakkını 'Büyük İsrail Projesi' ile eş tutmakta, vaat edilmiş toprak olarak tanımlamaktadır. İsrail'in devlet politikası barış yanlısı tutumdan ziyade çatışmacı, savaşçı, kan dökücü bir yaklaşım sergilemektedir. Dikkat edilirse İsrail'in gücü

bölgedeki kaostan aldığı anlaşılmaktadır. Kudüs'ün statüsü hâlâ tartışılmakta ve uzun süre daha çatışmaların devam edeceği görülmektedir. Kurulduğu 1948 yılından bu yana Kudüs'ü Yahudileştirmeye çalışan İsrail, 1967'de şehri tamamen işgal etmiştir. İsrail'in 1967'deki 6 Gün Savaşı'nda Ürdün, Mısır ve Suriye'yi yenerek Gazze Şeridi, Batı Şeria, Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri'ni işgal edişinin üzerinden tam yarım asır geçti. Suriye'de yaşanan iç savaştan yararlanan İsrail, iki yıl önce de işgal altında tuttuğu Golan Tepeleri'ni ilhak ettiğini duyurdu.

Filistinli Araplar, İsrail'in 1967'de Batı Şeria, Doğu Kudüs, Gazze Şeridi, Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri'ni işgal etmesiyle sonuçlanan 6 Gün Savaşı'nın başladığı 5 Haziran'ı 'Yevmu'n Nekse/Kayıp Günü' adıyla anıyor. Filistinliler Nekse'yi, 1948'de İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesi anlamında kullandıkları 'Nekbe/Büyük Felaket'in devamı olarak görüyor.

Doğu Kudüs

Tam yarım asırdır devam eden bu işgalin en yakıcı şekilde hissedildiği yer ise Doğu Kudüs. Müslümanların ilk kiblesi ve Hazreti Muhammed (sav.)'in Miraç yolculuğuna çıktığı yer olan Mescid-i Aksa ile Hristiyan ve Yahudilerin en kutsal mekânlarına ev sahipliği yapan Doğu Kudüs, 1917'de Osmanlı egemenliğinden çıkışından beri sıkıntılı günler yaşıyor. İngiliz manda yönetiminin

bir asır önce şehri işgal etmesi, Filistinliler için de bir nevi sürgün ve savaşların başlangıcı oldu. İsrail'in 1948'de şehrin batısını, 1967'de de doğusunu işgal etmesiyle Kudüs'ü Yahudileştirme faaliyetleri büyük hız kazandı.

Doğu Kudüs'ün statüsü Filistin-İsrail meselesinin çözümünün önünde duran en büyük engellerden biri. Birleşmiş Milletlerin tarihî Filistin topraklarını Yahudiler ve Araplar arasında pay etmek üzere yayımladığı 1947 tarihli planda, Kudüs'ün özel bir statüye tabi tutularak uluslararası toplumun kontrolüne verilmesi öngörülüyordu. Kudüs'e verilen bu özel statünün sebebi üç semavî din için de kutsal şehir olmasından kaynaklanıyordu.

Siyonist güçler, 1948 yılındaki savaşta Kudüs'ün batısını ele geçirdi. Ürdün'ün kontrolünde olan surlarla çevrili Eski Kudüs'ün doğusunu da 1967'de ele geçiren İsrail, uluslararası hukuku ihlal ederek şehirde İsrail yasalarının geçerli olduğunu ilan etti. İsrail, bu şekilde Doğu Kudüs'ü de fiilî olarak ilhak etmiş oldu. İsrail Meclisi 1980'de kabul ettiği bir yasayla Kudüs'ü doğusuyla batısıyla İsrail'in birleşik başkenti ilan etti. Böylece Doğu Kudüs'ün ilhakı resmîyet kazanmış oldu. Buna karşılık, BM Güvenlik Konseyi 1980 yılında İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhak ederek başkent ilan etmesini geçersiz sayan 478 sayılı kararı kabul etti. 1980 yılında Meclis kararıyla başkent ilan eden İsrail, Arapların şehri terk etmesi için zorlayıcı politikalar izlemeye devam ediyor.

Uluslararası hukukun “kuvvet kullanma yoluyla toprakların işgal edilemeyeceği” ilkesini çiğneyen İsrail, BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarına da uymuyor. İsrail, BM UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan Kudüs'te, yeni yerleşim yerleri kuruyor, arkeolojik kazılar ve güvenlik duvarı inşa ediyor. İsrail kural ve kanun tanımıyor; zulümlerini ise artırarak devam ettiriyor.

Arapların yaşadığı Doğu Kudüs'ün yüzde 74'ünü işgal eden İsrail, 10 bine yakın Kudüslü Filistinlinin kimlik ve ikametlerini iptal ettiği gibi, 2010 itibarıyla Kudüs ve çevresinde yaklaşık 200 bin yerleşimcinin olduğu biliniyor.

Yahudileştirme Politikası

İsrail'in Doğu Kudüs'ü fiilen ilhak etmesine rağmen burada yaşayan Filistinliler İsrail vatandaşı sayılmıyor ve vatandaşlık haklarından yararlanamıyor. Doğu Kudüs'te yaşayan 420 bin civarındaki Filistinli, İsrail makamlarının verdiği Kudüs kimlik kartı ile şehirde sürekli ikamet etme iznine sahip durumdadır. Söz konusu Filistinliler aynı zamanda Ürdün pasaportuna da sahipler ancak bu pasaportlarda da vatandaşlık numarası bulunmuyor. Bu nedenle tam olarak Ürdün vatandaşı da sayılmayan Doğu Kudüslü Filistinlilerin Ürdün'de çalışma ve devlet hizmetlerinden yararlanma hakkı da yok.

Bir nevi arafta kalan Doğu Kudüs'teki yüz binlerce Filistinli, ne İsrail ne Ürdün ne de Filistin

vatandaşlığına sahip oldukları için devletsiz olarak yaşıyor.

İsrail vatandaşlığı bulunmayan ancak İsrail makamlarının verdiği Kudüs Kimlik Kartı ile şehirde sürekli ikamet izni olan Filistinlilerin, bu hakları da çeşitli bahanelerle ellerinden alınıyor. Bu nedenle Doğu Kudüs'teki 420 binin üzerindeki Filistinli, sürekli olarak, doğdukları şehirden sürülme korkusuyla yaşıyor. Bu Filistinlilerin Doğu Kudüs'te yaşamaya devam edebilmeleri için İsrail'in belirlediği bir dizi talebi yerine getirmesi gerekiyor. İster yabancı bir ülke ister Batı Şeria olsun, belli bir süre Doğu Kudüs'ün dışında yaşayan Filistinlilerin ikamet izinleri iptal edilerek şehre dönme hakları ellerinden alınıyor.

Doğu Kudüs'te ev yapmalarına izin verilmeyen Filistinliler, bu şekilde şehrin dışına çıkmaya zorlanırken, Kudüs dışında ikamet ettikleri tespit edilenlerin de bir daha şehre dönmesi yasaklanıyor. Aile üyelerinden birinin İsrail'in 'terör' olarak nitelediği saldırılara karışması da tüm ailenin Kudüs'ten sürülme sebebi sayılıyor.

Karara Dünyadan Tepki Yağdı

ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıma ve Amerikan Büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıma planına dünyadan tepki yağdı. Başta İslâm dünyası olmak üzere birçok uluslararası kuruluş ve ülke bu girişime karşı çıkarak, Trump'a bu yönde alınacak bir kararın

Filistin ve bölgeyi büyük bir şiddet sarmalına sokacağı uyarısında bulundu. Müslümanların ilk kiblesi olan ve Hristiyanlar ile Yahudiler tarafından da kutsal sayılan Kudüs'le ilgili Trump'ın 'tehlikeli planı'na karşı çıkan uluslararası kuruluşlar gerekli tepkileri gösterdiler.

Söz konusu girişime en sert tepki gösteren ülkelerden biri Türkiye oldu. Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan, Kudüs'ün Müslümanların 'kırmızı çizgisi' olduğunu belirterek, "İslâm İşbirliği Teşkilatı Dönem Başkanı olarak, bu konunun sonuna kadar takipçisiyiz. Eğer böyle bir adım atılacak olursa hemen, beş on gün içerisinde İslâm İşbirliği Teşkilatı Liderler Zirvesi'ni İstanbul'da toplayacağız. Kaldı ki bu, bizim diplomatik ilişkilerimizi İsrail ile koparmaya kadar gidebilir." dedi.

BM'de yapılan oylamayla ise Filistin'in haklılığı, Kudüs'te yapılan zulüm bir kez daha gözler önüne serildi.

HALEP'İN ÖNEMİ

Dört yüz binden fazla kişinin hayatını kaybettiği tahmin edilen ve yüzbinlerce kişinin kaçmak zorunda kaldığı Suriye iç savaşında Halep, zulümlerin yaşandığı, bombaların insafsızca patlatıldığı, çocukların öldürüldüğü kent konumunda. Beş yılı aşkındır süren iç savaşta Şam ve Humus kentlerinde çok kan döküldü, çok masum insana insanlık dışı davranışlarda bulunuldu ve zulüm yapıldı. Suriye'nin kuzeyinde, Türkiye sınırına yaklaşık 50 kilometre mesafedeki Halep ülkenin en önemli ticaret kenti, en önemli jeopolitik noktası. Halep; büyük bir stratejik öneme sahip. Anadolu'dan Suriye'ye, Suriye'den Anadolu ve Akdeniz'e geçişte önemli bir rota üzerinde yer alıyor. Türkiye ise Suriye iç savaşında devamlı mazlum halkın yanında yer almış ve ecdadımıza layık olarak binlerce masumu korumuş, kendi topraklarımıza kabul etmiştir. Batı ise yalnızca seyirci kalmış, bu mazlumların durumuna içten içe gülmüş, ülkesinden uzaklaştırmak adına tel örgüler çekmiş hatta bu coğrafyadaki olayları körüklemiş, kısırcılık yapmaya devam etmiştir. Halep'in Şam rejiminin kontrolüne geçmesi durumunda, Halep'ten Türkiye'ye göçün artabileceği bir gerçek. Öte yandan Türkiye, sınır güvenliğini sağlamak üzere

Cerablus'ta Fırat Kalkanı adını verdiği operasyonu başlattı. El Bab'ı ele geçirene kadar süreceğini açıkladı, maksadın mazlum halkı korumak olduğu ve Suriye'nin gerçek sahiplerine vererek bu coğrafyayı hayata açmak olduğu aşikârdır. Sivillerin müdafisi noktasında tüm dünyaya örnek olacak bir tutum sergilenmiştir. Halep'in mutlaka korunması ve koruma altında tutulması zaruridir.

Halep, Suriye'nin ikinci büyük kenti, ülkenin sanayi ve ticaret başkenti... Bölgesel ilişkilerin geçiş noktası... Halep'i kim elinde tutarsa psikolojik üstünlüğün yanı sıra askerî ve siyasal üstünlüğü de ele geçirmiş olacak.

Bu üstünlük, imza altına alınacak antlaşma ile çok bağlantılı. İmzalanacak antlaşma ile garantör devlet konumunda olacak devletler, Rusya ve Türkiye olacak ki bu doğrultuda dökülen kanın ve yapılan zulmün dineceği ümidindeyiz. Halep, Suriye'nin ikinci büyük kenti...

Türkiye'ye yakın olması nedeniyle son derece stratejik önemde. Bununla birlikte rejim karşıtı yapılan mücadelenin merkezi konumunda. 2011 Mart'ta başlayan şiddet sürecinde muhalifler Dera'dan sonra Halep'te etkin oldular ve ülke genelindeki mücadeleyi Halep'ten yönettiler.

Suriye rejimi iç savaşın neredeyse başından itibaren Halep'te muhaliflerle çatışma halinde. Halep hiçbir zaman bırakılmamalı, unutulmamalı ve sahip çıkılmalıdır.

Sahip olmamız doğrultusunda şu anekdotu paylaşalım: Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Çekya Dışişleri Bakanı Lubomir Zaoralek ile yaptığı basın toplantısında bu konuya değinerek; “Vahşetin, zulmün en acımasız boyutunu belki de insanlık tarihinin en acımasız boyutunu görüyoruz Halep’te. Rejim ve destekçileri bunun sorumlusudur.

İnsanlık dışı ne varsa bugün Halep’te görüyoruz. Biz gayretlerimize devam edeceğiz. Herkes sussa Türkiye olarak susmayacağız. Bir taraftan açıklamalarımız diğer taraftan da çözüm için tüm taraflarla gayretlerimizi devam ettireceğiz.

Biz inanıyoruz ki Halep’te zulmeden de zulme sessiz kalan da sorumludur.” demek suretiyle Türkiye’nin mazlum halkın yanında olduğunu bir kez daha dünyaya haykırmıştır.

Yüz binlerce masumun, sığınmacının sahibi olduğumuzu göstermiş olduk. Şu unutulmamalı ki mazlumun ah’ı yerde kalmaz. Zalimler er geç cezasını göreceklerdir.

Mazlumun inlemesi ve çektiği çilesi Cenab-ı Allah’a erişecek ve dualar geri çevrilmeyecektir. Ama bu mücadele tarih içerisinde olduğu gibi, şimdi de sonra da devam edecektir, aslolan istikamet düzgün olarak mücadeleden vazgeçmeden dimdik ayakta olunabilmesidir.

Günümüzde ise bunun en güzel örneği sergilenmektedir. Gelecek zamanda ise tarih kitapları tüm bunları minnet ve şükranla yâd edecektir.

Tarihteki Önemi

Tarihte büyük önemi olan bölgede, bu coğrafyada birçok devletin Osmanlı, Memlûklü, Eyyubî, Emevi eseri bulunmakta, pek çok tarihî şahsiyetin, âlim ve evliyanın türbeleri yer almaktadır. İç savaşta bugüne kadar Emevi, Eyyubî, Memlûk ve Osmanlı Dönemlerine ait UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde bulunan yüzlerce tarihî cami, kale, medrese, türbe, külliye, hamam hastane, köprü, kütüphane çeşme, bedesten, kapalıçarşı ve binalar tahrip edildi. Özellikle koruma altında tutulan tarihî kale içi, Emevi Camii, türbe ve külliyeler birçok kez rejimin ağır bombardımanı ve çatışmalarına hedef olmuş, insafsızca ve acımasızca tahrip edilmiştir. Yani bu vahşilerin; insana, medeniyete ve tarihe saygıları yoktur. Hunharca ve canice her şeyi yok etmişler, zulüm yapmışlar, yakıp yıkmışlardır. Tarih içerisindeki Haçlıları aratmayacak fiil ve davranışlar sergilemişlerdir. Bunun içindir ki sahip çıkmak zarureti doğmuş, bu ise bu necip millete nasip olmuştur. Cenab-ı Allah'ın mazlum milletlere rahmet ve yardımı temennisiyle...

GÖNÜLLERİN VE MEKÂNLARIN FETHİ

Fütûhât

Tarih şuurundan mahrum olan milletler, millî birlik ve beraberliğini de koruyamazlar. Millî birliğini tesis edememiş milletlerin yaşaması mümkün değildir. Tarih şuru zayıf olan milletlerde siyasî ve sosyal alanda çok büyük problemlerin yaşandığı bir gerçektir. Sosyal ve siyasî bunalımların yaşandığı toplumlarda ise insanların kendine olan güven duygusunun azaldığı ve kendi kültüründen yabancılaştığı görülür. Bu ise kimlik değişimi ve beyin göçüne sebep olur ki bu da sosyal ve siyasî hayatta tamiri mümkün olmayan facialara yol açar. Bunun için de kendi insan ve toplumumuzu tarih şuru ve bilinci içerisinde yetiştirmemiz gereklidir. Fethetmek hayata açmak anlamındadır. Adil bir şekilde insanları yönetmek, huzur ve güven ortamı oluşturmaktır fetih.

Selçuklu ve Osmanlı toplum yapısının oluşumunda harç vazifesi gören tekke ve zaviyeler, kaynaşma ve bütünleşmeyi sağlıyorlardı. Osmanlı'nın kurulmasında Şeyh Edebalı'nın önemini, "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın." sözüyle anlamak mümkündür. Somuncu Baba Hazretleri'nin "Gizli ve aşikâr her yerde Allah'tan korksunlar. Tüm masiyet ve kötülüklerden uzak dursunlar." nasihatini çok iyi idrak etmek gerekir. Dervişlikle üretimin birleştirilmesi anlamına gelen Ahi Teşkilatı, tekkelerin iktisadî olarak karşımıza çıkmasıdır. Ahiyan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum teşkilatlarının Osmanlı Devleti'nin kurulması aşamasındaki olumlu rolleri unutulmamalıdır.

Millî şuru uyanık tutmak, onu yükseltmek toplumumuzun müşterek sorumluluğu içerisinde. Öyle ki; dilimiz, dinimiz, tarihimiz ve kültürümüzün bütün kökleriyle barışık olmak ve onları tanımak, hayatımızın temel değerleri haline getirmek gereklidir.

ISBN 978-9944-774-56-7

9 789944 774567

facebook.com/nasihatyayinlari

twitter.com/Nasihatyayin

www.nasihatyayinlari.com